

รายงานการศึกษาวิจัย สิทธิหญิงไทย กรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

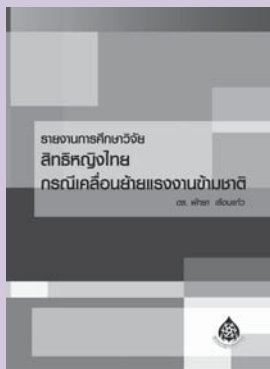
ดร. พัทธา เรือนแก้ว

รายงานการศึกษาวิจัย
สิทธิมนุษยชนไทย
กรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

ดร. พัทธา เรือนแก้ว

สิทธิมนุษยชนไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กันยายน 2552

ที่ปรึกษา : ดร.คุณหญิงอัมพร มีสุข
นัยนา สุภาพัง
วารุณี เจนาคม

ผู้เขียน : ดร. พัทยา เรือนแก้ว

ประสานงาน : บริพัตร จุฑานิติ
วิภา แก้วสังข์ทอง
แหวตา สุขวานิชวิชัย
จันทร์จิรา บุญประเสริฐ
ขวัญสุดา วรรณารักษ์

จัดพิมพ์โดย

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

(National Human Rights Commission of Thailand – NHRC)

ศูนย์ราชการเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550

อาคารบี ชั้น 6 และ 7 ถนนแจ้งวัฒนะ เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210

โทรศัพท์ 0 2141 3800, 0 2141 3900 โทรสาร 0 2141 9575

www.nhrc.or.th สายด่วน 1377 E-mail : help@nhrc.or.th

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาวิจัยเรื่อง สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา กระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งสะท้อนจากความคิดเห็นและเป็นการมองจากสายตาของหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นเอง โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางและปลายทาง รวมทั้งความต้องการแรงจูงใจและสภาพปัญหาในประเทศปลายทาง วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยาย และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้หญิงผู้ย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่คือในเยอรมนีจำนวน 33 คน และในญี่ปุ่น จำนวน 16 คน เพื่อนำมาวิเคราะห์ในภาพรวมเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันการค้าหญิงปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน โดยให้ความเคารพในสิทธิของผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ผู้หญิงยอมรับได้การดำเนินงานเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2551 – กุมภาพันธ์ 2552

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า ตลอดระยะเวลา 30 กว่าปีของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย มีความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ผู้หญิงที่ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

ผู้หญิงที่เดินทางส่วนใหญ่ยังคงมีถิ่นกำเนิดในภาคอีสาน และภาคเหนือ ในช่วงหลัง ๆ จะมีภาคกลางและภาคใต้บ้าง ด้านการศึกษาส่วนใหญ่ยังจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ช่วงหลัง ๆ จะมีระดับมัธยมศึกษา ปวช. ปวส. หรือแม้แต่ปริญญาตรีเพิ่มมากขึ้น จากประวัติชีวิตก็ยังคงเป็นหญิง 3 กลุ่ม คือ แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง หญิงบริการทางเพศกับชายต่างชาติ และหญิงสาวโสเภณีที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจ และกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดก็คือ แม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพัง และที่สำคัญ คือ หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่ ก็คือ หญิงที่เคยย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศมาก่อน

จากตัวเลขของหญิงไทยที่พำนักอยู่ในเยอรมนี และญี่ปุ่น รวมทั้งในหลาย ๆ ประเทศในยุโรป อาจชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของไทย ไปยังประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานหญิง (feminization of labour migration)

สาเหตุของการย้ายถิ่น

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คือความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลพวงจากการพัฒนาชนบทที่ล้มเหลว ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ปิดกั้นโอกาสที่จะหาความมั่นคง หรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของหญิงจากชนบท ความคาดหวังในรายได้ที่สูงกว่า และเศรษฐกิจที่ดีกว่าของประเทศปลายทางเป็นแรงดึงดูด จึงทำให้หญิงไทยตัดสินใจเดินทาง ความมุ่งหวังในการเดินทางคือการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และการใช้หนี้ ด้วยมองไม่เห็นหนทางที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย

ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ปัญหาครอบครัว วิกฤตในชีวิตคู่ ภาระที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพังซึ่งสังคมตั้งความคาดหวังไว้กับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ประกอบกับการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือค่านิยมในการย้ายถิ่น ด้วยผู้หญิงเห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติเป็นหนทางไปสู่โอกาสทางสังคม ที่จะให้สิ่งที่ดี ๆ แก่ชีวิต ที่ในความรู้สึกของผู้หญิงอาจจะหาไม่ได้ในประเทศไทย กอปรกับองค์ประกอบเงื่อนไขบางอย่างทางสังคมในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือ ปัญหาด้านตลาดคู่ครองของผู้ชายในเยอรมนีและญี่ปุ่น เป็นปัจจัยที่เอื้อและเปิดช่องทางการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยเป็นไปได้

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการด้านสังคมวัฒนธรรมก็คือ การดำรงอยู่ของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งเป็นผู้ชักชวน ชี้นำ และช่วยเหลือในการเดินทาง กอปรกับการขาดความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง หญิงไทย จึงตัดสินใจเดินทาง เครือข่ายเหล่านี้มีทั้งที่เชื่อมโยงกับขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ เช่น ระบบนายหน้า และ แม่แตร็ค หรือ ญาติ พี่น้อง เพื่อนสนิท เป็นตัวจักรสำคัญที่หนุนให้การย้ายถิ่นข้ามชาติดำเนินไป

กระบวนการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นกระบวนการหลายขั้นตอนที่ต่อเนื่อง และมีจุดเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ที่รวมถึงการย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศด้วย การย้ายถิ่นของหญิงไทยเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเครือข่ายที่อำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นขบวนการนายหน้า แม่แตร็ค ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง สำนักงานจัดหาคู่ หรือแม้แต่ชายเยอรมันและญี่ปุ่นเองที่เดินทางมาท่องเที่ยวและพบปะชอบพอกับหญิงไทย

การเดินทางผ่านเครือข่ายต่าง ๆ ทำให้เกิดความแตกต่างในรูปแบบการย้ายถิ่น และสถานภาพของผู้หญิงในประเทศปลายทางดังนี้

1. การเดินทางโดยผ่าน ขบวนการนายหน้า และ แม่แตร็ค รวมทั้ง ผ่าน ญาติ และ เพื่อนฝูง เพื่อการค่าบริการทางเพศ หรือเพื่อเป็นแรงงานด้านอื่น (โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น) ผู้หญิงมักจะเดินทางเข้าไปอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายและจะมีสถานะเป็นแรงงานที่ฟั่นเฟือนและทำงานอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

2. การเดินทางโดยการอำนวยความสะดวกของ เพื่อน ญาติ เพื่อแต่งงานกับชายเยอรมัน หรือญี่ปุ่น หญิงเหล่านี้จะมีสถานะเป็นภรรยาที่สามารถพำนักอยู่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

3. เดินทางเข้ามาแต่งงานโดยผ่านสำนักงานจัดหา คู่ ทั้งที่จดทะเบียนเป็นรูปบริษัทและที่ดำเนินการโดยหญิงที่ย้ายถิ่น แต่เป็นการดำเนินการที่มุ่งหาผลกำไร หญิงกลุ่มนี้จะมีสถานะเป็นภรรยาที่สามารถพำนักอยู่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

หากพิจารณาในด้านพลวัต หญิงเหล่านี้อาจเปลี่ยนสถานะทางกฎหมาย จากแรงงานที่อยู่อย่างผิดกฎหมายเป็นถูกต้องตามกฎหมายด้วยการที่แต่งงานกับชายเยอรมัน หรือญี่ปุ่น และเมื่อยังคงทำงานต่อ ก็จะกลายเป็นแรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย

ในทางที่คล้ายกัน หญิงที่เป็นภรรยาในตอนต้น ณ ช่วงเวลาหนึ่ง เมื่อชวนขายทางานทำและได้ทำงาน ก็จะพัฒนาตนเองเป็นแรงงานข้ามชาติ ซึ่งกลุ่มนี้รัฐบาลทั้งไทยและประเทศปลายทางอาจจะยังไม่ตระหนักถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่แอบแฝงอยู่กับการแต่งงาน

ปัญหาในท้องถิ่นปลายทาง

ปัญหาต่าง ๆ ที่ผู้หญิงประสบในต่างประเทศ ได้แก่ ปัญหาด้านภาษา อันนำมาซึ่งปัญหาอื่น ๆ อันได้แก่ ความไม่รู้ในระบบต่าง ๆ ของประเทศปลายทาง การถูกเอาเปรียบ การเข้าไม่ถึงระบบบริการต่าง ๆ ที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่ แสดงให้เห็นถึง การขาดข้อมูล การขาดการเตรียมตัวในการเดินทาง

ผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

นอกจากความไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยยังก่อให้เกิดผลพวงตามมาคือ

- การปรับเปลี่ยน หรือพัฒนาสถานะจากการเป็นภรรยาชาวต่างชาติ มาเป็นแรงงานข้ามชาติ
- การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทย ประเด็นที่ควรคิดถึงเกี่ยวกับการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์

- เด็กไทยไร้สัญชาติในประเทศปลายทาง โดยเฉพาะในญี่ปุ่น ประเด็นที่อาจกลายเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทาง
- การเดินทางย้ายถิ่นกลับประเทศไทยของแรงงานข้ามชาติในวัยเกษียณ มาตรการรองรับมีหรือไม่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

ด้านนโยบาย

1. รัฐพึงตระหนักถึงการดำรงอยู่ของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ รวมทั้งความหลากหลายของแรงงาน ดังกล่าว ทั้งที่ถูกกฎหมาย ผิดกฎหมาย หรือที่เป็นแรงงานแอบแฝง ตลอดจนให้ความหมายใหม่อย่างถูกต้อง
2. รัฐพึงปกป้อง ให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือ แก่แรงงานหญิงไทยข้ามชาติทุกกลุ่ม และทุกรูปแบบ รวมทั้งหญิงไทย และคนไทยกลุ่มอื่น ๆ เพราะว่า ณ ช่วงเวลาหนึ่งคนเหล่านี้ก็อาจจะพัฒนาตนไปเป็นแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ
3. รัฐต้องส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงตลาดแรงงานต่างชาติที่ไม่เลือกปฏิบัติ และให้ความเป็นธรรมแก่หญิงไทย รวมทั้งต้องบริหารจัดการจัดหาแรงงานไปทำงานต่างประเทศ ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่หลอกลวง และเอาเปรียบ
4. รัฐต้องส่งเสริมให้ผู้หญิงตระหนักถึง รับรู้และเข้าใจในสิทธิของตนเอง รวมทั้งการใช้สิทธิ และปกป้องสิทธิของตนเองอย่างถูกต้อง
5. รัฐต้องให้โอกาส ในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ในการสร้างมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และการช่วยเหลือแก่แรงงานหญิงไทยข้ามชาติ และหญิงไทยในต่างแดน เพราะในบางครั้ง ก็เป็นการยากที่จะแบ่งกลุ่มสองกลุ่มนี้ออกจากกัน
6. รัฐต้องพึงตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ในอนาคตอันใกล้ อาจจะมีการย้ายถิ่นกลับบ้านเกิดของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ เพราะการย้ายถิ่นนี้ดังกล่าวนี้มีมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว และขณะนี้แรงงานส่วนหนึ่งถึงวัยเกษียณแล้ว และต้องเตรียมมาตรการรองรับ

ด้านมาตรการ

1. ตั้งเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง เท่าที่ผ่านมา การป้องกัน แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ยังไม่มีเจ้าภาพที่แน่นอนชัดเจน การทำงานเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ หรืออาจจะมีการบูรณาการบ้าง แต่ก็ยังมีลักษณะเป็นโครงการมีนโยบาย ดังนั้นควรที่จะหาเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง

หน่วยงานที่รับผิดชอบประเด็นหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน หรือที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเธอที่ผ่านมา ได้แก่ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ รับผิดชอบกรณีคนไทยในต่างแดน กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รับผิดชอบกรณีที่คนไทยที่มีปัญหา กลับมาจากต่างประเทศ และทำงานเชิงป้องกันในพื้นที่ รวมทั้งกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ทำหน้าที่ดูแลคนงานไทยในต่างแดน และ ส่งเสริมการเข้าสู่ตลาดแรงงานต่างชาติของคนไทย

เจ้าภาพในเรื่องนี้ ควรจะเป็นคณะทำงาน อาจใช้ชื่อว่า คณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติที่มีเจ้าหน้าที่ทำงานรับผิดชอบประจำ เป็นคณะทำงานที่ตั้งขึ้นใหม่ อาจสังกัดกรมการกงสุลก็ได้ เนื่องจากว่ากรมนี้มีหน้าที่ดูแลคนไทยในต่างประเทศอยู่แล้ว โดยให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษาซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ อันได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน และ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

หน้าที่หลักของคณะทำงานนี้คือ

1.1. ประสานให้เกิด และสร้างนโยบาย มาตรการ ในการปกป้อง ค้ำครอง ให้ความช่วยเหลือแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แรงงานนอกระบบ หรือ แรงงานที่เข้าไปทำงานและพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น ๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

ในการวางนโยบายต้องให้หญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งในการปฏิบัติงาน หรือดำเนินมาตรการที่เกี่ยวข้องกับหญิงไทย หรือแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ควรให้หญิงไทยและแรงงานหญิงไทยในต่างแดนมีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วน

1.2. เพื่อการสร้างนโยบาย ควรมีการประมวลประเมินการทำงานเพื่อการแก้ไขและป้องกันปัญหานี้อย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปหาบทเรียนที่ผ่านมาของการทำงาน และประเมินสถานการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย ร่วมกับชุมชนและอาสาสมัครไทยในต่างประเทศ

1.3. ผลักดัน ดูแล ให้มีการนำมาตรการดังกล่าว และมาตรการการคุ้มครองช่วยเหลือแรงงาน ข้ามชาติ ไปใช้ในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งประเมินผลการนำมาตรการต่าง ๆ ไปปฏิบัติเพื่อการปรับและพัฒนามาตรการให้เหมาะสมอยู่เสมอ

1.4. จัดทำฐานข้อมูลแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ เพื่อการปกป้อง ค้ำครองสิทธิแรงงานเหล่านี้ (ทั้งในและนอกระบบ) และให้ความช่วยเหลือ

1.5. สร้างความตระหนัก และรับรู้ ถึงการดำรงอยู่ของรูปแบบที่หลากหลายของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย และหญิงไทยในต่างแดน รวมทั้งสร้างทัศนคติด้านบวกเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติและหญิงไทยกลุ่มนี้ ว่าการให้บริการแก่คนไทยกลุ่มนี้ คือการลงทุนเพื่อผลกำไรของชาติ ให้แก่เจ้าหน้าที่ ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้างที่ทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กรมการกงสุล กรมการปกครอง กรมแรงงาน การตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น โดยอาจจัดการอบรมให้ความรู้ และจัดพิมพ์เอกสารให้ข้อมูลในการทำความเข้าใจ ให้ถูกต้อง

1.6. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการสร้างความตระหนักข้างต้น ควรที่จะมีการสรุปประมวลภาพรวมของปัญหาการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย

1.7. ดำเนินงานในการปกป้องคุ้มครอง และช่วยเหลือ แรงงานข้ามชาตินอกระบบหรือแรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น ๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

2. ในเชิงป้องกัน ปัจจุบันสาเหตุ ปัจจัย ของการย้ายถิ่นข้ามชาติมิใช่อยู่ที่ความยากจน แต่มีเรื่องค่านิยมบริโภคนิยม ความต้องการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถจะแก้ไขในระยะสั้นได้ นั่นคือการจะห้ามมิให้คนเดินทางนั้นเป็นไปได้ ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการระยะสั้น และระยะยาวที่จะป้องกันมิให้ผู้ที่จะเดินทางเกิดปัญหา

ระยะสั้น หรือเร่งด่วน นั่นคือ **การเตรียมความพร้อมในการเดินทาง** กลุ่มเป้าหมายที่จะจัดเตรียมความพร้อมต้องครอบคลุมแรงงานทุกรูปแบบ ในการดำเนินงานควรเป็นการประสานงานและประสานความร่วมมือ ของคณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ร่วมกับกรมการกงสุลและกรมพัฒนาสังคม รวมทั้งกรมการจัดหางาน เช่น การให้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องท้องถิ่นปลายทาง เช่น สิทธิ หน้าที่ กฎหมาย ความเป็นอยู่ และสภาพการทำงานในพื้นที่นั้น ๆ เป็นต้น รวมทั้งรายชื่อหน่วยงานที่สามารถติดต่อได้ในกรณีที่มีปัญหา

อันที่จริง กรมการจัดหางาน มีภารกิจที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีงานทำ และคุ้มครองคนหางานอยู่แล้ว และก็มีโครงการในเชิงการเตรียมความพร้อมอยู่แล้ว เช่น การอบรมคนงานก่อนเดินทาง หรือมีเอกสารข้อแนะนำแก่ผู้ต้องการเดินทางอยู่แล้ว แต่จากปัญหาที่สะท้อนจากข้อมูลที่สัมภาษณ์ แสดงให้เห็นว่ายังมีแรงงานที่ไม่รู้ ไม่มีความพร้อมออกเดินทาง กรมการจัดหางาน อาจต้องสรุปบทเรียน ทบทวนนโยบาย ประเมินโครงการที่ผ่านมา เพื่อปรับเปลี่ยนการทำงานให้งานเกิดประสิทธิผลมากขึ้นก็เป็นได้ ทั้งนี้รวมทั้งในการประสานงานกับหน่วยงานข้างต้นเพื่อดำเนินการเตรียมความพร้อม โดยขยายกลุ่มเป้าหมาย ให้ครอบคลุมแรงงานนอกระบบ (แรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น และ แรงงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย) ควรคำนึงว่า จะสามารถปรับนโยบาย แผนงานและการปฏิบัติได้อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ อาจจะจัดเป็นรูปแบบการอบรมเตรียมความพร้อม แก่แรงงานที่ต้องการเดินทางไปทำงานในประเทศต่าง ๆ และเพื่อให้ครอบคลุมแรงงานแอบแฝง อาจจะจัดโครงการเตรียมความพร้อมในการเดินทางไปตั้งรกรากอยู่ต่างประเทศให้แก่กลุ่มเสี่ยงที่จะไปเป็นแรงงานข้ามชาติตามข้อมูลที่ทำการศึกษา อันได้แก่ หญิงที่จะเดินทางไปแต่งงาน หรือเดินทางในฐานะภรรยา หรือ นักเรียนนักศึกษา หรือเยาวชนติดตามมารดา เป็นต้น

นอกจากนี้ ควรที่จะอบรมให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการทำงานของแรงงานข้ามชาติไทย ให้แก่ครอบครัว ญาติพี่น้อง ของแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในประเทศไทย ให้รู้ถึงความยากลำบากในการหาเงินส่งกลับบ้าน เพื่อที่คนอยู่ข้างหลังเหล่านี้ จะได้รู้คุณค่าของเงินส่งกลับจากต่างประเทศ นอกจากนี้ควรให้ความรู้ในการคิดบัญชี การใช้จ่ายเงินที่เป็นประโยชน์ และการเก็บออม เพื่อให้เงินที่ส่งกลับเหล่านี้ได้สร้างประโยชน์แก่ผู้อยู่ข้างหลัง และแรงงานข้ามชาติเอง เมื่อเดินทางกลับมา

อนึ่งจากข้อมูลชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความรู้เกี่ยวกับงานและท้องถิ่นปลายทางมีมาตั้งแต่การเริ่มต้นเดินทางย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศแล้ว ดังนั้นในประเด็นนี้จึงน่าที่จะมีการพิจารณาเกี่ยวกับการให้ข้อมูล การเตรียมความพร้อมในการเดินทางออกมาเป็นแรงงานภายในประเทศด้วย

ในระยะยาว อาจต้องหาแนวนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ที่สามารถลดความต้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ และให้ความรู้ในท้องถิ่นต้นทาง ในหมู่บ้าน ในโรงงาน ในเมือง ศูนย์กลางการท่องเที่ยว ซึ่งกรมพัฒนาสังคมน่าที่จะรับผิดชอบได้ เพราะส่วนหนึ่งก็ดำเนินการอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะต้องประเมินประสิทธิผลที่ผ่านมา รวมทั้งสืบหาความต้องการของท้องถิ่นเพื่อปรับเปลี่ยนแนวทางให้ทันสมัย และตรงกับความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

อนึ่ง ที่ผ่านมาการทำงานพัฒนาประเทศมักประสบปัญหาในระดับโครงสร้างที่ไม่เอื้อต่อการลดความต้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบการเมือง การบริหารที่คอรัปชั่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สิ่งนี้คืออุปสรรคใหญ่ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งควรที่จะคำนึงถึงไว้ด้วยว่าจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ การรับรู้ และเข้าใจในสิทธิของผู้หญิง และการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเองในฐานะแรงงานข้ามชาติ จากข้อมูลที่ได้ศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงบางส่วนไม่รู้ถึงสิทธิของตนเอง ในประเด็นนี้ อาจต้องเป็นหน้าที่ของคณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติที่อาจจะต้องร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ความรู้แก่ผู้หญิง ในเรื่องสิทธิการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเอง ในระยะยาว อาจจะต้องสอดแทรกประเด็นเรื่องสิทธินี้เข้าไปในบทเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา สร้างหลักสูตรเกี่ยวกับประเด็นนี้ ให้ผู้หญิงได้รู้และเข้าใจถึงสิทธิของตนมิใช่เพียงรู้เฉพาะหน้าที่เท่านั้น ซึ่งต้องเป็นภาระของกระทรวงศึกษาธิการ

3. ในเชิงแก้ไข ภาครัฐควรจัดสรรเงินทุน และวางนโยบายสร้างมาตรการเพื่อการช่วยเหลือคนไทย ในที่นี้ข้อเสนอแนะสอดคล้องตามนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่ที่มีแนวนโยบายในประเด็นนี้ดังนี้

3.1. ส่งเสริมให้แรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศอย่างมีศักดิ์ศรี และมีคุณภาพชีวิตที่ดี กรมการจัดหางาน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ ควรที่จะประเมินการทำงานที่ผ่านมา ว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมจึงยังมีคนงานที่เดินทางอย่างผิดกฎหมายอยู่ ทำไมจึงยังมีสำนักงานจัดหางานที่หลอกลวง ทั้งนี้ อาจจัดทำกรวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มเสี่ยง และแรงงานที่เคยไปต่างประเทศ เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการป้องกัน รวมทั้งทดลองปฏิบัติในท้องที่หนึ่ง เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการสร้างมาตรการใช้ทั่วประเทศ

การให้ความรู้จะต้องลงให้ถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น นั่นคือ ในหมู่บ้าน ในโรงงานต่าง ๆ และสถานที่ประกอบการ เช่น บาร์ โรงแรม ร้านอาหาร เป็นต้น ที่อาจจะมีการกลุ่มเสี่ยงที่จะเดินทางทำงานอยู่ การลงพิมพ์ข้อแนะนำในวารสาร ข่าวสารแรงงาน อย่างเดียวอาจจะน้อยไป ทั้งนี้ อาจจะเป็นการเดินทางไปบรรยาย เป็นครั้งคราว ทำใบปลิวแผ่นพับ ไปแจกจ่าย เป็นต้น

กรมจัดหางานควรที่จะปรับ หรือสร้างนโยบายในการสร้างแรงงานมีฝีมือ หรือมีทักษะ ความชำนาญให้มากขึ้น ให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งแรงงานที่มีทักษะ มีความรู้ด้านประกอบวิชาชีพ เพราะในปัจจุบันประเทศที่ส่งแรงงานไร้ฝีมือมีอยู่เป็นจำนวนมาก และไทยเองก็ยังเป็นประเทศหนึ่งที่รับเข้าแรงงานไร้ฝีมือจากประเทศเพื่อนบ้าน จึงควรที่จะพัฒนาแรงงานส่งออกของตนให้มีคุณภาพมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถมั่นใจได้ว่า แรงงานไทยจะมีตลาดแรงงานในต่างประเทศ

การทำงานอาจจะต้องเร่งเชิงรุกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีงานทำ โดยประเมินความต้องการของตลาด เช่น ในขณะนี้ประเทศญี่ปุ่น และแม้แต่ประเทศในทวีปยุโรปกำลังต้องการแรงงานด้านอนุบาลผู้สูงอายุ อาจต้องเพิ่มมาตรการในการสร้างทักษะความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพดังกล่าว รวมทั้งสอนภาษา ทั้งนี้อาจร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่มีความชำนาญ และมีความสามารถในสาขาอาชีพนี้ เช่น กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น เพื่อที่แรงงานไทยจะได้เข้าถึงตลาดแรงงานนี้ เพราะหากไทยไม่เร่ง อาจพลาดโอกาสนี้ไป ซึ่งในขณะนี้แรงงานจากอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ได้เริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานด้านนี้ในญี่ปุ่นแล้ว

ในด้านการคุ้มครองแรงงานไทยในต่างแดน ควรที่จะประสานงานกับอาสาสมัครคนไทย ในการวางแผนงาน นโยบาย รวมทั้งจัดสรรเงินทุนสนับสนุนการทำงาน และกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือคนไทย อาจด้วยการตั้งกองทุนอาสาสมัครเพื่อให้อาสาสมัครได้รับค่าใช้จ่ายในการทำงาน รวมทั้งการสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานแก่อาสาสมัครไทยด้วย เช่น การฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านที่จำเป็นแก่การทำงาน เป็นต้น

ในกรณีของแรงงานแอบแฝง หรือที่พัฒนาตนเองจากสถานภาพอื่น มาเป็นแรงงานข้ามชาตินั้น เท่าที่เป็นอยู่มักเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ดังนั้นควรที่จะมีมาตรการส่งเสริมให้แรงงานเหล่านี้สามารถยกระดับทักษะ ความรู้ ความสามารถในการทำงาน จากแรงงานไร้ฝีมือ เป็นแรงงานที่มีทักษะความรู้ หรืออาจจะเป็นผู้ประกอบการโดยอาจจัดการอบรมส่งเสริมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่แรงงานต้องการ

3.2. คุ้มครองและส่งเสริมสิทธิและผลประโยชน์ของคนไทย แรงงานไทย และภาคธุรกิจเอกชนไทยในต่างประเทศ และสนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์ให้แก่ชุมชนไทยในต่างประเทศ ซึ่งจะมีกรมการกงสุลเป็นผู้รับผิดชอบ ในการวางแผนเพื่อสนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์นี้ ควรที่จะให้ **ชุมชนไทยในต่างแดนเข้ามาเป็นหุ้นส่วน** ในการร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะแนวทาง และดำเนินโครงการ ชุมชนไทยในที่นี้ อาจจะเป็นอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในต่างแดน ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ปัญหาค่อนข้างดี

ในระดับการวางแผนงานรายปีหรือในระยะยาวอาจจะจัดประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่างๆ โดยมีกรมการกงสุล ผ่านสถานเอกอัครราชทูตไทยเป็นเจ้าภาพ มีอาสาสมัครและชุมชนไทยในต่างประเทศเป็นผู้เข้าร่วม ร่วมกันหารือ หาแนวทางในการทำงานร่วมกันเพื่อสร้างชุมชนไทยให้เข้มแข็ง เช่น ในแต่ละปี ก่อนที่จะมีการเสนอโครงการต่าง ๆ มายังกระทรวงการต่างประเทศ หรือ ก่อนที่จะมีการจัดทำโครงการบูรณาการเพื่อชุมชนไทยไปยังต่างประเทศ ควรที่จะมีการประชุมระดมความคิดเห็น ความต้องการของชุมชน ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านสถานเอกอัครราชทูต และชุมชนไทย (อาสาสมัครไทย และหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชนไทย)

แต่สิ่งที่เร่งด่วนที่สุด คือการสร้างฐานข้อมูลชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนงานและโครงการให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน โดยอาจมีวิธีการ คือ

ก. การจัดเก็บข้อมูลสถิติตัวเลขและสภาพปัญหาคนไทย ทุก ๆ 2 ปี เพื่อเกาะติดและรู้เท่าทัน สถานการณ์คนไทย และพัฒนาการ เพื่อการวางแผนโครงการที่มีประสิทธิภาพ

ข. จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ร่วมกับชุมชนไทย เพื่อทดลองหาวิธีการ โครงการ และกิจกรรมที่สร้างเสริม ความเข้มแข็งของชุมชน

ในที่นี้ กรมการกงสุลควรมอบให้สถานเอกอัครราชทูต หน่วยงานในสังกัดที่อยู่ประเทศปลายทาง เป็นผู้ดำเนินงานร่วมกับอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย

นอกจากนี้ในด้านการคุ้มครองป้องกัน คนไทยมิให้ตกเป็นเหยื่อของการค้าหญิง หรือ ในส่วน การให้ความช่วยเหลือคนไทยที่ประสบปัญหา ควรที่จะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายอาสาสมัครคนไทย ที่มีอยู่ในการช่วยเหลือดูแล เพราะกำลังราชการอย่างเดียวคงไม่พอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศ ที่มีคนไทยจำนวนมากเช่น เยอรมนี หรือญี่ปุ่น โดยอาจหารือร่วมกันวางแนวทาง และสร้างโครงการ กับอาสาสมัคร และจัดสรรเงินทุนในการทำงานแก่อาสาสมัครด้วย

แต่การทำงานต้องเป็นการทำงานร่วมกัน ในฐานะหุ้นส่วนที่เท่าเทียม มิใช่การสั่งงานจาก เบื้องบน (top down)

นอกจากนี้ ควรที่จะสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานของอาสาสมัคร ด้วยการจัดการ อบรมแบบเข้มข้น และการจัดตั้งกองทุนอาสาสมัคร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำงานของอาสาสมัคร เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น

และควรมีทุนสนับสนุนให้กลุ่มอาสาสมัครจัดกิจกรรมเพื่อการรวมตัว การใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ เสริมทักษะความรู้ เสริมอาชีพอย่างครบวงจร แก่คนไทยในต่างแดน

โครงการบูรณาการต่าง ๆ ที่จะลงไปดำเนินการ ควรที่จะได้รับการหารือกับชุมชนไทย หรืออาสาสมัครคนไทยก่อน เพื่อดูความเหมาะสมว่า เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการจริงหรือไม่ หรือว่าจะ ก่อประโยชน์แก่ชุมชนหรือไม่ มิใช่ตั้งโครงการไว้แล้ว จึงเข้าไปหารือกับชุมชนเพียงเพื่อให้ช่วยหาผู้ ร่วมโครงการ หรือเข้าร่วมอบรมเท่านั้น การหารืออาจเป็นการส่งแบบสอบถามความคิดเห็น หรือ การประชุมร่วมกันก็เป็นได้

3.3 จากผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งได้แก่ การ ย้ายถิ่นของเยาวชนไทย (ลูกติด) ซึ่งบางส่วนไปประสบปัญหาในต่างแดน และ ปัญหาเด็กไทยไร้สัญชาติ ที่เกิดในประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาในวัยเกษียณของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย ในประเด็นเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว สมควรที่จะมีมาตรการมารองรับ

- กรณีเด็กลูกติด ควรที่จะมีการทำการศึกษาอย่างจริงจังถึงสภาพปัญหา เท่า ที่ผ่านมามักเป็นการสรุปจาก กรณีปัญหาเดียว ๆ ของอาสาสมัคร หรือกลุ่มที่ทำงานให้ความช่วยเหลือ เพื่อที่จะหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขได้อย่างถูกต้องจำเป็นต้องมีการศึกษา ในที่นี้กรมการ กงสุลอาจร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการย้ายถิ่นในพื้นที่ปลายทาง (ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น) จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติ (action research) ค้นหาความเป็นจริง พร้อมทดลองหาทางแก้ไขด้วย และอาจนำผลการค้นพบ มาวางแผนป้องกันปัญหาการสูญเสีย ทรัพยากรมนุษย์ต่อไป

- กรณีเด็กไร้สัญชาติ ก็ควรที่จะมีการศึกษาอย่างจริงจังเช่นกัน ในเรื่องนี้เจ้าภาพน่าจะเป็นกรมการกงสุล และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งรับผิดชอบงานทะเบียนราษฎร และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องสัญชาติของบุคคล เพื่อหาแนวทางในการที่จะทำให้เด็กเหล่านี้ที่กำลังจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้ใช้ชีวิตที่ตนเองเลือกได้ และดีกว่าต้องกลายเป็นบุคคลที่ไม่มีใครต้องการและเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทางต่อไป ในเรื่องนี้อาจต้องประสานทำความเข้าใจกับหน่วยราชการญี่ปุ่นที่รับผิดชอบเพื่อหาช่องทางความเป็นไปได้ด้านกฎหมายของญี่ปุ่น

- กรณีย้ายกลับถิ่นฐานของแรงงานข้ามชาติเมื่อเกษียณอายุ คนเหล่านี้ทำงานมากกว่า สิบปี ส่งเงินตราต่างประเทศกลับประเทศไทยเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว อันเป็นผลทางอ้อมให้ประเทศชาติมีเงินตราต่างประเทศ เมื่อคนเหล่านี้ต้องการกลับบ้านในวัยอันอ่อนล้า การกลับมานี้มิใช่มาเพื่อหาประโยชน์จากระบบสาธารณสุขโรคของไทย คนเหล่านี้มาพร้อมกับเงินบำนาญ ซึ่งก็คือเงินตราต่างชาติ แต่มาพร้อมกำลังซื้อซึ่งจะเป็นผลกระทบต่อนักเกิดการผลิต ดังนั้นรัฐควรที่จะมีมาตรการรองรับบ้าง

ในเบื้องต้นอาจเป็นการให้ข้อมูลในเรื่องสิทธิพำนักระยะยาว เพราะบางรายสามีชายชาวต่างชาติจะตามมาอยู่ด้วย บางคนก็แปลงสัญชาติแล้ว ในประเด็นนี้อาจจัดทำโทรศัพท์ฮอตไลน์ในกรมการกงสุล หรือสถานเอกอัครราชทูต หรือสถานกงสุลใหญ่ เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว ซึ่งขณะนี้เป็นการถามยอดฮิตที่อาสาสมัครไทยพบ รวมทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ข้อมูลด้านสิทธิกฎระเบียบต่าง ๆ พร้อมทั้งสวัสดิการที่อาจขอรับได้

นอกจากข้อมูล อาจจะต้องมีการหารือระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยกรมการกงสุลอาจเป็นเจ้าภาพ หารือกับกระทรวงยุติธรรมเจ้าของเรื่องสิทธิพำนักรวม เพื่อหามาตรการผ่อนปรนสำหรับการพำนักรวมในประเทศไทยของคนเหล่านี้

รวมทั้งประสานกับกรมพัฒนาสังคมฯ ในการที่จะนำประสบการณ์การย้ายถิ่นแรงงาน ของคนเหล่านี้ ซึ่งถือว่าเป็น resource persons มาใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือเชิญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในต่างประเทศ ในโครงการเตรียมความพร้อม เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ชุมชนที่มีกลุ่มเสี่ยงที่จะเดินทาง

ขอเรียกร้องต่อรัฐบาลประเทศปลายทาง

การเรียกร้องนี้มีเหตุผลหลักสองประการคือ

ก. สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) พิจารณาว่าหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองสิทธิในด้านต่าง ๆ ของแรงงานข้ามชาติและครอบครัว มิใช่เป็นเพียงหน้าที่ของประเทศต้นทางเท่านั้น หากเป็นหน้าที่รับผิดชอบของประเทศปลายทาง ด้วยเช่นกัน (ดูคำอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐ ในตอนต้นของบทที่ 5.3) ซึ่งในสนธิสัญญานี้ได้ระบุอย่างชัดเจน

ข. ประเทศปลายทางรับเข้าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ รวมทั้งญี่ปุ่น และ เยอรมนี มิได้ลงนามในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว และมองเห็นว่า ปัญหาแรงงานไทย หรือชุมชนไทย ในประเทศของตนมิใช่ปัญหาสำคัญ โดยยังอาจมิได้ตระหนักถึงความสำคัญหรือผลพวงของปัญหาในระยะยาว ที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมในประเทศของตนในอนาคต ซึ่ง ณ ขณะนี้ก็ได้เริ่มส่อแววแล้ว เช่น ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ ปัญหาเด็กเยาวชนลถูกติด เป็นต้น การที่จะให้แรงงานไทย หรือชุมชนไทยเรียกร้องต่อรัฐบาลของประเทศปลายทางแต่เพียงผู้เดียว อาจจะไม่มีความมีประสิทธิภาพใด ๆ มากเท่ากับการหารือ ประสานงาน ในระดับระหว่างประเทศ

หน่วยงานที่รับผิดชอบน่าจะเป็น กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ โดยอาจร่วมมือกับกรมพัฒนาสังคม เท่าที่ผ่านมามีความร่วมมือกับหลาย ๆ ประเทศในอนุภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขงในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์และเด็ก ในที่นี้ควรขยายประเทศปลายทางออกไปยังประเทศในภูมิภาคอื่นที่มีแรงงานข้ามชาติไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญี่ปุ่น และเยอรมนี การประสานความร่วมมือนี้อาจจะกระทำในระดับทวิภาคี (bilateral) กับประเทศปลายทางหนึ่ง ๆ อาจเริ่มจากประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น

รัฐบาลไทยต้องเรียกร้องให้ประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานไทยข้ามชาติทุกรูปแบบ โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบ

- เรียกร้อง ให้ความสนใจ ให้ประเทศปลายทางตระหนักถึงการดำรงอยู่ และความต่อเนื่อง ของการย้ายถิ่นแรงงานจากประเทศไทย ไปยังประเทศปลายทาง รวมทั้งพัฒนาการของชุมชนไทยในประเทศปลายทางที่จะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และชี้ให้เห็นปัญหาสังคมที่อาจจะตามมาได้หากไม่มีมาตรการใดรองรับ

- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานหญิงไทย อย่างจริงจังตามกฎหมายว่าด้วยสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว

- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทาง ศึกษาถึงสาเหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการเดินทางย้ายถิ่น แรงงานข้ามชาติของไทย เพื่อการสร้างนโยบาย และมาตรการในการป้องกันและแก้ไข ปัญหาที่ต้นเหตุอย่างถูกต้อง และป้องกันการมิให้เกิดขบวนการจัดพาที่ผิดกฎหมาย
- เรียกร้องให้ประเทศปลายทาง ให้ความสนับสนุน กลุ่มคนไทย และชุมชนไทย ในการดำเนินโครงการเพื่อชุมชนไทยเข้มแข็งและโครงการเพื่อช่วยเหลือหญิงไทยที่ประสบปัญหา ทั้งในด้านทุน และอื่น ๆ

บทคัดย่อ

ปรากฏการณ์ การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว ประเทศปลายทางที่สำคัญของการเดินทางข้ามชาติของหญิงไทย สองประเทศคือ เยอรมนี และ ญี่ปุ่น จำนวนผู้หญิงไทยที่เดินทางไปทำงานในทั้งสองประเทศนี้ ก็ยังเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ทุกปีจนถึงปัจจุบันนี้ กติการะหว่างประเทศว่าด้วย สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Convention on Civil and Political Rights (ICCPR) ให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย การย้ายถิ่นจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้หญิง ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องดูแล ค้ำครอง ป้องกัน และให้ความช่วยเหลือแก่หญิงที่เดินทางไปย้ายถิ่น

การศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ที่จะศึกษากระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่น รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันปัญหา อันอาจเกิดขึ้นจากการย้ายถิ่นแรงงานซึ่งผู้หญิงยอมรับได้โดยการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ จากข้อมูลที่ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยายผู้หญิงผู้ย้ายถิ่น 33 คน ในเยอรมนี และ 16 คนในญี่ปุ่น รวมทั้งศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่ตีพิมพ์แล้ว

ผลของการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า ในช่วงเวลา 30 ปีของการเคลื่อนย้ายแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ มีความเปลี่ยนแปลงน้อยมากในหลาย ๆ ด้าน คือ ผู้หญิงที่ย้ายถิ่นยังคงเป็นที่มีถิ่นกำเนิดในภาคอีสาน และเหนือ และยังคงเป็น 3 กลุ่มหลักคือ แม่ที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง หญิงบริการทางเพศต่อชายต่างชาติ และหญิงโสดที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ก็ยังคงเป็นความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ การเกิดขึ้นของ “วัฒนธรรมการย้ายถิ่น” และการคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมก็ยังเป็นตัวช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางผู้หญิงมองการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติเป็นหนทางที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผู้หญิงมองไม่เห็นทางเลือกในสังคมไทย บ่อยครั้งที่การเดินทางข้ามชาตินี้เป็นไปโดยผ่านขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ อันเชื่อมโยงกับการค้ำมนุษย์ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมองไม่เห็นทางเลือกในการเดินทางอื่น ในประเทศปลายทางแรงงานหญิงไทยข้ามชาติต้องประสบกับปัญหาเนื่องจากขาดความรู้เกี่ยวกับประเทศปลายทาง และไม่มีความรู้ด้านภาษาพื้นฐานจากผลการศึกษาข้างต้นได้นำเสนอข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทยและรัฐบาลประเทศปลายทาง ในเชิงนโยบายและมาตรการในการช่วยเหลือหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นและเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น

Abstract

For 30 years Thai women have set off for international labour migration. Germany and Japan are among the most important receiving countries. Until today the number of Thai women entering these two countries has permanently increased. Many of them face difficulties. The International Convention on Civil and Political Rights (ICCPR) recognizes the rights of women to move or choose the place to stay. It is therefore the duty of Thai State to provide assistance and devise measures for prevention and protection.

The main objective of this study, *The Rights of Thai Women to Migrate to Work Abroad*, was to examine the migration process itself, and to look at migration motivation and factors associated to emigration. It attempts to draw recommendations for prevention programmes, as well as for support to Thai migrant women, in a way that is acceptable for women. This was done through analysis of narrative biographical interviews with 33 Thai women in Germany and 16 in Japan, as well as published documents.

The findings indicate that international female migration has hardly changed in most aspects during these 30 years. The main traits of migrant women are as follows: they are mostly from the Northern and North-Eastern provinces of the country and can be divided into single mothers, commercial sex workers for foreign men and young unmarried women affected by relative economic deprivation searching for economic and social advancement. The relative economic deprivation and the emergence of cultural migration as well as the existence of social networks facilitating international migration are important factors affecting migration motives of the women. Lack of information about the destination and of language skills are among the difficulties many women face in Germany and Japan. In order to provide help to the women and avert problems the study draws some suggestions for the Thai government and governments of the receiving countries.

คำนำ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญ กฎหมายและกติกาข้อตกลงระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย เป็นภาคี โดยตระหนักถึงสิทธิมนุษยชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลที่แตกต่างหลากหลายรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงและแตกต่างของวิถีโลก

วิถีโลกและการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันส่งผลให้วิถีชีวิตของหญิงไทยในชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงและแตกต่างจากอดีตรวมทั้งมีแนวโน้มที่จะต้องเปลี่ยนแปลงต่อไปในอนาคต

รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง **“สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ”** เป็นการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยโดยนำเสนอให้เห็นสาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบทั้งในประเทศต้นทาง (Sending Country) และประเทศปลายทาง (Receiving Country) รวมทั้งสะท้อนให้เห็นความต้องการ แรงจูงใจของหญิงผู้อพยพ ตลอดจนทางเลือกในการเดินทาง ย้ายถิ่น จากมุมมองของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ โดยชี้ให้เห็นว่า การเดินทางอพยพย้ายถิ่นของหญิงไทยผ่านกระบวนการที่จําหน่ายหญิงไทยไปยังประเทศปลายทาง ซึ่งโดยทั่วไปจะถูกมองว่าเป็น **“กระบวนการค้าหญิง”** หากพิจารณาในส่วนของผู้หญิงเองแล้ว ผู้หญิงไม่ได้มองว่าการเดินทางข้ามชาติโดยผ่านกระบวนการต่างๆ นั้น เป็น **“การค้าหญิง”** หากหญิงผู้อพยพกลับมองว่า ขบวนการจําหน่ายหญิงไทยเดินทางไปยังประเทศปลายทาง เป็นหนทางหนึ่งในไม่กี่หนทางซึ่งเปิดให้เดินทางเข้าไปในประเทศต่างๆ เพื่อ **“ขายแรงงาน”** หรือ **“หาโอกาสสร้างชีวิตที่ดีกว่า”**

งานวิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะพิจารณาประเด็นสิทธิของผู้หญิง จึงนำเสนอโดยใช้กรอบความคิดที่มองว่า ผู้หญิงเป็นผู้เลือกและตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย โดยผู้หญิงเป็นผู้ตัดสินใจเดินทางอพยพย้ายถิ่นผ่านกระบวนการทางเลือกวิธีการต่างๆ ที่เป็นไปได้สำหรับตนเอง (**Rational-Choice**)

ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า หญิงไทยที่อพยพย้ายถิ่นข้ามชาติมีสถานะเป็น **“แรงงานอพยพ”** (Migrant Worker) ซึ่งมีสิทธิและเสรีภาพที่ระบุไว้ในมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Standards) ขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization (ILO)) และหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตามอนุสัญญาจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี

ในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil, and Political Rights (ICCPR) ซึ่งประเทศไทยในฐานะภาคีของอนุสัญญาและกติกาดังกล่าวให้การรับรองสิทธิของพลเมืองในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย ผู้หญิงไทยที่ต้องการเดินทางย้ายถิ่น จึงมีสิทธิที่จะเลือกว่าตนจะอยู่ที่ไหนหรือเดินทางไปไหนได้ตามหลักสิทธิในการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานที่ถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่สำคัญ

งานวิจัยได้นำเสนอภาพรวมการเดินทางข้ามชาติของหญิงไทยซึ่งสะท้อนความคิด ความรู้สึกจากสายตาของหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นเอง โดยสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้หญิงไทยที่เดินทางย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่ คือ ประเทศเยอรมนี และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศปลายทางที่อยู่ต่างประเทศ แต่มีลักษณะเป็นประเทศอุตสาหกรรมทั้งสองประเทศ โดยเปรียบเทียบและวิเคราะห์ภาพรวมของขบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติเชื่อมโยงกับนโยบายและแนวทางปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งประเทศต้นทางและประเทศปลายทาง

ในส่วนข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหา ผู้วิจัยได้นำเสนอมาตรการดำเนินงานต่อหน่วยงานของภาครัฐว่าต้องเปิดโอกาสให้หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วนในการดำเนินงานป้องกันแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ โดยกำหนดแนวทางปฏิบัติ ช่วยเหลือหญิงไทยผู้อพยพในต่างประเทศตามหลักการอนุสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families)

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขอขอบคุณ ดร.พัทยา เรือนแก้ว ผู้วิจัย ผู้หญิงอพยพย้ายถิ่นข้ามชาติทุกท่านที่มีส่วนร่วมให้ข้อมูล ความรู้ ความเข้าใจ ทำให้รายงานวิจัยมีข้อค้นพบเพื่อนำเสนอแนวทางป้องกันแก้ไขปัญหาแรงงานอพยพข้ามชาติโดยเคารพสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง

หวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานวิจัยเรื่อง **“สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ”** ฉบับนี้จะช่วยสร้างความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินงานส่งเสริมคุ้มครองสิทธิแรงงานอพยพข้ามชาติให้กับบุคลากรภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรแรงงานต่างๆ ให้คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงผู้อพยพและเคารพการตัดสินใจและความต้องการของผู้อพยพ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการย้ายถิ่น เพื่อขยายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย โดยใช้กรณีศึกษาหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางและปลายทาง รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ ตลอดจนทางเลือกในการเดินทางของผู้หญิง เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันการค้าหญิง ปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน โดยให้ความเคารพในสิทธิของผู้หญิง

การศึกษานี้ครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือของหลาย ๆ ท่าน

Dr. Yasuhito Asami อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Hitotsubashi ในกรุง Tokyo ที่ได้เป็นธุระในการเชิญผู้วิจัย เป็นนักวิจัยรับเชิญของมหาวิทยาลัย ทำให้สามารถใช้สาธารณูปโภคต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย ซึ่งนับเป็นประโยชน์ต่อการศึกษานี้ในญี่ปุ่นอย่างมาก คุณ Takami Asami ซึ่งช่วยเหลือจัดการดูแลทุก ๆ อย่างในการใช้ชีวิต และศึกษาวิจัยในญี่ปุ่นรวมทั้งคอยแก้ปัญหาหลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะด้านภาษา

คุณปิยนันท์ โสภณศิริ แห่งกลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัด Aichi ซึ่งเป็นที่ปรึกษาที่ดีในทุก ๆ เรื่อง รวมทั้งช่วยติดต่อหาผู้ที่เต็มใจให้สัมภาษณ์ **คุณวิรินทร์ ทาเคะ** เจ้าหน้าที่ Ibaraki International Association ให้คำปรึกษาคนไทย และประธานเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น และ**คุณสุพัตรา นากาจิมะ** ผู้ประสานงานกลุ่มคนไทยใน Saitama ช่วยเหลือติดต่อผู้ที่เต็มใจให้สัมภาษณ์

คุณอัญชัญ เฮียร์ลิง อาสาสมัครทำงาน Caritas ใน Stockach **ดร.ปองใจ โรเซ็นเฟลด์ท์** อาสาสมัครไทยใน Hamburg **คุณปฏิภาณ ฮาค** กลุ่มรักษ์ไทย Neumnster **คุณบาหยัน ไวกันด์** กลุ่มไทยช่วยเหลือคนไทย Würzburg **คุณอัมพร วอลค์เคอร์** ชมรมไทยเพื่อเพื่อนไทย Erlangern **คุณดรชนิ พรทิพย์เนอร์** กลุ่มฮารา Mannheim **คุณวลาวัลย์ อาลเบิร์ตซ์** กลุ่มโรงเรียนภาษานาฏศิลป์ไทย Stuttgart ที่กรุณาให้ความคิดเห็นในฐานะองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือคนไทย รวมทั้งช่วยสัมภาษณ์หญิงไทยในเยอรมนี

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ที่ให้โอกาสในการศึกษานี้ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ในกลุ่มงานวิจัยที่ให้ความคิดเห็นต่อร่างรายงาน และประสานงานให้งานสำเร็จโดยดี

ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้คำวิจารณ์ที่สร้างสรรค์ในการนำเสนอร่างรายงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยพยายามที่จะนำมาปรับในรายงานฉบับสมบูรณ์

และที่จะลืมนเสียมิได้คือ**หญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น**ที่สละเวลาบอกล่าเรื่องราวการเดินทางและการใช้ชีวิตในต่างประเทศ เพื่อให้ผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัยนี้

ท้ายที่สุดคือครอบครัวของผู้วิจัย **คุณแม่เพชฌ วนะภูติ** ที่เปี่ยมกำลังใจรวมทั้งคอยดูแลความผาสุก เต็มพลังงาน ตลอดเวลาที่เขียนรายงานการศึกษานี้ในกรุงเทพฯ **Dr. Kurt Salentin** ซึ่งเป็นผู้ดูแลจัดการทำให้ตัวเลขสถิติสามารถอ่านได้เป็นแผนภาพ รวมทั้งเป็นคู่กัดเถียงเสนอแนะในด้านเนื้อหา และแนวคิดบ่อยครั้งที่เป็นการทำงานข้ามทวีป

ทุกท่านที่กล่าวนามมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ไว้ ณ โอกาสนี้ ข้อผิดพลาดใดหากมีในรายงานนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัยเอง

พัทยา เรือนแก้ว

กุมภาพันธ์ 2552

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
ปัญหาการพิจารณาการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติหญิงไทยที่ผ่านมา	3
การย้ายถิ่นแรงงาน – สิทธิของผู้หญิง	5
โครงการศึกษาวิจัย สิทธิสตรีกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ	6
คำนิยามศัพท์	7
การนำเสนอเนื้อหารายงานการวิจัย	10
สรุป	42
บทที่ 2 กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา	15
ระบบการย้ายถิ่น	16
การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง	21
กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย	23
สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ	26
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	30
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	43
รายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย	46
กระบวนการและวิธีศึกษาวิจัย	49
บทที่ 4 การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี และญี่ปุ่น	57
จำนวนคนไทยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น	60
คนไทยในเยอรมนี	60
คนไทยในญี่ปุ่น	69
สรุป	79
หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	79
ภูมิหลังชีวิตของหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น	79
แบบแผนกระบวนการหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	83

สารบัญ

	หน้า
การย้ายถิ่นภายในประเทศ : ขั้นตอนก่อนการย้ายถิ่นข้ามชาติ	86
การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ	86
การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	93
สรุป	118
บทที่ 5 ภาพรวมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	121
ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ	124
หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติ	125
สาเหตุปัจจัยการย้ายถิ่น	127
สาเหตุแรงจูงใจที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติ	127
ปัจจัยที่ผลักดันหรือเอื้อให้ผู้หญิงเดินทาง	130
ปัจจัยที่ดึงดูดหรือเอื้อให้ผู้หญิงย้ายถิ่น	131
กระบวนการเดินทาง	132
สภาพปัญหาในประเทศปลายทาง	136
ผลกระทบ	140
กลุ่มหญิงไทยและคนไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น	143
การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน	146
การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ : ความเชื่อมโยง	
สรุป : 30 ปีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทยอะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลง	148
บทที่ 6 สิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ	153
แรงงานหญิงไทยและประเด็นปัญหาด้านสิทธิ	156
แรงงานหญิงที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศ	157
แรงงานที่ไปเป็นผู้ฝึกงาน	160
แรงงานหญิงไทยในเยอรมนีที่เดินทางเข้ามาด้วยการแต่งงาน	162
หรือที่พัฒนามาจากหญิงที่เป็นภรรยาชาวต่างชาติ	
สรุปและอภิปราย	165

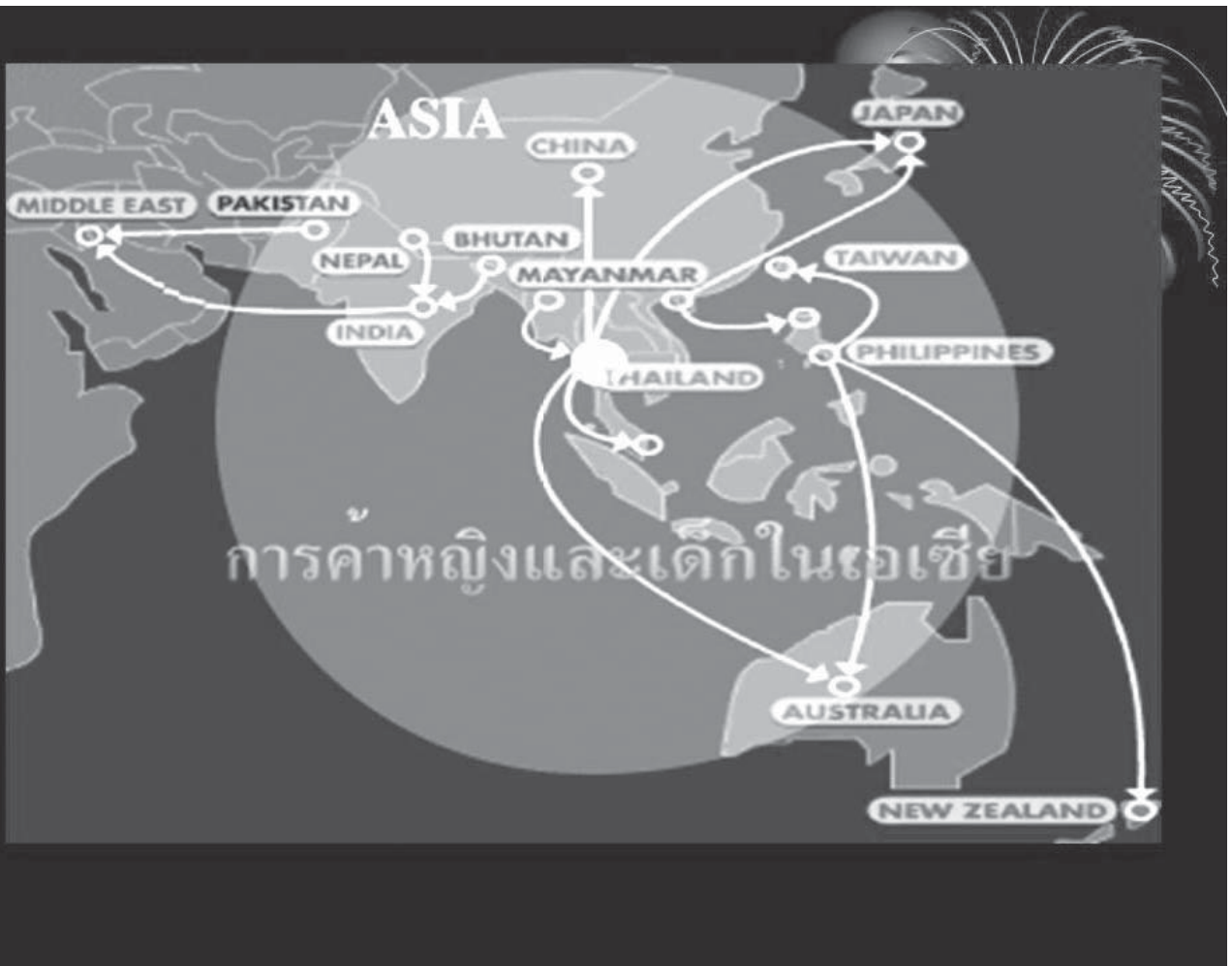
สารบัญ

	หน้า
บทที่ 7 ข้อเสนอแนะ	169
ความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทย	171
ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อหญิงไทยในต่างประเทศ	172
ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อหญิงไทยในประเทศไทย	175
ข้อเสนอแนะ	177
ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย	178
ข้อเสนอแนะด้านมาตรการ	178
บทที่ 8 บทสรุป	132
191	
สรุปข้อค้นพบที่สำคัญ	193
อภิปรายเชิงแนวคิดทฤษฎี	197
แนวทางศึกษาวิจัยในอนาคต	200
เอกสารอ้างอิง	203
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ	220
กระบวนการตรวจสอบเรื่องร้องเรียน	223
การร้องเรียนเมื่อถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน	224
คำอธิบายความหมายของเครื่องหมาย	225
แนะนำหนังสือ	226

1

บทที่หนึ่ง
บทนำ

1

บทนำ

1

1.1 ปัญหาการพิจารณาการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติหญิงไทยที่ผ่านมา

ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว โดยเริ่มประมาณปลายทศวรรษที่ 60 (ประมาณ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา) เป็นการเดินทางไปทำงานเป็นคนรับใช้ และค้าบริการทางเพศ ในยุโรป และสแกนดิเนเวีย การเดินทางไปขายแรงงานรวมทั้งค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่น เริ่มขึ้นต้นทศวรรษที่ 80 (พ.ศ. 2523-24) จากข้อเท็จจริงที่ว่า การเดินทางข้ามชาติของหญิงไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเดินทางเข้าไปยังประเทศในยุโรป อันได้แก่ เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ และประเทศในสแกนดิเนเวีย เป็นต้น รวมทั้งญี่ปุ่น มักเป็นไปโดยผ่านสำนักงานจัดหาผู้ ทั้งที่เป็นในรูปแบบบริษัทสำนักงาน หรือที่เป็นในลักษณะกิจการส่วนบุคคล รวมทั้งเดินทางผ่านขบวนการที่จัดนำหญิงไทยเข้าไปประเทศเหล่านี้ เพื่อประกอบการค้าบริการทางเพศ และเป็นแรงงานอื่น ๆ (ในญี่ปุ่น) ซึ่งโดยทั่วไปจะถูกมองว่าเป็นขบวนการการค้าหญิง ดังนั้น การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปยังประเทศดังกล่าวข้างต้นนี้ จึงมักจะถูกมองอย่างไม่แยกแยะว่าเป็นการค้าหญิงทั้งสิ้น

1

ในกรอบการค้าหญิง ผู้หญิงมักจะถูกมองว่าเป็นเพียงเหยื่อนำสงสารที่ถูกขบวนการการค้าหญิงกระทำ ถูกเอารัดเอาเปรียบ บังคับขู่เข็ญ ไม่มีอำนาจต่อรองตัดสินใจ อันทำให้ดูเหมือนว่า การเดินทางข้ามชาติของหญิงไทย เป็นการสร้างปัญหาและความเดือดร้อนแก่ผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ควรแก้ไขป้องกัน แนวทางมาตรการการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหามักจำกัดอยู่ที่การส่งกลับประเทศ หรือการสกัดกั้นไม่ให้ผู้หญิงเดินทาง โดยไม่มีมาตรการที่ชัดเจนในการเยียวยาช่วยเหลือให้ได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพ หรือช่วยแก้ไขปัญหาวีชีวิตครอบครัว ซึ่งเป็นสาเหตุให้เดินทางไปเสี่ยงชีวิตในต่างแดน

การแก้ไขปัญหาแรงงานข้ามชาติที่ผ่านมา เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ แก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ไม่ได้พิจารณาถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา จึงทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ สาเหตุปัจจัยที่ผลักดันให้ผู้หญิงต้องการเดินทางไปค้าแรงงานข้ามชาติยังคงดำรงอยู่แต่ทางเลือกอื่น ๆ ไม่ได้มีการจัดเตรียมไว้ให้ผู้หญิงจึงต้องใช้ช่องทางเดิม ๆ และบางส่วนก็ต้องใช้การเดินทางผ่านขบวนการค้าหญิง บางครั้งก็จะถูกหาผลประโยชน์ กักขังหน่วงเหนี่ยวเมื่อถูกส่งกลับประเทศต้นทางก็ต้องกลับมาเผชิญกับปัญหาแบบเดิม ๆ ผู้หญิงจึงหาช่องทางไปต่างประเทศใหม่ จึงเป็นวัฏจักรที่ไม่มีทางออกตราบดีที่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาวางเศรษฐกิจ และไม่มีมาตรการที่เหมาะสมในการช่วยเหลือ

ข้อมูลเกี่ยวกับหญิงไทยในญี่ปุ่น (Pataya 2002) แสดงให้เห็นว่า กระบวนการจัดหาผู้หญิงไปค้าบริการทางเพศ มีลักษณะที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการค้าหญิง ซึ่งก็ไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงที่ต้องการจะเดินทางไม่รู้เห็น แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุติกรรมจำนวนไม่น้อยเดินทางด้วยวิธีการนี้ สิ่งที่น่าสนใจก็คือผู้หญิงมองการเดินทางโดยผ่านขบวนการเหล่านี้อย่างไร

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นโดยการใช้การแต่งงานของหญิงไทยไปเยอรมนี (Pataya 1998, 2003) ชี้ให้เห็นว่า หากพิจารณาในส่วนของผู้หญิงเองแล้ว ผู้หญิงไม่ได้มองว่าการเดินทางข้ามชาติโดยผ่านขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ว่าเป็นการค้าหญิง หากแต่มองว่าขบวนการเหล่านี้เป็นหนทางหนึ่งที่ไม่ก็หนทางซึ่งมีเปิดให้เดินทางเข้าไปประเทศเหล่านี้เพื่อที่จะไปขายแรงงาน หรือหาโอกาสที่จะสร้างชีวิตที่ดีกว่า

1.2 การย้ายถิ่นแรงงาน – สิทธิของผู้หญิง

ปฏิญญาสากล ว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชน (Universal declaration of Human Rights) มาตราที่ 13 ระบุว่า **คนทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพในการเคลื่อนย้าย และพำนักในพรมแดนของแต่ละรัฐ และทุกคนมีสิทธิที่จะเดินทางออกจากประเทศใด ๆ รวมทั้งประเทศของตนเอง** ดังนั้น การย้ายถิ่นจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ สิทธินี้ได้รับการขยายความเพิ่มเติมในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights) มาตราที่ 12 ว่า สิทธิดังกล่าวจะต้องไม่มีการจำกัดใด ๆ ยกเว้นในกรณีที่มีกฎหมายกำหนดไว้ว่าจำเป็นเพื่อปกป้องความมั่นคงของประเทศ ความสงบเรียบร้อย สุขภาพอนามัยและศีลธรรมของประเทศ

ปฏิญญาสากล และกติการะหว่างประเทศดังกล่าว ให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัยผู้หญิงที่ต้องการเดินทางย้ายถิ่นก็มีสิทธิที่จะเลือกว่าตนจะอยู่ที่ไหน หรือจะไปไหน กรณีที่ย้ายถิ่นเพราะมีวัตถุประสงค์หลักคือ การไปทำงานในต่างประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งจะทำงานขายบริการทางเพศ (sex worker) ที่ปัจจุบันนี้ถือกันว่าเป็นอาชีพหนึ่ง จึงเป็นแรงงานข้ามชาติ (migrant worker) ตามสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) ซึ่งสหประชาชาติใช้เป็นเครื่องมือสำหรับคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ ในประเด็นสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติจึงมีสิทธิที่จะเคลื่อนย้าย และเลือกที่อยู่อาศัย ดังนั้นมาตรการหรือนโยบายการแก้ปัญหาแรงงานข้ามชาติ โดยเน้นการส่งกลับประเทศ หรือสกัดกั้นมิให้เดินทางไปค้าแรงงานต่างประเทศ จึงขัดกับกติกา และสนธิสัญญาข้างต้น ตลอดจนไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้หญิง

1

1.3 โครงการศึกษาวิจัย สิทธิสตรีกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

อนุสัญญาจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ และข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการจัดการค้ามนุษย์ของพิธีสารเพื่อป้องกัน ปรามปราม และลงโทษการค้ามนุษย์ โดยเฉพาะการค้าหญิงและเด็กเพิ่มเติมอนุสัญญาสหประชาชาติ เพื่อต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร (Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations convention against transnational organized crime) กำหนดให้รัฐภาคีต้องกำหนดนโยบาย โครงการ และมาตรการในการป้องกันและต่อต้านการค้ามนุษย์อันรวมถึงการทำการค้นคว้าวิจัยด้วย

การศึกษาวิจัยประเด็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติในกรอบของการค้ามนุษย์ที่ผ่านมา มักจะศึกษาการกระทำของขบวนการ และอาจจะให้ภาพของผู้หญิงที่ถูกขบวนการค้าหญิงกระทำและอาจชี้ให้เห็นโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจที่ผลักดันให้ผู้หญิงเดินทาง สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงความพยายามที่จะอธิบายลักษณะอาการ (symptom) ของปัญหาเท่านั้น แต่ไม่ได้อธิบายสาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาและไม่อาจให้ภาพที่เคลื่อนไหว มิติในส่วนที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับตัวผู้หญิง ความต้องการความตั้งใจ พฤติกรรม รวมทั้งสาเหตุปัจจัยในการนั้น ๆ และความเป็นมาของผู้หญิงในฐานะปัจเจกบุคคล อันจะทำให้สามารถเข้าใจพฤติกรรมของผู้หญิงมากขึ้น อันจะนำไปสู่การค้นพบสาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา ซึ่งจะสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการสร้างมาตรการการแก้ปัญหาและหาทางออกได้

ดังนั้นการศึกษานี้จึงมี **วัตถุประสงค์** ที่จะศึกษากระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย สาเหตุ ปัจจัย ทั้งในประเทศที่ส่งออก (ไทย) และประเทศรับเข้า (เยอรมนี และญี่ปุ่น) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 จนถึงปัจจุบัน ในกรอบแนวคิดอื่นที่มีใช้ กรอบการค้ามนุษย์และพยายามที่จะสะท้อนจากมุมมองของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ การที่เลือกศึกษาการเดินทางย้ายถิ่นของแรงงานหญิงไทยไปประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่นนั้น เนื่องจากทั้งสองประเทศเป็นประเทศปลายทางที่อยู่ต่างทวีป แต่มีลักษณะเป็นประเทศอุตสาหกรรมเหมือนกันทั้งสองประเทศ ทั้งนี้เพื่อการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ สรุปหาภาพรวมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยอย่างรอบด้าน ที่ไม่จำกัดเฉพาะในรูปแบบของการค้าหญิงเพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและกำหนดมาตรการป้องกัน และแก้ไขปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยโดยเคารพในสิทธิในการเดินทางของผู้หญิง

การศึกษากระบวนการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาตินี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยายและสัมภาษณ์เจาะลึกเชิงอัตชีวประวัติผู้หญิงผู้ย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่ คือ ในเยอรมนี จำนวน 33 คน และในญี่ปุ่นจำนวน 16 คน รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ กลุ่มอาสาสมัครไทย และองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยมี การดำเนินงาน ตั้งแต่เดือนกันยายน 2551 – กุมภาพันธ์ 2552

อนึ่ง ในการศึกษาวิจัยนี้จะหลีกเลี่ยงไม่พิจารณาผู้หญิงด้วยอคติดังที่มักปรากฏบ่อยครั้ง ในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหญิงไทยที่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติอื่น ๆ ที่จะพิจารณาผู้หญิง เป็นเพียงเหยื่อที่ถูกกระทำเท่านั้น

แต่จะพิจารณาผู้หญิงในฐานะ “ตัวแสดงทางสังคม” (social actor) คือเป็นผู้ที่สามารถ ตัดสินใจและรับผิดชอบต่อการกระทำใด ๆ ของตนเองได้ นั่นคือ ผู้หญิงอาจจะมิพบทบาทเป็น ได้ทั้ง “ผู้กระทำ” และ “ผู้ถูกกระทำ” ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาวะ โอกาส และภายใต้เงื่อนไขหนึ่ง ๆ

ในการนำเสนอข้อมูลที่วิเคราะห์ จะเรียบเรียงตามหมวดหมู่และนำ **ถ้อยคำที่ผู้หญิง บอกเล่า** ในขณะที่สัมภาษณ์ มาใส่ไว้ตามประเด็นนั้น ๆ พร้อมแหล่งอ้างอิง เพื่อเป็นการ สะท้อนความคิดเห็นของผู้หญิง

1.4 คำนิยามศัพท์

หญิงไทย

หมายถึง หญิงที่เกิดในประเทศไทย ซึ่งได้ย้ายถิ่นไป พำนักอยู่ในประเทศเยอรมนี หรือ ญี่ปุ่น ในปัจจุบัน อาจถือสัญชาติไทย หรือสัญชาติของประเทศปลายทาง ที่ตนอาศัยอยู่

การย้ายถิ่น (migration)

หมายถึง การเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่อาศัย อาจจะเป็น โดยถาวร หรือ กึ่งถาวรของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม ของปัจเจกบุคคลจากถิ่นกำเนิดไปยังพื้นที่ถิ่นปลายทาง (Parwell 1993 : 13)

1

การย้ายถิ่นแรงงาน

หมายถึง การเคลื่อนย้ายจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่งเพื่อการทำงาน อาจเป็นในช่วงสั้น ๆ หรือตามฤดูกาล หรือแรงงานที่ย้ายถิ่นฐานอย่างเป็นทางการถาวร ทั้งนี้รวมถึงการทำงานขายบริการทางเพศ ซึ่งในปัจจุบันในหลาย ๆ ประเทศ โดยเฉพาะในยุโรปถือว่าเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

หมายถึง การเคลื่อนย้ายของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มของปัจเจกบุคคลจากประเทศที่ตนถือกำเนิด ไปยังประเทศปลายทางเพื่อการขายแรงงาน รวมถึงการขายบริการทางเพศ

ประเทศต้นทาง, ประเทศส่งออก

หมายถึง ประเทศที่ปัจเจกบุคคลมีถิ่นกำเนิดอยู่ หรือมีถิ่นพำนักก่อนที่จะเคลื่อนย้ายถิ่นไปต่างประเทศ ในที่นี้คือ ประเทศไทย

ประเทศปลายทาง หรือ
ประเทศรับเข้า

หมายถึง ประเทศที่ไม่ใช่ถิ่นกำเนิดของปัจเจกบุคคล แต่เป็นประเทศที่ปัจเจกบุคคลเดินทางเข้าไปอยู่ เพื่อขายแรงงานในที่นี้ คือ ประเทศเยอรมนี และ ญี่ปุ่น

ผู้ที่ย้ายถิ่น

หมายถึง ผู้ที่ย้ายออกจากถิ่นกำเนิดไปอยู่ที่พื้นที่ปลายทาง

แรงงานย้ายถิ่น

หมายถึง บุคคลที่ออกจากถิ่นกำเนิดเพื่อไปทำงานนอกบ้านเกิด

แรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ หรือ
แรงงานข้ามชาติ

หมายถึง บุคคลที่ออกจากถิ่นกำเนิดเพื่อไปทำงานในต่างประเทศที่ไม่ใช่ประเทศที่ตนเกิด

แรงงานนอกระบบ

หมายถึง แรงงานที่ไม่สามารถแสดงหลักฐานได้ว่า เดินทางเข้ามาทำงานโดยถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ไม่สามารถทำสัญญาจ้างงาน และไม่สามารถได้รับสวัสดิการต่าง ๆ เหมือนแรงงานในระบบได้ อาจเป็นแรงงาน “ไม่จดทะเบียน” (irregular หรือ unregistered) หรือ “ไม่มีเอกสาร” (undocumented)

แรงงานแอบแฝง

หมายถึง แรงงานที่เดินทางเข้าประเทศในฐานะอื่นที่ไม่ใช่แรงงานแต่มีความตั้งใจที่จะทำงาน และได้ทำงานเมื่อเดินทางเข้าประเทศแล้ว เช่น หญิงไทยที่เดินทางเข้าประเทศโดยการแต่งงาน แต่เข้าไปทำงานทำ หรือได้ทำงานต่อมา

แกล้งครำ

หมายถึง ร้านที่ขายเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์และอาหารเบา ๆ มีหญิงสาว คอยบริการชวนแชกดื่ม และบางแห่งแขกสามารถซื้อบริการทางเพศจากผู้หญิงได้โดยพาออกไปที่อื่น

แทร์ค

หมายถึง ค่าหัว หรือ ค่านายหน้า ในการจัดหาเข้ามาทำงานในต่างประเทศ ทั้งงานค้าบริการทางเพศ และงานอื่น ๆ อาจจะจ่ายครั้งเดียวก่อนเดินทาง หรือ ผ่อนใช้เป็นรายเดือน เมื่อเดินทางมาถึงประเทศปลายทางแล้ว โดยนายหน้าจะให้แรงงานเป็นหนี้เป็นจำนวนเงินเท่ากับจำนวนเงินค่านายหน้า หนี้นี้จะเรียกว่า แทร์ค แรงงานจะต้องทำงานใช้หนี้จนกว่าจะจ่ายค่าแทร์คนี้หมด

แม่แทร์ค

หมายถึง นายหน้าที่จัดหาแรงงานเข้ามาทำงานในต่างประเทศในวงการค้าบริการทางเพศ มักจะเป็นผู้หญิง จึงเรียกกันว่า แม่แทร์ค

1

ระบบนายหน้า	หมายถึง ขบวนการข้ามชาติที่จัดหา จัดพาแรงงานไปทำงานในต่างประเทศ ทั้งงานค่าบริการทางเพศ และงานอื่น ๆ
บอส	หมายถึง นายหน้าที่จัดพาไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะงานค่าบริการทางเพศ อาจเป็นหญิง หรือชาย ก็ได้
ใบ	หมายถึง ธนบัตรใบละ 10,000 เยน 180 ใบ จึงเท่ากับ 1,800,000 เยน

1.5 การนำเสนอเนื้อหาการวิจัย

รายงานนี้ นำเสนอผลการศึกษาวิจัยการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปประเทศญี่ปุ่น และเยอรมนี โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หญิงผู้ย้ายถิ่นชาวไทยในประเทศญี่ปุ่น และเยอรมนี เป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ โดยจะเริ่มด้วยการกล่าวถึง กรอบแนวคิด ทฤษฎีในการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 เนื่องจากกระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยนับเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือการเดินทางข้ามประเทศของผู้หญิงและการตัดสินใจเลือกเดินทาง ดังนั้นในบทนี้จะกล่าวถึงกรอบคิดทฤษฎีที่จะใช้ในการศึกษาวิจัยนี้โดยสังเขป อันได้แก่ (1) กรอบคิดว่าด้วย ระบบการย้ายถิ่น (2) กรอบคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง และ (3) กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย และเนื่องจากงานศึกษาวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะพิจารณาประเด็นด้านสิทธิของผู้หญิง จึงนำเสนอประเด็น (4) สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติไว้ด้วย จากนั้นจะเป็นการสำรวจงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยนี้โดยเฉพาะ นั่นคือ การย้ายถิ่นไปเยอรมนี และญี่ปุ่น

บทที่ 3 จะกล่าวถึง วิธีการศึกษาวิจัย อันได้แก่ การออกแบบการเก็บข้อมูล การดำเนินการเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ทั้งหมด รวมทั้งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล และคำอธิบายเกี่ยวกับการอ้างอิงบทสัมภาษณ์ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะนำเสนอในบทที่ 4 โดยจะแบ่งเป็นสองส่วนในส่วนแรกจะนำเสนอตัวเลขสถิติเกี่ยวกับคนไทยในประเทศเยอรมนี และประเทศญี่ปุ่น พร้อมชี้ให้เห็นพัฒนาการและความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทย และการย้ายถิ่นต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นของหญิงไทย ส่วนที่สองนำเสนอผลการวิเคราะห์ บทสัมภาษณ์หญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยจะเริ่มจากลักษณะทางประชากรศาสตร์ และภูมิหลังของผู้หญิง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติไปยัง เยอรมนีและญี่ปุ่นนั้นเป็นกระบวนการหนึ่งในขั้นตอนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเป็น กระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนานมีหลายช่วงชั้นและเวลา ที่รวมการย้ายถิ่นแรงงาน ภายในประเทศด้วย ดังนั้นในการนำเสนอจึงจะเสนอขั้นตอนต่าง ๆ ของการย้ายถิ่น ตั้งแต่ การเดินทางออกจากท้องถิ่นครั้งแรก การย้ายถิ่นแรงงานครั้งที่สอง จนถึงการย้ายถิ่น แรงงานข้ามชาติ ในส่วนนี้จะพิจารณาตามขั้นตอนกระบวนการย้ายถิ่น ดังที่ได้กล่าวไว้ในกรอบคิด นั่นคือ ชั้นเริ่มต้นตัดสินใจกระบวนการเดินทาง และสภาพชีวิตในท้องที่ ปลายทาง จากข้อมูลที่น่าเสนอทั้งหมด ในส่วนที่หนึ่งและสอง รวมทั้งผลการวิเคราะห์ข้อมูล จากเอกสารวิชาการ จะนำมาประมวลเป็นภาพรวมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ในบทที่ 5

ในบทที่ 6 เป็นการอภิปรายประเด็นสิทธิผู้หญิงในฐานะแรงงานข้ามชาติ เพื่อให้ เห็นภาพชัดเจนจะนำเสนอเป็นกรณีศึกษา บทที่ 7 จะนำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางมาตรการ การป้องกัน และแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และมาตรการช่วยเหลือหญิงไทย ในต่างประเทศ โดยประเมินจากเนื้อหาทั้งหมด รวมทั้งความคิดเห็นของผู้หญิงในการให้รัฐ เข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งจะนำเสนอในตอนต้นของบทที่ 7 นี้

บทสุดท้ายคือ บทที่ 8 จะเป็นการสรุปและอภิปรายเชิงแนวคิดทฤษฎี รวมทั้งเสนอ แนวทางการศึกษา ในอนาคต

2

บทที่สอง

กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2

กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2

ในบทนี้จะกล่าวถึง กรอบแนวคิดทฤษฎีที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และอภิปรายข้อมูล ซึ่งจะเป็นกรอบคิดในเรื่องการย้ายถิ่นข้ามชาติ รวมทั้งประเด็นเรื่อง ลิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ หลังจากการนำเสนอกรอบคิดทฤษฎีแล้ว ในบทนี้จะได้นำเสนอผลของการสำรวจงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่ด้วย ซึ่งข้อค้นพบต่าง ๆ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะนำมาเปรียบเทียบในการอภิปรายข้อมูลต่อไป

2.1 กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

กระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย นับเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วยหลากหลายขั้นตอน ที่สำคัญคือการเดินทางข้ามประเทศของผู้หญิง และการตัดสินใจเลือกเดินทาง ในส่วนนี้จะกล่าวถึงกรอบคิดทฤษฎีที่จะใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ โดยสังเขป ซึ่งจะประกอบไปด้วย (1) กรอบคิดว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น (2) กรอบคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง และ (3) กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย (4) ลิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ

2.1.1. ระบบการย้ายถิ่น (migration system)

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่นแสดงให้เห็นความโยยโยและความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเยอรมนี และระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ซึ่งหากมองตามหลักเศรษฐศาสตร์อย่างกว้าง ๆ ในด้านอุปสงค์และอุปทาน ก็คงมองได้ว่าหญิงไทยมีความต้องการและพร้อมที่จะเดินทาง ในขณะที่เดียวกันก็มีความต้องการแรงงานต่างชาติในประเทศปลายทางนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นในการอธิบายและทำความเข้าใจถึงการย้ายถิ่นนี้ จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขปัจจัย ความเป็นมา รวมถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งในประเทศส่งออกคือไทย และในประเทศรับเข้า คือเยอรมนีและญี่ปุ่น จะต้องพิจารณาในทั้งสองระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของเครือข่ายในการย้ายถิ่น ที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงสัมพันธ์ ระหว่างประเทศไทยและเยอรมนีและไทยญี่ปุ่น ในระดับต่าง ๆ กรอบแนวคิดที่น่าจะอธิบายสิ่งเหล่านี้ได้ดีคือ **แนวคิดว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น**

แนวคิดว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น ถูกพัฒนาขึ้นจากพื้นฐานการวิจารณ์ถึง ข้อจำกัดของแนวคิดหลักสองกระแสที่ใช้วิเคราะห์ทำความเข้าใจการย้ายถิ่น อันได้แก่ แนวคิดสำนักนีโอคลาสสิก ว่าด้วยดุลยภาพทางเศรษฐกิจ (neo-classical economic equilibrium approach) หรือที่รู้จักกันดีในนาม push-pull theory และ แนวคิดสำนักโครงสร้างประวัติศาสตร์ (historical structuralist approach) แนวคิดทั้งสองกระแส แม้จะเน้นปัจจัยทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน แต่จะพิจารณาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นในระดับที่ต่างกัน และแต่ละสำนักจะมองปัจจัยต่าง ๆ เพียงในระดับเดียวโดยละเลยไม่มองในอีกระดับหนึ่ง มุมมองของทั้งสองกระแสจึงเป็นการมองเพียงด้านเดียว และไม่อาจที่จะใช้ในการทำความเข้าใจการย้ายถิ่นในปัจจุบันที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

แนวคิดของสำนักนีโอคลาสสิก จะละเลยไม่พิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่น รวมทั้งละเลยไม่มองถึงบทบาทของภาครัฐ ซึ่งก็คือปัจจัยในระดับมหภาค แต่จะเน้นสาเหตุอยู่ที่ระดับจุลภาค โดยพิจารณาว่า การย้ายถิ่นมักจะเป็นผลจากการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลที่ประเมินผลสูงสุดที่จะได้รับการจากการย้ายถิ่น ทั้งนี้โดยมีอิทธิพลจากปัจจัยหลักในประเทศต้นทางอันได้แก่ ความยากจน การว่างงาน และปัจจัยดึงดูดในประเทศปลายทาง อันได้แก่โอกาสในการทำงาน รายได้ที่สูงกว่า เป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจ

ในขณะที่แนวคิดเชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์จะเน้นความสนใจ อยู่ที่ปัจจัยทางด้านมหภาคอันได้แก่ โครงสร้างทางสังคมที่กีดกัน การกระจายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันในระบบเศรษฐกิจโลก และเรื่องทุน (capital) ว่าเป็นตัวกำหนดทุกอย่าง การย้ายถิ่นจะถูกมองว่าเป็นเสมือนการเคลื่อนย้ายแรงงานราคาถูกมาสู่แหล่งทุน แนวคิดนี้จะเลยที่จะพิจารณาความสำคัญของพฤติกรรม เป้าหมายความตั้งใจของปัจเจก และกลุ่มคน

แนวคิดที่ว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น จึงเป็นความพยายามที่จะประสานแง่คิด และมุมมองของทั้งสองกระแสข้างต้นเข้าด้วยกัน โดยพิจารณา การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (international migration) ในรูปแบบ ระบบของการย้ายถิ่นต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงสานต่อกัน และมีปฏิสัมพันธ์ (inter-action) ซึ่งกันและกัน อันทำให้สามารถ สร้างกรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และมิติต่าง ๆ ระหว่างประเทศต้นทางและปลายทาง นั่นคือ ระบบการย้ายถิ่นแสดงให้เห็น ความเชื่อมโยงเกี่ยวพันที่มีผลต่อการกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นหรือการคงอยู่ในพื้นที่ (Faist 1997 : 192)

ในระบบการย้ายถิ่นหนึ่ง ๆ อาจประกอบไปด้วยกลุ่มประเทศต่าง ๆ ที่มีการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกัน ระบบการย้ายถิ่นจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อประเทศหรือภูมิภาค มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน อาจเป็นด้วยกระแสการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกัน รวมทั้งสัมพันธ์ภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างกัน (เปรียบเทียบ Boyd 1989 : 641) นอกจากนั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคม ชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นเนื่องจากกระแสการเคลื่อนย้ายประชากรเท่านั้น แต่ยังอาจเกิดขึ้นโดยการเลือนไหลหรือส่งผ่านทางข้อมูลข่าวสาร แนวความคิด การค้าหรือการบริการ (Bös 1997) และในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชื่อมโยงของระบบการย้ายถิ่นนั้น จะต้องพิจารณาในบริบททางการเมือง สังคม ประชากรศาสตร์ และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกันด้วย (Kritz et al. 1992, Fawcett/ Arnold 1987)

ภายใต้กรอบของระบบการย้ายถิ่น มิได้พิจารณาการเคลื่อนย้ายประชากรอย่างหยุดนิ่ง นั่นคือ มิได้พิจารณาแค่การย้ายถิ่นจากพื้นที่ ก. ไป พื้นที่ ข. แล้วสิ้นสุดลงเท่านั้น หากแต่พิจารณาในโครงสร้างที่ซับซ้อนของการเคลื่อนย้ายไป รวมทั้งกระแสการเคลื่อนย้ายที่สวนทางกลับมา ซึ่งก่อให้เกิดพลวัตในตัวเองของระบบ ในที่นี้การเคลื่อนย้ายของประชากรจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนย้าย สินค้า หรือส่งผ่าน ทางข่าวสารข้อมูล สินค้า หรือบริการ และก็ได้รับอิทธิพลจากสิ่งเหล่านี้ด้วย (Fawcett/ Arnold 1987 : 456)

Patterson (1987) ให้คำจำกัดความ ระบบการย้ายถิ่น ไว้ว่า “ระบบการย้ายถิ่นหนึ่ง ๆ ก็คือการเคลื่อนย้ายของผู้คนระหว่างประเทศ รวมทั้งผลกระทบที่จะได้รับทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากการเคลื่อนย้ายประชากร ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของผลกระทบต่าง ๆ นั้น” (Patterson 1987 : 228)

ระบบการย้ายถิ่นหนึ่ง ๆ จะประกอบไปด้วยกลุ่มของประเทศ อย่างน้อย 2 ประเทศ หรือมากกว่า ที่มีการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกัน Kritiz/ Zlotnik (1992) มองว่าการเดินทางท่องเที่ยว หรือการเดินทางเพื่อการศึกษาต่อ ก็อาจก่อให้เกิดผลเช่นเดียวกับการเคลื่อนย้ายประชากรรูปแบบอื่น เพราะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การส่งผ่านข่าวสาร แต่ในการที่จะบรรยายถึงระบบการย้ายถิ่น ระบบใดระบบหนึ่งได้นั้น จำเป็นที่จะต้องให้คำจำกัดความองค์ประกอบของระบบ คุณลักษณะต่าง ๆ ของมัน รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของมันด้วย ด้วยแนวคิดของ Zlotnik (1992) และ Bös (1997) อาจสรุปคุณลักษณะของระบบการย้ายถิ่นหนึ่ง ๆ ได้ดังนี้

1. มีประเทศที่ติดต่อสัมพันธ์กัน
2. ประเทศเหล่านี้ มีการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกันและกัน อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ (ทั้งนี้รวมถึง การเดินทางย้ายถิ่นช่วงสั้น ๆ อันได้แก่ คนงานตามช่วงฤดูกาล แรงงาน และนักท่องเที่ยว เป็นต้น)
3. รูปแบบการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างประเทศเหล่านี้จะคล้ายคลึงกัน มีพัฒนาการใกล้เคียงกัน หรือมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดทางวัฒนธรรม
4. ประเทศปลายทางหรือรับเข้าในระบบมีนโยบายสนองรับการย้ายถิ่นคล้ายคลึงกัน และประเทศเหล่านี้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่เชื่อมประสานกัน

5. ประเทศต้นทางในระบบ ก็มีนโยบายด้านการเคลื่อนย้ายประชากรที่คล้ายคลึงกัน เช่นกัน เพียงแต่ว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศต้นทางเหล่านี้ มักจะไม่มั่นคงหรือเข้มแข็ง เท่ากับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างประเทศปลายทาง และ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้นทางและปลายทางมักจะมีลักษณะที่ประเทศต้นทางต้องพึ่งพิงหรือขึ้นอยู่กับ (depend) ประเทศปลายทาง (Bös 1997 : 85-86, Zlotnik 1992:20)

นอกจากนั้นตามแนวคิดของ Castles (1994) ระบบการย้ายถิ่น ยังรวมหมายถึง กระบวนการย้ายถิ่นขั้นตอนต่าง ๆ อันได้แก่ การเริ่มต้นการย้ายถิ่น ขั้นตอนระหว่างการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือกระบวนการเดินทาง และขั้นตอนที่สาม คือ เมื่อเดินทางถึงปลายทาง นั่นคือการดำรงชีพในประเทศปลายทาง (ดู สุรางค์และคณะ 2542 ประกอบ)

ขั้นเริ่มต้นการย้ายถิ่น สิ่งที่จะพิจารณา ก็คือ กระบวนการตัดสินใจ สาเหตุปัจจัยที่มีอิทธิพลดังได้กล่าวมาแล้วแนวคิดระบบการย้ายถิ่น จะพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค เพื่ออธิบายทำความเข้าใจเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ปัจจัยโครงสร้างในระดับมหภาคมักจะเป็นปัจจัยที่ถูกกำหนดโดยองค์การที่เป็นทางการ อันได้แก่ เศรษฐกิจการเมืองของตลาดโลก สัมพันธภาพระหว่างรัฐ จนกระทั่งถึงกฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับคนต่างด้าว สำหรับในระดับจุลภาคปัจจัยดังกล่าวจะเป็นในรูปแบบของเครือข่ายความสัมพันธ์ (network) ของผู้ย้ายถิ่น รวมถึงมาตรการกิจกรรม วิธีการที่ผู้ย้ายถิ่นและชุมชนนั้น ๆ พัฒนา หรือเตรียมไว้เพื่อรองรับผลอันจะเกิดจากการย้ายถิ่น ในบริบทดังกล่าวนี้ Massey et al. (1987 อ้างใน Pedraza 1991 : 308) ได้ให้คำอธิบายที่เชื่อมโยงให้เห็นการวิเคราะห์ทั้งทางมหภาคและจุลภาคว่ากระบวนการย้ายถิ่น โดยแง่ประวัติศาสตร์แล้ว มีรากเง้ายู่บนการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างด้านสังคมและเศรษฐกิจ ในประเทศต้นทางและปลายทาง เมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น ก็จะก่อให้เกิดเครือข่ายผู้ย้ายถิ่น (migrant networks) ซึ่งจะมีพัฒนาการของตนเอง เครือข่ายนี้เองจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ย้ายถิ่น และ ผู้ที่ยังคงอยู่ในถิ่นฐานก่อให้เกิดโยงใยความสัมพันธ์ทางสังคม และสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์นี้ไม่ได้จำกัดอยู่ที่สถานที่และช่วงเวลาหนึ่งใดเท่านั้น และด้วยความสัมพันธ์ในด้านเครือข่ายนี้เองที่จะส่งผลให้เกิด “การดำเนินต่อไปอย่างยั่งยืน” (self-sustaining) ของการย้ายถิ่น (Boyd 1989:639, 641) นั่นคือ จะเกิดเครือข่ายด้านข้อมูล การช่วยเหลือสนับสนุนในการเดินทาง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาโดยตัวผู้ย้ายถิ่น เพื่อน หรือ เครือญาติ เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่เรียกกันว่า “วัฒนธรรมแห่งการย้ายถิ่น” (Culture of Migration) (Massey 1994) ซึ่งก็คือค่านิยมในการที่จะออกเดินทางย้ายถิ่นไปทำงานในต่างประเทศ

เครือข่าย จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญใน กระบวนการย้ายถิ่นขั้นที่ 2 คือ ขั้นตอนระหว่าง การย้ายถิ่น หรือกระบวนการในการเดินทางด้วย เนื่องจากเครือข่ายทางสังคมนี้ จะเป็นผู้ให้ ข้อมูล เกี่ยวกับเงื่อนไขต่าง ๆ ในการเดินทาง ข้อมูลเกี่ยวกับงาน และพื้นที่ปลายทาง อันอาจเป็นการลดปัญหาด้านสภาพจิตใจแก่ผู้ที่จะเดินทาง Fawcett (1989) จึงตอกย้ำว่า ทั้งตัวผู้ย้ายถิ่น และผู้ที่ยังคงอยู่ในถิ่นฐานเป็นตัวละครสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ เลือกพื้นที่ปลายทาง นอกจากนั้นจากผลของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นข้ามชาติบางชิ้น ชี้ให้เห็นว่า การเดินทางไปต่างประเทศคงจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากผู้ที่ต้องการเดินทางไม่มีเครือข่ายที่ชี้ช่องทางการเดินทางให้ (Pataya 2003, Phannee 2000)

ขั้นที่ 3 ของกระบวนการย้ายถิ่น ในขั้นตอนนี้ก็คงปฏิเสธบทบาทของเครือข่ายไม่ได้ เช่นกันที่ช่วยลดปัญหาในการดำรงชีวิต และแก้ปัญหของผู้ย้ายถิ่นเมื่อยามจำเป็น ตัวแปรที่ ควรพิจารณาในที่นี้อีกประการหนึ่งก็คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่น หรือ สิ่งที่เกิด ตามมาจากการย้ายถิ่นสิ่งหนึ่งที่ Castles/ Miller (1994) ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ การเกิดขึ้นของชุมชนชาติพันธุ์ของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งก็จะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การย้ายข้ามชาติ ระหว่างคู่ประเทศหนึ่ง ๆ ดำรงอยู่เช่นกัน

ในการวิเคราะห์ ระบบการย้ายถิ่น Zlotnik (1992) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ระบบการย้ายถิ่นไม่ควรที่จะวิเคราะห์แ่งมุมจากประเทศที่อยู่ในระบบ เพียงประเทศใดประเทศเดียว เช่น แคประเทศต้นทาง เท่านั้น เป็นต้น แต่ควรที่จะ วิเคราะห์ปัจจัยแ่งมุมของทั้งสองประเทศที่เป็นคู่ระบบ คือ ทั้งประเทศต้นทางและปลายทาง เพราะการวิเคราะห์จากแ่งมุมของประเทศเดียว อาจทำให้ไม่สามารถอธิบาย พลวัตของ ระบบการย้ายถิ่นได้อย่างรอบด้าน หรืออาจจะให้คำอธิบายที่เอนเอียงไปด้านเดียว และใน การพิจารณาตัวเลขการย้ายถิ่น ก็ไม่ควรที่จะใช้ ตัวเลขของการย้ายถิ่นเข้าเป็นหลักแต่เพียง อย่างเดียว หากต้องพิจารณา ตัวเลขการย้ายถิ่นออกนอกประเทศด้วย

2. ความไม่แน่นอน และการเปลี่ยนแปลงเป็น ปรากฏการณ์ธรรมดาที่เกิดขึ้นในระบบ การย้ายถิ่น เนื่องจากธรรมชาติของตัวมันที่เป็นพลวัต ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะให้คำอธิบาย ใด ๆ ที่ตายตัวที่มีความถูกต้องตลอดไป นั่นคือ คำอธิบายต่าง ๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ ตามภาวะที่เปลี่ยนไปของระบบการย้ายถิ่น

3. ในระบบการย้ายถิ่น จะมีปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ คือ ประเทศที่เปรียบเสมือน “สะพาน” (‘bridge’ countries) นั่นคือประเทศที่อยู่ในระบบการย้ายถิ่นหลายระบบในเวลาเดียวกัน ตัวอย่างที่ดีคือ ประเทศอิตาลี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทวีปอเมริกาเหนือ หรือยุโรป ตะวันตก และโอเชียเนีย ประเทศอิตาลี จะเป็นประเทศส่งออก แต่หากพิจารณาในส่วนของ ทวีปอาฟริกาเหนือ และบัลข่าน อิตาลี จะเป็นประเทศรับเข้า ในกรณีดังกล่าว Zlotnik แนะนำว่า ควรที่จะนำประเทศที่เป็น “สะพาน” นี้ เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ เพื่อพิจารณา กระแสการย้ายถิ่น ในระบบการย้ายถิ่นต่าง ๆ

2.1.2. การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง (female international migration)

Morokvasic (1983) กล่าวว่า การย้ายถิ่น เป็นกระบวนการที่เลือกสรรทางเพศ นั่นคือ ภายใต้เงื่อนไข และบริบทเฉพาะหนึ่ง ๆ ผู้ชายจะเป็นผู้ผูกขาดการย้ายถิ่น แต่ในเงื่อนไขและบริบทอื่น ผู้หญิงจะเป็นผู้ย้ายถิ่น แต่อย่างไรก็ตาม จากการประเมินงานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ (Phizacklea 1983, Morokvasic 1983, 1984, Thadani/ Todaro 1984, Pedraza 1991, Chant/ Radcliff 1992 และ Bjérn 1997) พบว่า ประเด็นเรื่อง “gender” ยังคงเป็นประเด็นที่ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในการศึกษาวิจัยเรื่องการย้ายถิ่น และจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นของผู้หญิง ยังพบอีกว่า ข้อวิจารณ์ของ Morokvasic (1983 : 31, 1984 : 112) ที่เคยกล่าวไว้ ยังคงเป็นจริง นั่นคือ งานศึกษาต่าง ๆ เกี่ยวกับประเด็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง ยังเป็นส่วน ๆ ไม่ปะติดปะต่อกัน ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างองค์ความรู้ร่วม ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ขาดกรอบคิดทฤษฎีที่ครอบคลุม ที่จะสามารถพิจารณาการย้ายถิ่นของผู้หญิงว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการย้ายถิ่นได้ รวมทั้งไม่อาจที่จะทำการศึกษาเปรียบเทียบได้ ทั้งนี้เนื่องจากมาจากขาดกรอบทฤษฎีที่ครอบคลุม นอกจากนี้ งานศึกษาวิจัยส่วนใหญ่ ละเลยที่จะมองเบื้องหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงที่ย้ายถิ่น เรื่องราวความเป็นมาก่อนการย้ายถิ่นไม่ได้รับความสนใจที่จะนำมาพิจารณาวิเคราะห์ การวิเคราะห์ชีวประวัติของผู้หญิงที่ย้ายถิ่น มักจะเริ่มต้นเมื่อผู้หญิงเดินทางข้ามพรมแดนมายังพื้นที่ปลายทางแล้ว

2

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิงในช่วงต้น ๆ เป็นการศึกษา การย้ายถิ่นแรงงานของผู้หญิงจากประเทศชายขอบของยุโรป (European periphery) และจากประเทศ “โลกที่สาม” ไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว (Phizacklea 1983, Morokvasic 1983 และ Sassen-Koob 1984) จะอธิบายการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง ด้วยกรอบแนวคิดโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ โดยมองการย้ายถิ่นนี้ ในบริบทของ “ระบบทุนนิยมโลก” (global capitalist system) โดยมองว่าพัฒนาการทุนนิยม ในประเทศยุโรปตะวันตก ในช่วงทศวรรษที่ 60 – 70 ทำให้เกิดความต้องการแรงงานราคาถูกและที่หยัดหย้น จุดศูนย์รวมของเศรษฐกิจกลายมาเป็นการบริการ (services economy) มีตลาดแรงงานสำหรับงานที่มีรายได้ต่ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่ได้ชื่อว่า “งานเฉพาะของผู้หญิง” เพิ่มมากขึ้น (Sassen - Koob 1984) และที่เพิ่มขึ้นด้วยก็คือ โอกาสของหญิงยุโรป ในการที่จะได้ทำงานประเภท “white collar” ซึ่งมีรายได้สูง Phizacklea (1983) อธิบายถึง การที่แรงงานหญิงย้ายถิ่นเข้ามาทำงาน “เฉพาะของผู้หญิง” ว่าเนื่องมาจากการที่หญิงยุโรป หันไปทำงานประเภท “white collar” นั่นคือ แรงงานหญิงผู้ย้ายถิ่นเข้ามาแทนที่แรงงาน หญิงที่เป็นชนชาติยุโรปที่ขาดหายไป

กรอบแนวคิดนี้ ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของแนวคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ ของผู้หญิงรุ่นหลัง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง และการผลิตซ้ำทางสังคม (Female International Migration and Social Reproduction) ซึ่งนำเสนอโดยนักวิชาการชาวเอเชีย (เช่น Troung 1995, Heyzer/ Wee 1994) แนวคิดนี้ พิจารณาว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิงเกิดจากภาวะเงื่อนไขในสังคมทุนนิยมปัจจุบัน ที่มีแนวโน้มของการแบ่งงาน (division of labour) ในการผลิตซ้ำในระดับระหว่างประเทศ

จุดหลักของแนวคิดนี้คือ ในสังคมทุนนิยมจะมีการแบ่งงานตามเพศ (genderized work) โดยมีการแบ่งงานระหว่างเพศชายและเพศหญิงอย่างชัดเจน งานบ้าน หรืองานดูแล คนอื่นถือเป็นงานที่ไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ (Troung 1995 : 3) จึงถือว่าการผลิต ซ้ำทางสังคมประกอบกับอุตสาหกรรมการผลิตแต่ละรูปแบบจะมีลักษณะเฉพาะ กระบวนการ ผลิตจึงถูกขอย่อยมากขึ้นไปด้วย การแบ่งแยกงานตามเพศที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตใหม่ ทำให้อาชีพบริการที่เกี่ยวกับการผลิต และการบริโภคเป็นอาชีพของผู้หญิง “การย้ายถิ่นของผู้หญิง จึงมิได้เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของผู้หญิงเอง แต่เกิดขึ้นเพราะเงื่อนไขที่สังคมทั้งระดับ ครอบครัวระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศกำหนดขึ้นว่า เพศหญิงเป็นเพศที่เหมาะสม ที่จะเข้าไปทำการผลิตในรูปแบบการผลิตบางประเภท” (สุรางค์ และ คณะ 2542 : 27)

อันได้แก่ การให้บริการ งานบ้าน (domestic work) การดูแลผู้อื่น และ งานให้ความบันเทิง เป็นต้น

การผลิตและการทำงานในสังคมอุตสาหกรรมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (gender relation) เปลี่ยนแปลงไปด้วยทั้งในระดับสัญลักษณ์และจิตวิสัย (symbolic and subjective) หญิงในสังคมอุตสาหกรรมไม่ต้องการงานที่ได้ชื่อว่าเป็น “การผลิตซ้ำ” อีกต่อไป อันได้แก่ งานบ้าน งานดูแลผู้อื่น หรืองานให้ความบันเทิง หรือ แม้แต่ไม่ต้องการแต่งงานหรือแต่งงานช้าลง เพราะมีทางเลือกทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ทำให้เกิดช่องว่างในตลาดแรงงานด้านดังกล่าว หรือแม้แต่ในตลาดการหาคู่ ตามแนวคิดนี้ จึงสรุปคล้ายกับแนวคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง ในช่วงต้น ๆ ที่ว่า หญิงต่างชาติผู้ย้ายถิ่น จะถูกนำเข้ามาเพื่อทำงานในส่วนบริการต่าง ๆ หรือแม้แต่เพื่อการแต่งงาน ทั้งนี้เพื่อเติมช่องว่างในตลาดแรงงานด้านบริการต่าง ๆ นี้ ซึ่งไม่สามารถปิดช่องว่างโดยหญิงในประเทศนั้น ๆ ได้

2.1.3. กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย

การศึกษาวิจัยนี้ ต้องการที่จะศึกษากระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย สาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบ ทั้งในประเทศที่ส่งออก และประเทศรับ จากมุมมองของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ ดังนั้นการศึกษานี้ จะมองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมายเป็นผู้ที่ตัดสินใจโดยผ่านขบวนการ การเลือกหนทางต่าง ๆ ที่เป็นไปได้สำหรับเธอ ขบวนการเลือกลักษณะเช่นนี้ มีลักษณะสอดคล้องกับแกนแนวคิดตามทฤษฎี Rational-Choice (ต่อไปจะใช้ว่า RC)

ทฤษฎี RC กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์ที่กระทำไป กระทำไปตามความมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการเลือกที่จะกระทำจากทางเลือกหลาย ๆ ทาง ที่ให้ผลที่คาดหวังที่แตกต่างกัน (Becker 1986 : 108ff, Wiesenthal 1987 : 436, Nauck 1989 : 50f). Becker (1986) Nye (1979) ใช้แบบแผนการอธิบายดังกล่าว ในการวิเคราะห์ศึกษา พฤติกรรมปัญหาในครอบครัวองค์ประกอบในการเลือก (choice situation) ประกอบไปด้วย

1. ทางเลือกต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับทางสังคม
2. ตรรกโครงสร้างทางสถานการณ์ และภาวะการณ์ในการเลือก ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดว่าทางเลือกและพฤติกรรมอย่างไรจะนำไปสู่ผลที่คาดหวังอะไร และ
3. การจัดอันดับทางเลือกต่าง ๆ ตามผลที่คาดว่าจะได้รับ

การจัดอันดับนี้ เป็นการจัดตามความรู้สึกนึกคิด (subjective) ของแต่ละบุคคล (Elster 1986 : 4) ในการตัดสินใจเลือก ความรู้สึกนึกคิดจะเข้ามามีบทบาทค่อนข้างมาก ทางเลือกที่มีอยู่จริง ๆ ไม่สามารถที่จะนำมาเป็นทางเลือกแก่บุคคลได้ ถ้าหากเขาไม่มีความรู้สึกว่ามันมีทางเลือกนั้นอยู่เช่นเดียวกัน ผลที่จะได้มาจากการตัดสินใจกระทำใด ๆ ไม่อาจจะส่งผลให้เกิดขึ้นเลย ถ้าหากผู้ที่เลือกไม่มีความเชื่อว่ามันจะให้ผลเช่นนั้น (Elster อ้างแล้ว) Nauck เรียกเงื่อนไขการตัดสินใจนี้ว่า subjective expected utility “ในการที่จะเลือกทางเลือกหนึ่ง ๆ ระหว่างทางออกหลาย ๆ ทางผู้ที่เลือกมักจะมีคามพึงพอใจกับทางใดทางหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูง ที่จะส่งผลสูงสุดตามค่านิยมที่คน ๆ นั้นให้กับสิ่งนั้น” (Nauck 1989 : 51)

โดยหลักเหตุผลโดยทั่ว ๆ ไปจะเห็นได้ว่า RC สามารถที่จะเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นโดยทั่วไปได้เป็นอย่างดี แต่เนื่องจากตัว RC เองเป็นทฤษฎีที่มีโครงสร้างที่ค่อนข้างธรรมดาไม่ซับซ้อนยุ่งยาก จึงทำให้แนวคิดที่ได้จากทฤษฎีอยู่ในวงจำกัดประเด็นที่อาจตั้งเป็นประเด็นในการศึกษาเมื่อใช้ RC พิจารณาจึงมีได้ดังนี้

- อะไรคือประโยชน์ที่ตัวผู้กระทำจะได้รับ
- ในการเลือกจะมีกลไกอะไรที่ใช้เปรียบเทียบความสำคัญของวิถีทางต่าง ๆ
- มีกลยุทธ์ วิถีทางใดบ้างที่บุคคลจะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้
- ผู้กระทำรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับสื่อ เครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมาย

ดังนั้นเพื่อให้สามารถศึกษาอย่างรอบด้านมากขึ้น ในการศึกษาเรื่องนี้จึงจำเป็นต้องนำทฤษฎีอื่นมาใช้ประกอบในการศึกษา กรอบคิดทฤษฎีที่จะนำมาใช้นี้ เป็นกรอบคิดที่ได้มาจากการรวบรวมผลการศึกษาวิจัยต่าง ๆ ของ Lee (1966) ที่ชื่อว่า “ทฤษฎีการย้ายถิ่น” ซึ่งได้ให้แนวคิด และสมมุติฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมการย้ายถิ่นไว้อย่างมากมาย ถึงแม้ว่าการศึกษาของ Lee จะเป็นการศึกษาในระดับมหภาค แต่ผลการศึกษาที่ได้ สามารถที่จะนำมาสร้างเป็นสมมุติฐานเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับจุลภาคได้เช่นกัน Lee เองก็เริ่มการวิเคราะห์โดยมองประเด็นเน้นหนักอยู่ที่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเขาเห็นว่าสาเหตุปัจจัยหลักที่สำคัญกว่าสาเหตุอื่น ๆ เช่น การกดขี่ทางการเมืองที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่น คือ ความปรารถนาของคนที่ต้องการที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง

ตามแนวทางของ Lee ปัจจัยหลักที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเพื่อการย้ายถิ่นได้แก่

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องเกี่ยวกับพื้นที่ต้นทาง

2. ปัจจัยในพื้นที่ปลายทาง
3. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค เช่น การเดินทาง ซึ่งในที่นี้จะไม่กล่าวถึง
4. ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพการณ์ส่วนบุคคลของผู้ย้ายถิ่น

ในขณะที่ผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นมีภาพที่แน่ชัดเกี่ยวกับพื้นที่ต้นทางแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าภาพของพื้นที่ปลายทางที่มีจะเด่นชัดเช่นกันด้วย เมื่อไม่มีโอกาสที่จะได้รับรู้ถึงสภาพความเป็นอยู่ของที่ที่จะไป ผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นก็คงจะตกอยู่ในความมืดมนไม่รู้ และคงต้องจินตนาการเอาเอง Lee (หน้า 51) ให้ความสำคัญกับการรู้สึกนึกคิดเอาเองของบุคคลค่อนข้างมาก ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้อาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงก็เป็นได้ ในกรณีการศึกษานี้เราอาจที่จะตั้งคำถามได้ว่าก่อนที่จะตัดสินใจเดินทางจริง ๆ แล้วผู้หญิงคิดว่าชีวิตในโลกอุตสาหกรรมเป็นอย่างไร เธอได้ข้อมูลเหล่านี้มาจากไหน และเธอได้กระทำการอย่างไรบ้างเพื่อที่จะให้ได้ภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับที่ที่เธอจะไป ในที่นี้อาจจะเดาเอาได้ว่าข้อมูลต่าง ๆ มาจากการบอกเล่าของผู้ที่เคยเดินทางมาแล้ว และก็คงจะเป็นเรื่องราวที่มีสีสันสวยงามผลเสียของการย้ายถิ่น ซึ่งก็คงจะหมายถึง การยอมรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้นคงจะไม่ค่อยมีการถ่ายทอดถึงกัน นอกจากนี้สิ่งที่ยังไม่มีคำตอบที่แน่ชัด ก็คือในเรื่องนี้นายหน้าจัดหางานเข้ามามีบทบาทมากน้อยแค่ไหนในการล่อหลอกให้ภาพที่งดงามเกี่ยวกับชีวิตในโลกอุตสาหกรรม

ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพการณ์ส่วนบุคคลของผู้ที่ย้ายถิ่นมีดังนี้คือ อายุ สุขภาพอนามัย การศึกษาครอบครัว ซึ่งอาจนำมาคำนวณเปรียบเทียบ เพื่อหาข้อเด่นและข้อด้อยซึ่งกันและกัน สำหรับตัวผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นได้ เช่นในครอบครัวของผู้หญิงหลาย ๆ คนซึ่งมีลูกและคนแก่ที่จะต้องดูแลในด้านหนึ่งสิ่งเหล่านี้คือภาระที่หนักหน่วงทางด้านเศรษฐกิจ และก็อาจจะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการละทิ้งถิ่นฐาน แต่ในอีกด้านหนึ่งครอบครัวที่มีผู้อ่อนแอที่ช่วยตนเองไม่ได้ก็จะเป็นอุปสรรคในการที่ครอบครัวทั้งหมดจะโยกย้าย การย้ายถิ่นจึงอาจกระทำได้เพียงสมาชิกคนใดคนหนึ่งเท่านั้น

Lee มองว่าปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลในการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่นของแต่ละคน คือ การเปลี่ยนแปลง หรือจุดหักเหในแต่ละช่วงชีวิต (Lee หน้า 52, 54) อันได้แก่ เมื่อจบการศึกษาและย่างเข้าสู่ช่วงชีวิตของการทำงาน การเริ่มต้นหรือสิ้นสุดของชีวิตสมรส หากเราจะตีความหมายของการเปลี่ยนแปลงในช่วงชีวิตนี้ในทางเศรษฐกิจ อาจจะกล่าวได้ว่าการตัดสินใจใด ๆ ในที่นี้จะเชื่อมโยงกับการลงทุนเพื่ออนาคตเช่น อาจจะมีการตัดสินใจที่จะหางานทำ หรือหาคู่ครองใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับวิถีทางอื่น ๆ แล้ว สิ่งที่จะต้องลงทุนเพื่อการย้ายถิ่นอาจจะเป็นการลงทุนที่คุ้มค่ามากกว่า หรือที่พอจะยอมรับได้

ในขณะที่เนื้อหาที่ Lee เสนอจะเน้นถึงการย้ายถิ่นในระดับมหภาค แต่จากสมมติฐานที่ว่า การย้ายถิ่นก่อให้เกิดการย้ายถิ่น (หน้า 54) ได้นำไปสู่คำถามที่เกี่ยวกับตัวปัจเจกบุคคล นั่นคือ ประสบการณ์ในการย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ของตนเอง หรือที่เป็นของเพื่อนบ้าน ใกล้เคียง อาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการย้ายถิ่นลดน้อยลง เช่น ผู้หญิงที่เคยเดินทางย้ายถิ่นเพื่อทำงานทำทั้งในและนอกประเทศหรือที่เคยเห็นตัวอย่างของผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการย้ายถิ่นอาจจะมีแนวโน้มที่จะเดินทางไปต่างประเทศ เพื่อขายแรงงานก็เป็นได้

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างการย้ายถิ่นของ Lee ได้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงที่ว่า การย้ายถิ่นดำเนินไปตามทิศทางที่วางไว้อย่างแน่นอน และนำไปสู่เป้าหมายที่ชัดเจน ในที่นี้ Lee หมายถึง ปัญหาในด้านการขนส่งเดินทาง การเลือกไหลของชาวสารจากพื้นที่ปลายทางกลับไปยังพื้นที่ต้นทาง และตัวผู้ย้ายถิ่น ซึ่งทั้งหมดนี้คาดว่าจะมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน จากประสบการณ์ที่ได้รับมาชี้ให้เห็นว่า ในประเทศไทย พื้นที่ต้นทางที่ผู้หญิงจากมา และพื้นที่ปลายทางที่ผู้หญิงเดินทางไปไม่ได้มีการกระจายอย่างบังเอิญ ผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จจะติดต่อญาติ หรือเพื่อนบ้านของตนให้เดินทาง ถ้าหากรูปแบบการชักนำเช่นนี้เป็นที่แพร่หลาย ในการอธิบายถึงการตัดสินใจเพื่อย้ายถิ่นทางด้านทฤษฎี จะต้องพิจารณาถึงกรณีนี้ด้วยนอกเหนือไปจากการพิจารณาตามทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากปรากฏการณ์นี้ไม่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจที่เกิดขึ้นเองตามแนวคิดของ RC ถ้าหากสมมุติฐานตาม RC เป็นจริงที่ว่าผลประโยชน์ที่คาดหวังเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจแล้ว จะต้องมีการย้ายถิ่นของบุคคลที่ไม่มีความเกี่ยวข้องต่อกันเกิดขึ้นทั่วไป ไม่ใช่มีเกิดขึ้นเฉพาะในบางพื้นที่บางกลุ่มเป็นแหล่ง ๆ ดังที่เป็นอยู่

2.1.4. สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ

ประเทศไทยเป็นภาคี กติการะหว่างประเทศว่าด้วย สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (The International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR) และ อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women - CEDAW) ซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นอนุสัญญาหลัก ซึ่งรับรองสิทธิและเสรีภาพในความเป็นมนุษย์ที่กว้างขวางครอบคลุมทุกมิติในชีวิตของเพศหญิง อนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศดังกล่าว ให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย นั่นคือผู้หญิงมีสิทธิที่เลือกว่าจะอยู่ที่ไหน หรือจะเดินทางไปไหนก็ได้ และ

ตามแนวคิดปัจจุบันแล้ว สิทธิในการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง (มาลี 2550 : 197)

หญิงไทยที่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติไปยังประเทศเยอรมนี และประเทศญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งมีวัตถุประสงค์หลักที่จะไปทำงานในประเทศเหล่านี้ และส่วนหนึ่งก็ทำงานค้าบริการทางเพศ (sex worker) ซึ่งในปัจจุบันนี้หลาย ๆ ประเทศให้การยอมรับว่าเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง ดังนั้นหญิงเหล่านี้ก็คือ แรงงานข้ามชาติ (migrant worker) ตามสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติและครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) ซึ่งสหประชาชาติใช้เป็นเครื่องมือสำหรับคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ ในประเด็นสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ¹ ก็ระบุถึงสิทธิของแรงงานข้ามชาตินี้ในการที่จะเคลื่อนย้ายและเลือกที่อยู่อาศัยเช่นกัน

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยนี้ จะพิจารณา การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ว่าเป็นสิทธิอันชอบของผู้หญิงทั้งนี้เนื่องจากเป็นสิทธิที่กำหนดให้ตามอนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศดังกล่าว

หญิงไทยที่เป็นแรงงานข้ามชาติจะมีสิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ ซึ่งสิทธิและเสรีภาพเหล่านี้จะมีระบุไว้ในมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ (international labour standards) ที่เป็นหลักอ้างอิงสากล กำหนดหลักการขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของนายจ้างและแรงงาน ซึ่งในเชิงกฎหมายนั้นจะปรากฏในรูปของ อนุสัญญาหรือพิธีสาร (Conventions หรือ Protocols) หรือข้อเสนอแนะ (Recommendations) (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) 2551 : 47)

¹ ในตอนที่ 3 ตั้งแต่มาตราที่ 8 - 35 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งกล่าวว่า แรงงานข้ามชาติและสมาชิกในครอบครัวมีสิทธิต่าง ๆ เท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปที่ได้รับสิทธิตามหลักสิทธิมนุษยชนในประเทศปลายทาง ซึ่งได้แก่ สิทธิในการเลือกถิ่นที่อยู่ สิทธิในชีวิต สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองต่อการถูกทำร้าย ทุพพลภาพ โทษโดยไม่เป็นธรรม และการตกเป็นแรงงานทาส หรือแรงงานบังคับ สิทธิในการได้รับการคุ้มครองด้านกฎหมาย สิทธิในการคิดและแสดงออก รวมทั้งการนับถือศาสนา สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการได้รับข่าวสารข้อมูล และสิทธิที่จะดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

2

ในมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ ซึ่งจัดทำและเผยแพร่โดยสำนักแรงงานระหว่างประเทศ (ILO 2551) กล่าวถึงสิทธิของแรงงานในแต่ละขั้นตอนของการย้ายถิ่นเพื่อทำงาน โดยเฉพาะต่อการคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติ และเนื้อหาที่สำคัญในเรื่องที่แรงงานข้ามชาติควรจะได้รับปฏิบัติ และได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกับแรงงานอื่น ๆ ซึ่งคล้ายกับสิทธิของแรงงานข้ามชาติในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) โดยเฉพาะในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน (ในตอนที 3 มาตรา 8 – 35 ดูเชิงอรรถหน้าที่แล้ว) นอกจากนี้ ทั้งมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ และ สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ ยังให้ความคุ้มครองต่อแรงงานนอกระบบ (unregistered หรือ undocumented) โดยจะได้รับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และได้รับการคุ้มครองในสถานที่ทำงานด้วย

การศึกษานี้จะนำเพียงบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นแรงงานของหญิงไทยมาพิจารณาเท่านั้น ได้แก่

1. อีสรภาพจากการเป็นแรงงานบังคับ นั่นคือ การทำงานต้องเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจและด้วยสิ่งจูงใจมิใช่การบังคับ ช่มชู้เช่น ถูกกดดัน บีบบังคับ หรือ กักขัง เป็นต้น
2. อีสรภาพจากการเลือกปฏิบัติ นั่นคือ กฎเกณฑ์ในการทำงานจะต้องไม่ส่งผลให้มีการเลือกปฏิบัติ อันมีเหตุมาจาก เชื้อชาติ สีผิว สัญชาติ และ เพศ เป็นต้น
3. สิทธิในการรับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่
4. สิทธิการเข้าถึงบริการจัดหางานที่ถูกต้องและไม่เอาเปรียบ
5. สิทธิที่จะได้สัญญาจ้างงานที่ไม่ละเมิดสิทธิ และที่แรงงานสามารถอ่านทำความเข้าใจได้
6. การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ทั้งก่อนออกเดินทาง และเมื่ออยู่ในประเทศปลายทางรวมทั้งความปลอดภัยในระหว่างทำงาน
7. เสรีภาพในการเดินทางไปต่าง ๆ ในเวลาว่างงาน หรือ เดินทางกลับเยี่ยมบ้าน
8. การเข้าถึงความช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น การหางานที่เหมาะสม การปรับตัว เป็นต้น
9. สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนในการทำงาน
10. สิทธิการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย คือได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับสภาพการทำงาน หรือ การประกันสังคม เป็นต้น

สรุป

กรอบแนวคิดที่นำเสนอทั้งหมดข้างต้นนั้น มีความเหมาะสมและสอดคล้องในแง่มุมต่าง ๆ กัน แนวคิดเรื่อง ระบบการย้ายถิ่น สามารถที่จะอธิบายการย้ายถิ่นระหว่างประเทศโดยทั่วไปได้ดีโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาในแง่มุมของกระบวนการย้ายถิ่น ตามแนวของ Castles (1994) ข้อดีของแนวคิดนี้อีกประการ ก็คือ การพิจารณาสาเหตุ และปัจจัยในหลายระดับและมีมิติ อันทำให้เห็นความซับซ้อน และปฏิสัมพันธ์ที่แต่ละปัจจัยมีต่อกัน

แนวคิด ว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดรุ่นใหม่ ๆ ที่มองประเด็นการผลิตซ้ำทางสังคม เน้นให้เห็นประเด็น ความเป็นเพศหญิง และชาย (gender) ในการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่น ทำให้เห็นว่า การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง อาจมีรูปแบบเฉพาะซึ่งอาจที่จะพิจารณาในกรอบแนวคิดระบบการย้ายถิ่นว่าเป็นระบบการย้ายถิ่นระบบหนึ่งก็ได้ แต่แนวคิดนี้ไม่ได้พิจารณาว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศเกิดจากการตัดสินใจของผู้หญิงเอง แต่ด้วยเงื่อนไขทางสังคม แนวคิดนี้ยังคงใช้กรอบคิดด้านโครงสร้างประวัติศาสตร์ เหมือนงานศึกษาการย้ายถิ่นระหว่างประเทศรุ่นแรก ๆ ซึ่งมองการย้ายถิ่นในบริบท “ทุนนิยมโลก” ซึ่งไม่ปลอดอคติ (moral bias) หญิงผู้ย้ายถิ่นจึงมักจะถูกมองเป็นผู้ที่ถูกกระทำ

แนวคิดที่สาม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมายอาจมีขีดจำกัดในแง่การอธิบายความซับซ้อนของการย้ายถิ่น แต่หากนำแนวคิดอื่น ๆ ดังเช่นที่ได้เสนอไว้มาเสริม ก็สามารถที่จะอธิบายการตัดสินใจการย้ายถิ่นข้ามชาติของผู้หญิงได้

สำหรับแนวคิดสุดท้ายที่เกี่ยวกับสิทธิในการย้ายถิ่นข้ามชาติ และสิทธิของแรงงานข้ามชาตินั้น นำเสนอเพื่อเป็นหลักในการพิจารณาประเด็นสิทธิด้านต่างๆ ในกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยนี้จะใช้แนวคิดว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น เป็นหลักในการอธิบายการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยพิจารณาตามขั้นตอนกระบวนการย้ายถิ่น

2

- ขั้นเริ่มต้นตัดสินใจ ว่ามีสาเหตุปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการตัดสินใจ ในส่วนนี้จะนำแนวคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจอย่างมีจุดมุ่งหมาย เข้ามาเป็นตัวพิจารณากระบวนการตัดสินใจรวมทั้งบทบาทของเครือข่ายทางสังคม

- กระบวนการเดินทางพิจารณาหนทาง ทางเลือกในการเดินทาง ซึ่งเครือข่ายทางสังคมรวมทั้งประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงน่าจะมีบทบาทที่สำคัญ

- ขั้นตอนเมื่อเดินทางมาถึงปลายทาง โดยพิจารณาสภาพความเป็นอยู่และปัญหา รวมทั้งผลที่ตามมาจากการย้ายถิ่น ทั้งในประเทศรับเข้าและส่งออก

การศึกษาวิจัยนี้ จะพิจารณาถึง สภาพชีวิตของผู้หญิงในช่วงก่อนการย้ายถิ่นด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการตอบสนอง (response) ต่อคำวิจารณ์ของ Morokvasic (1983, 1984) ที่กล่าวว่างานวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของผู้หญิงละเลยไม่พิจารณาประเด็นนี้ ทั้งนี้ เพื่อหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงของปัจจัยที่อาจพบในช่วงชีวิตก่อนการเดินทางของผู้หญิงกับการตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติ

นอกจากนั้น ตลอดการวิจัยจะพิจารณาประเด็นเรื่องสิทธิตามหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในแนวคิดข้างต้น

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปต่างประเทศมีอยู่จำนวนหนึ่ง การสำรวจในการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นเฉพาะที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่นที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้โดยตรงเท่านั้น

งานวิจัยของ Sudarat Sereewat (1983) และ siriporn Skrobanek (1983) นับเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับหญิงไทยในเยอรมนีในช่วงต้น ๆ และเป็นชิ้นแรกในประเด็นนี้ งานวิจัยทั้งสองชิ้นจึงเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ สำหรับการศึกษาวิจัยและบทความที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางเพศ (sex tourism) และการค้าหญิงที่เผยแพร่ในช่วงหลัง ๆ ทั้งในประเทศไทยและเยอรมนี งานศึกษาของ Sudarat จัดเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ศึกษาเกี่ยวกับการค้าบริการทางเพศของหญิงไทยในยุโรปสาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงมาทำงานนี้ หนทางที่ผู้หญิงเดินทางเข้ามา รวมทั้งสภาพชีวิตและการทำงาน โดยทำการสัมภาษณ์ผู้หญิงไทยจำนวน 11 คน ที่ทำงานค้าบริการทางเพศในประเทศเยอรมนีและสวิตเซอร์แลนด์ ทั้งที่ทำเป็นอาชีพหลักและเป็นงานเสริม โดยทำงานในบาร์ หรือสถานประกอบการ (ช่อง หรือที่

ผู้หญิงมักเรียกว่า “บ้านทำงาน”) หรือ นางทางโทรศัพท์ มีความเป็นอิสระในการทำงานต่างกัน บางส่วนก็สามารถเลือกแลกได้ บางส่วนก็ถูกบังคับให้ทำงาน

ผู้หญิงส่วนใหญ่เดินทางเข้ามายุโรป โดยผ่านเครือข่ายทางสังคม อันได้แก่ เพื่อนญาติ สำนักงานจัดงาน หรือนายหน้าที่จัดหาผู้หญิงมาทำงานบริการทางเพศ นอกจากนี้ Sudarat กล่าวว่า สำนักงานจัดหาผู้ก็เป็นหนทางของการย้ายถิ่นข้ามชาติมายังยุโรปอีกหนทางหนึ่ง เธอกล่าวต่อไปว่ามีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่เดินทางผ่านเส้นทางนี้ แล้วถูกขายต่อให้ทำงานบริการทางเพศ ปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเดินทาง ได้แก่ ความยากจน และหนี้สิน ครอบครัวแตกแยก รวมทั้งต้องการที่จะทำงานหารายได้ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับ ความยากจน จากการนำเสนอผลการศึกษานี้ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างการแต่งงานของหญิงไทยกับชายยุโรปกับการค้าบริการทางเพศข้ามชาติ หรือการค้าหญิง

งานศึกษาของ Siriporn Skrobanek (1983) ศึกษา การหาผลประโยชน์ทางเพศข้ามชาติ (transnational sex-exploitation) ต่อผู้หญิงไทย ในกรอบแนวคิดทางเศรษฐกิจสตรีนิยม โดยทำการสัมภาษณ์หญิงไทยที่ทำงานบริการทางเพศ และที่สมรสกับชายเยอรมันจำนวน 16 คน ในเมือง Hamburg และ Berlin ในบทนำและบทสรุปของงานวิจัย Siriporn กล่าวว่าเธอไม่ได้พิจารณาว่าผู้หญิงเป็น “เหยื่อที่ไม่อาจช่วยตนเองได้” (passive victim) แต่เป็น “รูปแบบใหม่ของแรงงานที่รับค่าจ้าง (wage earners) ในกระบวนการผลิตของทุนนิยม” (Siriporn 1983 : 3, 59) แต่ในเนื้อหาที่นำเสนอ นั้นจะพบภาพที่ชัดเจนของ ผู้หญิงที่ตกเป็นเหยื่อที่ถูกหาผลประโยชน์ โดยแกนกลางทุนนิยมบิดาธิปไตย การแต่งงานระหว่างผู้ชายในประเทศที่เป็น “ศูนย์กลางของระบบทุนนิยม” (center of capitalism) เช่น ประเทศเยอรมนี และ ผู้หญิงจาก “ประเทศชายขอบทุนนิยม” (periphery) เช่น ประเทศไทย Siriporn มองว่าเป็นการแต่งงานเชิงการค้าทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นแต่งงานนั้น ๆ จะเกิดขึ้นได้ด้วยเงื่อนไขปัจจัยใด ทั้งที่เกิดขึ้นโดยการจัดการของสำนักงานจัดหาผู้ หรือ การแต่งงานของคู่สมรสที่พบกันระหว่างที่ชายเยอรมันมาท่องเที่ยวพักผ่อน ในความหมายของ Siriporn แล้ว ถือว่า อยู่ในการแต่งงานประเภทดังกล่าวทั้งสิ้น และก็นมองว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (เอารัดเอาเปรียบ) จากประเทศชายขอบทุนนิยม โดยประเทศทุนนิยม (Siriporn 1983 : 59) ในการศึกษาชิ้นนี้ การแต่งงานถูกลดค่าลงมาเป็นเพียง “สัญญาจ้างงาน” (labour contract) ที่ให้ผู้ชายมีสิทธิผูกขาดแรงงานที่ทำงานบ้าน และบริการทางเพศของภรรยาตนเอง ด้วยการจ่ายค่าจ้างขั้นต่ำเท่านั้น (Siriporn 1983 : 7) ตามแนวคิดนี้ ผู้หญิงไทยในเยอรมนีจะถูกเอาเปรียบสองต่อ “Their sexuality and their labour (housework) are controlled by a single man to whom they are bound by the law enforcing

monogamy” (อ้างแล้ว) ในที่นี้ได้มีการนำปัจจัยและเงื่อนไขในระดับโครงสร้างมหาคมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล และสรุปว่าคู่สมรสดังกล่าวนี้อยู่ในสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน

ยุพา วงศ์ไชย และคณะ (2531) ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้หญิงไทยที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามผู้หญิงที่มีประสบการณ์ด้านนี้ จำนวน 89 คน พบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศมีอายุระหว่าง 21 - 32 ปี มีการศึกษาน้อยส่วนใหญ่เพียงภาคบังคับ ส่วนมากเคยประกอบการเกษตรมาก่อน และมีภาระที่ต้องรับผิดชอบครอบครัวสูง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเข้าสู่อาชีพบริการทางเพศ เพราะส่วนใหญ่เคยแต่งงาน แต่แยกทางและมีลูกที่ต้องดูแล มักจะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชายไทย เช่น ไม่รับผิดชอบ และชอบทุบตี เป็นต้น การเดินทางไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศนั้นผู้หญิงส่วนมากมีความคาดหวังส่วนหนึ่งที่จะได้แต่งงานกับชายต่างประเทศที่ตนเห็นว่ามีควมรับผิดชอบสูง

นอกจากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามแล้ว งานวิจัยนี้ยังได้ทำการสัมภาษณ์ครอบครัวในอีสานที่มีสมาชิกแต่งงานกับชายเยอรมันและพำนักรอยู่ในเยอรมนีจำนวน 9 ครอบครัว จากการสัมภาษณ์ครอบครัวมีการเรียบเรียงเป็นกรณีศึกษา ซึ่งพบว่ากรณีศึกษาเหล่านี้เดินทางข้ามชาติเพื่อการแต่งงาน มิใช่เพื่อไปค้าบริการทางเพศ หญิงหลายคนประกอบอาชีพต่าง ๆ ในเยอรมนีที่ไม่ใช่อาชีพค้าบริการทางเพศ แต่อย่างไรก็ตามคณะวิจัยกลับมองกลุ่มหญิงเหล่านี้ว่าเป็นหญิงค้าบริการทางเพศ (ยุพาและคณะ 2531 : 59) และจากคำจำกัดความที่ให้ไว้ การแต่งงานกับชายต่างชาติเพื่อการเดินทางเข้าประเทศปลายทาง จึงถูกมองว่าเป็นการเดินทางเพื่อการค้าบริการทางเพศเช่นกัน (หน้า 5) ด้วยการพิจารณาของคณะวิจัยที่มองรวมการย้ายถิ่นไปต่างประเทศของผู้หญิงไทยว่าเป็นการค้าบริการทางเพศทั้งสิ้น สะท้อนให้เห็น ทัศนคติที่เอนเอียงเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในต่างแดนของสังคมในขณะนั้น ซึ่งน่าจะเป็นผลพวงมาจากการขาดข้อมูลที่รอบด้าน

ในปี 2540 ศิริพร และ คณะ (2540) พิมพ์เผยแพร่ผลงานการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการประเด็น การย้ายถิ่นระหว่างประเทศและการค้าหญิงในประเทศไทย ในหนังสือการค้าหญิง : ฤทธิสังคมนิยมไทย และ The Traffic in Women : Human Realities of the International Sex Trade (Siriporn et al. 1994) โดยมีประเด็นหลักอยู่ที่การอธิบายปรากฏการณ์การค้าหญิง กระบวนการและเครือข่าย รวมทั้ง สภาพการทำงานของผู้หญิง

ในต่างประเทศในงานวิจัยนี้ การแต่งงานโดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่อถือเป็นกระบวนการรูปแบบหนึ่งที่ชักพาคู่ทำให้ผู้หญิงเดินทางไปค้าบริการทางเพศ รวมทั้งไปทำงานเป็นคนงานในบ้าน

งานวิจัยได้อธิบายให้เห็นถึงขั้นตอนและกระบวนการ การค้าหญิงไทยไปยังประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น ซึ่งพบว่า กระบวนการค้าหญิงมีเครือข่ายอยู่ในทุกระดับ ตั้งแต่หมู่บ้าน จนถึงระดับประเทศ สังคมอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่น จนนำไปสู่การเป็นสินค้าทางเพศ ผู้หญิงส่วนใหญ่จะมาจากท้องถิ่นชนบทที่ยากจน ต้องการมีรายได้และชีวิตที่ดีกว่า เนื่องจากค่านิยมทางวัตถุซึ่งได้กลายมาเป็นมาตรฐานทางสังคมในปัจจุบันบางส่วน ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว และชุมชน ดังนั้นการเดินทางจึงเป็นไปโดยสมัครใจ แต่บางส่วนก็ถูกล่อลวง ให้ไปทำงาน และถูกเอาเปรียบจากเอเยนต์หรือผู้ประกอบการ โดยสุดท้ายจะมีรายได้เพียงเล็กน้อย และมีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ HIV และสภาพป่วยทางจิต นอกจากนี้งานวิจัยพบว่าความร่วมมือและความพยายามประสานงาน เพื่อกำจัดและหยุดยั้งเครือข่ายการค้าหญิงเหล่านี้ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากมุ่งไปปราบปรามและลงโทษหญิงค้าบริการทางเพศมากกว่า ผู้ประกอบการ หรือเอเยนต์ข้อเสนอแนะหนึ่งจากงานวิจัยก็คือ ควรที่จะสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องรวมทั้งให้ข้อมูลที่เป็นความจริงแก่ผู้หญิงและครอบครัวพร้อมทั้งจัดตั้งศูนย์ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อ

งานศึกษาวิจัยที่กล่าวถึงข้างต้น จะพิจารณาประเด็นการย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีของหญิงไทยในบริบทการค้าหญิง ซึ่งมักจะให้ภาพของผู้หญิงที่เป็นเหยื่อที่ถูกเอาเปรียบ แต่ก็มีงานศึกษาวิจัยอีกส่วนหนึ่งที่ ศึกษาการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยในกรอบแนวคิดอื่นอันได้แก่งานศึกษาของพัทยา (2541) ซึ่งศึกษากระบวนการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปยังเยอรมนีที่มีจุดเริ่มต้นจากข้อค้นพบของงานวิจัยในช่วงก่อนหน้านั้นที่เกี่ยวกับคู่สมรสระหว่างหญิงไทยและชายเยอรมันในเยอรมนี (Pataya 1990) ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่ทำให้หญิงไทยสมรสกับชายเยอรมัน คือ ความต้องการที่จะเข้ามาทำงานหารายได้ในประเทศเยอรมนี แต่ด้วยเงื่อนไขทางกฎหมาย ที่ไม่เปิดโอกาสให้หญิงไทยที่มีความรู้น้อยเดินทางเข้ามาขายแรงงาน แต่จะมีเพียงหนทางเดียวเท่านั้นที่เปิดให้ นั่นคือการแต่งงานกับชายเยอรมัน หรือชายที่มีสิทธิพำนักรในเยอรมนี ที่จะทำให้ผู้หญิงไทยได้สิทธิพำนักรในเยอรมนี และมีสิทธิที่จะทำงานได้ ดังนั้นในกรณีดังกล่าวการแต่งงานจึงกลายเป็นเครื่องมือ หรือหนทางในการย้ายถิ่นแรงงานเข้ามายังเยอรมนีของหญิงไทย จากข้อค้นพบนี้เองที่ทำให้พัทยา (Pataya 1998, 2003) ทำการศึกษากระบวนการย้ายถิ่นของหญิงไทยเข้ามาเยอรมนี เพื่อพิสูจน์ข้อค้นพบเดิม การศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กรอบแนวคิดว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น เพื่อที่จะพิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางปลายทาง ข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์จึงเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์หญิงไทย

2

ที่สมรสกับชายเยอรมันและพำนักรอยู่ในเยอรมนีจำนวน 42 คน และชายเยอรมันที่เป็นสามีของหญิงไทยจำนวน 31 คน และเพื่อเป็นตัวแปรที่ควบคุม ให้ผลการศึกษาไม่มีอคติ ได้สัมภาษณ์หญิงไทยที่ตัดสินใจย้ายถิ่นในประเทศไทยจำนวน 21 คน ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบหาปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดแรงจูงใจที่ทำให้ผู้หญิงย้ายถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า หญิงที่ย้ายถิ่นมาเยอรมนีส่วนใหญ่จะเป็น แม่ที่ต้องดูแลเลี้ยงลูกเพียงลำพัง (single mother) หญิงบริการทางเพศต่อชายต่างชาติ และหญิงโสเภณีที่ต้องการเลื่อนชั้นทางสังคม สาเหตุที่ทำให้หญิงย้ายถิ่น คือต้องการหางานหารายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยเฉพาะเพื่อดูแลลูกที่เกิดจากชายไทย ผู้หญิงส่วนหนึ่งจะมีปัญหาครอบครัว และอีกส่วนหนึ่งต้องการที่จะมีสภาพทางสังคมที่ดีกว่า ในกรณีหญิงบริการทางเพศ ความหวังอย่างหนึ่งคือ การเลิกอาชีพนี้และการสร้างครอบครัวใหม่ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยในด้านโครงสร้างที่ผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นซึ่งได้แก่ ความไม่เท่าเทียม ทางสังคมและความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ล้มเหลว การที่รัฐไม่มีสวัสดิการทางสังคมให้แก่ผู้ที่ประสบปัญหา เช่น แม่ที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพัง รวมทั้ง การควบคุม หรือคาดหวังทางสังคมต่อชายและหญิงที่ไม่เท่าเทียมกัน ในเรื่องความรับผิดชอบต่อครอบครัวที่สังคมไทยคาดหวังให้หญิงต้องดูแลรับผิดชอบบุตร เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมิใช่ปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดว่าใครจะย้ายถิ่นหรือไม่ เพราะทั้งหญิงที่ย้ายถิ่น และไม่ย้ายก็มีทั้งที่มีฐานะยากจน และปานกลางคล้าย ๆ กัน ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นหรือไม่ คือ ความพอใจในสภาพที่ตนเป็นอยู่ ความเชื่อมั่นหรือความคิดว่าตนเองสามารถที่จะเดินทางได้หรือไม่ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เครือข่ายที่จะชี้ช่องทางหรือให้โอกาสในการเดินทาง

สาเหตุปัจจัยในประเทศปลายทาง (เยอรมนี) ที่มีส่วนช่วยให้เกิดการย้ายถิ่น พิจารณาได้จากแรงจูงใจของชายเยอรมันที่ต้องการแต่งงานกับหญิงไทย เพราะหากไม่มีชายเหล่านี้ หญิงไทยก็ไม่สามารถเดินทางเข้าเยอรมนีได้ งานวิจัยพบว่า นอกจากลักษณะบุคลิกส่วนตัวอันได้แก่ นิสัยที่ซื่อายเก็บตัว ไม่กล้าที่จะเป็นผู้เริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์ รูปร่างที่ไม่ดึงดูดความสนใจ อายุที่สูง หรือไม่มีเวลาในการที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือขาดการติดต่อสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นผลกระทบที่ชายเหล่านี้ได้รับ อันเนื่องมาจากปัญหาใน “สังคมทันสมัย” (modern society) ที่ประกอบด้วยการอุตสาหกรรมที่เร่งรัด ทำให้คนต้องทำงานหนัก เกิดการโดดเดี่ยว ไม่มีความสัมพันธ์มีผลทำให้ชายเหล่านี้มีปัญหาในการหาคู่ ต้องพึ่งการหาคู่วิธีอื่น เช่น โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ หรือหาคู่เป็นชนชาติอื่น เป็นต้น ปัจจัยอีกประการหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงเชิงความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในสังคมเยอรมัน ที่ผู้หญิง

ไม่ต้องการที่จะจำกัดบทบาทของตนเพียงแค่อยู่นในบ้านแต่ต้องการทำงานนอกบ้าน ซึ่งมีผลต่อตลาดคู่ครองของชายเยอรมัน

การศึกษาวิจัยพบว่า การเดินทางย้ายถิ่นของผู้หญิงไทย เริ่มตั้งแต่ประมาณปี 2518 ทั้งนี้พิจารณาจากตัวเลขสถิติของหญิงไทยในเยอรมนีที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนับจากปีดังกล่าว การเดินทางย้ายถิ่นของหญิงไทยเข้าไปเยอรมนีมี 4 รูปแบบด้วยกันได้แก่

1. การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ ซึ่งเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (2516) และต้นทศวรรษที่ 80 การเดินทางเข้ามามักจะมียายหน้าจัดหา ซึ่งเรียกกันว่า **ผ่านแทร์ค**
2. เดินทางเข้ามาแต่งงานกับชายเยอรมัน โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ ที่เรียกกันในช่วงต้น ๆ ว่า “ธุรกิจเมียส่งทางไปรษณีย์” เริ่มต้นประมาณปี 2521
3. การเดินทางเข้ามาทำงานที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศ ซึ่งเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (ประมาณ พ.ศ. 2520) ส่วนมากจะเข้ามาเป็นนักร้องเที่ยวแล้วหลบหนี
4. การเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างครอบครัวหรือเพื่อแต่งงาน หญิงที่เดินทางในรูปแบบนี้มักจะเป็นหญิงที่ทำงานค้าบริการทางเพศที่ต้องการเลิกอาชีพ ได้พบปะชายเยอรมันที่ไปเที่ยวในประเทศไทย การพบปะมักเป็นในช่วงที่ผู้หญิงทำงาน รูปแบบนี้เกิดขึ้นหลังสงครามเวียดนาม สิ้นสุดประมาณปี 2518 - 20

นอกจากนี้ยังค้นพบว่า การเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยมาเยอรมนีเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ผู้หญิงส่วนใหญ่จะมีถิ่นฐานอยู่ในชนบทมักออกเดินทางย้ายถิ่นครั้งแรกเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับเพื่อมาขายแรงงานในเมือง จากนั้นจึงไปขายแรงงานในตะวันออกกลาง หรือประเทศฮ่องกง บางส่วนหลังจากย้ายถิ่นมาทำงานก็จะมาค้าบริการทางเพศจากนั้นอาจเดินทางไปค้าบริการทางเพศในประเทศใกล้เคียงหรือบางกลุ่มก็เดินทางตรงมาทำงานค้าบริการทางเพศในพัทยา ก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนี

สูกางค์ และคณะ (2542) ศึกษาการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปเยอรมนี สาเหตุ ชีวิตความเป็นอยู่ และผลกระทบในประเทศไทยและเยอรมนี เป็นการศึกษาจาก กรณีศึกษาซึ่งเป็นหญิงไทยจำนวน 15 คน ที่พำนักอยู่ในเยอรมนี ใน เบอร์ลิน ฮัมบวร์ก และในเขตเวสฟาเลิน งานวิจัยกล่าวว่าปัจจัยที่ดึงดูดและผลักดันให้ผู้หญิงเดินทางได้แก่ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและความคาดหวังต่อรายได้ที่ดีกว่าในเยอรมนี รวมทั้งค่านิยมที่ต้องการย้ายถิ่นของผู้หญิง นั่นคือความอยากไปต่างประเทศ ไปเผชิญโชค เป็นต้น การเดินทางของผู้หญิงจะมีเครือข่ายที่ช่วยอำนวยความสะดวกนั้นคือพี่น้องร่วมสายโลหิตหรือเพื่อน แฟนหรือสามีชาวเยอรมัน คนรู้จักหรือญาติห่าง ๆ บริษัทจัดหาคู่และเอเยนต์ทั้งในระดับต้นทางและปลายทาง การเดินทางโดยผ่านญาติจะปลอดภัยที่สุด

2

การย้ายถิ่นไปเยอรมนีมีอยู่ 2 รูปแบบคือ ไปทำงานซึ่งรวมทั้งการค้าบริการทางเพศด้วย และการไปแต่งงาน ซึ่งในทั้งสองรูปแบบนี้ สุภางค์ และคณะ มองว่าผู้หญิงอาจมีสภาพเป็น ผู้ตัดสินใจ และอาจเป็นผู้ที่ถูกล่อลวง ที่ถูกสถานการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับแวดลอมตลอดจน โครงสร้างของบริบททางเศรษฐกิจสังคมเอเปียบ ในแง่ผลกระทบตอประเทศไทย ในด้าน เศรษฐกิจหญิงไทยสามารถหารายได้ หรือได้รับการสนับสนุนจากสามีเยอรมันส่งเงินมา จุนเจือครอบครัว ในแง่สังคมวัฒนธรรม ก่อให้เกิดค่านิยมที่ว่า การย้ายถิ่นไปเยอรมนีเป็น สิ่งที่ดี เพราะผู้หญิงไม่ยอมเปิดเผยสภาพปัญหาที่ตนประสบ ครอบครัวและชุมชนจะตัดสินใจ ความสำเร็จ ด้วยความมั่งมีทางวัตถุ และการส่งเงินกลับบ้านผลกระทบในเยอรมนี เนื่องจาก แบบแผนการใช้ชีวิตของหญิงไทยไม่กลมกลืนกับสังคมเยอรมัน ทำให้มี “การกระจุกตัวอยู่ใน ย่านเดียวกันโดยสมัครใจ” (voluntary segregation)

งานศึกษาของ Pataya Ruenkaew (2002) เกี่ยวกับกระบวนการเดินทางเพื่อค้าบริการ ทางเพศของหญิงไทยไปเยอรมนี ศึกษาการย้ายถิ่นนี้ในกรอบการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และ มองว่าผู้หญิงเป็น “ตัวแสดงทางสังคม” (social actor) คือ ผู้ที่สามารถตัดสินใจและรับผิดชอบ ต่อการกระทำใด ๆ ของตนเองได้ ซึ่งเป็นมุมมองที่ต่างไปจากงานศึกษาวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับหญิงไทยในต่างแดนที่มักจะมองการเดินทางค้าบริการทางเพศข้ามชาติในกรอบ ของการค้าหญิง ข้อค้นพบในด้านรูปแบบการย้ายถิ่น และแรงจูงใจให้ย้ายถิ่นจะคล้ายกับ ข้อค้นพบของงานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นข้ามชาติข้างต้น (Pataya 1998, 2003 สุภางค์ และ คณะ 2542)

การค้าบริการทางเพศข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี จะเริ่มต้น ประมาณ ปลายทศวรรษที่ 70 และ ต้นทศวรรษที่ 80 ในช่วงต้นทศวรรษที่ 70 ถึง พ.ศ. 2531 การเดินทางมาค้าบริการทางเพศของหญิงไทยจึงเป็นลักษณะ ไป ๆ มา ๆ (shuttle prostitution) คือทำงานครบ 90 วัน ก็จะเดินทางออกนอกประเทศไปประเทศอื่น หรือกลับประเทศไทย แล้วจึงเดินทางเข้ามาทำงานอีก เพราะในช่วงนี้คนไทยสามารถเดินทางเข้าเยอรมนีโดยไม่ต้องใช้วีซ่า เมื่อเข้ามาแล้วสามารถอยู่ได้ 90 วัน ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2532 ถึงปัจจุบัน เยอรมนี บังคับใช้วีซ่ากับบุคคลบางสัญชาติ รวมทั้งประเทศไทย ดังนั้นการเดินทางมาค้าบริการ จึงเป็นเป็นการจัดหา ผู้ที่เป็นนายหน้ามักจะได้แก่ เพื่อน ญาติ คนรู้จักที่เคยมีประสบการณ์ การเดินทางมาก่อน ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 90 เป็นต้นมา มีชายไทยที่เรียกกันว่า “สาว ประเภทสอง” บางส่วนแปลงเพศแล้ว เดินทางมาทำงานค้าบริการทางเพศด้วย

จากข้อเท็จจริงที่ว่าในเยอรมนีหญิงค้าบริการทางเพศมิได้ถูกผูกขาดโดยหญิงต่างชาติ จากประเทศที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมน้อยกว่า แต่ยังคงมีหญิงเยอรมันที่ประกอบอาชีพนี้ด้วย บทความนี้จึงแย้งกรอบคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นแรงงานหญิงข้ามชาติ และการผลิตซ้ำทางสังคม ที่ว่าการเข้ามาทำงานบริการทางเพศของหญิงต่างชาติ เข้ามาเพื่ออุดช่องว่างทางแรงงานที่ไม่อาจเติมให้เต็มได้ด้วยแรงงานที่เป็นชนชาตินั้น ๆ

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหญิงไทยในญี่ปุ่นมีอยู่เป็นจำนวนพอสมควร แต่ส่วนใหญ่ มักจะเป็นประเด็นเฉพาะ เช่น เกี่ยวกับหญิงค้าบริการทางเพศ (Chitraporn Vanaspong 1996, Watenabe 1997) เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงานของหญิงไทยในญี่ปุ่น (วิจิต ระวีวงศ์ และ ภาวนา พัฒนศรี 2540) เป็นต้น แต่งานศึกษาเหล่านี้ก็ไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปญี่ปุ่น

งานวิจัยของ พรณี ชื่นจิตกรรณา (Phanee Chunjitkaruna 2000) ศึกษาเกี่ยวกับแรงงานไทยในญี่ปุ่น สภาพชีวิตและปัญหา แต่ก็กล่าวถึงกระบวนการย้ายถิ่นเข้าไปญี่ปุ่นด้วย Phanee พบว่า เหตุผลหลักที่ทำให้แรงงานไทยเดินทางไปทำงานในญี่ปุ่น คือ ความต้องการที่จะทำงานให้ได้รายได้มาก ๆ ในเวลาที่รวดเร็ว เพื่อที่จะได้มีชีวิตที่สุขสบาย อันสะท้อนให้เห็นระบบค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปในชุมชนชนบท อันเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เดินตามอุดมคติทุนนิยมตะวันตก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้มาพร้อมกับความทันสมัย เงินกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้บรรลุป้าหมายบางอย่างในชีวิต แรงงานที่เดินทางกลับบ้านนับเป็นตัวแทนที่สำคัญที่ทำให้ช่วยให้เกิดภาพที่ว่า ญี่ปุ่นคือประเทศที่สามารถทำงานหาเงินได้อย่างง่ายดาย

2

ต้นทศวรรษที่ 90 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเติบโตเป็นอย่างมาก ญี่ปุ่นตกอยู่ในภาวะที่ขาดแคลนแรงงาน แต่ก็ไม่มีนโยบายรับแรงงานไร้ฝีมือ แรงงานไทยจึงมักจะใช้กระบวนการอาชญากรรมข้ามชาติเป็นหนทางเข้าประเทศ แรงงานไทยมักจะเดินทางเข้าญี่ปุ่นด้วยวีซ่านักท่องเที่ยว แล้วก็อยู่ในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย การเดินทางเข้าไปนี้ แรงงานไทยต้องจ่ายค่านายหน้าเป็นเงินจำนวนมาก เนื่องจากสถานะที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย แรงงานไทยจึงประสบปัญหาหลายประการ เช่น กลัวที่จะถูกส่งกลับประเทศไทย ปัญหาด้านภาษา การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ การถูกเอารัดเอาเปรียบ หาผลประโยชน์จากนายจ้างชาวญี่ปุ่น แม้ว่าแรงงานเหล่านี้จะพบปัญหามากมายเพียงใด ส่วนใหญ่ก็ไม่ต้องการที่จะเดินทางกลับประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากความมุ่งหวังที่จะหารายได้มาก ๆ ยังไม่บรรลุผล แรงงานเหล่านี้พยายามทำทุกอย่างเพื่อให้อยู่ในญี่ปุ่นได้ ตั้งแต่การใช้ชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นในที่ทำงาน หรือหลบอยู่เพียงในที่พักในช่วงว่างงานเพื่อไม่ให้ถูกจับได้

งานวิจัยเรื่อง หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นในประเทศญี่ปุ่นของ Pataya (2002) มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา กระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปประเทศญี่ปุ่น โดยทำการสัมภาษณ์หญิงไทยที่พำนักอยู่ในญี่ปุ่นจำนวน 22 คน พบว่าคนไทยเริ่มเข้าไปขายแรงงานในญี่ปุ่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เมื่อบริษัทข้ามชาติของญี่ปุ่นจัดส่ง “คนงานฝึกงาน” (trainees) ไปฝึกงานที่บริษัทแม่ในญี่ปุ่น ในขณะเดียวกันการจัดพาคนไทยให้เดินทางเข้าไปทำงานในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปทำงานค่าบริการทางเพศของหญิงไทยก็เริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2524 หญิงไทยที่เดินทางไปขายแรงงานในญี่ปุ่นอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม เช่นเดียวกับหญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี นั่นคือ กลุ่มของแม่ที่ต้องดูแลบุตรแต่เพียงลำพัง หญิงโสเภณีที่ต้องการเลื่อนฐานะทางสังคม และหญิงบริการทางเพศ แต่เมื่อเดินทางเข้าถึงประเทศญี่ปุ่นผู้หญิงจะเปลี่ยนสถานะ ตามบทบาทใหม่ และหน้าที่การงานที่ตนเลือก อันได้แก่ คนงานหญิงบริการทางเพศ และเป็นเจ้าสาว ที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มแม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพัง และกลุ่มสาวโสเภณี อาจจะเปลี่ยนสถานะไปเป็นคนงาน หญิงบริการทางเพศและเป็นเจ้าสาวได้ แต่หญิงบริการทางเพศจะไม่หารายได้โดยการเป็นแรงงานประเภทอื่น ๆ

สาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงย้ายถิ่นขายแรงงานที่ค้นพบจะคล้ายกับข้อค้นพบในการศึกษาของ Phannee (2000) นอกจากการเดินทางผ่านกระบวนการอาชญากรรมข้ามชาติแล้ว งานวิจัยยังพบว่า อีกหนทางหนึ่งที่หญิงไทยใช้ในการเข้าประเทศญี่ปุ่น คือการเดินทางไปในฐานะนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการเรียนภาษาหรือสายอาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากทางกาญี่ปุ่นอนุญาตให้นักศึกษาสามารถทำงานได้ในระหว่างที่เรียนไปด้วย

เนื่องจากหญิงไทยส่วนใหญ่ เดินทางเข้าประเทศโดยใช้วีซ่านักท่องเที่ยว หรือปลอมแปลงหนังสือเดินทาง จึงพำนักอยู่ในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย งานวิจัยพบว่าเมื่อเวลาผ่านไป หญิงเหล่านี้สามารถที่จะเปลี่ยนสถานทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง มาเป็นการอยู่ในญี่ปุ่นโดยถูกกฎหมายได้ ด้วยการสมรสกับชาวญี่ปุ่น แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีหญิงไทยจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายของตนได้ ยังคงเป็นผู้ที่พำนักอยู่อย่างผิดกฎหมาย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มักเป็นผู้ที่มีอายุมากและนับวันกลุ่มหญิงไทยเหล่านี้ก็จะมีอายุมากขึ้นทุกวัน อันอาจนำมาซึ่งปัญหาของสังคมญี่ปุ่นหากไม่มีการดูแลแก้ไข

บทความเรื่อง “แรงงานไทย” วันนี้ในญี่ปุ่น โดย กัณณิกา อังศุชนสมบัติ (2550) เป็นส่วนหนึ่งของงานศึกษาวิจัยหัวข้อ แรงงานไทยคืนถิ่น กรณีศึกษาแรงงานไทยในญี่ปุ่น (Kannika 2007) ได้กล่าวถึงสถานการณ์แรงงานต่างชาติในญี่ปุ่น สถิติการถูกเนรเทศกลับประเทศ รวมทั้งสถิติแรงงานไทยในญี่ปุ่น พบว่าในปี พ.ศ. 2547 มีแรงงานไทยอยู่ในญี่ปุ่น ประมาณ 21,300 คน กว่า 14,000 คนเป็นแรงงานที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย แรงงานที่ถูกกฎหมายส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงาน โดยสมัครผ่านบริษัทจากประเทศไทย มีสัญญาจ้างงาน และได้รับสวัสดิการในฐานะแรงงานฝึกงาน นอกจากนั้นจะทำงานเป็นผู้ช่วยแม่บ้าน และพ่อครัวหรือแม่ครัว สำหรับแรงงานที่ผิดกฎหมาย ผู้ชายจะทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง และทำงานโรงงาน ผู้หญิงจะทำงานในสเน็คบาร์ งานในโรงงาน งานรับจ้างรับรายวัน และงานค่าบริการทางเพศ ด้วยสภาพภาพที่ผิดกฎหมายทำให้แรงงานเหล่านี้ประสบปัญหาอันได้แก่ ถูกนายจ้างเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกคนไทยด้วยกันเอารัดเอาเปรียบ และปัญหาการเข้าถึงบริการของรัฐ นอกจากนั้นยังมีปัญหาการค้ามนุษย์ และปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง และเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากหญิงไทยที่อยู่อย่างผิดกฎหมายด้วย

ในรายงานการวิจัยเรื่อง แรงงานไทยคืนถิ่น นอกจากประเด็นที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว Kannika (2007) ยังได้กล่าวถึง แผนการของแรงงานไทยที่ต้องการกลับคืนบ้านเกิดภายในเวลาประมาณ 2 - 3 ปี โดยคิดที่จะกลับมาเปิดกิจการของตนเอง บางส่วนก็ตั้งใจจะกลับมาทำการเกษตร แต่อย่างไรก็ตามแรงงานส่วนใหญ่กล่าวว่า การตัดสินใจที่จะกลับมาประเทศไทยนั้นยากกว่าการตัดสินใจอยู่ในประเทศญี่ปุ่นต่อไป

2

อาจเนื่องมาจากว่า สำหรับแรงงานไทยแล้ว การตัดสินใจที่จะอยู่ต่อไปในญี่ปุ่นนั้นง่ายกว่าการย้ายกลับประเทศไทยทำให้แรงงานไทยส่วนหนึ่งเลือกที่จะพำนักอยู่ต่อไปในประเทศไทย จากงานวิจัยของสุริยาและพัฒนา (2539) ทำให้เห็นว่า ได้มีชุมชนไทยเกิดขึ้นในญี่ปุ่น ชุมชนเหล่านี้ประกอบไปด้วยแรงงานไทย ซึ่งจำนวนไม่น้อยอยู่ในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย สุริยาและพัฒนา (2539 : 26) พิจารณาชุมชนนี้ว่า เป็นชุมชนชายขอบ (marginal community) ซึ่งประกอบด้วยคนไทย 5 กลุ่มได้แก่

- โฮสเตะ กลุ่มหญิงไทยที่ทำงานในสเน็คบาร์ หรือคาราโอเกะ
- เกมบะ กลุ่มกรรมกรชาย
- โฮชูโตะ กลุ่มชายที่ทำงานในบาร์ให้บริการแก่ลูกค้าหญิง
- มามาซัง หญิงเจ้าของบาร์ เป็นผู้ควบคุมหญิงโฮสเตะ
- โอคุซัง คือ ภรรยาของชายญี่ปุ่น

สุริยาและพัฒนา (2539) อธิบายการเกิดชุมชนไทยโดยใช้แนวคิดที่ว่าด้วย ชุมชนจินตนาการ (imagined community) ของ Benedict Andersons (1991) มองว่าชุมชนไทยในญี่ปุ่นเป็นชุมชนผลประโยชน์ คืออยู่ร่วมกันด้วยผลประโยชน์ที่มีต่อกัน ชุมชนแรงงานไทยนี้ไม่ได้เกิดขึ้นตามแนวคิดที่ว่าด้วยชุมชนแบบดั้งเดิมที่ ให้ความหมายของชุมชนด้วยการขีดเส้นพรมแดนที่แน่นอน ที่ซึ่งกลุ่มคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ชุมชนแรงงานไทยในญี่ปุ่นในความหมายของสุริยาและพัฒนา เป็นกลุ่มของคนที่มีความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์เดียวกัน และการสร้างจินตนาการของการที่มีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเดียวกัน

ด้วยมุมมองที่ว่า กระบวนการย้ายถิ่นนั้นมีพลวัต นั่นคือการย้ายถิ่นไม่ได้จบลงหยุดนิ่งเมื่อผู้ที่ย้ายถิ่นเดินทางถึงประเทศปลายทาง และผู้ย้ายถิ่นที่เป็นแรงงานก็ไม่ใช่ว่า ไม่อาจจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นอย่างอื่นได้ แต่กระบวนการย้ายถิ่นอาจผันตัวก่อให้เกิดกระบวนการอื่น และผู้ย้ายถิ่นภายใต้เวลาและเงื่อนไขหนึ่ง ๆ อาจเปลี่ยนสถานะตนเองได้ Pataya (2004) วิเคราะห์การเกิดของชุมชนไทยในญี่ปุ่น โดยไม่ใช้แนวคิดเรื่องชุมชนตามแบบแผนดั้งเดิมที่ติดยึดกับพรมแดน แต่สร้างกรอบการวิเคราะห์จากแนวคิดของสุริยาและพัฒนา (2539) และแนวคิดของ Brummelhuus (1999) โดยกล่าวว่า ชุมชนไทยในญี่ปุ่นมีลักษณะดังนี้คือ

- มีพื้นที่ร่วมกันโดยมีขอบเขตร่วมกัน นั่นคือผู้ย้ายถิ่นชาวไทยจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างคนไทยในดินแดนประเทศญี่ปุ่น โดยมีเครือข่าย อันได้แก่ เพื่อน หรือ ญาติ เป็นต้น เป็นตัวประสาน เพราะถึงแม้จะอยู่ต่างเมือง แต่ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยก็สามารถที่จะติดต่อกันได้รวมทั้งยังมีกิจกรรม เช่น การจัดงานรื่นเริงตามเทศกาลต่าง ๆ อันได้แก่ เทศกาลสงกรานต์ ลอยกระทง ที่เป็นโอกาสให้คนไทยได้พบปะกัน

- คุณสมบัติทั้งทางภาวะวิสัยและจิตวิสัยร่วมกันซึ่งลักษณะเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นแรก ๆ นั่นคือ การใช้ภาษา หรือการสร้างคำเฉพาะที่มีแต่กลุ่มคนไทยในญี่ปุ่นเท่านั้นที่เข้าใจ เช่น คำว่า “ใบ” ที่หมายถึงธนบัตรใบละ 10,000 เยน หรือ คำว่า “กอ ไก่” ที่หมายถึงแก๊งยาสูบ เป็นต้น นอกจากนั้นลักษณะดังกล่าวยังพบได้ในเรื่องความเชื่อ เช่น เชื่อว่าการมีรูปนางกวักไว้บูชาจะทำให้การค้าเจริญมีลูกค้ามาก ในร้านธุรกิจที่เป็นของคนไทยจะเห็นรูปปั้น หรือรูปภาพของนางกวักติดอยู่ที่ตั้ง

- ลักษณะที่พึ่งพาพึ่งพิงต่อกันแรงงานไทยในญี่ปุ่นก็เหมือนแรงงานไทยในประเทศอื่นที่ทำงานและส่งเงินกลับบ้าน เนื่องจากแรงงานไทยในญี่ปุ่นส่วนใหญ่มักมีปัญหาด้านภาษาและไม่อาจที่จะช่วยเหลือตนเองได้ แต่ก็มีคนไทยบางกลุ่มที่มีความรู้ภาษาค่อนข้างดี คนกลุ่มนี้มักจะมีธุรกิจร้านค้าและรับส่งเงิน เมื่อแรงงานไทยที่ไม่เข้าใจภาษามีปัญหา มักจะต่อมากำพังกกลุ่มที่มีความรู้ภาษาดี และในขณะเดียวกัน กลุ่มที่มีกิจการที่มักรู้ภาษาดีก็ต้องช่วยเหลือแรงงานที่มีปัญหาทั้งนี้เพื่อที่จะไม่เสียลูกค้า สมาชิกชุมชนไทยจึงต้องพึ่งพาอาศัยกันในระดับหนึ่ง

การเกิดของชุมชนไทยยังอยู่ในขั้นเริ่มต้น และยังคงต้องพัฒนาต่อไปตามเวลา ชุมชนดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อที่จะพยายามรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมหรือความเป็นไทย แต่เป็นการรวมกัน เพื่อการอยู่รอดของสมาชิกในชุมชน เป็นลักษณะการพึ่งพาตนเองในระดับหนึ่ง การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของคนไทยเข้ามายังประเทศญี่ปุ่นเริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นทศวรรษที่ 80 แม้จะประสบกับปัญหานานาประการ เนื่องจากการพำนักอยู่อย่างผิดกฎหมาย แต่แรงงานไทยเหล่านี้ก็เลือกที่จะอยู่ในญี่ปุ่น แม้จะเป็นแรงงานเมื่อเดินทางเข้ามา แต่เมื่อวันเวลาผ่านไปแรงงานเหล่านี้ก็เปลี่ยนบทบาทและฐานะเป็นผู้ตั้งรกรากในต่างแดน

สรุป

2

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ทั้งที่ไปเยอรมนี และญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาในช่วงแรก ๆ มักถูกมองอยู่ในกรอบการค้าหญิง ซึ่งมักจะอธิบายปรากฏการณ์ของปัญหา มากกว่าวิเคราะห์ถึงสาเหตุปัจจัย แต่งานศึกษาวิจัยในช่วงหลังจะพิจารณาประเด็นปัญหาที่กว้างขึ้น รวมทั้งมีความพยายามที่จะพิจารณากระบวนการการย้ายถิ่นอย่างมีพลวัต ประการหนึ่งที่น่าสนใจคือข้อค้นพบเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่น จะเห็นว่ามีความหลายประเด็นที่มีข้อค้นพบที่คล้ายกัน เช่น กลุ่มของหญิงที่ย้ายถิ่นที่จะเป็นแม่ที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง หรือสาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า ประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ซึ่งอาจจะมีลักษณะบางประการ หรือประเด็นปัญหาบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นหากมีการศึกษาเปรียบเทียบการย้ายถิ่นแรงงานไทยไปยังประเทศทั้งสอง อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง และรอบด้าน ที่อาจเสนอเป็นภาพรวมของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติจากไทยไปประเทศอุตสาหกรรม อันเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการวางนโยบายด้านการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งการวางมาตรการช่วยเหลือและป้องกันปัญหาแก่ผู้ย้ายถิ่นชาวไทย

3

บทที่สาม
ระเบียบวิธีวิจัย

จับสาวอุทราลงทำงานบ้าน

● **ตำรวจเมืองอุตร** ร่วม ตม. ดอนเมือง จับสาวอุตร หลังมีหญิงถูกหลอกไปขายตัวที่บ้านเรือน หนึ่งกลับมาได้รู้ความจริง เจ้าตัวปฏิเสธยืนยันสาวสมัครใจไปเอง

เมื่อเวลา 11.30 น. วันที่ 24 สิงหาคม พ.ต.อ.ชวิช ศรีจันทร์ ผกก. สภ.อ.พิบูลย์รักษ์ จ.อุตรธานี ร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง ทำอากาศยานกรุงเทพ ทำการจับกุม นางสดใส บุญนำ อายุ 28 ปี อยู่บ้านเลขที่ 17 หมู่ 5 ต.คำบง อ.บ้านผือ จ.อุตรธานี ตามหมายจับของศาลจังหวัดอุตรธานี กล่าวหาว่าจัดหางานให้คนงานไปทำงานต่างประเทศโดยไม่ได้รับอนุญาต และเป็นธุระจัดหาส่งไปเพื่ออนาจาร หรือพาไปเพื่อกระทำการค้าประเวณี ขณะที่นางสดใสเดินทางกลับจากประเทศบาห์เรน มาถึงท่าอากาศยานกรุงเทพ (ดอนเมือง)

และผู้ต้องหาให้การปฏิเสธ

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า ก่อนหน้านี้ นางเล็ก (นามสมมติ) อายุ 26 ปี ราษฎร ต.พิบูลย์รักษ์ อ.พิบูลย์รักษ์ จ.อุตรธานี ได้เข้าแจ้งความกับพนักงานสอบสวน เมื่อปลายปี 2547 กล่าวหานางสดใสว่า ติดต่อนำไปเป็นสาวเสิร์ฟในร้านอาหารที่ประเทศบาห์เรน มีรายได้ดี ขณะจ่ายเงินเดินทางไปเพียง 5 หมื่นบาท จึงหลงเชื่อ แต่เมื่อไปถึงกลับพบว่าถูกหลอกไปค้าประเวณี โดยถูกบังคับให้นอนกับแขกชาวอาหรับ 5 คน ในช่วง 3 วัน

ต่อมามีสาวไทยประมาณ 10 คน ที่พักอยู่ในโรงแรมเดียวกันเห็นใจเรื่องที่นางเล็กถูกหลอกมา จึงแนะนำให้เตรียมพาสปอร์ตและตัวเครื่องบินที่ใช้เดินทางมา ซึ่งเป็นตัวแบบไป-กลับ พร้อมมอบเงินค่าเดินทาง ก่อนส่งขึ้นรถแท็กซี่นำไปส่งที่สนามบินเดิม เมื่อกลับ

มาถึงเมืองไทยได้ปรึกษาญาติแล้วรู้ตัว เข้าแจ้งความ

ด้านนางสดใสได้ขอปรึกษานายความก่อนให้ปากคำ แต่ยืนยันว่านางเล็กสมัครใจไปทำงานเอง โดยไปทำงานนวดแผนโบราณ ไม่ใช่การค้าประเวณี

พ.ต.อ.ชวิช เปิดเผยว่า จากการสอบสวนทราบว่า นางสดใสติดต่อนำหนังสือเดินทางพานางเล็กไปประเทศบาห์เรนในฐานะนักท่องเที่ยวก่อนไป ซึ่งจะมีอายุวีซ่าเพียงแค่ 3 เดือน พร้อมกับตัวเครื่องบินที่เป็นแบบไป-กลับ ไม่ใช่ไปทำงานตามอ้าง แต่เรื่องแดงขึ้นเพราะนางเล็กไม่ยอม โดยมีสาวไทยที่ไปทำงานกับนางสดใสช่วยเหลือส่งกลับ จึงขอให้ผู้ที่เคยถูกขบวนการหลอกลวงไปค้าประเวณีที่ประเทศบาห์เรนไปดูตัว เพื่อยืนยันตัวไว้ดำเนินคดีได้ที่ สภ.อ.พิบูลย์รักษ์ จ.อุตรธานี

AUG 30 2005

ระเบียบวิธีวิจัย

3

เป้าหมายของการนำเสนอในบทนี้ คือการนำเสนอกระบวนการศึกษาวิจัย ด้วยเหตุผลที่ว่าหากว่าไม่มีความชัดเจนว่ากระบวนการศึกษาวิจัยเป็นอย่างไร การที่จะประเมินความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยก็คงเป็นไปได้ยาก ดังนั้นในบทนี้จะได้กล่าวถึง รายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย และกระบวนการรวมทั้งวิธีศึกษาวิจัย รวมทั้งกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการเก็บข้อมูล

3.1 รายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ลิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ” ศึกษากรณีหญิงไทยในประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น จึงมีพื้นที่ศึกษาหลักในประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่น ตารางเวลาการดำเนินการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

กันยายน 2551	เก็บข้อมูลด้านเอกสารในประเทศไทย สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในประเทศไทย
ปลายกันยายน – ตุลาคม 2551	เก็บข้อมูลด้านเอกสารในประเทศเยอรมนี ส่งแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญในประเทศเยอรมนี สัมภาษณ์หญิงไทยในประเทศเยอรมนี นำเสนอข้อมูล เพื่อระดมความคิดเห็น ในประเทศเยอรมนี
พฤศจิกายน – ธันวาคม 2551	เก็บข้อมูลด้านเอกสารในประเทศญี่ปุ่นสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญในประเทศญี่ปุ่นสัมภาษณ์หญิงไทย ในประเทศญี่ปุ่นนำเสนอข้อมูล เพื่อระดม ความคิดเห็นในประเทศญี่ปุ่น
มกราคม – กุมภาพันธ์ 2552	สัมภาษณ์หญิง ไทยในเยอรมนีเพิ่มเติมวิเคราะห์ ข้อมูล และเขียนรายงานฉบับเต็ม

การศึกษาวิจัยเริ่มต้นในเดือนกันยายน 2551 โดยเริ่มจากการเก็บข้อมูลด้านเอกสารผู้ที่ดำเนินการ หลักคือผู้ช่วยนักวิจัย สำหรับผู้วิจัยนั้นได้ทำการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ อันได้แก่

- ศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา
- คุณสุวรรีย์ ใจหาญ ผู้อำนวยการส่วนการแก้ไขปัญหาหญิงและเด็ก และ คุณพัชรนิเวศน์ หัวหน้าฝ่ายการแก้ไขปัญหาการค้าหญิงและเด็ก กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
- คุณสุดาร์ตน์ เสรีวัฒน์ ผู้อำนวยการองค์กร FACE

การเก็บข้อมูลในประเทศเยอรมนีเริ่มต้นในปลายเดือนกันยายน 2551 ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสอบถามสำหรับสอบถามผู้เชี่ยวชาญ อันได้แก่ อาสาสมัคร กลุ่มคนไทย องค์กร และหน่วยงาน ที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในเยอรมนี และแบบสอบถามหญิงไทย เพื่อให้ผู้ช่วยวิจัยช่วยเก็บข้อมูลให้ส่วนหนึ่งและขอความร่วมมืออาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือคนไทย ช่วยแนะนำหญิงที่เต็มใจให้สัมภาษณ์ นอกจากนี้อาสาสมัครเหล่านี้ยังช่วยสัมภาษณ์หญิงไทยบางส่วนด้วย

แบบสอบถามดังกล่าว ได้จัดส่งให้แก่ หน่วยงาน กลุ่ม หรือองค์กร ดังกล่าว จำนวนทั้งสิ้น 20 ราย ทั้งที่เป็นองค์กรเยอรมัน และกลุ่มคนไทย ทางอินเทอร์เน็ต และไปรษณีย์ มีตอบกลับมาทั้งสิ้น 7 กลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มอาสาสมัครคนไทยทั้งสิ้น กลุ่มบุคคลเหล่านี้ทำงานให้ความช่วยเหลือ และให้คำปรึกษาแก่หญิงไทย และคนไทย บางส่วนในนามกลุ่ม บางส่วนเป็นการทำงานส่วนบุคคล ได้แก่

- คุณดรรชนี พรทิษเอนอร์ กลุ่มธรรมา Mannheim
- คุณปฏิภาณ ฮาค กลุ่มรักษ์ไทย Neumünster
- คุณบาหยัน ไวกันต์ กลุ่มไทยช่วยเหลือคนไทย Würzburg
- คุณวลาวัลย์ อาลเบิร์ตซ์ กลุ่มโรงเรียนภาษา-นาฏศิลป์ไทย Stuttgart
- คุณอัมพร วอลค์เคอร์ ชมรมไทยเพื่อนไทย Erlangen
- คุณอัญชัญ เฮียร์ลิง อาสาสมัครทำงาน Caritas ใน Stockach
- ดร. ปองใจ โรเซินเฟลดท์ อาสาสมัครไทยใน Hamburg

เมื่อได้แบบสอบถามกลับมาหมดแล้ว ได้ประเมินข้อมูลคร่าว ๆ และในวันที่ 18 ต.ค. 2551 ได้เชิญอาสาสมัครที่ตอบแบบสอบถามเสนอประเด็นที่ประมวลได้จากข้อมูลร่วมระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์

อนึ่งหลังการประเมินข้อมูลคร่าว ๆ ซึ่งพบว่าหญิงไทยในเยอรมนีที่สัมภาษณ์ยังมีกลุ่มที่เดินทางมาทำงานค่อนข้างน้อย จึงได้ทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมอีก 5 คน ในเดือนธันวาคม

การเก็บข้อมูลในประเทศญี่ปุ่นเริ่มต้นในเดือนพฤศจิกายน 2551 ผู้วิจัยเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นในฐานะนักวิจัยรับเชิญของบัณฑิตวิทยาลัยสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยฮิโตชิบาชิ ทำให้สามารถใช้บริการห้องสมุดของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีหนังสือและวารสารวิชาการภาษาต่างประเทศจำนวนมาก และมีระบบบริการที่ทันสมัย

ในช่วงสัปดาห์แรกและสัปดาห์ที่สองของเดือนพฤศจิกายน 2551 ได้ติดต่อกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการย้ายถิ่น และองค์กร กลุ่มต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้อง หรือช่วยเหลือคนไทยส่วนหนึ่งโดยความช่วยเหลือของผู้ช่วยวิจัย เพื่อประสานงานขอแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสัมภาษณ์ รวมทั้งขอความอนุเคราะห์ในการแนะนำหญิงไทยที่ควรจะสัมภาษณ์

ตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2551 เป็นต้นมาได้เดินทางพบผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำการสัมภาษณ์ อันได้แก่

- Prof. Dr. Ruri Ito อาจารย์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Hitosubashi ผู้เชี่ยวชาญด้าน gender study และ การย้ายถิ่น
- คุณนันทิยา อูชิโน นักสังคมสงเคราะห์ให้คำปรึกษาผู้ติดเชื้อ HIV ชาวไทย ประจำสำนักงานอนามัย ในกรุงโตเกียว และผู้ประสานงานกลุ่มตะวัน
- Dr. Junichi Akashi อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Tsukuba ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายว่าด้วยคนเข้าเมืองของญี่ปุ่น (Immigration policy)
- Prof. Dr. Motoko Shuto อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Tsukuba ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองของญี่ปุ่น
- คุณนงนี วาดานาเบ้ เจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่คนไทยใน Shinjuku Multicultural Plaza และสมาชิกกลุ่มตะวัน
- คุณ Yuriko Saito ผู้ประสานงาน Japan Network against Traffic in Person
- คุณวีรินทร์ คาเคะ เจ้าหน้าที่ Ibaraki International Association ให้คำปรึกษาคนไทย และประธานเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น
- คุณ Naoko Hashimoto ผู้ประสานงาน และ คุณ Carina Morita ผู้ช่วยโครงการองค์กรนานาชาติเพื่อการย้ายถิ่น (IOM)
- คุณปิยนันท์ โสภณสิริ ผู้ประสานงานกลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัดไอจิ
- คุณ Rieko Aoki ผู้อำนวยการองค์กร Center for Health and Rights of Migrants (CHARM)
- อาจารย์ สุจินดา อิชูมิดา อาจารย์ภาษาไทย มหาวิทยาลัย Utsunomiya ลามและรองประธานเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น
- คุณสุพัตรา นากาจิมะ ผู้ประสานงานกลุ่มคนไทยใน Saitama

การสัมภาษณ์หญิงไทย ดำเนินการระหว่างวันที่ 22 พ.ย. ถึง 2 ธ.ค. 51 โดยสัมภาษณ์หญิงไทยในพื้นที่ต่าง ๆ 6 พื้นที่ ได้แก่ Ishioka ในจังหวัด Ibaraki Togu Utaga และ Yokkaichi ในจังหวัด Mie Nagoya ในจังหวัด Aichi และ Kasahata ในจังหวัด Saitama

นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสสังเกตการณ์ กิจกรรมของคนไทย และที่เกี่ยวกับคนไทยดังนี้

- 28 พ.ย. 51 ร่วมสังเกตการณ์การประชุมการศึกษาวิจัยเรื่อง HIV/AIDS ของญี่ปุ่นครั้งที่ 22 ที่ Osaka ซึ่งมีการนำเสนอประเด็นการทำงานช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ HIV/AIDS ชาวไทยด้วย
- 4 ธ.ค. 51 สังเกตการณ์งานฉลองสิ้นปีของสมาคมนานาชาติ ใน Kawagoe จังหวัด Saitama ซึ่งกลุ่มคนไทยใน Saitama ร่วมแสดงกิจกรรม
- 7 ธ.ค. 51 ร่วมงาน และสังเกตการณ์งานวันชาติไทยใน Nagoya การนำเสนอข้อมูลเพื่อระดมความคิดเห็นดำเนินการในวันที่ 6 ธ.ค. 51 การวิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานเริ่มกลางเดือนธันวาคม 2551

3.2 กระบวนการและวิธีศึกษาวิจัย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงกระบวนการและวิธีศึกษาวิจัย โดยจะเริ่มจากวิธีการเก็บข้อมูล โดยเลือกการสัมภาษณ์เชิงอัตชีวประวัติซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล จากนั้นจะได้กล่าวถึงวิธีการสุ่มตัวอย่าง แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา และการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการศึกษานี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงอัตชีวประวัติ (biographic interview) นั่นคือ การสัมภาษณ์โดยการให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าประวัติชีวิตของตน ตั้งแต่เล็ก จนถึงปัจจุบัน โดยจะเน้นประเด็นอยู่ที่สาเหตุ ปัจจัย ที่ผลักดันให้เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติ และกระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติที่ผู้ถูกสัมภาษณ์มีประสบการณ์ เทคนิคในการสัมภาษณ์ที่จะใช้ คือ การสัมภาษณ์เชิงบรรยาย (narrative interview) อันเป็นแนวคิดและเทคนิคที่พัฒนาโดยนักวิชาการเยอรมัน Fritz Schütze (1977) ซึ่งเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี การสัมภาษณ์เชิงบรรยายนี้เป็นขบวนการตอบโต้ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (interaction) อันจะนำมาซึ่งข้อมูล หรือแง่มุมใหม่ที่อาจคาดไม่ถึงทำให้ผู้สัมภาษณ์สามารถที่จะพัฒนาสมมุติฐานใหม่ในระหว่างการสัมภาษณ์ได้ (Hoffmann-Riem 1980 : 351f) ในการทำการสัมภาษณ์เชิงบรรยายนั้น จะแตกต่างจาก

การสัมภาษณ์ทั่วไปคือ ผู้สัมภาษณ์จะไม่ตั้งคำถาม แต่จะบอกเพียงหัวข้อที่ตนต้องการจะรู้แก่ผู้ถูกสัมภาษณ์ ในบางครั้งอาจใช้การเขียนหัวข้อ หรือตรรกะในคำลงในแผ่นกระดาษเล็ก ๆ แผ่นละหัวข้อ ส่งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อขอให้บรรยายในประเด็นดังกล่าว การสัมภาษณ์เชิงบรรยาย ซึ่งถือเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกลักษณะหนึ่ง Witzel (1982 : 47) เห็นว่าเทคนิคนี้มีข้อได้เปรียบในแง่ที่ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถบรรยายเรื่องราวตามกรอบความคิดเห็นของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ถูกสัมภาษณ์จะตกอยู่ในภาวะเชิงบังคับตนเองที่จะต้องพยายามบรรยายเรื่องราวให้ได้ครบถ้วนตามความคิดเห็นของตนเอง รวมทั้งจะพยายามเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ให้ต่อเนื่องกัน

กระบวนการในการสัมภาษณ์ จะใช้เวลาอย่างน้อยประมาณ 2 – 4 ชั่วโมง เนื่องจากเป็นการสัมภาษณ์ชีวประวัติ และเชิงบรรยายที่ผู้สัมภาษณ์จะไม่ตั้งคำถามแต่จะเริ่มต้นด้วยการขอร้องให้ผู้ถูกสัมภาษณ์บรรยายเรื่องราวตามประเด็นที่ตั้งซึ่งมักจะเริ่มต้นด้วยประโยคที่ว่า “ดิฉันสนใจใคร่ทราบเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวท่าน ขอให้เล่าเรื่องชีวิตตนเองตั้งแต่เล็ก จนปัจจุบัน” ตลอดเวลาการสัมภาษณ์ผู้สัมภาษณ์ต้องเป็นผู้ฟังที่ดี และอดทน ต้องไม่ขัดจังหวะหรือทักท้วง แต่จะต้องตั้งใจ (concentrate) ฟังเรื่องราว อาจพงกศรัทธาเพื่อยืนยันว่ากำลังรับฟัง และต้องพินิจวิเคราะห์ไปด้วย เพื่อที่จะให้ทราบว่าประเด็นอะไรบ้างที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้กล่าวไปแล้ว และมีประเด็นใหม่ ๆ อะไรอีกที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้เริ่ม และบรรยายจบหรือไม่ มีข้อความไม่ชัดเจนอย่างไร เพื่อที่จะได้สอบถามในช่วงท้ายการสัมภาษณ์เมื่อผู้ถูกสัมภาษณ์บรรยายเสร็จ ทั้งนี้ตลอดเวลาผู้สัมภาษณ์ต้องบันทึกประเด็นต่าง ๆ ว่าครบตามที่ต้องการหรือไม่ และมีประเด็นหรือ สมมุติฐานใหม่อะไรเกิดขึ้น ในการสอบถามประเด็นที่ไม่ชัดเจน ก็จะต้องพยายามไม่ให้เป็นการตั้งคำถาม โดยเฉพาะต้องพยายามที่จะไม่ใช้คำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ หาเหตุผลแก้ตัว แต่ให้เป็นการตอบแบบบรรยาย นั่นคือหลีกเลี่ยงคำถามว่า “ทำไม” แต่อาจใช้ว่า “เมื่อสักครู่ท่านได้กล่าวถึง..... กรุณา/ช่วยเล่ารายละเอียดอีกนิดนะคะ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร”

กลุ่มตัวอย่างและวิธีการสุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรตัวอย่าง (Sampling Unit) ที่ออกแบบไว้ คือ หญิงไทยในเยอรมนี และญี่ปุ่น ในประเทศเยอรมนี คือผู้หญิงที่ย้ายถิ่นเข้ามาโดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ หรือที่ได้รับการติดต่อชักชวนจากเพื่อน หรือญาติ และแต่งงานกับชายชาวเยอรมัน รวมทั้งที่เดินทางเข้ามาโดยมีนายหน้าจัดหา เพื่อให้มาประกอบการค้าบริการทางเพศ ในประเทศญี่ปุ่น คือหญิงไทยที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่น โดยผ่านนายหน้า หรือการติดต่อชักชวนจากญาติหรือเพื่อน เพื่อขายแรงงานในโรงงาน หรือเพื่อขายบริการทางเพศ หรือเพื่อการแต่งงาน

กับชายญี่ปุ่น รวมทั้งกลุ่มผู้ฝึกงาน (trainees) และใช้ระยะเวลาในการเดินทางเข้าประเทศเป็นหลักในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง นั่นคือจะพยายามให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่นในช่วงเวลาที่หลากหลายต่างกัน แต่จะเน้นให้ความสำคัญกับ การเดินทางตั้งแต่ช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์

กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการที่เรียกว่า snowball นั่นคือจะเริ่มต้นสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนแรกแล้ว จะขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์แนะนำหรือชักชวนผู้ที่มีคุณสมบัติเข้าข่ายเป็นกลุ่มตัวอย่างให้แก่คณะผู้วิจัย ตอนที่ออกแบบการศึกษานั้น ในการเลือกตั้งใจจะยึดหลัก “theoretical samplings” ของ Glaser and Strauss (1979) นั่นคือเมื่อผู้สัมภาษณ์ทำการสัมภาษณ์แล้วเสร็จ จะทำการวิเคราะห์เบื้องต้นและสร้างแนวคิดเชิงทฤษฎี เพื่อพัฒนาเงื่อนไขตัวแปรในการเลือกตัวอย่าง

ในการดำเนินการสัมภาษณ์นั้น เนื่องจากการหากกลุ่มตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์นั้น ต้องอาศัยความอนุเคราะห์จากเครือข่ายคนไทยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่นในการติดต่อผู้ให้สัมภาษณ์ รวมทั้งต้องอาศัยความสมัครใจของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย ดังนั้น วิธีการและหลักการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ออกแบบไว้ จึงใช้ได้ไม่เต็มที่นัก ในการเลือกตัวอย่างผู้วิจัยได้บอกเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างแก่เครือข่ายที่อนุเคราะห์ในการหาผู้ให้สัมภาษณ์ แต่หลายครั้งที่เครือข่ายเห็นว่าชีวิตของหญิงหลายคนน่าสนใจต่อการศึกษา จึงติดต่อขอสัมภาษณ์ ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่นในหลากหลายช่วงเวลา และหลายคนมิใช่เป็นการย้ายถิ่นแรงงานโดยตรง

การสัมภาษณ์

การติดต่อกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์ ได้รับการอนุเคราะห์จาก กลุ่มอาสาสมัครไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่น ในเยอรมนี ได้แก่ กลุ่มฮารา Mannheim กลุ่มรักษ์ไทย Neumünster กลุ่มไทยช่วยเหลือคนไทย Würzburg กลุ่มโรงเรียนภาษา-นาฏศิลป์ไทย Stuttgart ชมรมไทยเพื่อนไทย Erlangen อาสาสมัครไทย ใน Stockach และ Hamburg ในญี่ปุ่นได้แก่ เครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น กลุ่มคนไทยใน Saitama และ กลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัด Aichi

การสัมภาษณ์ในเยอรมนีส่วนหนึ่งจะใช้แบบสัมภาษณ์ (ดูภาคผนวก) ในกรณีที อาสาสมัครและผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ บางส่วนในเยอรมนี และในการสัมภาษณ์หญิง ไทยในญี่ปุ่น ซึ่งผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เองจะไม่ใช้แบบสัมภาษณ์ แต่ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิง บรรยาย (narrative interview) โดยจะมีเพียงประเด็นที่ต้องการข้อมูล อันได้แก่

- ชีวิตตั้งแต่เด็กจนถึงการตัดสินใจเดินทาง
- ครอบครัว พ่อแม่ พี่น้อง
- ประสบการณ์ทำงานในประเทศไทย
- ชีวิตคู่ บุตร
- จุดหักเหในชีวิตที่ทำให้ตัดสินใจเดินทางออกต่างประเทศ
- ทางเลือกโอกาสในการอยู่สร้างฐานะในประเทศไทย
- ทางเลือก หนทางในการเดินทาง
- ชีวิตในประเทศปลายทาง
- ทักษะต่อการเดินทางออกต่างประเทศ

การสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้อธิบายให้หญิงไทยที่เต็มใจให้สัมภาษณ์ ทราบถึงวัตถุประสงค์ ในการศึกษา ว่าเป็นศึกษาการเดินทางและสภาพชีวิตของหญิงไทย เพื่อนำมาจัดทำ ข้อเสนอแนะ ด้านมาตรการการช่วยเหลือหญิงไทย ขอให้ผู้ให้ข้อมูลช่วยเหลือเรื่องราวชีวิตตนเอง ตั้งแต่เล็กจนปัจจุบัน เมื่อผู้หญิงเล่าจบ ได้สอบถามบางประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนเพิ่มเติม

การสัมภาษณ์ได้บันทึกเทปไว้เพียงรายเดียว คือในการสัมภาษณ์ในเยอรมนี การสัมภาษณ์ในญี่ปุ่นใช้การจดบันทึกแทน เนื่องจากหญิงไทยที่ให้สัมภาษณ์ไม่เต็มใจ ที่จะให้ทำการบันทึกเทประยะเวลา ที่ใช้ในการสัมภาษณ์แต่ละรายประมาณ 2 - 3 ชั่วโมง

จำนวนหญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ทั้งสิ้นรวม 52 คน ในเยอรมนี 34 คน

- 13 คน เดินทางมากับสามีชาวเยอรมนี หรือสามีเป็นคนจัดการ
- 9 คน เดินทางโดยมีญาติเป็นคนจัดการ หรือชักชวน ให้มาแต่งงาน
- 5 คน เดินทางผ่านนายหน้าจัดหาคู่
- 1 คน เดินทางโดยเพื่อนเป็นคนชักชวน และหาสามีให้
- 1 คน เดินทางโดยญาติเป็นผู้จัดการให้มาทำงานเป็นแม่ครัว
- 4 คน เดินทางโดยผ่านนายหน้ามาทำงานค้าบริการทางเพศ

สถานที่ที่ทำการสัมภาษณ์มักจะเป็นบ้าน หรือ ห้องชุด ที่หญิงไทยพำนักอยู่ นอกจาก หญิงที่ทำงานบริการทางเพศจะนัดพบกันที่ร้านกาแฟ

ในญี่ปุ่นสัมภาษณ์ผู้หญิงทั้งสิ้น 16 คน

- 1 คน เดินทางโดยญาติชักชวนและช่วยเหลือในการเดินทางเพื่อมาทำงาน
- 6 คน เดินทางผ่านนายหน้ามาทำงานค้าบริการทางเพศ
- 3 คน เดินทางเข้ามาพร้อมกับสามีชาวญี่ปุ่น
- 2 คน เพื่อนเป็นคนชักชวน และแนะนำสามีให้
- 3 คน เดินทางโดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่
- 1 คน เดินทางโดยผ่านนายหน้าเข้ามาเป็นผู้ฝึกงาน (trainee)

นอกจากนี้ยังได้พูดคุยกับหญิงที่เดินทางเข้ามาลักษณะผู้ฝึกงานอีกสองราย เป็นการถามชีวิตอย่างคร่าว ๆ ไม่ได้สัมภาษณ์ เนื่องจากพบกันโดยไม่ได้นัดหมายในงานเลี้ยง ไม่มีเวลาสัมภาษณ์แต่ข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยนี้จะนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ด้วย

สถานที่ที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มักจะเป็นร้านอาหาร หรือ ร้านกาแฟ และมีบางส่วนที่ทำการสัมภาษณ์ใน บ้าน หรือ ห้องชุด ที่หญิงไทยพำนักอยู่

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

แหล่งข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ได้แก่

1. ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร ได้แก่ งานศึกษาวิจัย บทความทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของคนไทย รวมทั้งนโยบายการส่งแรงงานไทยไปต่างประเทศ และนโยบายการรับแรงงานต่างชาติของเยอรมนีและญี่ปุ่น ทั้งนี้ กำหนดที่จะค้นเอกสาร และสิ่งตีพิมพ์ที่เผยแพร่ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ถึงปัจจุบันเท่านั้นด้วยต้องการข้อมูลใหม่ ๆ เพื่อเสริมข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นข้อมูลที่เผยแพร่จนถึงปี พ.ศ. 2543

การเก็บข้อมูลด้านเอกสารพบว่ามีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่นโดยตรงอยู่น้อยมาก ประเด็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่น จะมีกล่าวถึงอยู่บ้างในงานศึกษาวิจัยอื่น ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้าประเทศปลายทางนั้น ๆ หรือที่เกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวในประเทศปลายทางเยอรมนีและญี่ปุ่น แต่เป็นในลักษณะที่พาดพิงถึงเท่านั้น ไม่ใช่หัวข้อหลักอะไร ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ประเด็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่นเป็นประเด็นที่ยังถูกละเลยมิได้รับความสนใจทั้งในประเทศปลายทางเยอรมนีและญี่ปุ่น และที่น่าสนใจคือในประเทศต้นทาง คือประเทศไทยเอง ซึ่งมีปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยมายาวนานกว่า 3 ทศวรรษ แม้สื่อมวลชนเคยเผยแพร่ภาพข่าวปัญหาของหญิงเหล่านี้

อยู่เป็นระยะๆ ประเด็นดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับความสนใจอย่างจริงจังและต่อเนื่องที่จะหยิบยกมาศึกษาเพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ดังนั้นผลการเก็บข้อมูลด้านเอกสาร ตอกย้ำให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นสิทธิ

2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หญิงไทยในเยอรมนี และญี่ปุ่น จำนวนทั้งสิ้น 52 คน ดังกล่าวไปแล้วข้างต้น

3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (expert interviews) อันได้แก่ นักวิชาการ และผู้ที่ทำงานในกลุ่ม หรือ องค์กรที่เกี่ยวข้อง หรือที่ทำงานให้ความช่วยเหลือหญิงไทย ในเยอรมนี และญี่ปุ่น ในประเทศไทยดังที่กล่าวรายนามไว้ในรายงานการดำเนินการศึกษาวิจัยในกรณีของประเทศเยอรมนีจะเป็นการส่งแบบสอบถามทางอินเทอร์เน็ต และไปรษณีย์ แก่กลุ่มฯ และองค์กรเหล่านี้ สำหรับในกรณีประเทศญี่ปุ่น มิได้จัดส่งแบบสอบถาม แต่จะเป็นการพบปะแลกเปลี่ยนและสัมภาษณ์ถามความคิดเห็น

4. ข้อมูลจากการระดมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับทางเลือกในการเดินทางย้ายถิ่นและมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือหญิงไทยทั้งในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น ผู้ที่เข้าร่วมการแลกเปลี่ยน คือ กลุ่มอาสาสมัครไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย

ในการระดมความคิดเห็น ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นที่สำคัญ เสนอในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นการเปิดประเด็นการหารือ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเสนอความเห็น และข้อมูลเพิ่มเติม

5. ข้อมูลที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้เขียนสังเกตการณ์ และบันทึกไว้ในระหว่างที่ทำงานให้ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือหญิงไทย รวมทั้งในระหว่างที่ทำงานแปลให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือ กับศาลในเยอรมนี

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มต้นด้วยการเตรียมข้อมูล ผู้วิจัยได้สรุปข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หญิงไทย จัดใส่ในตารางเอ็กเซลตามประเด็นที่สำคัญต่าง ๆ อันได้แก่ อายุ การศึกษา จำนวนปีที่พำนักในต่างประเทศ ชีวิตในวัยเด็ก การเดินทางย้ายถิ่นครั้งแรก การเดินทางย้ายถิ่นเข้าเยอรมนี และญี่ปุ่น เป็นต้น

จากนั้นเพื่อประโยชน์ในการจัดโครงสร้างและจัดกลุ่มช่วงชั้นของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จะได้นำวิธีวิทยาว่าด้วย “การสร้างแบบชนิดในอุดมคติ” (ideal type building หรือ Idealtypen-bildung) ตามเทคนิคของ Ute Gerhardt (1986, 1991) ซึ่งพัฒนามาจากแนวความคิดของ Max Weber นั่นคือ การสร้างมโนภาพจากสิ่งที่สังเกตได้ในสังคม เพื่อนำไปศึกษาหรือเปรียบเทียบกับข้อเท็จจริง หรือ ปรากฏการณ์บางอย่างของสังคม การสร้างต้องยึดหลักเหตุผลและตรรกศาสตร์ โดยวิเคราะห์ข้อเท็จจริงนั้นเป็นส่วนประกอบหรือลักษณะต่าง ๆ แล้วพิจารณาว่า รูปแบบที่สมบูรณ์ที่สุดจะต้องมีส่วนประกอบสำคัญอย่างไร จากนั้นจึงรวมลักษณะต่าง ๆ เข้าด้วยกัน สร้างเป็น “แบบชนิดในอุดมคติ”

“การสร้างแบบชนิดในอุดมคติ” นี้ใช้ในการจัดกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูล อิงหลักการสรุปเชิงทฤษฎีจากข้อมูลภาคสนาม (Grounded Theory ของ Graser and Strauss : 1979) ซึ่งเหมาะที่จะใช้กับข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative datas) ในกระบวนการสรุปเชิงทฤษฎีจากข้อมูลภาคสนาม (ดู Glaser 1978 : 22ff และ Wiedemann 1991 : 443ff) จะทำการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามที่ได้ ออกมาเป็นแนวคิด (concept) สร้างตัวแปร และจัดกลุ่มเชิงนามธรรม (abstraction) ซึ่งสามารถสรุปย่อให้เห็นข้อมูลทั้งหมดเชิงทฤษฎี โดยพยายามวิเคราะห์ข้อมูลนั้นออกเป็นส่วนประกอบ หรือ ลักษณะต่างๆ รวบรวมจัดเป็นประเภทกลุ่มต่าง ๆ ให้มากที่สุด จากกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย จะทำการสรุปหาแก่นกลาง หรือกลุ่มหลักใหญ่ ๆ (main categories) แล้วนำข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มต่าง ๆ ที่สร้างไว้จัดผนวกเข้าตามกลุ่มแกนเหล่านี้ กลุ่มและตัวแปรช่วงชั้นเหล่านี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐาน สำหรับการสร้างกลุ่มตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) และพัฒนาการไปสู่ทฤษฎีที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ในระหว่างที่เก็บข้อมูลจะมีการทำบันทึกภาคสนาม บันทึกความคิด แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับข้อมูลหรือสมมุติฐานที่เกิดขึ้นในระหว่างนั้น รวมทั้งข้อสังเกตต่าง ๆ ในด้านวิธีการเก็บข้อมูล ซึ่งจะสามารถใช้เป็นหลักฐาน หรือข้ออ้างอิงได้สำหรับประเด็นค้นพบต่าง ๆ จากนั้นจะทำการรวบรวมคัดแยกกลุ่มแกนเหล่านี้ เพื่อพัฒนาเป็นแนวคิดทฤษฎี ดังนั้นการอ้างอิงถึงข้อมูลพื้นฐานที่เป็นแหล่งเกิดของกลุ่มแกนจึงสำคัญเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของความคิด หรือแนวคิด (concept) เหล่านี้ ในการอธิบายจะบรรยายเฉพาะความคิด หรือ แนวคิดเท่านั้น แต่จะไม่บรรยายเป็นกรณีศึกษา

ผู้วิจัยพัฒนา แนวคิด และกลุ่มต่าง ๆ โดยการอ่านเปรียบเทียบข้อมูลที่สัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นได้ทำการบันทึก ความคิด และ กลุ่มต่าง ๆ ที่ได้จากข้อมูลเอาไว้ และสรุปหามิติต่าง ๆ ของการย้ายถิ่น โดยประเมินจากข้อมูลที่คล้ายกัน หรือเหมือน ๆ กันจัดเป็นกลุ่ม โดยจัดเป็นกลุ่มอย่างหยาบตามระดับเวลา อันได้แก่ ชีวิตก่อนการเดินทาง ขั้นตอนการตัดสินใจ และกระบวนการเดินทางย้ายถิ่น เป็นต้น จากนั้นจะพิจารณาเนื้อหาในข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อีกครั้ง เพื่อสร้างประเด็นที่ละเอียดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน และเป็นตรรกะมากขึ้นแล้ว สร้างเป็น “โครงสร้างเชิงทฤษฎี” จากการพิจารณาเปรียบเทียบกรณีศึกษาต่าง ๆ ซึ่งจะค่อย ๆ แดกย่อยและแยกแยะประเด็นต่าง ๆ มากขึ้น หลังจากนั้นก็จะเปรียบเทียบ “แนวคิด” และ “กลุ่ม” ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น กับข้อค้นพบของงานวิจัยอื่น ๆ

หมายเหตุเกี่ยวกับการอ้างอิงบทสัมภาษณ์

ในการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย เพื่อให้เห็นความคิดเห็นของผู้หญิง จะพยายามอ้างอิงคำพูดของผู้หญิงที่สัมภาษณ์เท่าที่เป็นไปได้ เพื่อปกป้องตัวตนของผู้หญิง จะเปลี่ยนชื่อของผู้หญิงที่สัมภาษณ์ รวมทั้งสถานที่ที่เกี่ยวข้องด้วย ในตอนท้ายของคำบอกเล่าของผู้หญิงที่นำมาอ้างอิง จะแสดงแหล่งที่มาของข้อมูล อันประกอบด้วย ชื่อ หน้า และบรรทัดของเอกสารบันทึกการสัมภาษณ์ เช่น ปานจันทร์ : 2/4 - 9 หมายถึง บทสัมภาษณ์ปานจันทร์ หน้าที่ 2 บรรทัดที่ 4 - 9 ชื่อต่าง ๆ ที่ให้คือ นามสมมุติ หญิงที่สัมภาษณ์ในเยอรมนี ชื่อจะขึ้นต้นด้วยอักษรตัว ป และหญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นชื่อจะขึ้นต้นด้วย อักษรตัว จ

การอ้างอิงเอกสาร จะยึดตามหลักสากล แต่สำหรับเอกสารที่ผู้เขียนเป็นคนไทย จะขึ้นต้นด้วยชื่อตัวก่อน ตามวัฒนธรรมนิยมการใช้ชื่อตัวและนามสกุลของไทย

4

บทที่สี่
การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย
ไปเยอรมนี และญี่ปุ่น

รวบสมุนแก๊งค้ามนุษย์

แจกทะเบียนสมรสอวีซ่าส่งขายทั่วปท.

● ปลดจับ 2 ใน 5 แก๊งค้ามนุษย์ เผย พกติดการจดทะเบียนแต่งงานกับสาวไทย เพื่อขอวีซ่าพาส่งขายตัวนอกประเทศ มีสาวตกเป็นเหยื่อกว่า 30 ราย เฉพาะผู้ต้องหาแต่งมาแล้ว 13 ครั้ง แต่เจ้าตัวยังปฏิเสธ

เมื่อเวลา 14.30 น. วันที่ 24 สิงหาคม พ.ต.อ.จารุวัฒน์ ไวกยะ รองผู้บังคับการกองบังคับการปราบปรามการกระทำผิดต่อเด็ก เยาวชน และสตรี (รอง ผบก.ปตส.) แถลงข่าวจับกุม นายคุณันต์ พานทอง อายุ 40 ปี และนายภาวิน เคียงอยู่ อายุ 41 ปี ตามหมายจับศาลอาญาคืออาหารร่วมกันเป็นธุระจัดหา ล่อไป หรือพาไปเพื่อการอนาจารและสมคบกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป กระทำหรือมีส่วนร่วมกับการค้าหญิง หรือของกลางหนังสือเดินทาง 21 เล่ม สมุดเงินฝากธนาคาร 16 เล่ม โทรศัพท์มือถือ 3 เครื่อง ทะเบียนสมรสและใบหย่าอีกจำนวนหนึ่ง

พ.ต.อ.จารุวัฒน์ กล่าวว่า ผู้ถูกจับกุมอ้างตนอยู่ระหว่างการค้ามนุษย์เดียวกับผู้ถูกจับกุม

3 รายก่อนหน้านี้คือ นายณัฐระ พงทอง อายุ 50 ปี นายประจักษ์ วิมลศิริธรรม อายุ 60 ปี และ น.ส.อัญชลี วิมลศิริธรรม อายุ 30 ปี โดยมีนายณัฐระเป็นหัวหน้า อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดยังปฏิเสธและขอไปให้การในชั้นศาล

พฤติการณ์การส่งหญิงไปค้าบริการทางเพศที่ออสเตรเลียแก๊งนี้ จะมีนายภักดีรับหญิงสาวที่ต้องการไปทำงานต่างประเทศ พาไปพบกับนายณัฐระ แล้วให้นายภักดีขาย น้องชายของนายณัฐระ จดทะเบียนสมรสพาไปทำหนังสือเดินทาง ให้นายประจักษ์พาออกไปต่างประเทศ อาทิ สิงคโปร์และฮ่องกง รวมทั้งอังกฤษ ให้ปรากฏข้อมูลการเดินทาง

จากนั้น จึงขอวีซ่าเข้าประเทศออสเตรเลีย โดยระบุว่า เป็นหญิงที่สมรสแล้ว ประสงค์จะเดินทางไปท่องเที่ยวกับเพื่อน บางครั้งมีการแจ้งว่าทำหนังสือเดินทางหายและขอออกเล่มใหม่ ขณะ น.ส.อัญชลี บุตรสาวของนายประจักษ์ พอสื่อส่วนร่วมกระทำความผิดในการปลอม

หนังสือเดินทาง

จากการตรวจทางข้อมูลทางทะเบียนราษฎรพบว่า นายณัฐระเปลี่ยนชื่อ-สกุล 3 ครั้ง จดทะเบียนสมรสกับหญิงไทย 4 ครั้ง ในจำนวนนี้จดทะเบียนสมรสซ้อน 1 ครั้ง นายประจักษ์เปลี่ยนชื่อ-สกุล 1 ครั้ง จดทะเบียนสมรสกับหญิงอื่น 1 ครั้ง และต่อหนังสือเดินทางไทย 7 ครั้ง ส่วน น.ส.อัญชลี ต่อหนังสือเดินทางไทย 4 ครั้ง ส่วนนายภักดี เปลี่ยนชื่อ-สกุล 2 ครั้ง จดทะเบียนสมรส 2 ครั้ง และขอต่อหนังสือเดินทางประเทศไทย 3 ครั้ง

พ.ต.อ.จารุวัฒน์ กล่าวว่า ก่อนหน้าให้หญิงไทยที่เดินทางไปต่างประเทศคนเดียว มักถูกจับตัวว่าจะไปค้าประเวณี แก๊งค้ามนุษย์จึงมาใช้วิธีการแบบนี้ส่งหญิงไทยออกไป จากการสอบสวนพบมีผู้เสียหายกว่า 30 ราย มีทั้งสมัครใจ AUG 30 2005 แต่เจ้าหน้าที่ไม่ใส่ใจพยานหลักฐานเอาผิดได้

การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย ไปเยอรมนี และญี่ปุ่น

4

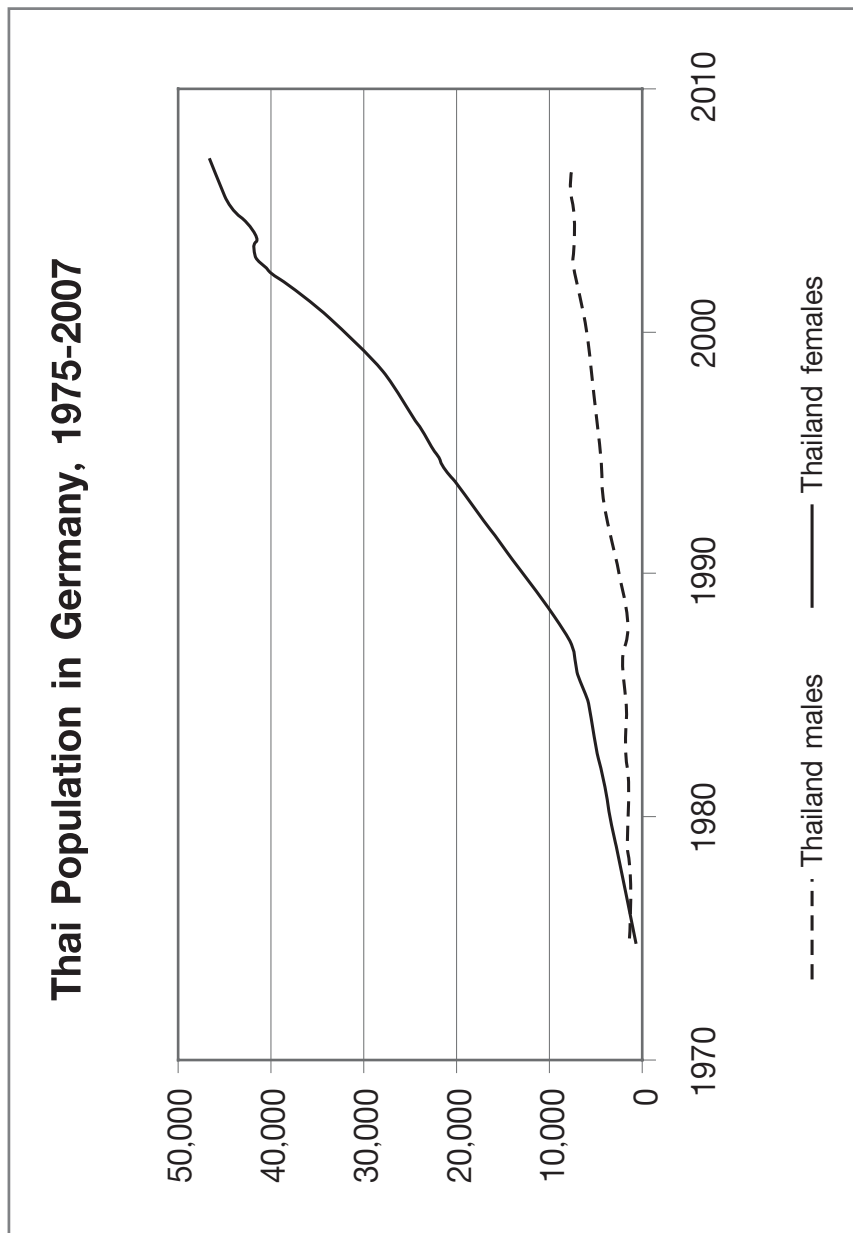
ในบทนี้ จะเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดโดยจะแบ่งเป็นสามส่วน ในส่วนแรกจะนำเสนอตัวเลขสถิติเกี่ยวกับคนไทยในประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่น พร้อมชี้ให้เห็นพัฒนาการ และความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทย และการย้ายถิ่นที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นของหญิงไทย ส่วนที่สองนำเสนอผลการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์ หญิงไทยในเยอรมนี และญี่ปุ่น โดยจะเริ่มจากลักษณะทางประชากรศาสตร์ และภูมิหลังของผู้หญิง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นนั้น เป็นกระบวนการหนึ่งในขั้นตอนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ยาวนาน มีหลายช่วงชั้นและเวลาที่รวมการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศด้วย ดังนั้น ในการนำเสนอจึงจะเสนอขั้นตอนต่าง ๆ ของการย้ายถิ่น ตั้งแต่การเดินทางออกจาก ท้องถิ่นครั้งแรก การย้ายถิ่นแรงงานครั้งที่สอง จนถึงการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนี และญี่ปุ่น ในส่วนนี้จะพิจารณาตามขั้นตอนกระบวนการย้ายถิ่น ดังที่ได้กล่าวไว้ในกรอบคิด นั่นคือ ขั้นเริ่มต้นตัดสินใจ กระบวนการเดินทาง และสภาพชีวิตในท้องที่ปลายทาง

4.1 จำนวนคนไทยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

4.1.1 คนไทยในเยอรมนี

ตัวเลขสถิติของสำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Statistisches Bundesamt หรือ StatBA) แสดงให้เห็นว่ามีข้อมูลตัวเลขเกี่ยวกับคนไทยตั้งแต่ปีพ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975) ซึ่งเป็นตัวเลขคนไทยที่พำนักอาศัยอยู่ในเยอรมนี แต่หากพิจารณาตัวเลขในส่วนอื่นจะพบตัวเลขเกี่ยวกับคนไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา นั่นคือตัวเลขจำนวนคนไทยที่สมรสกับชาวเยอรมัน (ดู Pataya 2003) แสดงให้เห็นว่าคนไทยก็เป็นชนต่างชาติกลุ่มหนึ่งที่เดินทางเข้ามาพำนักอยู่ในเยอรมนี แต่มีจำนวนไม่มากนัก จนถึงปี พ.ศ. 2518 จะมีคนไทยอยู่ประมาณ เกือบ 2000 คนเป็นชายและหญิงเกือบจะเท่า ๆ กัน (ชาย 1,004 คน หญิง 988 คน ดู Pataya 2003 : 256) แต่ตั้งแต่ปี 2518 เป็นต้นมาจำนวนคนไทยที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนี และพำนักอยู่ในประเทศนี้มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นทุกปีอย่างต่อเนื่อง คือ จาก 1,992 ในปี 2518 มาเป็น 10,746 ในปี พ.ศ. 2531 และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา ภายในเวลา 5 ปี จำนวนคนไทยเพิ่มขึ้นถึงสองเท่าตัว คือจาก 13,276 ในปี พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989 มาจนถึงปี พ.ศ. 2538 (ค.ศ. 1995) เพิ่มขึ้นเป็น 26,675 คน ที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ในขณะที่จำนวนชายไทยที่เดินทางเข้ามานั้นมีอัตราเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยและค่อนข้างคงที่ แต่หลังจากปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมาจำนวนหญิงไทยที่เดินทางมาเยอรมนีกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากจำนวน 988 คนในปี พ.ศ. 2518 เพียงระยะเวลา 5 ปี จำนวนหญิงไทยก็เพิ่มขึ้นถึงสามเท่าตัว คือ เป็น 3,298 ในปี พ.ศ. 2523 (ค.ศ. 1980) และตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 80 เป็นต้นมาจนปัจจุบัน ประชากรผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติชาวไทยส่วนใหญ่ในเยอรมนีจะเป็นหญิง (ดู พัทยา 2545) ตัวเลข ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2550 มีประชากรไทยในเยอรมนีทั้งหมด 53,952 คน เป็นชาย 7,514 คน เป็นหญิง 46,438 คน (ดู StatBA 2008) ตัวเลขเหล่านี้เป็นตัวเลขของผู้ที่พำนักอยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งมีได้รวมตัวเลขของผู้ที่แปลงสัญชาติเป็นเยอรมันแล้วและผู้ที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นหากนับรวมตัวเลขทั้งสองส่วนที่กล่าวถึง จำนวนคนไทยในเยอรมนีอาจจะมากกว่านี้ จากการคาดการณ์ของหน่วยงานที่ทำงานให้ความช่วยเหลือหญิงไทยกล่าวว่าคนไทยในเยอรมนีน่าจะมีจำนวนเกือบหนึ่งแสนคน

แผนภาพที่ 1 ประชากรไทยในเยอรมนี พ.ศ. 2518-2550 (1975-2007)

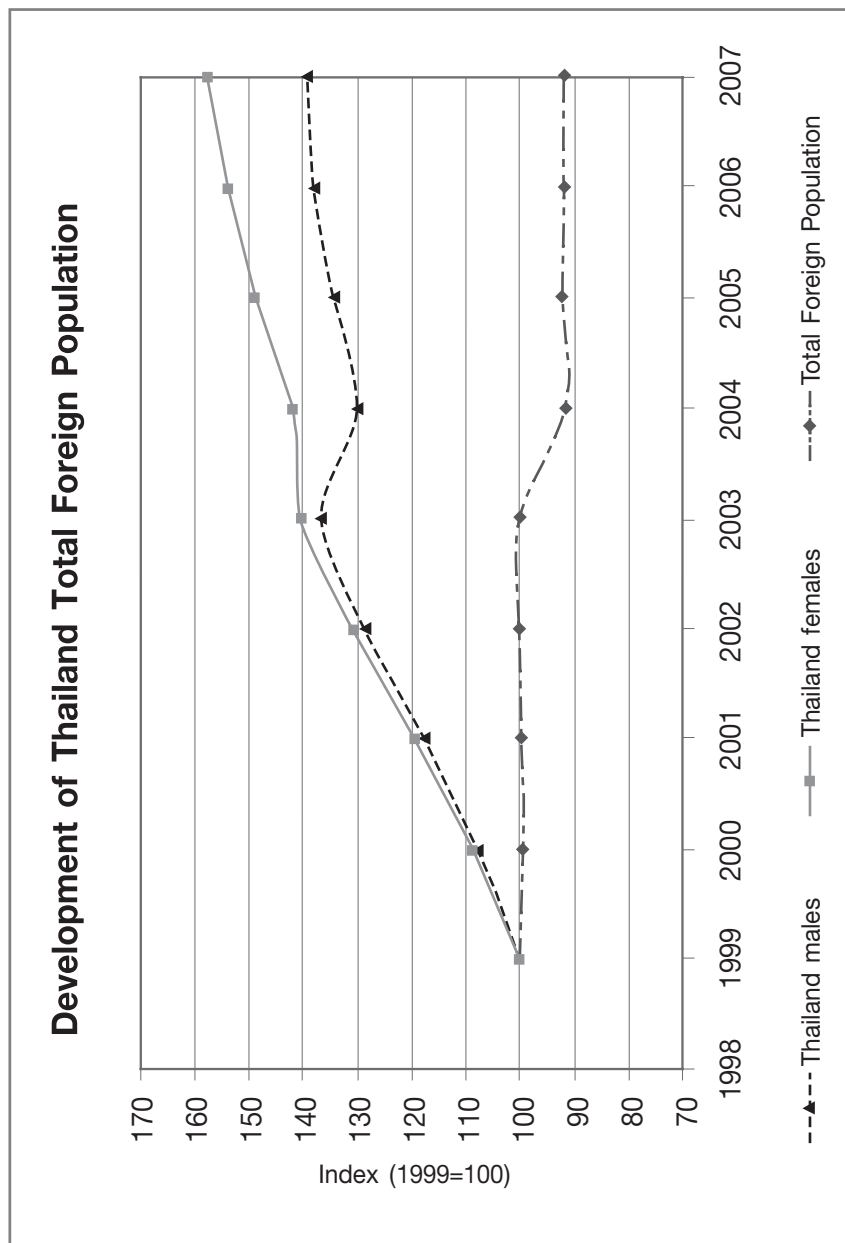

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ (StatBA 1980-2008)

แผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็น พัฒนาการของจำนวนคนไทยในเยอรมนี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975) จนถึงปัจจุบัน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จำนวนคนไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2518 และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี และในปี พ.ศ. 2550 จะพบว่ามียุโรปคนไทยมากที่สุด เกือบ 54,000 คน ในแผนภาพได้แสดงจำนวนชายและหญิงไทยแยกกันไว้ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าประชากรไทยส่วนมากจะเป็นผู้หญิง สัดส่วนของหญิงไทยจากปีที่ผ่าน ๆ มาจะมากกว่าชายไทยประมาณ 6 - 7 เท่า เมื่อพิจารณาสัดส่วนการเพิ่มขึ้นของเพศชายและเพศหญิง จะพบว่าสัดส่วนการเพิ่มขึ้นจะแตกต่างจากที่แสดงเป็นตัวเลขไว้ ทั้งนี้เพราะในตัวเลขเหล่านี้จะมีตัวเลขจำนวนเยาวชนทั้ง 2 เพศ อยู่ด้วย ซึ่งจะไม่มี ความแตกต่างกันเท่าไรหากเอาตัวเลขจำนวนเยาวชนออกจะเห็นว่าประชากรในเยอรมนีที่เป็นผู้หญิงอาจมีจำนวนมากกว่าเพศชายกว่า 7 เท่า

ในแผนภาพนี้จะเห็นว่ามียุโรปคนไทยลดลงระหว่างปี พ.ศ. 2546 (ค.ศ. 2003) และ 2547 (ค.ศ. 2004) ซึ่งดูเหมือนว่า มียุโรปคนไทยน้อยลงนั้น ในความเป็นจริงแล้ว สิ่งนี้เป็นเพียงผลของการปรับข้อมูลของสำนักงานสถิติฯ เท่านั้น ไม่ได้หมายความว่าจำนวนคนไทยลดลงจริง ๆ และก็ไม่ได้หมายความว่า ในปีดังกล่าวมีคนไทยเดินทางเข้าเยอรมนี น้อยลงกว่าปีก่อน ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะการปรับตัวเลขนี้ จะเป็นการปรับเนื่องจากเหตุผล ทางด้านการบริหารงานการจัดเก็บข้อมูล ที่ดำเนินการในปีนั้น ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2546 คือมีการปรับข้อมูลให้ถูกต้องมากขึ้น

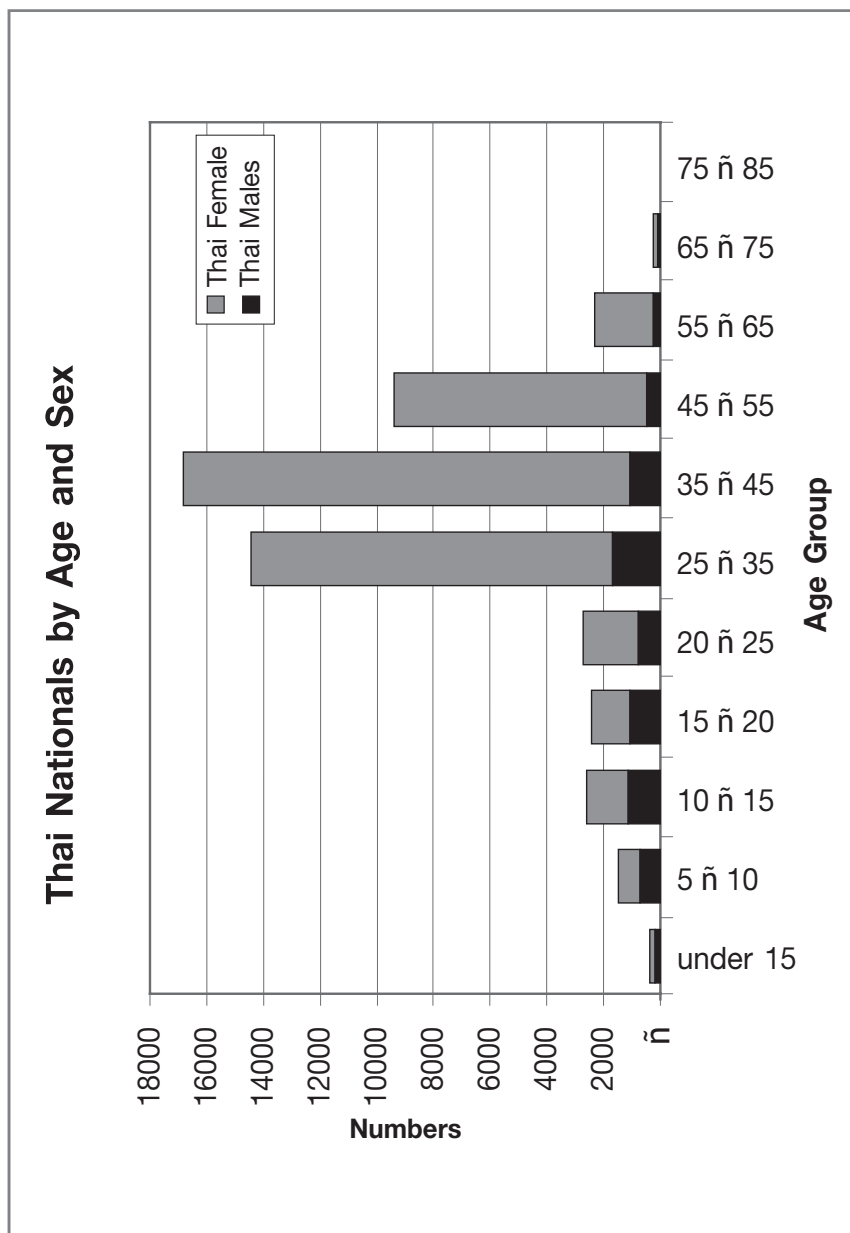
แผนภาพที่ 2 พัฒนาการประชากรไทยในเยอรมนีเปรียบเทียบกับประชากรต่างชาติทั้งหมด

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ (StatBA 2000-2008)

เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนคนต่างชาติทั้งหมดในเยอรมนี (แผนภาพที่ 2) จะเห็นว่าจำนวนคนต่างชาติที่เพิ่มขึ้นในปีที่ผ่านมาเป็นไปค่อนข้างช้า จะเห็นได้ว่า จำนวนคนต่างชาติตั้งแต่ปี 1999 ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย ทั้งนี้ได้จัดทำ index (อัตราส่วนการเปรียบเทียบ) ให้ปี พ.ศ. 2542 (ค.ศ. 1999) เป็น 100 และในปีต่อ ๆ ไปกำหนดให้การเปลี่ยนแปลงเป็นจุด จากการปรับข้อมูล ปี 2546 ทำให้เห็นว่า จำนวนคนต่างชาติจะลดลงในปี 2546 ถึง 2547 แต่จะเห็นได้ชัดเจนว่า จำนวนคนไทยทั้งชาย และหญิง ในช่วงเวลานี้กลับเพิ่มมากขึ้นจาก index 138 หรือ 154

แผนภาพที่ 3 ประชากรไทยในเยอรมนีแบ่งตามเพศ และอายุ

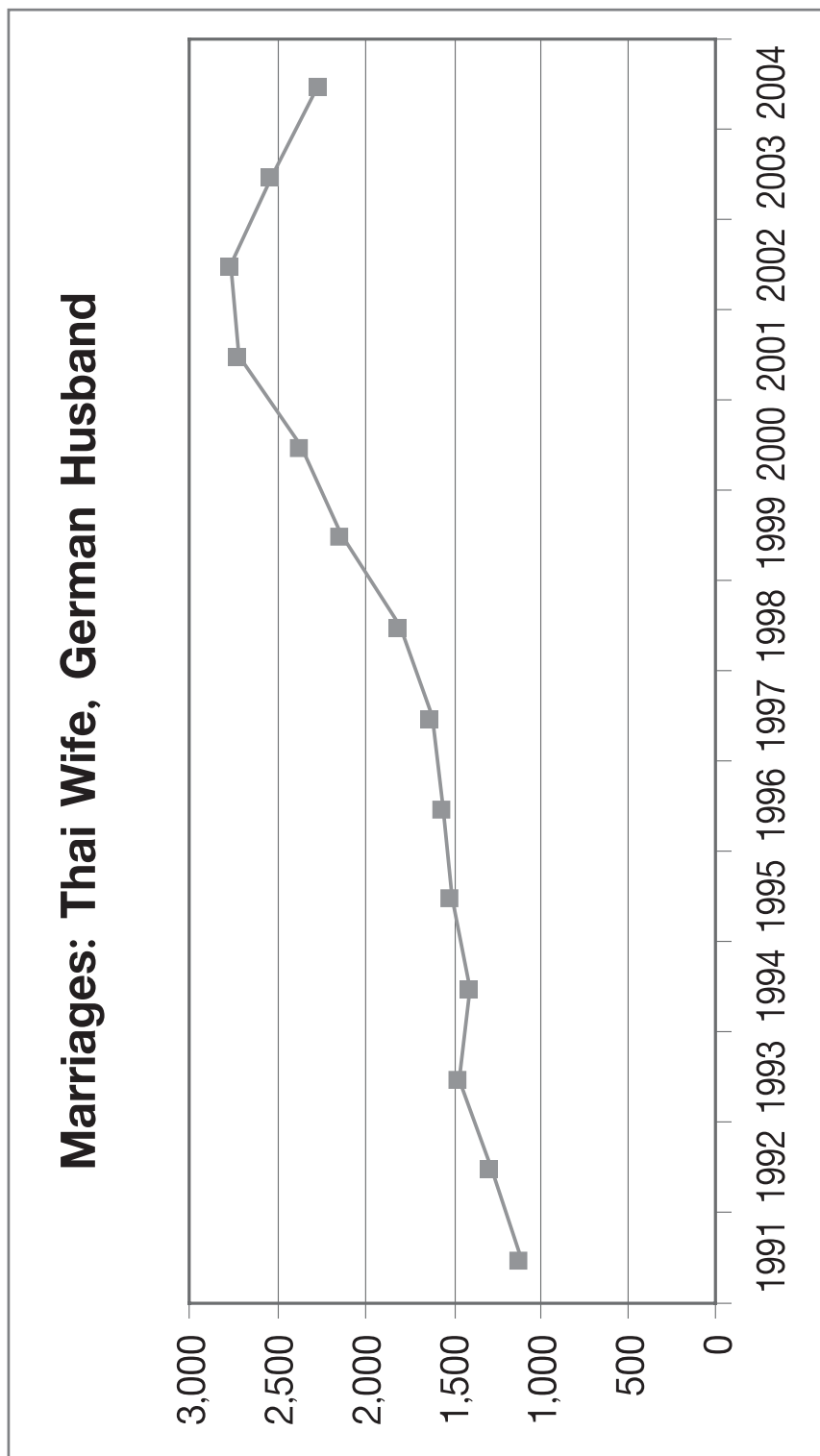
ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ (StatBA 2007)

แผนภาพที่ 3 แสดงให้เห็นจำนวนประชากรไทยจำแนกตามช่วงอายุ และ ตามเพศ ดังที่เห็นในแผนภาพ เพศชายและหญิงในช่วงชั้นอายุจนถึง 25 ปี จะมีจำนวนค่อนข้างเท่ากันจะแตกต่างกันอยู่น้อยมาก ตัวเลขตรงนี้แสดงอายุของเยาวชนที่จะมีจำนวนเพศหญิงและชายเท่า ๆ กัน แต่ในช่วงอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป จะเห็นได้ชัดเจนว่าจำนวนคนไทยที่เป็นหญิงจะมีจำนวนมากกว่ามาก

ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ ในกลุ่มของผู้หญิงไทย จะพบว่ากว่า 75% ของจำนวนผู้หญิงไทยทั้งหมดมีอายุอยู่ช่วงระหว่าง 25 และ 55 ปี และเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในช่วงอายุนี้นับว่าคนไทยที่เป็นหญิงจะมีจำนวนมากกว่าชายไทยมาก สัดส่วนของหญิงไทยที่อายุระหว่าง 55 - 65 ปี จะมีจำนวนน้อยมาก

ในทางตรงกันข้ามการกระจายของตัวเลขจำนวนผู้ชายไทย จะเห็นว่าค่อนข้างจะอยู่ในกลุ่มที่มีอายุน้อย ในที่นี้จะเห็นว่า กลุ่มผู้ชายไทยจำนวนมากจะเป็นบุตรที่เดินทางติดตามมารดาไทยที่เดินทางมาสมรสกับชายเยอรมัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชายไทยที่อายุระหว่าง 10 - 20 ปี จะมีเป็นจำนวนมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ไม่มีแหล่งข้อมูลที่สามารถจะให้จำนวนของเยาวชนที่เป็นบุตรที่ติดตามมารดาได้ ซึ่งจะทำให้เห็นข้อมูลชัดเจนยิ่งขึ้น

แผนภาพที่ 4 การสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมัน

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ (StatBA 2006)

แผนภาพที่ 4 แสดงพัฒนาการของการสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมันในประเทศเยอรมนี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ.1991) จริง ๆ แล้วตัวเลขการสมรสระหว่างคนไทยกับคนเยอรมัน มีบันทึกไว้ตั้งแต่ก่อนปี 2518 (เปรียบเทียบ Pataya 2003) แต่ในช่วงนั้นจนถึงปี พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989) จำนวนการสมรสระหว่างคนสองสัญชาติมีจำนวนไม่ถึง 1,000 ต่อปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 (ค.ศ. 1990) เป็นต้นมาจำนวนการสมรสจะเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,000 ต่อปี และตามแผนภาพ จำนวนสูงสุดจะอยู่ที่ปี พ.ศ. 2545 (ค.ศ. 2002) ในปีนี้มีคนไทยแต่งงานกับคนเยอรมัน 2,728 หลังจากปีนี้แล้ว ตัวเลขจะลดลง เหตุผลอาจเป็นเพราะว่า การเดินทางเข้ามาแต่งงานในเยอรมนีมีความลำบากมากขึ้น ด้วยทางการเยอรมันออกกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดมากขึ้น อีกประการหนึ่งตัวเลขนี้เป็นตัวเลขของคู่สมรสที่ทำการจดทะเบียนสมรสในสำนักทะเบียนในประเทศเยอรมนี แต่จะไม่รวมตัวเลขของคู่สมรสที่ไปจดทะเบียนในประเทศไทย หรือประเทศอื่น ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่า การจดทะเบียนสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมันในเยอรมนีจะลดลง แต่จำนวนการแต่งงานระหว่างบุคคลสองชาติอาจไม่ลดลง ด้วยไปจดทะเบียนที่ประเทศอื่น เช่น เดนมาร์ก ซึ่งมีเงื่อนไขการแต่งงานที่ไม่ยุ่งยากนัก เป็นต้น

อนึ่งเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2550 (ค.ศ. 2007) ที่ผ่านมา ทางกรเยอรมันได้ออกกฎใหม่สำหรับผู้ที่จะขอวีซ่าแต่งงาน (ในฐานะคู่หมั้น) หรือติดตามคู่สมรส นั่นคือ ผู้ที่จะขอวีซ่าประเภทดังกล่าวจะต้องเรียนภาษาเยอรมันเป็นเวลา 200 ชั่วโมง และต้องสอบผ่านการทดสอบด้วยเงื่อนไขนั้นนับเป็นปัญหาอันหนึ่งที่มีผลทำให้การเดินทางเข้าประเทศเยอรมนีด้วยวีซ่าดังกล่าวลดลงจากข้อมูลเกี่ยวกับการออกวีซ่าของทางราชการเยอรมัน พบว่ามีเพียง 52% ของผู้ยื่นคำร้องขอวีซ่าชนิดนี้เท่านั้นที่ผ่านการทดสอบ (Migration and Bevölkerung 2008) นั่นก็คือมีประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ขอวีซ่าเท่านั้นที่ได้วีซ่าและสามารถเดินทางเข้าเยอรมนีได้

เมื่อเปรียบเทียบแผนภาพที่ 1 และ 4 จะพบว่า รูปแบบการเพิ่มขึ้นคนไทย จะคล้ายกับรูปแบบการเพิ่มขึ้นของการสมรสระหว่างคนไทยกับเยอรมัน

จากตัวเลขสถิติโดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การเดินทางเข้ามาเยอรมนีของคนไทยยังมีประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ยาวนานนัก เมื่อเปรียบเทียบกับคนต่างชาติอื่น ๆ นั่นคือเริ่มต้นจริง ๆ จัง ๆ ในช่วงทศวรรษที่ 70 ประมาณ ปี พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975) ซึ่งเป็นปีที่จำนวนคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงไทยเริ่มเพิ่มมากขึ้น และก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี ทำให้เห็นได้ว่าการย้ายถิ่นข้ามชาติของคนไทยมาเยอรมนีเป็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง พร้อม ๆ กับการเพิ่มขึ้นของหญิงไทย การเพิ่มขึ้นของการสมรสระหว่างหญิงไทยและชายเยอรมันก็เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ในช่วงเวลา 5 - 6 ปีที่ผ่านมา หญิงไทยติดอันดับ 1 ใน 5 ของหญิงต่างชาติที่ชายเยอรมันทำการสมรสด้วย ทั้ง 2 ปรากฏการณ์นี้ ทำให้การเดินทางย้ายถิ่นเข้ามาเยอรมนีของหญิงไทยมีลักษณะเฉพาะที่เรียกกันว่า “**เดินทางย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อการสมรส**” หรือ **marriage migration** (ดู Pataya 2003)

นอกจากนี้ตัวเลขสถิติที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า มีเยาวชนไทยพำนักอยู่ในเยอรมนีเป็นจำนวนไม่น้อยประมาณเกือบ 10% ของจำนวนคนไทยทั้งหมด เยาวชนเหล่านี้คือเยาวชนที่เดินทางติดตามมารดาไทยมาอยู่ในเยอรมนี สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยได้ก่อให้เกิด การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทยอีกด้วย

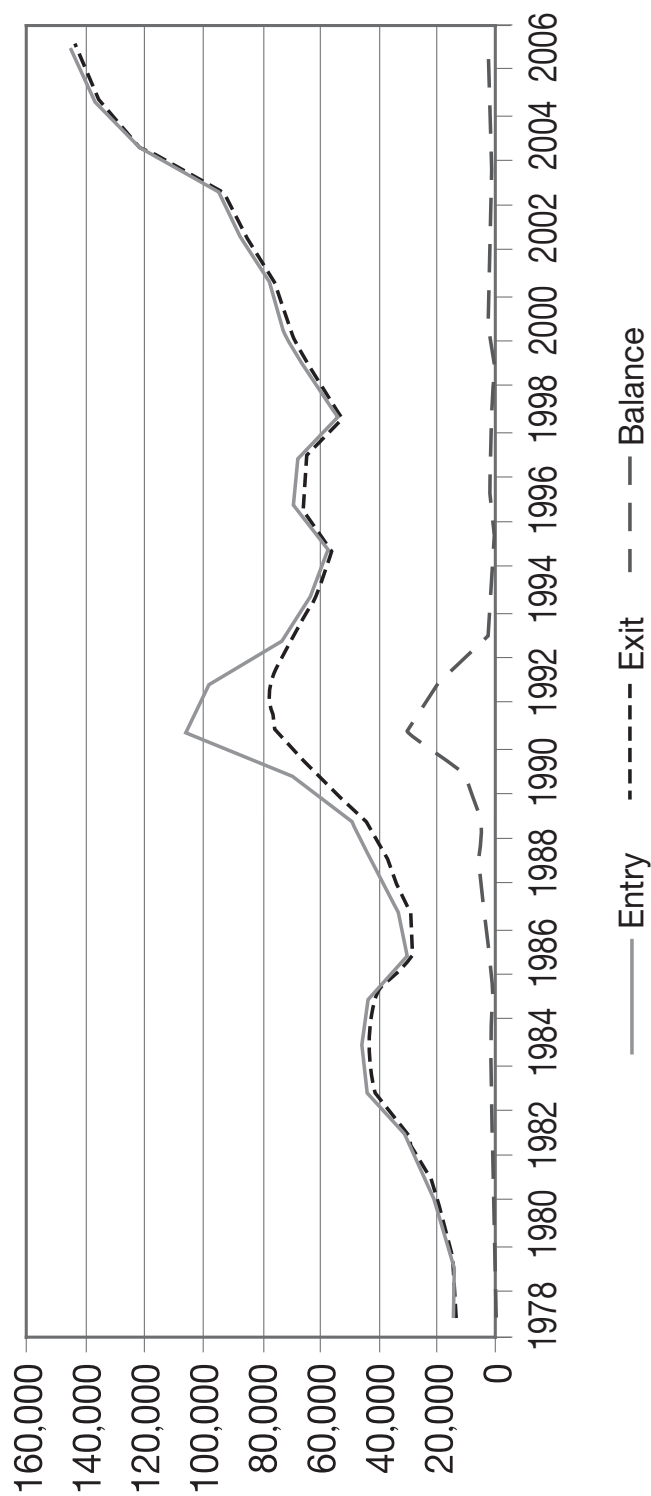
2.2.2 คนไทยในญี่ปุ่น

การย้ายถิ่นแรงงานไทยไปยังประเทศญี่ปุ่น เริ่มต้นเมื่อประมาณ ปี 2522 เมื่อสาขาบรรษัทข้ามชาติญี่ปุ่นในประเทศไทย ได้รับอนุญาตให้ส่งคนงานไทยไปฝึกงานยังบริษัทแม่ในประเทศญี่ปุ่น (วิจิตร ระวีวงศ์ และ ภาวนา พัฒนศรี 2540 : 26) และควบคู่ไปกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาตินี้ ประมาณปี 2525 การเดินทางไปญี่ปุ่นเพื่อค่าบริการทางเพศของหญิงไทยก็เกิดขึ้นต่างกับในประเทศเยอรมนี สถิติตัวเลขเกี่ยวกับคนไทยในญี่ปุ่นไม่มีรายงานไว้อย่างชัดเจน ตัวเลขทางการที่มีจะเป็นตัวเลขของจำนวนคนไทยที่เดินทางเข้าประเทศและออกนอกประเทศ ดังนั้นตัวเลขของคนไทยที่พำนักอยู่ในญี่ปุ่นจึงต้องคำนวณจากตัวเลขเหล่านี้

จากสถิติที่จัดเก็บโดยกระทรวงยุติธรรมของญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่า ตัวเลขการเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นของคนไทยนั้นค่อนข้างจะไม่สม่ำเสมอ นั่นคือจากปีพ.ศ. 2523 (ค.ศ.1980) ถึง พ.ศ. 2532 (ค.ศ.1989) จำนวนคนไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่นจะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอและสูงถึง กว่า 100,000 คนในช่วงปีพ.ศ. 2534 (ค.ศ.1991) เมื่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นพัฒนาถึงขีดสุด และจากนั้นอีก 5 ปี จำนวนคนไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่นก็จะลดลงเกือบครึ่ง หากพิจารณาในแง่เพศสภาพ (gender) จะพบว่าตั้งแต่ปีพ.ศ. 2523 (ค.ศ. 1980) จนถึง พ.ศ. 2530 (ค.ศ.1987) จำนวนชายไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่นและเดินทางออกจะมากกว่าผู้หญิงเล็กน้อย แต่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 (ค.ศ. 1988) เป็นต้นไปผู้หญิงไทยทั้งที่เดินทางไปเข้ามาและออกจากญี่ปุ่นจะมากกว่าผู้ชาย โดยสรุปอาจจะกล่าวได้ว่า **อัตราการเคลื่อนย้ายประชากรชายจะสูงกว่าผู้หญิงแต่ผู้หญิงไทยจะอยู่ญี่ปุ่นนานกว่าผู้ชาย** อย่างไรก็ตามตัวเลขดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวเลขทางการ จากข้อมูลของ NGOs ที่กล่าวว่าในปัจจุบันพบว่าการลักลอบเข้ามาอย่างผิดกฎหมายของคนไทยเป็นจำนวนไม่น้อยและตัวเลขเหล่านี้ไม่ได้รวมอยู่ในสถิติของทางการ ดังนั้นตัวเลขที่แท้จริงของคนไทยที่เดินทางไปมาญี่ปุ่นจึงน่าจะมากกว่านี้

แผนภาพที่ 5 ประชากรไทยในประเทศญี่ปุ่น

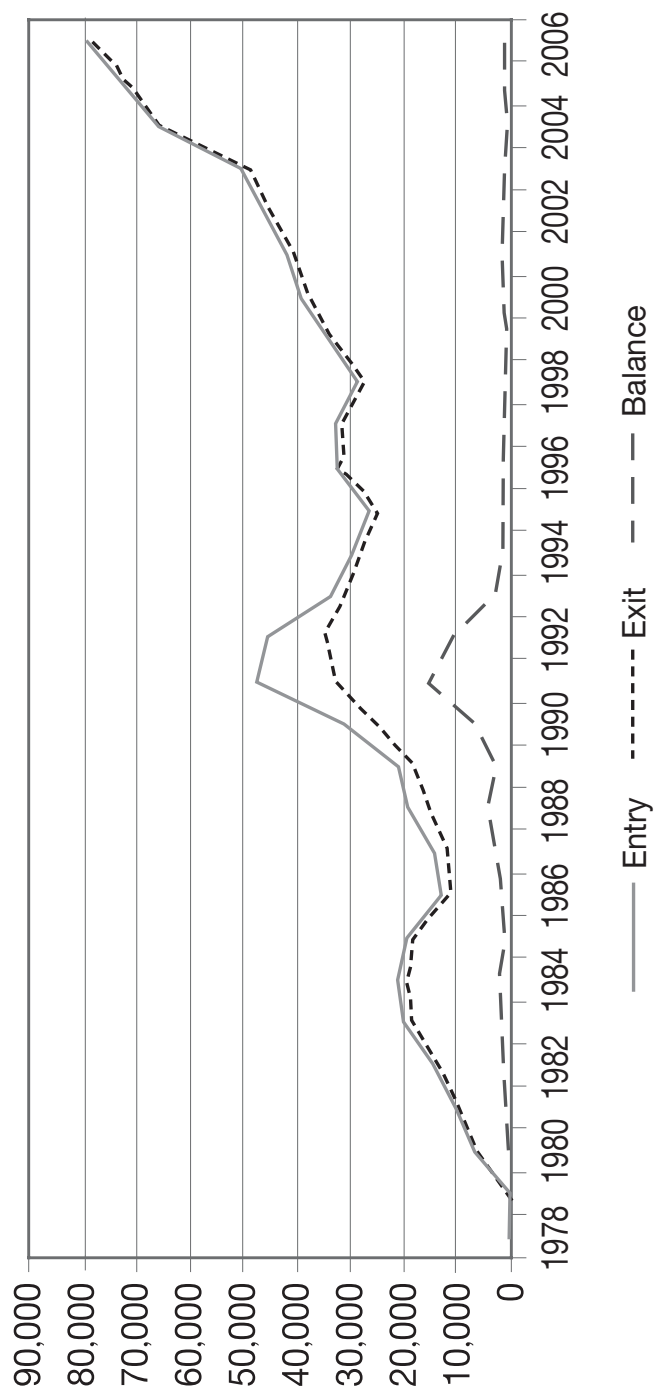
Thai Migrants in Japan

ที่มา : Ministry of Justice, Annual Report of Statistics on Legal Migrants, 1981-2008

แผนภาพที่ 6 ประชากรหญิงไทยในประเทศญี่ปุ่น

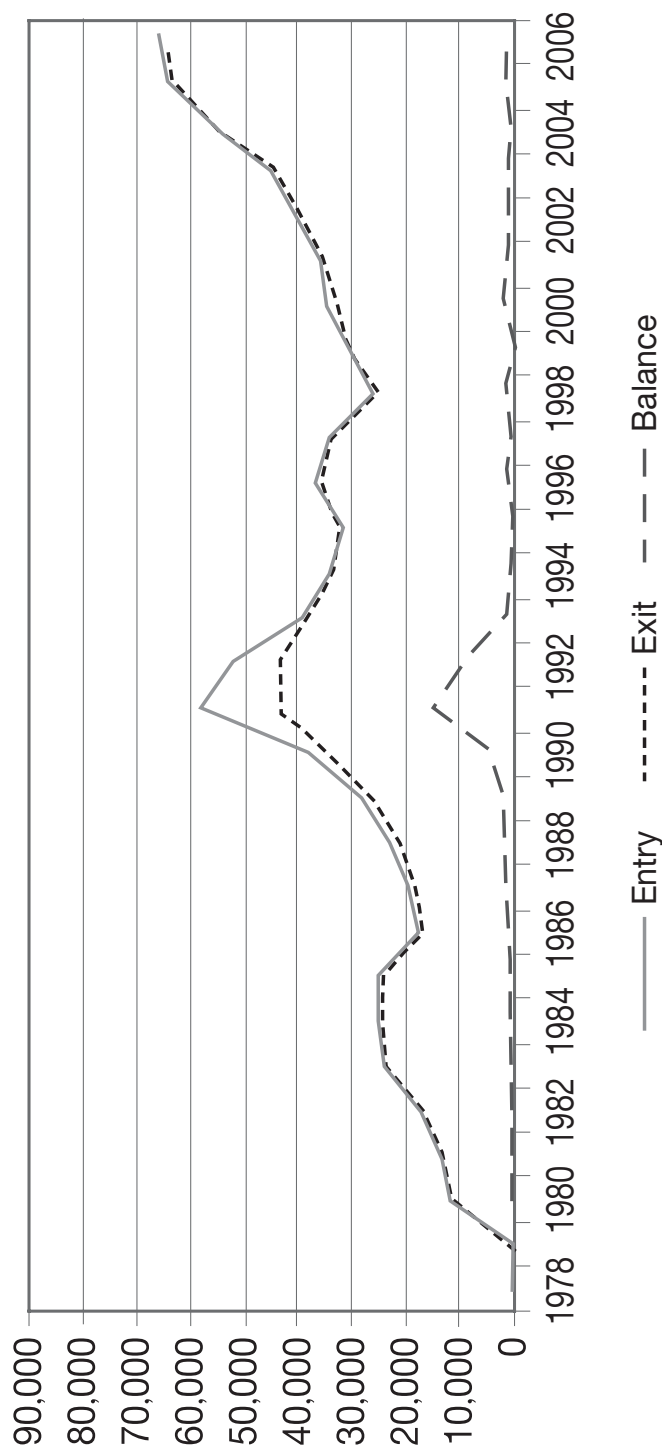
Female Thai Migrants in Japan

ที่มา : Ministry of Justice, Annual Report of Statistics on Legal Migrants, 1981-2008

แผนภาพที่ 7 ประชากรชายไทยในประเทศไทยญี่ปุ่น

Female Thai Migrants in Japan

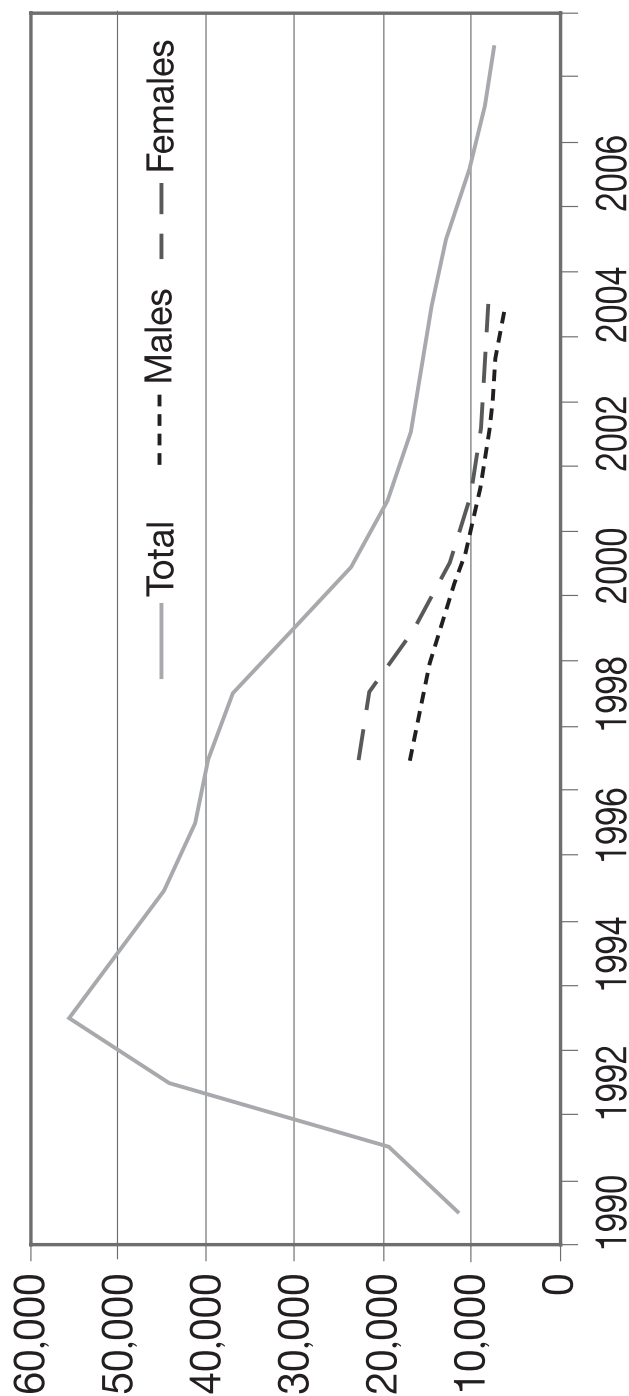

ที่มา : Ministry of Justice, Annual Report of Statistics on Legal Migrants, 1981-2008

เมื่อพิจารณาตัวเลขของการเดินทางเข้ามาและออกจากประเทศญี่ปุ่นของคนไทยพบว่า จำนวนคนไทยที่เดินทางออกนอกประเทศนั้นน้อยกว่าจำนวนที่เดินทางเข้ามา และนี่ก็แสดงให้เห็นว่ามีคนไทยจำนวนหนึ่งอยู่เกินกว่าระยะเวลาที่ได้รับอนุญาต (overstay) จากตัวเลขสถิติของกระทรวงยุติธรรมญี่ปุ่น และสำนักงานแรงงานไทยในญี่ปุ่น จะพบว่าคนไทยที่อยู่เกินระยะเวลาที่วีซ่ากำหนดจะเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (ดูแผนภาพที่ 8)

แผนภาพที่ 8 ประชากรไทยในญี่ปุ่นที่อยู่เกินวีซ่ากำหนด

Thai Overstayers in Japan

ที่มา : Immigration Control, Immigration Bureau, Ministry of Justice 2004

รายงานสำนักงานแรงงานไทย กรุงโตเกียว

ตัวเลขในแผนภาพที่ 8² แสดงให้เห็นระหว่างปี พ.ศ. 2536 - 2538 (ค.ศ. 1993 - 1995) จะมีจำนวนคนไทยที่อยู่เกินวีซ่ามากที่สุด จากนั้นจำนวนผู้อยู่เกินวีซ่าชาวไทยจะลดลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2547 (ค.ศ. 2004) จะมีผู้อยู่เกินวีซ่าเพียง หนึ่งหมื่นกว่าคน และต่ำกว่าหมื่นคนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 แต่ตัวเลขนี้ก็มิได้แสดงว่า จำนวนคนไทยในประเทศญี่ปุ่นจะลดลง เพราะหากพิจารณาจากตัวเลขของคนไทยที่ลงทะเบียนเป็นผู้ที่พำนักในญี่ปุ่นจะพบว่า จำนวนคนไทยที่ลงทะเบียนจะมากขึ้น

ประเทศญี่ปุ่นมีกฎระเบียบให้คนต่างชาติที่พำนักอยู่ในประเทศนานเกินกว่า 90 วัน ต้องลงทะเบียนกับทางหน่วยราชการท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2542 (ค.ศ. 1999) มีคนไทยลงทะเบียนพำนักในญี่ปุ่น 25,253 คน และ 6,760 เป็นชาย อีก 18,493 คน เป็นหญิง ตัวเลขในปี 2550 พบว่า มีคนไทยลงทะเบียนพำนักในญี่ปุ่น 41,384 คน และ 11,230 เป็นชาย อีก 30,154 คน เป็นหญิง (Japan Immigration Association 2000, 2008) สำหรับผู้ที่ลงทะเบียนพำนักอยู่ในประเทศญี่ปุ่นนี้ ผู้ที่ไม่มีวีซาก็สามารถที่จะลงทะเบียนได้ ดังนั้นตัวเลขนี้จึงเป็นคนไทยที่อยู่อย่างถูกต้องและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่คาดว่าจำนวนผู้ที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องที่ลงทะเบียนน่าจะน้อยกว่า เพราะคนไทยที่อยู่อย่างไม่มีวีซ่านั้นจะมีความหวาดกลัวเจ้าหน้าที่ ดังนั้นจำนวนคนไทยที่แท้จริงที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่นจึงน่าจะจะมีมากกว่านี้ หากรวมผู้ที่อยู่เกินวีซ่ากำหนดที่ไม่ได้มาลงทะเบียน จากการคาดการณ์ขององค์กรที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย และสถานเอกอัครราชทูตไทย จำนวนคนไทยในญี่ปุ่นน่าจะมีเกือบหนึ่งแสนคน

2

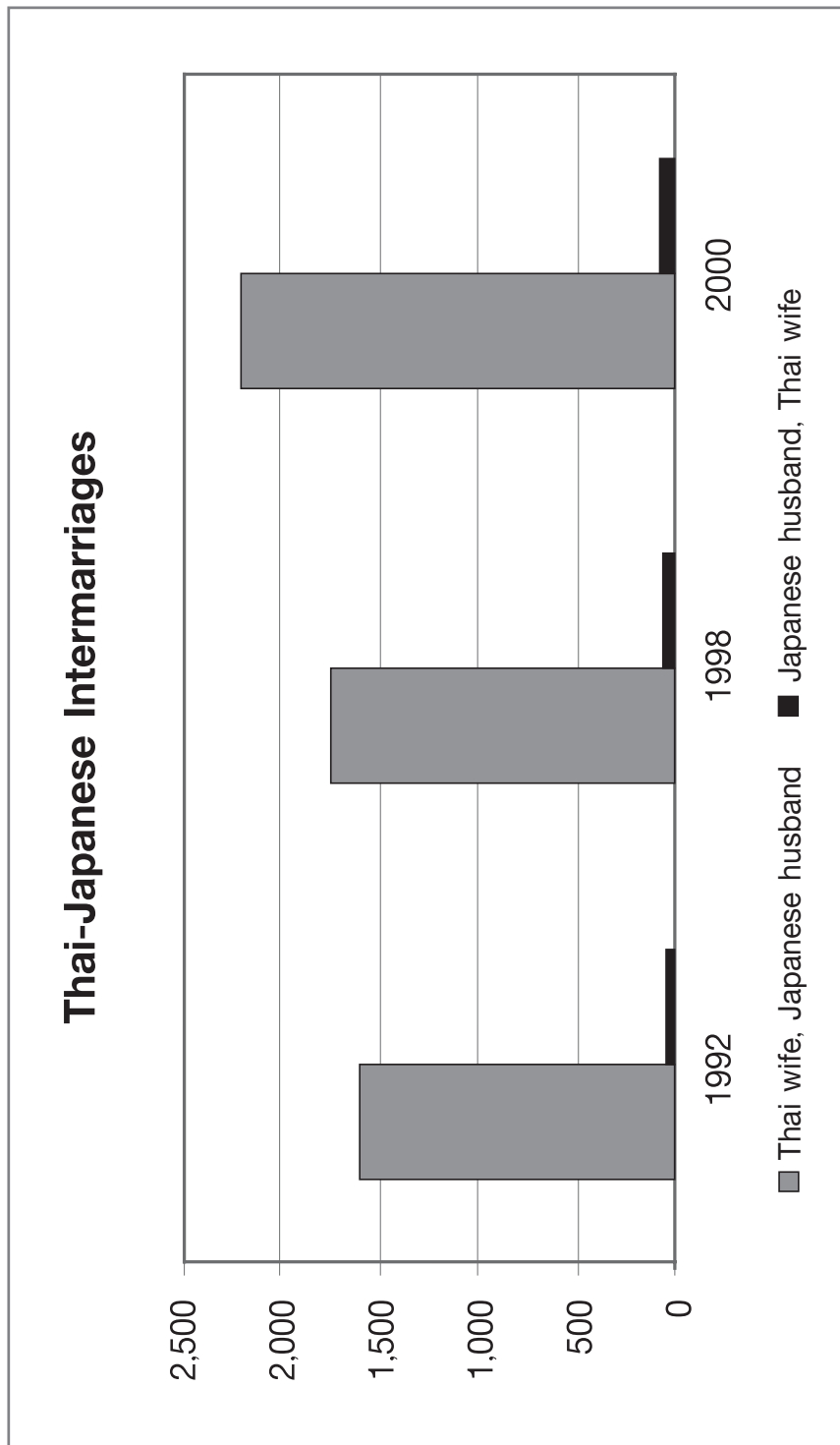
ปี	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
จำนวนรวม	11,523	44,354	55,383	49,992	44,794	41,280	39,513	37,046	30,065	23,503	19,500	16,925	15,693	14,334
ชาย							16,839	15,542	13,552	11,082	9,281	8,020	7,307	6,148
หญิง							22,674	21,504	16,513	12,421	10,219	8,905	8,386	8,186

ที่มา : Immigration Control, Immigration Bureau, Ministry of Justice 2004 - 2008 และรายงานสำนักงานแรงงานไทย กรุงโตเกียวปี 2005 ถึง 2008 จะมีคนไทยอยู่เกินวีซ่า 12,787 10,352 8,460 และ 7,314 ตามลำดับ

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งสำหรับตัวเลขคนไทยที่ลงทะเบียนพำนักรอยู่ในญี่ปุ่นก็คือ ผู้ที่ลงทะเบียนในฐานะคู่สมรสของชาวญี่ปุ่น และผู้ที่ได้สิทธิพำนัถาวร จะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ทศวรรษที่ 90 และหากพิจารณาว่า จำนวนหญิงไทยที่จดทะเบียนพำนักรอยู่ในญี่ปุ่นมีมากกว่าจำนวนชายไทยถึง 2 - 3 เท่าแล้ว (ดูจำนวนตัวเลขข้างต้น) และจากความเป็นจริงที่ว่า ประมาณ 78% ของคู่สมรสข้ามวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่นจะเป็นคู่สมรสระหว่างชายญี่ปุ่นกับหญิงต่างชาติ (Suzuki 2003 : 170) รวมทั้งอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างมากของการสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายญี่ปุ่นในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (ดูแผนภาพที่ 9) แล้ว อาจกล่าวได้ว่าหญิงไทยส่วนใหญ่ที่พำนักรอยู่ในญี่ปุ่นจะเป็นหญิงไทยที่สมรสกับชายญี่ปุ่น อันอาจชี้ให้เห็นแนวโน้มของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ จากประเทศไทยไปประเทศญี่ปุ่น ที่จะคล้ายกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี นั่นคือ การย้ายถิ่นข้ามชาตินี้ จะมีรูปแบบเป็น “การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน” หรือ ในกรณีนี้อาจจะกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปญี่ปุ่นก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ซึ่งในประเด็นนี้ จะได้กล่าวอีกครั้งในส่วนที่ 2

ในจำนวนคนไทยที่ลงทะเบียนพำนักรอยู่ในประเทศญี่ปุ่น เมื่อพิจารณาจากกลุ่มอายุ จะพบว่าเกือบ 10% ของจำนวนคนไทยที่ลงทะเบียนพำนักรอยู่ในญี่ปุ่นจะเป็นกลุ่มที่มีช่วงอายุระหว่าง 0 - 19 ปี ซึ่งกลุ่มนี้ก็คือ เยาวชนไทยที่เดินทางติดตามมารดาไปอยู่ในประเทศญี่ปุ่นด้วย ซึ่งก็จะคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ในกรณีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี ที่ปรากฏว่าผลที่ตามมาก็คือ การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทยนั่นเอง

แผนภาพที่ 9 การสมรสระหว่างชาวไทยและชาวญี่ปุ่น

ที่มา : Suzuki 2003 : 176

4.1.3 สรุป

จากตัวเลขสถิติเกี่ยวกับคนไทยทั้งในประเทศญี่ปุ่นและเยอรมนีที่มีอยู่ชี้ให้เห็นว่าจำนวนคนไทยในทั้งสองประเทศน่าจะมีอยู่ประเทศละเกือบแสนคน และจากตัวเลขที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี โดยเฉพาะจำนวนผู้หญิงไทยในทั้งสองประเทศ ชี้ให้เห็นแนวโน้มที่ว่า **การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นนี้จะเป็นการย้ายถิ่นข้ามชาติของแรงงานหญิงไทย (feminization of migration)** นั่นคือ ผู้หญิงจะย้ายถิ่นข้ามชาติเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และการย้ายถิ่นนี้ก็จะยังคงดำเนินอยู่ต่อไป

จากการเพิ่มขึ้นของการสมรสระหว่างชายญี่ปุ่นกับหญิงไทย อาจทำให้เห็นว่าการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นข้ามชาติรูปแบบใหม่นั้นคือ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน และการย้ายถิ่นของเยาวชนที่ติดตามมารดา ทั้งนี้ดังจะได้ชี้ให้เห็นชัดในส่วนที่ 2 จะพบว่า แรงงานไทยที่เข้ามาทำงานในญี่ปุ่นมักจะอยู่เกินวีซาคำหนด หรืออยู่อย่างผิดกฎหมายในช่วงแรก หลังจากนั้นระยะเวลาหนึ่ง เมื่อพบชายที่เต็มใจแต่งงานด้วย ก็จะมอบตัวกลับประเทศไทย เพื่อที่จะเดินทางกลับมาใหม่ในฐานะเจ้าสาว และหลังจากนั้นไม่นานก็จะไปรับบุตรมาอยู่ด้วย

4.2 หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

4.2.1 ภูมิหลังชีวิตของหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีส่วนใหญ่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในชนบท คือในภาคอีสาน 13 คน อันได้แก่ อุดรธานี อุบลราชธานี มุกดาหาร สกลนคร หนองคาย ร้อยเอ็ด นครราชสีมา และ อีสานใต้ คือ สุรินทร์ บุรีรัมย์ เป็นต้น และ หญิงไทย 10 คน เกิดในจังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ ลำปาง พะเยา พิษณุโลก เพชรบูรณ์ พิจิตร อุดรดิตถ์ กำแพงเพชร และ นครสวรรค์ เป็นต้น นอกจากนั้นจะเป็นผู้ที่มีถิ่นกำเนิดในภาคกลาง 4 คน ได้แก่ จังหวัดปทุมธานี อุทัยธานี สุพรรณบุรี และ ราชบุรี หญิงไทยอีก 3 ราย เกิดและเติบโตในภาคใต้ ในจังหวัด พังงา นครศรีธรรมราช และ ตรัง มีเพียง 2 คนที่เกิดในกรุงเทพฯ และอีก 1 คนมีถิ่นกำเนิดในจังหวัดภาคตะวันออกคือ ระยอง

ภูมิลำเนาของหญิงไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่น จะคล้ายคลึงกับภูมิลำเนาของหญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี นั่นคือส่วนใหญ่เป็นหญิงที่มีถิ่นฐานในภาคอีสาน (9 คน) ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี อุดรธานี ขอนแก่น สกลนคร ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ นอกจากนั้นจะเป็นหญิงที่มีถิ่นกำเนิดในภาคเหนือ (2 คน) คือ เชียงราย และ อุดรดิตถ์ ในกรุงเทพฯ (3 คน) รวมทั้งภาคกลางจังหวัดสมุทรสาคร (1 คน) และภาคใต้ คือ สงขลา (หาดใหญ่ 1 คน)

เมื่อพิจารณาตามช่วงเวลาของการเดินทางเข้าเยอรมนีและญี่ปุ่น ก็จะพบว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนถึง พ.ศ. 2550 และช่วงก่อน พ.ศ. 2520 ก็ยังพบว่าหญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนี จะมีถิ่นกำเนิดในภาคอีสาน และเหนือ หญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นจะมีถิ่นกำเนิดในภาคอีสานเช่นกัน (เปรียบเทียบงานวิจัยชิ้นก่อนของผู้วิจัย (Pataya 2002, 2003))

4

ผู้หญิงไทยที่เดินทางเข้ามาเยอรมนีส่วนใหญ่ (22 คน) จะจบการศึกษาระดับประถมศึกษา คือ ประถมปีที่ 4 ปี หรือปีที่ 6 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าหญิงนั้นจะเติบโตในช่วงเวลาของการใช้ระบบการศึกษาไหน รองลงมาจะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (9 คน) นอกจากนั้นจะจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (2 คน) สายอาชีพระดับ ป.ว.ช. และ ป.ว.ส. และอนุปริญญา (อย่างละ 1 คน) และพบว่าผู้หญิงที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเดินทางเข้ามาด้วยเยอรมนี (5 คน) เช่นกัน

การที่พบว่าผู้จบปริญญาตรีเดินทางเข้ามาเยอรมนีด้วยนั้น จะเป็นตัวชี้หรือไม่ว่าหญิงไทยที่เดินทางออกนอกประเทศมีการศึกษาสูงขึ้น เมื่อพิจารณาตามช่วงเวลาเดินทางเข้าเยอรมนีแล้ว พบว่าหญิงกลุ่มนี้เดินทางเข้ามาในช่วงเวลาที่ต่างกัน นั่นคือ มี 3 คนที่เดินทางเข้ามา เมื่อ 10 กว่าปีที่แล้ว อีก 2 คน เดินทางเข้ามาเมื่อ 4 และ 7 ปีก่อน และหากเปรียบเทียบกับงานศึกษาวิจัยชิ้นก่อน เมื่อเกือบสิบปีที่แล้ว จะพบว่า ระดับการศึกษาของหญิงไทยที่เดินทางเข้าเยอรมนีส่วนใหญ่ยังเป็นระดับประถมศึกษาเช่นเดิม

ด้านการศึกษาของหญิงไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (5 คน) และตอนปลาย (3 คน) นอกจากนั้นจะจบการศึกษาศายอาชีพ คือ ระดับ ป.ว.ช. และ ป.ว.ส. (3 คน) ระดับประถมศึกษา (2 คน) และปริญญาตรี (3 คน) เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาเมื่อสิบปีก่อน (Pataya 2002) ซึ่งพบว่าหญิงที่เดินทางมาญี่ปุ่นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่จบการศึกษาระดับประถม อาจมองได้ว่าหญิงไทยที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะมีการศึกษาสูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตามผลการศึกษานี้ก็พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2535 ก็มีหญิงที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาเดินทางเข้ามาญี่ปุ่นเช่นกัน

ในด้านอาชีพของผู้หญิงก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนีนั้นส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ทำงาน ค้าบริการทางเพศ (8 คน) และกลุ่มที่ทำงานเป็นพนักงาน (9 คน) อันได้แก่ เป็นพนักงาน ในบริษัททำหน้าที่เสมียน ยาม และพนักงานขายในห้างสรรพสินค้า นอกจากนั้นจะประกอบ อาชีพ เป็นลูกจ้างในโรงงาน (3 คน) ลูกจ้างในร้านอาหาร เป็นคนเสิร์ฟ ช่วยงานในครัว (2 คน) และรับจ้างทั่วไป (1 คน) มี 2 คน เคยเป็นครูโรงเรียนเอกชนมาก่อน 3 คน ประกอบ อาชีพส่วนตัว คือเปิดร้านซักรีดรับเหมาทำอาหารส่งตามโรงเรียน และเสริมสวย มีเพียง คนเดียวเท่านั้นที่ยังไม่ได้ทำงานอะไร

อาชีพก่อนการเดินทางของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นนั้น ส่วนใหญ่จะทำงานเป็น พนักงาน คือ พนักงานบริษัท (4 คน) พนักงานขายในห้างสรรพสินค้า (1 คน) พนักงาน ขายในร้านบุติก (1 คน) และในสำนักพิมพ์ (1 คน) นอกจากนั้นจะทำงานส่วนตัว (2 คน) คือ เย็บผ้า และ ทำร้านกาแฟ ค้าขาย (1 คน) ช่วยพ่อแม่ทำงานรับเหมาก่อสร้าง เป็นแม่บ้าน เลี้ยงหลานให้น้อง และเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยยังไม่ได้ทำงานอย่างละ 1 คน มีเพียง 2 คน เท่านั้นที่ทำงานในกลุ่มค้าบริการทางเพศ

ในด้านอาชีพก่อนการเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น เมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบใน งานศึกษาการเดินทางของหญิงไทยไปประเทศทั้งสองประมาณก่อนปี พ.ศ. 2543 (เปรียบเทียบ Pataya 2002, 2003) จะเห็นว่าแตกต่างกัน นั่นคือในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2543 อาจจะแบ่ง กลุ่มอาชีพก่อนการเดินทางได้เป็นสองกลุ่มอย่างชัดเจนนั่นคือ กลุ่มที่ประกอบอาชีพทั่วไป และกลุ่มที่ค้าบริการทางเพศ

หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีส่วนใหญ่เคยสมรส (14 คน) หรืออยู่กินฉันสามีภรรยา กับชายไทยมาก่อน (4 คน) แต่ได้หย่าร้างหรือแยกทางกันก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนี หญิงเหล่านี้จะมีบุตรกับสามีไทย และเป็นผู้ที่ต้องดูแลบุตรแต่เพียงผู้เดียว หญิงหลายคน (7 คน) นำบุตรมาอยู่ด้วย ในประเทศเยอรมนี

ในกรณีของหญิงไทยในญี่ปุ่นที่ทำการสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะเป็นโสดไม่เคยสมรส มาก่อนที่จะเดินทาง (9 คน) อีกส่วนหนึ่งของหญิงไทยในญี่ปุ่นจะเป็นหญิงที่เคยสมรส กับชายไทยและหย่าร้างแล้วก่อนเดินทางเข้าญี่ปุ่น และเช่นเดียวกับหญิงไทยในเยอรมนี หญิงเหล่านี้จะมีบุตรที่ต้องดูแลส่งเสีย และหญิง (2 คน) นำบุตรจากประเทศไทยมาอยู่ในญี่ปุ่น

ในด้านอายุหญิงไทยในเยอรมนีที่สัมภาษณ์จะมีอายุ ณ วันที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ระหว่าง 26 - 35 ปี (16 คน) และ 36 - 45 ปี (11 คน) นอกจากนี้จะเป็นผู้ที่อายุต่ำกว่า 25 ปี (2 คน) และสูงกว่า 46 ปี (4 คน) หากพิจารณาอายุเมื่อเดินทางเข้าประเทศเยอรมนีจะพบว่าหญิงเหล่านี้จะอายุน้อยกว่านี้ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 21 - 30 ปี (19 คน) และ 31 - 40 ปี (9 คน) จะมีเพียงส่วนน้อยที่เดินทางเข้ามาเมื่ออายุเกิน 40 ปี (4 คน) และต่ำกว่า 20 ปี (1 คน)

สำหรับหญิงไทยในญี่ปุ่นอายุ ณ วันที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง 31 - 40 ปี (9 คน) และ 41 - 50 ปี (8 คน) นอกจากนี้จะเป็นผู้ที่อายุต่ำกว่า 35 ปี (4 คน) และสูงกว่า 51 ปี (1 คน) หากพิจารณาอายุเมื่อเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นจะพบว่าหญิงเหล่านี้จะอายุน้อยกว่านี้ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 20 - 30 ปี (11 คน) จะมีเพียงส่วนน้อยที่เดินทางเข้ามาเมื่ออายุเกิน 31 ปี (4 คน) และต่ำกว่า 20 ปี (อายุ 19 ปี 1 คน)

แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอายุเมื่อหญิงเหล่านี้เดินทางย้ายถิ่นครั้งแรกอายุน้อยกว่านี้มาก หญิงเหล่านี้จะถึงถิ่นฐานครั้งแรกเมื่ออายุระหว่าง 15 - 20 ปี (หญิงไทยในเยอรมนี 20 คน ในญี่ปุ่น 8 คน) และ 21 - 25 ปี (หญิงไทยในเยอรมนี 8 คน ในญี่ปุ่น 1 คน) สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าการย้ายถิ่นครั้งแรกกับการย้ายถิ่นข้ามชาตินั้นมีระยะเวลาห่างกันพอสมควร ดังนั้น หญิงเหล่านี้จึงไม่ใช่ผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในชีวิตมาก่อน

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะมีญาติ หรือเพื่อน อยู่ในประเทศปลายทางที่ตนเดินทางเข้าไป และเครือข่ายเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเหลือให้ผู้หญิงได้เดินทางข้ามชาติ นอกจากนี้ในถิ่นกำเนิดของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ หรือหมู่บ้านใกล้เคียงจะมีคนที่เดินทางไปขายแรงงานในญี่ปุ่น หรือเดินทางไปแต่งงานกับชาวยุโรป ซึ่งทำให้การย้ายถิ่นข้ามชาติมิใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด สำหรับหญิงเหล่านี้

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีส่วนใหญ่สมรสกับชายเยอรมัน (21 คน) ในขณะที่บางส่วนเคยสมรสและหย่าร้างแล้ว (10 คน) ที่เหลือจะเป็นหม้ายและแยกกันอยู่กับสามี (อย่างละ 1 คน) ประมาณครึ่งหนึ่งของหญิงเหล่านี้มีบุตรกับสามีชาวเยอรมัน

หญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะสมรสกับชายญี่ปุ่น (8 คน) บางส่วนจะหย่าร้างแล้ว (2 คน) แยกทางกันอยู่กับสามีซึ่งไม่ได้จดทะเบียนชาวญี่ปุ่น อยู่กินกับชายไทย และอยู่กินกับชาวญี่ปุ่น (อย่างละ 1 คน) หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีบุตรกับชายญี่ปุ่น มีหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นเพียงคนเดียว ที่สมรสกับชายไทยแต่สามีอยู่ประเทศไทย

ประมาณหนึ่งในสามของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนี ไม่ได้ทำงานเป็นเพียงแม่บ้าน (12 คน) สำหรับสองในสามของหญิงไทยในเยอรมนีที่ประกอบอาชีพ ประมาณครึ่งหนึ่ง จะทำงานรับจ้าง ได้แก่ ทำงานโรงงาน ทำความสะอาด ผู้ช่วยพ่อครัว พนักงานขาย และ ทำสวน นอกจากนั้นจะทำงานส่วนตัวอื่นได้แก่ งานเย็บผ้า งานนวด และ สอนทำอาหาร และทำงานค่าบริการทางเพศ (4 คน)

หญิงไทยในญี่ปุ่นส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานเป็นแม่บ้าน (10 คน) แต่มีแม่บ้านหนึ่งคนที่เปิดร้านสแน็คบาร์³ สำหรับกลุ่มที่ประกอบอาชีพ จะเป็นลูกจ้างในโรงงานทำอะไหล่รถยนต์ ลูกจ้างในอุตสาหกรรมเกษตร ลูกจ้างในร้านนวด หรือทำงานรับจ้างมัดผักโดยรับมาทำที่บ้านและมีบางคนที่ทำงานขายดื่มในร้านสแน็คมีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เป็นเจ้าของร้านสแน็ค และค่าบริการทางเพศด้วย

4.2.2 แบบแผนกระบวนการหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

ชีวประวัติของผู้หญิงก่อนที่จะเดินทางเข้ามาในเยอรมนีและญี่ปุ่น แสดงให้เห็นว่า หญิงเหล่านี้มีภูมิหลังอาศัยอยู่ในชนบท และส่วนใหญ่จะเคยมีประสบการณ์การย้ายถิ่นภายในประเทศมาก่อนซึ่งจะคล้ายกับชีวประวัติหญิงไทยที่ย้ายถิ่นไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นในงานศึกษาก่อนหน้านี้ (พัทยา 2541, Pataya 2002, 2003) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นของผู้หญิงกลุ่มนี้นั้นจึงมีแบบแผนและขบวนการเช่นเดียวกับข้อค้นพบในงานศึกษาก่อนหน้านี้ นั่นก็คือการย้ายถิ่นข้ามชาตินี้ มักจะมีใช้ขบวนการขั้นตอนเดียว แต่เป็นกระบวนการที่ยาวนานซึ่งครอบคลุมขั้นตอนการย้ายถิ่นภายในประเทศหลายขั้นตอน ซึ่งมักจะมีจุดเริ่มต้นที่หมู่บ้านในชนบท การย้ายถิ่นข้ามชาติจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย และเป็นช่วงต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นภายในประเทศ (เปรียบเทียบ พัทยา 2541, Pataya 2002, 2003) ขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นอาจสรุปได้ดังนี้

1. การเริ่มต้นเข้าสู่กระบวนการย้ายถิ่น ผู้หญิงจะละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดเข้าสู่ตัวเมืองซึ่งอาจจะเป็นตัวอำเภอหรือจังหวัด บางส่วนมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองหลวงเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ เพื่อหางานทำหรือศึกษาต่อ หรือบางส่วนก็เดินทางไปสู่แหล่งค่าบริการทางเพศโดยตรงจากหมู่บ้าน

³ สแน็คบาร์ เป็นร้านที่ขายเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์และอาหารเบา ๆ มีหญิงสาวคอยบริการชวนแชกดื่ม และบางแห่งแชกสามารถซื้อบริการทางเพศจากผู้หญิงได้ โดยพาออกไปที่อื่น

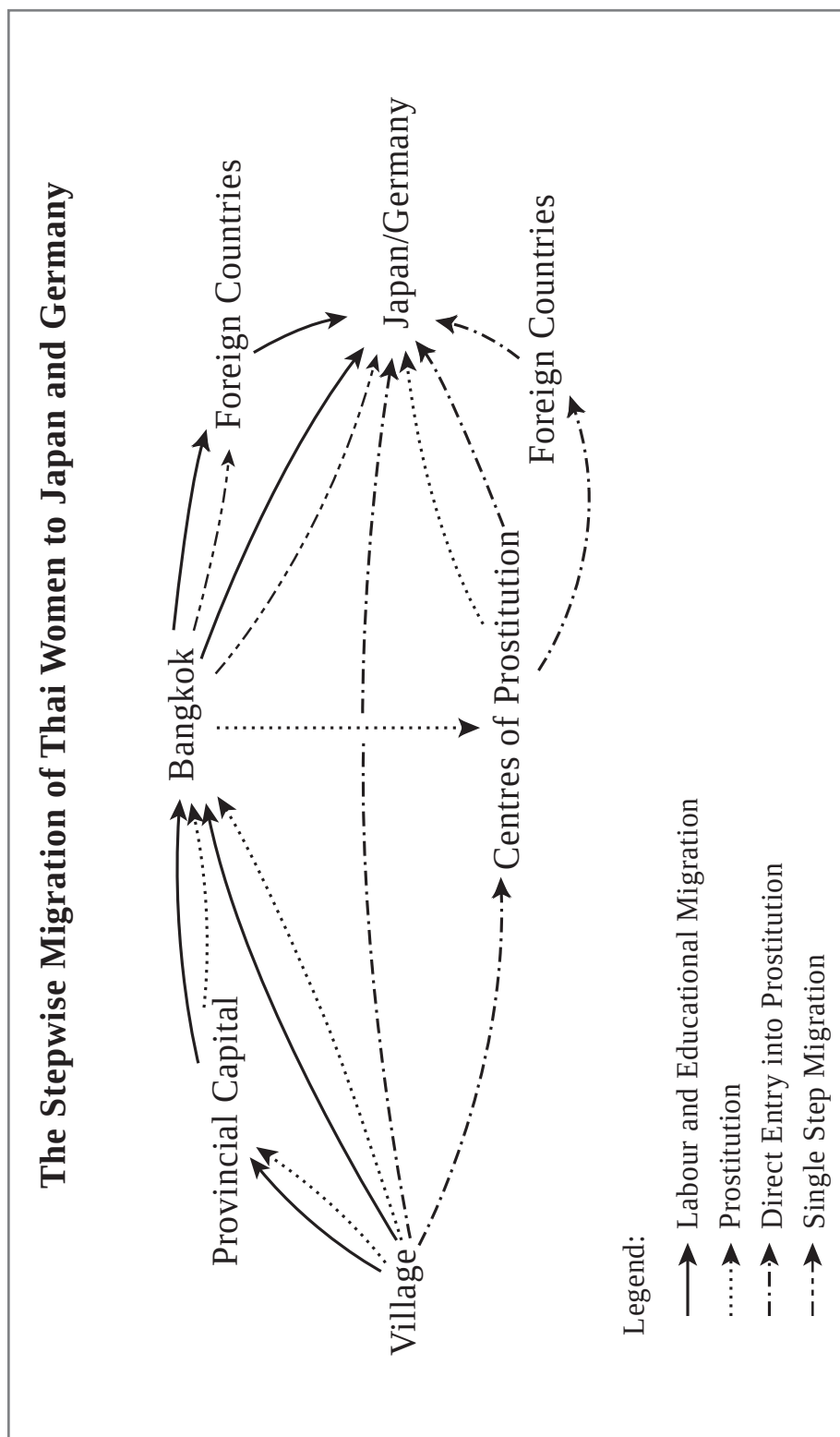
2. จากอำเภอ หรือจังหวัดสู่จังหวัดที่ใหญ่กว่า หรือเคลื่อนย้ายสู่กรุงเทพฯ ด้วยความมุ่งหวังที่จะได้รายได้ที่ดีกว่า หรือการศึกษาที่สูงขึ้น

3. จากการขายแรงงานสู่การค้าบริการทางเพศ การย้ายถิ่นนี้จะเป็นการย้ายถิ่นไปยังแหล่งที่เป็นศูนย์กลางการค้าบริการทางเพศ อันได้แก่ พัทยา วัฒนพงศ์ และบางจังหวัดภาคใต้ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชาวต่างชาติ

4. จากแรงงานหญิงผู้ย้ายถิ่นภายในประเทศไปสู่แรงงานงานข้ามชาติ หรือการค้าบริการทางเพศข้ามชาติ

5. และขั้นตอนสุดท้ายการย้ายถิ่นไปยังเยอรมนี และญี่ปุ่น ในกรณีของหญิงไทยที่เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ การย้ายถิ่นข้ามชาตินี้จะเป็นขั้นตอนเดียวคือจากกรุงเทพฯ ไปเยอรมนี หรือญี่ปุ่น

แผนภาพที่ 10 แบบแผนขั้นตอนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

4.2.3 การย้ายถิ่นภายในประเทศ : ขั้นตอนก่อนการย้ายถิ่นข้ามชาติ

หญิงไทยที่สัมภาษณ์ทั้งในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่นส่วนใหญ่เคยเดินทางย้ายถิ่นภายในประเทศ มาก่อน รูปแบบการย้ายถิ่นภายในประเทศของหญิงเหล่านี้มีอยู่ 3 รูปแบบ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไปนี้ อันได้แก่ การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษา การย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ และ การย้ายถิ่น เพื่อการค้าบริการทางเพศ ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการย้ายถิ่นแรงงาน จากนั้นจะได้กล่าวถึงปัจจัย และแรงจูงใจที่ทำให้หญิงเหล่านี้ละทิ้งบ้านเกิด

4

การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาและการย้ายถิ่นแรงงาน

ตามแบบแผนหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นข้ามชาติ ขั้นตอนแรกคือ การละทิ้งถิ่นกำเนิดซึ่งเหตุผลหนึ่งก็คือ เพื่อศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นไป เส้นทางในการเดินทางมักจะ เป็นจากหมู่บ้านสู่ตัวเมือง อันอาจจะเป็นตัวอำเภอหรือจังหวัด และในบางครั้งก็คือกรุงเทพฯ ซึ่งมีสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงหญิงที่สัมภาษณ์มักต้องย้ายออกจากบ้านเกิดเมื่อจบชั้นประถมศึกษาเพื่อไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากในตัวหมู่บ้านมักจะมีโรงเรียนประถมศึกษาเท่านั้น เมื่อจะเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นจึงต้องไปเรียนในตัวอำเภอ เช่น ประทีป ในตัวจังหวัด เช่นกรณีของประภาที่ต้องไปเข้าโรงเรียนประจำในจังหวัดอื่น

หญิงหลายคนเมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษา ก็จะย้ายถิ่นอีกครั้งเพื่อเรียนต่อสายอาชีพ หรือมัธยมปลายในจังหวัดอื่น ทั้งนี้เนื่องจากมีญาติอยู่ที่นั่น หรือเมื่อต้องการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาก็จะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพราะเป็นแหล่งมหาวิทยาลัย ดังเช่น จิตติ ซึ่งมีพี่สาวทำงานในกรุงเทพฯ อยู่แล้ว การไปเรียนต่อมหาวิทยาลัยจึงไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไร

หลังจากจบการศึกษา มักจะมีการย้ายถิ่นอีกรูปแบบหนึ่งเกิดขึ้น นั่นก็คือ ผู้จบการศึกษาเหล่านี้จำต้องย้ายถิ่นอีกครั้งจากถิ่นที่ตนเองศึกษาอยู่เพื่อที่จะไปรับตำแหน่งงาน หรือไปหางานทำในเมืองที่ตนเองได้ตำแหน่งงาน **การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาจึงกลายมาเป็นการย้ายถิ่นแรงงาน** และสำหรับหญิงหลาย ๆ คนแล้ว การย้ายถิ่นแรงงานก็คือการย้ายถิ่นต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นเพื่อศึกษานั้นเอง ตัวอย่างในที่นี้คือ ชีวิตของจันทรา จันทราเรียนจบชั้น ปวช. สายพาณิชยการที่จังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นจึงไปอยู่กับญาติเพื่อศึกษาต่อระดับ ปวส. ที่จังหวัดลพบุรี เมื่อจบ ปวส. ไม่คิดจะเรียนต่อแต่เดินทางมาหางานทำในกรุงเทพฯ

การย้ายถิ่นแรงงาน ในความหมายจริง ๆ แล้ว คือการละทิ้งถิ่นฐาน เพื่อหางานทำ สำหรับหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีและญี่ปุ่นแล้ว การย้ายถิ่นแรงงานจะเริ่มโดยการย้ายไปหางานทำในเมืองที่อยู่ใกล้ก่อน ซึ่งอาจเป็นตัวอำเภอหรือจังหวัด จากนั้นอาจจะเดินทางต่อเพื่อหางานที่ดีกว่า หรือให้รายได้ที่มากกว่าในเมืองที่ใหญ่กว่า หรืออาจเป็นกรุงเทพฯ เมื่อย้ายถิ่นแรงงานไปอยู่ในเมืองใหญ่ หรือในกรุงเทพฯ แล้วผู้หญิงมักจะไม่ได้เดินทางย้อนกลับไปทำงานในท้องถิ่นเดิมหรือในเมืองที่เล็กกว่า เพราะโอกาสที่จะได้งานทำที่มีรายได้ดี มักจะรวมอยู่ที่เมืองใหญ่ ๆ หรือในกรุงเทพฯ เท่านั้น

หญิงที่สัมภาษณ์มักจะออกเดินทางเพื่อหางานทำเมื่อเรียนจบชั้นการศึกษามัธยมศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่ ก็คือชั้นประถมศึกษา เช่น ปิ่น เกิดและเติบโตในหมู่บ้านในจังหวัดทางภาคกลาง เมื่อเรียนจบประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่ได้เรียนต่อเพราะมีน้องหลายคนต้องส่งเสีย จึงออกมาทำงานร้านเสริมสวยในตัวอำเภอ

หญิงหลายคนไม่ได้เริ่มต้นหางานทำในตัวอำเภอแต่เดินทางเข้าเมืองในตัวจังหวัด จากนั้นจึงเดินทางต่อเพื่อทำงานในกรุงเทพฯ ปรีดาเป็นคนหนึ่งที่มีแบบแผนการย้ายถิ่นแรงงานเช่นนี้ ปรีดา เรียนไม่จบชั้นประถมศึกษา ต้องออกมาทำนาทำไร่ช่วยพ่อแม่ พออายุ 17 ปีจึงไปรับจ้างทำงานบ้าน ในบ้านเศรษฐีในตัวจังหวัด ทำอยู่หลายปี เจ้านายจึงแนะนำให้มาทำงานลักษณะเดียวกันในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพราะ “ได้รับค่าจ้างสูงกว่า (ปรีดา : 2/4)”

แต่ก็มีหญิงบางคนที่ไม่ได้เดินทางอ้อมผ่านเมืองเล็ก ๆ เพื่อหางานทำก่อนที่จะเดินทางต่อไปเมืองใหญ่ แต่เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อหางานทำโดยตรง จุดหมายปลายทางเหล่านี้ ผู้หญิงมิได้เลือกอย่างบังเอิญ หากแต่ว่าเธอจะเดินทางไปยังท้องที่นั้น ๆ เพราะเธอมีญาติ พี่น้อง หรือเพื่อนทำงาน หรือพำนักรออยู่ที่นั่น ปวีณาก็เช่นเดียวกัน “ไปทำงาน ไปหาเงิน ไป กทม. ไปทำงานเป็นแคชเชียร์ (ปวีณา : 2/4-5)” ผู้ที่ชักชวนและช่วยเหลือหาที่ทำงานให้ คือญาติคนหนึ่งเดินทางมาทำงานก่อนแล้ว

หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เดินทางออกจากท้องถิ่นในขณะที่ยังอายุน้อยและยังไม่มีคู่ครอง แต่ก็มีหญิงบางส่วนที่ไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มนี้ เพราะเธอเหล่านี้เดินทางย้ายถิ่นหลังจากที่ชีวิตคู่ล้มเหลว แจ่มจันทร์ เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาเพราะมีน้องหลายคนที่ต้องดูแล ประณี ต้องมีสามีตั้งแต่อายุน้อยโดยที่ไม่เต็มใจนัก เมื่อคลอดลูกคนแรก และทนกับชีวิตคู่ไม่ได้ จึงตัดสินใจออกมาหางานทำในกรุงเทพฯ คนที่มาชวนคือเพื่อน ซึ่งเดินทางออกจากหมู่บ้านไปด้วยกัน

สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้ละทิ้งถิ่นฐาน

ก่อนที่จะกล่าวถึงสาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงที่สัมภาษณ์ละทิ้งถิ่นฐาน ใครอธิบายในที่นี้ว่า แต่ละขั้นตอนของการย้ายถิ่นมักจะเป็นผลมาจากสาเหตุปัจจัยเฉพาะอันหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องส่งผลหรือมีอิทธิต่อทุก ๆ คนเหมือน ๆ กัน แม้ว่าสาเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้จะจัดอยู่ในหัวข้อหมวดหมู่เดียวกันก็ตาม ดังเช่น ภายใต้อำนาจ “สาเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ” อาจจะมีสาเหตุหลากหลายที่จัดอยู่ในหมวดหมู่นี้ เช่น รายได้ที่ขาดหายไปในการเกษตร หรือ รายได้ที่ดีกว่าเดิม เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่ต่างกัน เช่น เกิดการละทิ้งถิ่นฐาน การเข้าสู่งานค้าบริการทางเพศ หรือการเข้าร่วมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น ซึ่งน้ำหนักของสาเหตุเหล่านี้จะได้กล่าวอีกครั้งในช่วงต่อไป

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์สามารถสรุปสาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจทิ้งบ้านเกิดดังนี้

ก. ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ดังที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ในประเทศไทยโอกาสในการที่จะศึกษาในระดับที่สูงกว่าการประถมศึกษาชั้นต้น จะมีอยู่เฉพาะในเขตที่เป็นตัวเมืองใหญ่ ๆ และกรุงเทพฯ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่หญิงที่สัมภาษณ์อยู่ในวัยศึกษา ซึ่งก็คือ ประมาณเมื่อ 20 – 30 ปีที่ผ่านมา โรงเรียนมัธยมประจำตำบลถือเป็นของแปลก การศึกษาระดับมัธยมที่ใกล้ที่สุดจะมีอยู่ในตัวอำเภอเท่านั้น

ข. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ตามทฤษฎีปัจจัยผลักและดึงดูด (Push-Pull-Modell) ซึ่งมีต้นกำเนิดจากงานศึกษาวิจัยของ Ravensteins (1885) สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่นเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ผลักดันที่ทำให้คนต้องละทิ้งถิ่นฐานและปัจจัยดึงดูดที่ทำให้คนเดินทางไปยังท้องถิ่นนั้น ๆ จากข้อมูลสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยที่ผลักดันและดึงดูดนี้เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยที่เป็นตัวผลักดันให้ผู้หญิงที่สัมภาษณ์ต้องเดินทางละทิ้งถิ่นฐานก็คือ ความยากจนของครอบครัว ส่วนสิ่งที่ดึงดูดก็คือ โอกาสในการทำงาน มีรายได้ที่ดีกว่าในเมือง หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวเกษตรกรที่ยากจนในชนบท ซึ่งรายได้จากการเกษตรไม่สามารถพอเพียงเลี้ยงครอบครัวได้ ดังนั้นการย้ายถิ่นของหญิงเหล่านี้ คือการหารายได้มาเสริมให้แก่ครอบครัว เพื่อที่จะให้ครอบครัวสามารถประกอบการเกษตรต่อไปได้

ค. ปัจจัยด้านครอบครัว ในงานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของหญิงในประเทศไทย Arnold และ Suwanlee พบว่า ชีวิตคู่ที่ล้มเหลวก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจย้ายถิ่น (Arnold/Suwanlee 1984 : 151) ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ก็ดูจะเป็นจริงในกรณีของหญิงที่สัมภาษณ์บางคน เช่น ปรณี ที่ได้กล่าวไปแล้ว รวมทั้งปราณี ซึ่งออกมาทำงานในตัวอำเภอเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปราณีอยู่กับสามีตั้งแต่อายุไม่ถึง 20 ปี สาเหตุที่เธอตัดสินใจออกจากบ้านคือ “อยากมากรุงเทพฯ อยากมีรายได้ดีกว่าที่เป็นอยู่ และหนีสามีที่เจ้าชู้ชอบตบตี (ปราณี : 3/6 - 7)”

Hugo (1981 : 203) เสนอสมมุติฐานของความขัดแย้งว่า ความขัดแย้งภายในครอบครัว หรือในชุมชน ก็เป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่น ในประเด็นนี้ Connell et al. (1976 : 203) พบว่า ความขัดแย้งภายในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นในประเทศโลกที่สามจากการศึกษาเขาพบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นมักจะมาจากครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกหลายชีวิต และมักจะเป็นลูกคนเล็ก สมมุติฐานนี้น่าจะใช้ได้ในกรณีของปานจันทร์ เธอเป็นลูกคนที่ 9 ในบรรดาลูกทั้งหมด 12 คนของพ่อแม่ ที่เป็นชาวนายากจน ปานจันทร์อยากเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษา แต่พ่อแม่ไม่สามารถที่จะส่งเสียได้ ปานจันทร์ โกรธพ่อแม่จึงหนีไปหางานทำในกรุงเทพฯ เพื่อหารายได้ส่งน้อง ๆ และเรียนต่อภาคค่ำ

การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ

รูปแบบการย้ายถิ่นภายในประเทศอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งถือเป็นรูปแบบพิเศษของการย้ายถิ่นแรงงาน นั่นคือ การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ เส้นทางการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศนี้มีอยู่ 2 เส้นทาง คือ การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศขั้นตอนเดียว และ การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศที่มีหลายขั้นตอน

การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบขั้นตอนเดียว คือ การที่ผู้หญิงเดินทางโดยตรงจากหมู่บ้านเข้าสู่แหล่งค้าบริการทางเพศ ซึ่งก็คือ พักยา เส้นทางที่จะไปแหล่งค้าบริการฯ นี้คนที่ขึ้นมาก็คจะเป็นเพื่อน หรือญาติพี่น้อง ที่ทำงานในวงการอาชีพนี้เช่นกัน ปัทมา เป็นคนหนึ่งที่เลือกเส้นทางนี้ เธออยู่กับฉันสามีภรรยา กับชายในหมู่บ้านตั้งแต่อายุยังน้อย เมื่อมีลูกเกิดขึ้นก็มีปัญหา “สามีเจ้าชู้ประตูดินใจร้าย เห็นหนูเป็นกระสอบซ่อมมวดยประจำ (ปัทมา : 2/5 - 6)” จึงตัดสินใจ “ไปพักยากับเพื่อนที่มีปัญหาเหมือนกัน ไปสมัครนักรบเรียกแขก และนอนกับแขก มีทั้งแขกอินเดีย อาหรับ จีน ญี่ปุ่น (ปัทมา : 2/4)”

โดยทั่วไปในชุมชนมักจะมีหญิงสาวที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศ คนเหล่านี้จะกลับมาเยี่ยมหมู่บ้านพร้อมความมั่งมี หญิงเหล่านี้กลายเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจที่เป็นต้นแบบให้หญิงสาวหลาย ๆ คนอยากเอาแบบอย่าง และบ่อยครั้งที่หญิงต้นแบบเหล่านี้เองที่ผู้ชักพา หรือช่วยเหลือบอกเส้นทางแก่ หญิงรุ่นต่อไปที่ต้องการเดินทางเดียวกับเธอ ในกรณีของพิทมาก็เช่นเดียวกัน “ไปกับเพื่อน เพราะคิดว่าอยู่ก็ไม่มีอะไร มีเพื่อนข้างบ้านคนหนึ่ง เค้าบออกไปทำงานพทยา โอ้อ้อเธอใส่ทองหนักไม่ต่ำกว่าสิบบาท สร้างบ้านบังกะโลให้พ่อแม่ เสียสวย ๆ (พิทมา : 3 / 4 - 5)”

การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบหลายขั้นตอน การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบหลายขั้นตอนนี้จะต่างจากการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบขั้นเดียว ตรงที่ว่า การเข้าสู่การค้าบริการฯ แบบนี้เป็น ขั้นตอนต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ขั้นตอนแบบนี้จะเริ่มต้นจากการที่ผู้หญิงละทิ้งถิ่นกำเนิดเพื่อเข้าไปหางานทำในเขตเมือง อาจเป็นตัวอำเภอ หรือตัวจังหวัด แล้วย้ายถิ่นต่อไปสู่เมืองใหญ่ หรือกรุงเทพฯ ผู้หญิงมักจะทำงานอื่น ๆ อยู่ช่วงหนึ่งก่อน จึงเดินทางเข้าสู่การค้าบริการทางเพศ

ผู้หญิงที่สัมภาษณ์หลายคนมักจะเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อทำงานในเมือง หรือเข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ เธอมักจะเปลี่ยนงานหลายครั้ง ด้วยความมุ่งหวังที่จะได้รายได้ที่งดงามกว่าแต่เมื่อทำงานไปแล้วระยะหนึ่ง ผู้หญิงก็ต้องยอมรับว่า งานค้าบริการทางเพศสามารถสร้างรายได้ให้ดีที่สุด โดยทั่วไปแล้วหญิงเหล่านี้มักจะมีแหว่งอยู่ในวงการค้าบริการทางเพศนี้ ปิติ ออกจากบ้านเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อหางานทำ “ไปทำงานร้านอาหาร กะว่าอยากเป็นนักร้องนะคะไปกรุงเทพฯ ไปเสิร์ฟอาหาร (ปิติ : 3/ 5 - 6)” การเดินทางครั้งแรกนี้ปิตีมากับเพื่อน ๆ ทำงานได้ระยะหนึ่ง จึงเดินทางไปพทยา กับเพื่อนคนเดิม ซึ่งรู้เส้นทางในการหางานทำดี “ไปพทยา ก็ทำงานบาร์อย่างที่รู้ ๆ กัน (ปิติ : 3/ 4 - 5)”

เส้นทางการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศของปรารมย์ คล้ายคลึงกับเส้นทางของปิติ คือเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นแรงงาน จะแตกต่างกันอยู่ที่เพียงที่ว่า หลังจากย้ายถิ่นแรงงาน ปรารมย์มีคู่ครองอยู่กินจนสามีภรรยา กับแฟนหนุ่ม หลังจากที่มีลูก สามีก็หนีจากไป ปรารมย์มีภาระหนักต้องเลี้ยงน้องและลูก จึงตัดสินใจไปทำงานบาร์

สาเหตุปัจจัยที่เข้าสู่การค้าบริการทางเพศ

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มักจะตั้งจุดมุ่งหมายหรือความหวังอะไรบางอย่าง เมื่อเธอเริ่มต้นการค้าบริการทางเพศ หลายคนตั้งใจที่จะทำอาชีพนี้เพียงระยะหนึ่ง เมื่อได้สิ่งที่หวังก็จะเลิก สาเหตุปัจจัยของการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศ ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสาเหตุปัจจัยเดียวกับการย้ายถิ่นแรงงาน แม้ว่า ในการเข้าสู่การค้าบริการฯ แบบขั้นตอนเดียวนี้จะมีจุดเริ่มต้นจากหมู่บ้านเช่นเดียวกัน ดังนั้นในส่วนนี้จึงจะกล่าวถึงสาเหตุปัจจัยในการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศดังนี้

ก. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงเลือกที่จะประกอบอาชีพนี้ ทั้งที่ถือเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริม สำหรับผู้มีรายได้น้อย และต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูครอบครัวเพียงคนเดียว การค้าบริการทางเพศนับเป็นช่องทางที่นำมาสู่รายได้ที่มากที่สุด กลุ่มนี้คือกลุ่มที่มีอาชีพหลักอยู่แล้วแต่ทำงานค้าบริการทางเพศเสริมเท่านั้น ปราณี คือหนึ่งในกลุ่มนี้ ปราณีมีงานประจำเป็นพนักงานขายของในห้างสรรพสินค้า เธอบอกว่า “จากการทำงานในห้างสรรพสินค้า ความรู้น้อย เงินเดือนน้อย แทบไม่พอกิน ต้องหารายได้พิเศษจากการไปทำงานอาบอบนวดในตอนกลางคืนเป็นบางครั้ง (ปราณี : 3/ 5 - 6)” ช่องทางในการเข้าสู่งานนี้คือ เพื่อนที่ทำงานในห้างเดียวกัน ซึ่งก็มีหลากหลาย ๆ กัน

ข. การเลียนแบบตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ในหมู่บ้านต้นทางของผู้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ และหมู่บ้านใกล้เคียง จะมีรูปแบบของหญิงสาวที่ประสบผลสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจจากการไปทำงานค้าบริการทางเพศในพัทยา ดังเช่นคำกล่าวของปัทมาข้างต้น และส่วนหนึ่งก็ได้แต่งงานกับ “ฝรั่ง” ฐานะดี ได้ให้การช่วยเหลือ ส่งเสียครอบครัว และหญิงที่สัมภาษณ์เองส่วนใหญ่ก็มีญาติ หรือพี่สาว น้องสาว หรือ เพื่อนสมรสกับชาวเยอรมัน หรือญี่ปุ่น และดูเหมือนจะทำให้ครอบครัวมั่งมีขึ้น ภาพเหล่านี้คือ รูปจำลองในฝัน ที่หญิงสาวอยากที่จะเลียนแบบ ดังที่สะท้อนในคำกล่าวของบิติ “ไปหาจับผู้ชายทำสามีคะ (บิติ : 3/6 - 7)”

แต่การดำรงอยู่ของรูปแบบในฝันนี้ ก็มักจะเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับปัจจัยอื่น เช่น รายได้ที่ไม่เพียงพอเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ รูปแบบในฝันนี้ มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

ค. ปัญหาครอบครัว ในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโสเภณีในประเทศไทย ของ Wathinee/Guest (1994) พบว่า หญิงค้าบริการทางเพศและหมอนวดส่วนใหญ่ที่ทำการสัมภาษณ์ เคยสมรสหรืออยู่กินฉันสามีภรรยากับชายไทยมาก่อน หญิงเหล่านี้เข้าสู่งานค้าบริการทางเพศ เมื่อความสัมพันธ์และชีวิตสมรสสิ้นสุดลง เธอเลือกที่จะค้าบริการทางเพศเพราะเป็นงานที่ทำรายได้ให้มากกว่า และมากพอที่เธอจะเลี้ยงดูลูก และในบางราย รวมถึงพ่อแม่ด้วย ซึ่งสาเหตุปัจจุบันนี้ก็ดูจะเป็นจริงเช่นกันในกรณีหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีและญี่ปุ่น ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ประรรมย์

สำหรับจารุณี ปัจจุบันที่ผลักดันให้เธอเข้าสู่การค้าบริการทางเพศ ก็อาจถือว่าอยู่ใน ปัจจัยปัญหาครอบครัวก็ได้ ทั้งนี้ จารุณีเล่าว่า “ชีวิตไม่อบอุ่น พ่อแม่ไม่มี ไม่เคยอยู่กับแม่ ไม่เคยเจอพ่อ อยู่กับก๋ง และมีนางสาวที่รัก มีป้าที่อยู่ญี่ปุ่นส่งเสีย พอนามีแฟนก็เลยหนีออกจากบ้าน (จารุณี : 1/ 8 - 9)”

นอกจากนี้ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้หญิงสามารถก้าวสู่การค้าบริการทางเพศได้ก็คือ เครือข่ายนั่นคือผู้หญิงมักจะมีเพื่อน หรือ ญาติ ที่พัวพันอยู่กับธุรกิจนี้

4.2.4 การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องที่เว้นช่วงเวลาห่างช่วงหนึ่ง ของการย้ายถิ่นแรงงานจากชนบทสู่เมือง หลังจากที่ถูกหญิงเดินทางออกจากหมู่บ้าน ก็จะได้ งานทำในเมืองจุดหมายปลายทาง และจะพำนักอยู่ที่นั่นเป็นระยะเวลาหนึ่งอาจเป็นเวลาหลายปี ก่อนที่จะตัดสินใจย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ แบบแผนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของ ปรีดา ปรีศนา ปริม และ ปานจันทร์ ก็เป็นเช่นนี้ ที่สำคัญในประเด็นนี้ก็คือ แบบแผน การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาตินี้จะไม่มี ความแตกต่างกันไม่ว่าจะมีจุดเริ่มต้นที่ไหน เพียงแต่ อาจจะมี ความแตกต่างกันไปบ้างตามประสบการณ์ชีวิต การย้ายถิ่นฐานของผู้หญิงเท่านั้น ปรีศนาเดินทางไปทำงานเป็นแม่บ้านในซาอุดีอาระเบีย ในขณะที่ ปริม และ ปรีดา ไปทำงาน เป็นคนรับใช้ในฮ่องกง และปานจันทร์ เดินทางไปค้าบริการทางเพศในประเทศญี่ปุ่น

นอกจากรูปแบบหลายขั้นตอนแล้ว จะมีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติแบบขั้นตอนเดียว นั่นคือการเดินทางไปทำงานในต่างประเทศโดยตรง โดยไม่มีประสบการณ์การย้ายถิ่น แรงงานภายในประเทศ ซึ่งในกรณีของการศึกษาวิจัยนี้ เป็นหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ ซึ่งเกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ จารุณี เดินทางไปค้าบริการทางเพศที่มาเลเซีย และฮ่องกง

หญิงที่สัมภาษณ์เดินทางไปเป็นแรงงานข้ามชาติ ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน ซึ่งสาเหตุปัจจัยเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ต่างไปจาก สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศมากนัก สำหรับหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติ ก็คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ แต่ในที่นี้มิใช่ปัญหาความยากจน หรือ มีรายได้ไม่เพียงพอ เหมือนกับสาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศแต่เป็นความหวังที่จะยกระดับสภาพทางเศรษฐกิจ นั่นคือ “ต้องการที่จะมีรายได้สูงๆ (ปริศนา : 3/ 6 - 7)” หรือต้องการที่จะได้เงินจำนวนมาก เพื่อที่จะนำไปช่วยเหลือครอบครัวที่มีหนี้สิน ดังเช่น ปานจันทร์ แต่สำหรับปรีดา นอกจากต้องการที่จะได้เงินเยอะ ๆ แล้ว ยัง “อยากไปเมืองนอก (ปรีดา : 4/ 5 - 6)” ทั้งนี้เพราะการ “ไปเมืองนอก” นั้น จะมีแค่ชนชั้นหนึ่งในสังคมเท่านั้นที่สามารถไปได้ ดังนั้นสิ่งนี้จึงเป็น สิ่งหนึ่งที่ชนชั้นกลางระดับล่างและชนชั้นล่างให้คุณค่ามาก เพราะอาจนำมาซึ่ง “หน้าตาทางสังคม”

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ย้ายถิ่นข้ามชาติได้คือ ช่องทางและโอกาส ซึ่งก็คือ เครือข่ายทางสังคมนั่นเอง หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ มักจะมีคนรู้จัก หรือ เพื่อน ที่รู้หนทาง ที่สามารถช่วยจัดการเกี่ยวกับการเดินทางได้ จารุณี ทำงานเป็นหมอนวด และแขกประจำคนหนึ่งก็คือ “บอส” ที่จัดหาผู้หญิงไปทำงานค้าบริการทางเพศในต่างประเทศ ปานจันทร์ พักอยู่ในอพาร์ทเมนต์ และมีคนรู้จักในที่พักนั้นที่รู้จักนายหน้าจัดหาผู้หญิงไปญี่ปุ่น

4.2.5 การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่นนี้ ตามแบบแผนกระบวนการหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นข้ามชาติ อาจถือเป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศขั้นตอนสุดท้าย หรือในกรณีของหญิงบางคนอาจเป็นขั้นตอนสุดท้ายชั่วคราว เพราะอาจจะมีการย้ายถิ่นต่อจากนี้ไปอีกก็ได้ ดังที่เคยกล่าวไว้ในกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย ในบทนี้จะได้นำเสนอข้อมูลตามขั้นตอนกระบวนการในการย้ายถิ่น อันได้แก่ (1) ขั้นตอนเริ่มต้นตัดสินใจเดินทาง ซึ่งจะกล่าวถึงสาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจ (2) กระบวนการย้ายถิ่น และ (3) สภาพชีวิตในท้องถิ่นปลายทาง รวมทั้งปัญหาที่ประสบ

ในตอนต้นนี้เพื่อที่จะให้เห็นภาพที่ต่อเนื่องจากแบบแผนหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นที่นำเสนอมาแต่ต้น จะกล่าวถึงแบบแผนต่าง ๆ ในการเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนี และญี่ปุ่นโดย คร่าว ๆ ดังนี้

จากข้อมูลชีวประวัติของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์สามารถที่จะแบ่งแบบแผนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงเหล่านี้ได้เป็น 3 แบบแผนคือ

4

การย้ายถิ่นแบบขั้นตอนเดียว ซึ่งก็คือการเดินทางโดยตรงจากถิ่นกำเนิดข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่นโดยไม่เคยมีประสบการณ์การย้ายถิ่นภายในประเทศมาก่อน สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะเป็นหญิงที่เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ ที่ย้ายถิ่นด้วยแบบแผนนี้ เช่น ประทีป จรรยา ปรียา จิราภา เป็นต้น แต่ก็มีหญิงอีกส่วนหนึ่งที่มีแบบแผนการเดินทางข้ามชาติแบบขั้นตอนเดียว นั่นคือ ในกรณีของ จุลี และ จุไร ซึ่งเกิดและเติบโต ทำงานและมีครอบครัว ในจังหวัดอุดรธานี และสุรินทร์ ตามลำดับ ดังนั้นผลการค้นพบนี้จึงเสริมการค้นพบในการศึกษาชิ้นก่อน ที่พบว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติแบบขั้นตอนเดียวนี้ จะเป็นแบบแผนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงที่มีถิ่นกำเนิดในกรุงเทพฯ เท่านั้น (เปรียบเทียบกับ พัทยา 2541, Pataya 2002, 2003)

จากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศสู่การย้ายถิ่นข้ามชาติ จากข้อมูลพบว่า การย้ายถิ่นแบบแผนนี้ซึ่งมักจะพบค่อนข้างบ่อยมาก เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ เพียงแต่ระยะเวลาจากขั้นตอนการย้ายถิ่นภายในประเทศครั้งสุดท้ายกับการเริ่มต้นการย้ายถิ่นข้ามชาติทิ้งช่วงห่างกันพอสมควร บางครั้งก็เป็นเวลาหลายปี หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะแต่งงานหรือมีคู่ครองหลังจากที่จากบ้านเกิดเพื่อหางานทำการตัดสินใจที่จะเดินทางข้ามชาติมักเกิดขึ้นเมื่อการสมรสหรือชีวิตคู่ลุ่มเหลว เช่น แจ่มจันทร์ จริ่งใจ ปราณี เป็นต้น

หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนหนึ่งที่แบบแผนการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นอาจจัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ก็คือกลุ่มที่เคยไปทำงานในต่างประเทศหลังจากที่ย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศอันได้แก่ ปรีศนา ปริม และปรีดา

จะมีเพียงปราณีเท่านั้นที่เคยย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาต่อ จากประถมศึกษาจนถึงระดับมหาวิทยาลัย แต่ยังไม่ได้ทำงาน เนื่องจากหางานไม่ได้ จึงตัดสินใจมาหาคู่ที่เยอรมนี

จากการย้ายถิ่นเข้าสู่การค้าบริการทางเพศภายในประเทศ ผู้การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนหนึ่ง เคยทำงานค้าบริการทางเพศมาก่อน ก่อนที่จะเดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่น การเดินทางไปทั้งสองประเทศของหญิงกลุ่มนี้ ค่อนข้างที่จะต่างกัน ในด้านวัตถุประสงค์ และรูปแบบของการเดินทาง ในขณะที่หญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางไปเยอรมนี จะเป็นการเดินทางไปเพื่อสร้างครอบครัว หรือ กล่าวง่าย ๆ คือ การแต่งงานกับชายต่างชาติ ซึ่งเคยเป็นลูกค้ามาก่อน เช่น ปิติ ประรณีย์ ปภาดา ประณี และ ปิ่น เป็นต้น แต่สำหรับกลุ่มที่เดินทางไปญี่ปุ่น จะมีความตั้งใจไปค้าบริการทางเพศเพื่อสร้างฐานะ เช่น จริยา เป็นต้น

ในกลุ่มนี้ หญิงที่ทำการสัมภาษณ์บางคนเคยไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศมาก่อนที่จะไปค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่น เช่น จารุณี ที่เคยไปทำงานที่มาเลเซีย และ ฮ่องกง เป็นต้น สำหรับปานจันทร์นั้น ก่อนที่จะเดินทางไปค้าบริการทางเพศที่เยอรมนี เคยไปค้าบริการทางเพศที่ประเทศญี่ปุ่น ดังนั้น ประสบการณ์ชีวิตของปานจันทร์จึงสะท้อนประสบการณ์เปรียบเทียบของหญิงบริการทางเพศในญี่ปุ่นและเยอรมนีได้อย่างชัดเจน

ขั้นตอนเริ่มต้นตัดสินใจเดินทาง

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงขั้นตอนแรกในการเดินทางย้ายถิ่น นั่นคือ เมื่อเริ่มต้นตัดสินใจในการตัดสินใจ ย่อมต้องมีเงื่อนไข ปัจจัยที่ทำให้ต้องตัดสินใจ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

ก. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในที่นี้มีทั้งปัญหาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ และความคาดหวังต่อสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น

ปัญหาความเดือดร้อนดังกล่าวที่ชัดเจน คือ ภาระหนี้สิน จุไร ติดการพนันทำให้มีหนี้สินมากมาย หนทางเพียงที่เธอเห็นคือการเดินทางไปทำงานค้าบริการทางเพศ เพื่อนำเงินมาใช้หนี้ เธอมีอยู่การเดินทางเข้าเยอรมนีของปานจันทร์ และ ประรณีย์ ก็เพราะมีหนี้สินเช่นกัน ปานจันทร์เดินทางไปค้าบริการทางเพศครั้งแรกในญี่ปุ่น ทำงานได้เกือบสองปี จึงมอบตัวเดินทางกลับมาเดินเรื่องเอกสารเพื่อนำไปแต่งงานกับแฟนชาวญี่ปุ่น การเดินเรื่องใช้เวลานานกว่าปี และไม่สำเร็จ แฟนชาวญี่ปุ่นไม่รอ ปานจันทร์เดินทางไปญี่ปุ่นไม่ได้ ค่าใช้จ่ายในการเดินเรื่องและกินอยู่เกือบล้านบาท ปานจันทร์ จึงตัดสินใจไปค้าบริการทางเพศที่เยอรมนี ปานเงินเดินทางไปค้าบริการทางเพศที่เยอรมนี แต่ทำงานยังใช้แตรค์ไม่หมด ก็ถูกจับหนี้สินของพ่อแม่ รวมทั้งหนี้สินที่นำไปจ่ายค่าแตรค์ก็ยังไม่หมด เธอจึงตัดสินใจเดินทางอีกครั้ง

ภาระหนี้สิน อีกอย่างหนึ่งที่เป็นสาเหตุให้หญิงไทยที่สัมภาษณ์เดินทางข้ามชาติ ก็คือ หนี้สินของครอบครัว ปานจันทร์ ตัดสินใจตกลงรับคำชวนของนายหน้าไปค้าบริการทางเพศที่ญี่ปุ่น เพราะต้องการที่จะช่วยถ้ายหนี้ให้กับพ่อ “พ่อเป็นหนี้สินมาก เพราะพี่ชายเอาเงินไปซาวู ใช้กันไม่หมดจนถึงรุ่นหนู หากจะเอาแต่ตัวเองก็ได้สบายดี แต่คิดถึงทางบ้าน จะเอาเงินมาใช้หนี้ให้พ่อ ตอนไปแม่ตายแล้วเหลือแต่พ่ออยากให้พ่อได้สบาย (ปานจันทร์ : 1/10 - 11)” ปานเงิน และ จอมใจ ตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติก็เพราะต้องการใช้หนี้ที่พ่อแม่ต้องไปกู้เพื่อเอามาทำนา จอมใจตัดสินใจแต่งงานกับชายญี่ปุ่น ในขณะที่ปานเงินไปค้าบริการทางเพศในเยอรมนี

สาเหตุจูงใจที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ตัดสินใจ ซึ่งอาจจัดอยู่ในความเดือดร้อนเชิงเศรษฐกิจได้ ก็คือ “ต้องการหนีความยากจน (ปริศนา : 4/4 - 5)” และ “ไม่ยากจนเห็นความลำบากของแม่ ก็เลยอยากมาทำงาน พ่อเสียไม่เหลืออะไรไว้ให้ (จริยา : 1/8)”

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความคาดหวังต่อสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นความหวังของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ก็คืองานที่มีรายได้มากขึ้นเนื่องจากรายได้ที่มีอยู่ไม่พอกับการเลี้ยงดูครอบครัว “ตั้งใจเต็มที่ที่จะมาทำงาน เมืองไทยลำบาก ตัดผ้า ทำผมเงินไม่พอใช้ เพราะส่งเสียพ่อแม่พี่น้องอีก 8 คน (แจ่มจันทร์ : 1/27 - 28)” “อยากไปทำงานในเยอรมนีอยากมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม ทำงานได้เงินมากกว่าเดิม (ปรารณา : 4/8 - 9)” หลาย ๆ คนตั้งใจที่จะมาทำงานเพื่อเก็บเงินสร้างตัว หรือต้องการหาเงินส่งเสียทางบ้าน โดยเฉพาะต้องการส่งเสียให้ลูก “อยู่ไทยทำงานรายได้ไม่ดี มาที่นี่หวังว่าจะได้เงินก้อน (จุลี : 2/10 - 11)” “อยากทำงานหาเงินเพราะลูกกำลังจะจบ ม.หก อยากเรียนต่อมหาวิทยาลัย (ปาน : 3/5 - 6)”

แต่ก็มีหญิงที่สัมภาษณ์บางคนที่ไม่ได้เดือดร้อน หรือต้องส่งเสียครอบครัว แต่ก็ต้องการเงินเพียงเพื่อให้ได้ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย “ตอนนั้นเรียนอยู่ห.....า ฟุ่มเฟือยอยากได้รถยนต์ คิดว่ามาทำงานไม่นาน บอสอบอกว่ามาแค่หกเดือนก็ได้เงินแล้ว (จิราภา : 1/4 - 5)”

ข. **ต้องการแต่งงานสร้างครอบครัว** หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่ง เดินทางเข้าเยอรมนีด้วยความตั้งใจที่จะแต่งงานกับชายเยอรมัน “ญาติชวนมาเที่ยวเพื่อหาสามี ... อยากได้สามีเยอรมันอยากมีครอบครัว (ปริดา : 4/5 - 9)” บางคน เพราะคิดว่าตนเองอายุมากแล้วสมควรที่จะมีครอบครัว เช่น ปองจิต เป็นต้น

หญิงที่สัมภาษณ์หลายคนเข้าเยอรมนีและญี่ปุ่นในฐานะเจ้าสาวหรือภรรยา สำหรับกลุ่มที่เดินทางเข้าเยอรมนีมักจะเป็นกลุ่มหญิงที่เคยประกอบการค้าบริการทางเพศมาก่อนหรือทำงานในโรงแรม หรือร้านอาหาร หรือร้านตัดผม ในแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวต่างชาตินิยม สำหรับหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ที่ญี่ปุ่น มักจะเป็นหญิงที่รู้จักสามีชาวญี่ปุ่นผ่านสำนักงานจัดหา คู่ทั้งที่เป็นในรูปธุรกิจแบบบริษัท และที่เป็นลักษณะส่วนตัว หญิงเหล่านี้มีความหวังที่จะฝากชีวิตไว้กับสามี “คิดว่าสามีคงจะดูแลได้เพราะอายุมากแล้ว คิดว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว (จริงใจ : 1/27 - 28)”

ปัจจัยที่สำคัญอีกอันหนึ่งที่ส่งเสริมการตัดสินใจแต่งงานและเดินทางข้ามชาติ ก็คือความน่าเชื่อถือของคนที่จะชวน โดยเฉพาะเมื่อเป็นญาติ และที่สำคัญคือตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จของคู่สมรสข้ามชาติ “คิดว่าอาเป็นผู้ใหญ่รองจากพ่อ คงคิดว่าดีแล้ว และที่เห็นคุณอา แก่ก็มีความสุข ไปรับลูกไปอยู่ด้วยที่เยอรมัน ก็เห็นว่าไม่มีอะไร (ปริณา : 4/6 - 7)” “คิดว่าสามีแก่แล้วคงเลี้ยงเราได้ และหนูก็ขาดคนเห็นใจ ขาดคนรัก ขาดความอบอุ่น และคิดว่าคนที่มาเยอรมันจะต้องสบายดีกันทุก ๆ คน (ปริม : 4/6 - 7)”.

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจแต่งงานและเดินทางข้ามชาติของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ โดยเฉพาะหญิงที่เดินทางไปญี่ปุ่นก็คือ ลูก นั่นคือความหวังในอนาคตของลูก “ตอนที่แฟนมาจีบก็ไม่ได้คิดอะไร ไม่คิดว่าจะมาขอแต่งงาน เขาบอกว่าเด็กผู้ชายไม่มีพ่อไม่ได้ตอนที่มาขอแต่งงาน ก็ถูกใจแต่ไม่ได้รัก แต่เห็นเขาเป็นห่วงลูก ห่วงอนาคตลูกก็เลยแต่งงานฐานะก็พอไปได้ คิดว่าคงจะเลี้ยงลูกได้ (จันทร์หา : 1/14 - 15)” ใจดี อยู่กินกับสามีชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย แต่ไม่ยอมแต่งงานและเดินทางไปอยู่ญี่ปุ่นจนมีลูกจึงยอมแต่งงานและย้ายไปญี่ปุ่น เพราะต้องการให้ลูกเติบโตในญี่ปุ่นด้วยคิดว่าน่าจะดีกว่าในประเทศไทย

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การตัดสินใจแต่งงานกับชายต่างชาติ โดยเฉพาะเยอรมนีหรือญี่ปุ่นนั้น บางครั้งก็แฝงไว้ด้วยเป้าหมายอื่น เช่น โอกาสที่จะได้เงินมาใช้หนี้ “ทำงานห้างสรรพสินค้าได้ 4 - 5 ปี เห็นแม่ทำนาแล้วเป็นหนี้ ทำงานอยู่กรุงเทพฯ รายได้ไม่สามารถช่วยแม่ได้ คิดว่าหากแต่งงานกับคนญี่ปุ่น อาจได้สินสอดมาให้แม่ใช้หนี้ (จอมใจ : 1/9 - 10)” หรือ โอกาสในการทำงาน “ชีวิตที่เมืองไทยหางานทำไม่ได้ ก็คิดมาหาเลี้ยงชีพที่นี่อีกอย่างมีพี่สาวอยู่ Hamburg (ปาราดิ : 4/6 - 7)”

ค. ปัญหาครอบครัว Zlotnik (1995 : 265) กล่าวว่า สำหรับผู้หญิงแล้ว การย้ายถิ่นมักเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของชีวิตคู่ ทั้งนี้เพราะว่า หญิงที่แยกทางกับคู่ครองหรือหย่ามักจะย้ายถิ่นฐานมากกว่าหญิงที่มีชีวิตคู่ที่ราบรื่น จากข้อมูลที่สัมภาษณ์พบว่า หญิงที่ย้ายถิ่นข้ามชาติไปญี่ปุ่นและเยอรมนีนั้น มักจะเป็นผู้ที่ประสบความล้มเหลวในชีวิตคู่ สาเหตุส่วนใหญ่มักจะเนื่องมาจากสามีไปมีหญิงอื่น และทั้งร้างให้ต้องรับผิดชอบดูแลลูกแต่เพียงผู้เดียว หญิงหลายคนต้องการใช้การย้ายถิ่นเป็นการหนีปัญหา “คิดสั้น ๆ เพราะสามีมีหญิงใหม่ ไม่อยากอยู่ (จันทร์ : 3/19)” แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความหวังด้วยว่า การย้ายถิ่นอาจเป็นหนทางให้สามารถหารายได้ได้มากขึ้น “เลิกกับแฟนคนไทย ต้องรับผิดชอบลูก ๆ หลายคน หากินไม่พอใช้ ไม่รู้ว่าตัวเองจะประกอบอาชีพอะไรดี ทำอะไรก็ล้มเหลว หาทางออกให้ตัวเองไม่ได้ ไม่รู้จะทำอะไรดี (ประเพ็ญ : 5/4 - 5)” “ตอนนั้นเศรษฐกิจแย่ กิจการที่ช่วยที่บ้านมีปัญหา พอมีคนชวนมาญี่ปุ่น มาล้างจาน บอกเงินเดือน จ้างสนใจมาญี่ปุ่นต้องการหนีสามีด้วยหนีมาเลย มาแล้วสภาพก็ดีกว่ากินศอกกินเช่า (จรรยา : 1/20 - 25)”

ง. ชีวิตที่ดีกว่า หญิงที่ทำการสัมภาษณ์หลายคน ต้องการที่จะมี “ชีวิตที่ดีกว่าเดิม” หรือ “มีอนาคตที่ดี” และ ต้องการที่จะ “พ้น” สภาพที่เป็นอยู่ในประเทศไทย อาจเป็นด้วยว่าเธอมองไม่เห็นโอกาส หรือความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพหากยังคงอยู่ในประเทศไทย และมองว่าการย้ายถิ่นอาจเป็นทางเลือกหนึ่ง แม้จะเป็นการเสี่ยงก็ตาม “ดีกว่ากินเกลืออยู่ที่โน้น อยู่ในเมืองไทยต้องหาเช้ากินค่ำ อยู่ในไทยต้องประเคนให้สามีไทย มีสร้อยก็ต้องเอาไปขาย คิดว่ามาอยู่กับคนต่างชาติจะสบาย เคยเข้าใจกับคนไทยมาก่อน น่าแนะนำว่าอย่าทำไม่กับพ่อไทยไปเอาพ่อต่างชาติดีกว่า หากมาแล้วอาจมีอะไรดีขึ้น (ใจใส : 2/4 - 6)” “อยากมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม มาเสี่ยงโชค (ปราณี : 4/3 - 4)”

จ. โอกาสทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงชีวิต ภายใต้สมมุติฐาน bright light ของ May/Skeldon (1977) กล่าวว่า ความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิต เป็นแรงจูงใจอันหนึ่งให้คนย้ายถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากชนบทสู่เมือง ทั้งนี้เนื่องจากโอกาสทางสังคมที่เปิดให้ (Yap 1977, Arnold/Cochrane 1980) หากพิจารณาว่าหญิงที่ทำการสัมภาษณ์มีภูมิหลังมาจากชนบท และเยอรมนี และญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมมาก

กว่าประเทศไทย ย่อมเสนอโอกาสทางสังคมให้มากกว่า ดังนั้นตามแนวคิดนี้ แรงจูงใจที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ตัดสินใจเดินทางน่าจะอยู่ที่โอกาสทางสังคมที่เธอสามารถคาดหวังได้จากการย้ายถิ่นข้ามชาติ จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ พบว่า หญิงหลายคน อยากมาเห็นสิ่งที่ไม่เคยมีในประเทศไทย เช่น ปางศรี ที่ “อยากเห็นหิมะ” หรือ ป้อม ที่ “อยากมาเที่ยว” เป็นต้น บางคนต้องการที่จะมาทดลองชีวิตใหม่ “อยู่เมืองไทยไม่มีอะไรอยากลองเปลี่ยนชีวิตดูว่าอยู่ต่างประเทศจะเป็นอย่างไร และก็ชอบสามมิตัว (แจ่มจิต : 1/13 - 14)” บางคนเห็นการย้ายถิ่นข้ามชาติเป็นโอกาสในการที่จะได้ทำในสิ่งที่ใฝ่ฝัน “ต้องการคนที่สนับสนุนการทำงานด้านศิลปะ ตอนแต่งตกลงกันว่าเขาจะต้องสนับสนุนในการทำงานศิลปะ พร้อมส่งเสียครอบครัวที่เมืองไทย (พ่อแม่) เขาตกลง (เจนจิรา : 2/5 - 10)”

ฉ. การเลียนแบบ ความคุ้นเคยกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ ในหมู่บ้านที่ผู้หญิงเกิดและเติบโต รวมทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียง จะมีหญิงที่เดินทางไปขายแรงงานในต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น หรือแต่งงานกับชาวต่างชาติ แล้วกลับมาเยี่ยมบ้านพร้อมความร่ำรวย “ที่หมู่บ้านมาญี่ปุ่นกันเยอะมากเกือบทุกบ้าน เสียค่าหัวกันเป็นแสน มีหลาย ๆ คนอยู่ Nagano ส่วนใหญ่พวกที่มาค่าหัว มาทำงานโรงงานกัน หรือไม่ก็ทำร้านสเน็ค (แจ่มจิต : 5/1 - 3)” หรือแม้แต่ญาติ หรือเพื่อนสนิทของหญิงที่ถูกสัมภาษณ์เองก็ยังเดินทางไปทำงานหรือแต่งงานในต่างประเทศสิ่งเหล่านี้ทำให้การย้ายถิ่นข้ามชาติไม่ใช่เรื่องแปลกในสังคมหมู่บ้าน และอาจกลายเป็นเรื่องคุ้นเคยสำหรับผู้หญิง เพราะแม้แต่คนใกล้ตัว อย่างพี่ น้อง ป้า หรือเพื่อนสนิทก็เดินทางข้ามชาติ สิ่งเหล่านี้อาจมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทาง เพราะเห็นแบบอย่างที่ยุหญิงเดินทาง และเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเลวร้ายอะไร

ความคุ้นเคยนี้อาจจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์มีได้ใคร่ครวญ ตรวจสอบหรือหาข้อมูลเตรียมตัวในการเดินทาง มักจะเชื่อคล้อยตามที่นายหน้าหรือคนชักชวนพูดเกี่ยวกับการทำงาน การแต่งงาน “เพื่อนรุ่นพี่แนะนำให้แต่งกับคนญี่ปุ่น คุยให้ฟังว่าดินะรวย มีเงิน คนแถวบ้านไปญี่ปุ่นกันมาก แต่กับพี่คนนี้อายุยังน้อย ไม่ต้องเสียค่าหัว (แจ่มจิต : 1/5)” นายหน้าไม่ได้หลอกรอก บอกตรง ๆ ว่าไปทำงานก็กลัวเหมือนกันเรื่อง ยาภูเขา ก็หลายคนมาพูดว่า ไม่ต้องกลัวหรอกหากว่าไม่ได้ไปทำอะไรผิดใจ เขาก็ไม่ทำ (ปานจันทร์ : 3/30 - 31)”

กระบวนการย้ายถิ่น

กระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น เกิดขึ้นได้เนื่องจากมีเครือข่ายอำนวยความสะดวก ซึ่งในอีกแง่หนึ่งอาจจะเรียกว่าหนทางหรือช่องทางในการเดินทางก็ได้ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหนทางเหล่านี้ดังนี้

4 1. ชายชาวเยอรมันและญี่ปุ่น ซึ่งก็มักจะเป็นสามี หรือสามีในอนาคต หญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีที่เดินทางด้วยหนทางนี้มักจะเป็นหญิงบริการทางเพศแก่ชายชาวต่างชาติที่ให้บริการแก่ชายเหล่านี้ เช่น ประณี ปัทมา และ ปริม เป็นต้น หรือไม่ก็จะเป็นหญิงที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยวโดยทำงานในร้านอาหารหรือในโรงแรม เช่น ปิ่น และ ประพร เป็นต้น ในกรณีของหญิงบริการฯ เธอมักจะเดินทางหรืออยู่ร่วมกับผู้ชายตลอดระยะเวลาการท่องเที่ยวของผู้ชายเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาการท่องเที่ยว ฝ่ายชายมักชอบพอ และชักชวนให้เดินทางไปแต่งงานกับตน ชายหลายคนจะเดินทางมารับอนาคตภรรยาของตนแล้วเดินทางไปพร้อมกัน แต่ในหลายๆ คู่ฝ่ายชายจะเดินทางกลับก่อน แล้วจึงส่งตัวเครื่องบินพร้อมเอกสารในการขอวีซ่ามาให้ จากนั้นฝ่ายหญิงจะเดินทางตามไป ในกรณีของหญิงที่ไม่ใช่หญิงบริการฯ มักจะมีการติดต่อกันทางจดหมายหลังจากที่ฝ่ายชายเดินทางกลับไปแล้ว บางครั้งเมื่อตกลงใจที่จะเดินทางไปแต่งงาน ฝ่ายชายจะเดินทางมารับ หรือในบางกรณีก็จะให้ฝ่ายหญิงเดินทางไปโดยออกค่าใช้จ่ายและจัดการด้านเอกสารให้

กรณีหญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่น ก็คล้าย ๆ กัน เช่น ใจดี พบสามี ขณะทำงานในโรงแรมย่านถนนข้าวสาร แต่ในกรณีของจันทร์ภา จะแตกต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น เพราะจันทร์ภาพบสามีขณะที่ตนเองทำงานซึ่งเป็นบริษัทญี่ปุ่น ทำให้มีโอกาสทำความรู้จักสนิทสนมกัน

อย่างไรก็ดี ข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การเดินทางด้วยช่องทางนี้ ผู้หญิงมักจะต้องอยู่ในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติ เช่น อยู่ในแหล่งที่มีชาวต่างชาติ ในหน้าที่การงานหรือทำงานโดยตรงกับชาวต่างชาติ เป็นต้น นั่นคือ หญิงเหล่านี้ มีโอกาสที่จะได้พบชายต่างชาติ และชายต่างชาติก็มีอยู่ในแวดวง ดังนั้นการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างหญิงที่สัมภาษณ์กับสามีชาวเยอรมนีและญี่ปุ่นจึงย่อมเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะโอกาส และ ภาวะที่มีอยู่พร้อม (chance and availability) นี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิด การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม (Char 1977 : 34 - 37)

2. สำนักงานจัดหาคู่ ซึ่งเปิดกิจการเป็นบริษัทถูกต้องตามกฎหมาย จากข้อมูล ที่ศึกษาวิจัย พบว่า หญิงที่สัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่น ได้แก่ จิงโจ ใจใส และ จิตติ รู้จัก และได้แต่งงานกับสามีโดยบริการของสำนักงานจัดหาคู่นี้ ใจใสกล่าวว่าสำนักงานดังกล่าว เป็นสำนักงานท่องเที่ยวและจำหน่ายตัวโดยสารเครื่องบินอยู่แถว ๆ สิลม ในตอนที่เธอติดต่อไป ใจใสรู้จักสำนักงานแห่งนี้ ก็เพราะเพื่อนร่วมงานในบริษัทที่เธอทำงาน มีนางสาวทำงานอยู่ใน สำนักงานจัดหาคู่นี้ จึงแนะนำให้ใจใสไปติดต่อสมัครหาคู่ ใจใสบอกว่า “ตอนนั้นที่นั่นแนะนำ ไม่ได้คิดอะไรนาน เพราะคนอื่นก็ไปกันเยอะแยะจะต้องกลัวอะไร (ใจใส : 2/13 - 14)” วิธีการสมัครก็คือใจใสจะต้องกรอกข้อความเกี่ยวกับตัวเองพร้อมให้ที่อยู่ติดต่อเพื่อติดต่อกลับ ประมาณหนึ่งเดือนให้หลังทางบริษัทก็ติดต่อกลับมามีผู้ชายสนใจ (ใจใส : 1/5 - 6)” เช่นเดียวกับใจใสส่วนมากผู้หญิงไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพราะฝ่ายชายที่ต้องการแต่งงานจะเป็นผู้จ่าย รวมทั้งค่าวีซ่า ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการเดินทางกรณีของใจใสสามีจ่ายไปทั้งสิ้นประมาณ 5,000,000 เยน เมื่อเป็นที่ตกลงกันแล้ว เจ้าบ่าวจะเดินทางมาจัดพิธีแต่งงานในประเทศไทย แล้วบินกลับญี่ปุ่นพร้อมเจ้าสาวชาวไทย เมื่อพิจารณาจากปีที่จิงโจ และจิตติ เดินทางเข้า ญี่ปุ่นซึ่งเป็นการเดินทางผ่านสำนักงานจัดหาคู่ทั้งสองคน จะพบว่า การเดินทางเข้าประเทศ ญี่ปุ่นเพื่อแต่งงานผ่านสำนักงานจัดหาคู่ มีมาตั้งแต่ ปี 1992 (ปีที่จิตติเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่น และจนถึงปี 2004 (ปีที่จิงโจแต่งงานและเดินทางมาญี่ปุ่น) ก็ยังมีการดำเนินธุรกิจ สำนักงานจัดหาคู่อยู่

เหตุผลที่ชายญี่ปุ่นหาคู่เป็นสาวไทย ใจใสกล่าวว่า “ผู้ชายที่ไปบริษัทจัดหาคู่ คือ ไม่รู้จักใครไม่รู้จะไปหาที่ไหน ในญี่ปุ่นสามีเคยติดต่อกับบริษัท เคยไปดูตัวกันสามครั้ง แต่ผู้หญิง ญี่ปุ่นไม่เอาครอบครัวสามีเป็นชาวสวน เป็นลูกคนโต อยู่กับพ่อแม่ แต่สามีก็ทำงานบริษัท⁴ (ใจใส : 2/11 - 12)”

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีไม่มีใครที่เดินทางเข้าเยอรมนีโดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่

⁴ คุณสมบัติของชายญี่ปุ่นดังที่ใจใสกล่าวถึงนี้ ไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสาวญี่ปุ่น เพราะไม่ต้องการที่จะไป เป็นสมาชิกครอบครัวคนสวน และการที่ผู้ชายเป็นลูกคนโตย่อมเป็นที่คาดหวังว่าต้องสืบทอดเจตนารมย์ครอบครัว (สัมภาษณ์ คุณยูริโกะ โซโตะ)

3. นายหน้าที่ทำกิจการคล้ายกับสำนักงานจัดหาคู่แต่เป็นไปในลักษณะส่วนตัวมิได้เปิดเป็นบริษัทสำนักงานที่ถูกต้องตามกฎหมายนายหน้าเหล่านี้ส่วนมากมักจะเป็นหญิงไทยที่ย้ายถิ่นมาอยู่ก่อน แล้วเห็นว่าการทำธุรกิจนี้ทำกำไรได้งดงามจึงตั้งตัวเป็นนายหน้า หญิงนายหน้านี้จะทำงานประสานกับญาติหรือคนรู้จักในประเทศไทยซึ่งจะทำหน้าที่ติดต่อจัดหาหญิงไทยที่ต้องการเดินทางผู้หญิงต้องจ่ายค่านายหน้าให้กับนายหน้านี้ ส่วนค่าใช้จ่ายในการเดินทางนายหน้าจะเรียกเก็บจากชายที่ต้องการแต่งงานรวมทั้งบวกค่านายหน้าไปด้วย สำหรับคนที่ทำหน้าที่จัดหาผู้หญิงในเมืองไทยก็จะได้ “ค่าหัว” คือได้ค่าตอบแทนคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ตามจำนวนของผู้หญิงที่สามารถติดต่อได้ ปราณิรู้จักสามิโดยผ่านนายหน้าประเภทนี้เสียค่าหัวแก่นายหน้าทั้งสิ้น 200,000 บาท นายหน้าที่ปราณิติดต่อนี้ก็เป็นคนที่รู้จักในละแวกหมู่บ้านนั่นเอง

4. โดยผ่านการชักนำ ชักพา แนะนำของญาติ พี่น้อง เพื่อนสนิท ซึ่งมักจะเป็นหญิงผู้ย้ายถิ่นเช่นกันที่ได้เดินทางไปตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว และรู้ลู่ทางในการเดินทางเข้าเยอรมนีและญี่ปุ่นดี เครือข่ายเหล่านี้จะเป็นผู้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ทำเรื่องรับรองการเดินทางเพื่อการขอวีซ่า รวมทั้งจัดการหาที่พัก ซึ่งโดยมากมักจะเป็นบ้านของตนเอง

ในกรณีหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนี ญาติ พี่น้อง หรือเพื่อนสนิท จะช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเดินทางเพื่อค่าบริการทางเพศ เช่น การเดินทางไปค่าบริการทางเพศครั้งที่สองของปานจันทร์ และ ของปรารณา เป็นต้น ตั้งแต่แนะนำการเดินทางเรื่องเกี่ยวกับเอกสาร เช่น ให้ “ยกเครื่อง” เป็นต้น คือ ให้เปลี่ยนเอกสารที่เกี่ยวกับตนเองทั้งหมด กรณีที่มีปัญหาเพื่อเป็นคนใหม่ในการเดินทางเข้าเยอรมนีอีกครั้ง การช่วยเหลือนี้ รวมถึงการจัดหาผู้ชายเพื่อจ้างแต่งงานเพื่อให้ได้วีซ่า และใบอนุญาตทำงาน ในช่วงก่อนที่กฎหมายว่าด้วยคนต่างด้าวจะประกาศใช้ ตั้งแต่วันที่ 1 ม.ค. 2548 ตามกฎหมายใหม่ การอนุญาตทำงานจะผูกติดอยู่กับสิทธิพำนักร ผู้ใดได้สิทธิพำนักรก็สามารถทำงานได้ และในทางกลับกันด้วย นอกจากนี้ยังแนะนำแหล่งทำงานด้วย เพราะเครือข่ายที่สามารถช่วยเหลือในการเดินทางเพื่อค่าบริการทางเพศนี้มักจะเป็นผู้ที่เคยประกอบการค้าบริการฯ มาก่อน หรือยังประกอบอยู่หรือกลายเป็นผู้ประกอบการเอง

นอกจากงานค่าบริการทางเพศแล้ว เครือข่ายที่เป็นญาติ หรือเพื่อนสนิท ยังอำนวยความสะดวกในการช่วยเหลือ ในการหางานอื่นที่ไม่ใช่งานค่าบริการทางเพศด้วย ดังกรณีของ ปาน ที่มีน้องชายทำงานเป็นพ่อครัวในร้านอาหารไทยในเยอรมนี เป็นคนช่วยเหลือจัดการให้

การค่าบริการทางเพศ หรือการหางานอื่น ๆ สำหรับหญิงที่ลี้ภัยอยู่ในประเทศญี่ปุ่นเครือข่ายสามารถแนะนำได้เพียงแหล่งที่ติดต่อกับนายหน้าหรือพาไปหานายหน้าเท่านั้น มิได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกอื่น ๆ ดังเช่นเครือข่ายในเยอรมนีอำนวยความสะดวก แนะนำให้มาทำงานในร้านสแน็คก็ต้องเดินทางผ่านนายหน้าที่เรียกว่า “แม่แตร็ค” เช่นกัน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า ธุรกิจการจัดหาแรงงาน หรือหญิงเพื่อค่าบริการทางเพศถูกผูกขาดโดยขบวนการอิทธิพล หรืออาชญากรรมข้ามชาติ ทำให้ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในขบวนการไม่สามารถเจาะผ่านเข้าไปได้ แม้แต่กรณีของจูซึ่งเดินทางเข้าไปทำงานค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่นเป็นครั้งที่ 4 แล้ว ทุกครั้งเธอต้องติดต่อ “บอส” นายหน้าในประเทศไทยเพื่อให้จัดหาเข้าไป ข้อดีของการเคยทำงานในญี่ปุ่นแล้วก็คือ รู้ว่าจังหวัดไหนมีการทำธุรกิจนี้อย่างไร รู้ทางว่าควรจะไปทำงานนี้ที่ไหน เมื่อหมด “แตร็ค” เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้การเข้าญี่ปุ่นเพื่อค่าบริการทางเพศ หรือทำงาน ต้องอาศัยขบวนการผิดกฎหมายเหล่านี้ อาจเป็นเพราะกฎหมายญี่ปุ่นที่จะไม่อนุญาตให้ผู้ที่เคยอยู่เกินวีซ่า เมื่อมอดตัวกลับประเทศเดินทางเข้าญี่ปุ่นอีกนอกเสียจากจะจดทะเบียนสมรสกับชายญี่ปุ่น

นอกจากนี้ เครือข่ายเหล่านี้ ในบางกรณี ก็ทำหน้าที่เป็นแม่สื่อสำหรับชายเยอรมันที่สนใจจะแต่งงานกับสาวไทยด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นญาติหรือเพื่อน ของสามีชาวเยอรมันของเครือข่ายนั่นเอง ดังกรณีของ ปวีณา และ ปาหนัน หรือบ่อยครั้งที่ลงประกาศหาคู่ทางหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่เครือข่ายพำนักอยู่ เช่น กรณีของปาราดิ และ ปรางทอง เป็นต้น

การช่วยเหลือจัดการในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือเพื่อการค่าบริการทางเพศ หรือเพื่อการแต่งงาน จะเป็นความช่วยเหลือที่ให้แก่นักระหว่างญาติ เพื่อนซึ่งหวังดีไม่มีการเรียกค่าตอบแทน แต่ค่าใช้จ่ายในการเดินทางผู้หญิงมักจะต้องออกเอง หรือในกรณีที่มาแต่งงานชายหนุ่ม ฝ่ายที่จะเป็นเจ้าบ่าวในอนาคตมักจะเป็นผู้ออก ค่าใช้จ่ายรวมทั้งทำเรื่องรับรองการเดินทางเพื่อการขอวีซ่าด้วย

กรณีของหญิงที่สัมภาษณ์ที่ญี่ปุ่น หญิงที่เดินทางไปแต่งงานกับชายญี่ปุ่นหลายคน เช่น จอมใจ และ แจ่มจิต ก็ได้รับการชักชวนจากเพื่อน และอำนวยความสะดวกเหลือด้านเอกสาร ทั้งสองคนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ แต่ เพื่อนที่มาชักชวนนี้จริง ๆ แล้วได้รับค่าตอบแทนจากผู้ชาย คล้ายเป็นธุรกิจจัดหาคู่กลาย ๆ

4 5. ขบวนการนายหน้า ที่เรียกกันว่า ระบบ “แทร์ค” เป็นขบวนการที่จัดหาหญิง และชายไปทำงานในต่างประเทศ ทั้งงานค้าบริการทางเพศ และงานอื่น ๆ หญิงที่สัมภาษณ์ ทั้งในเยอรมนี และญี่ปุ่นที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศในประเทศนั้น ๆ จะเดินทางผ่านระบบนายหน้านี้ ระบบนายหน้านี้จะทำงานเป็นเครือข่าย โดยจะมีผู้ชักชวน (recruiter) ซึ่งก็อาจเป็นคนรู้จัก หรือเพื่อนของเพื่อน ดังเช่นกรณี ปานจันทร์ ที่รู้จักนายหน้าพาไปญี่ปุ่น ก็จากการแนะนำของคนรู้จักที่อยู่ในอพาร์ทเมนต์เดียวกัน หรือ กรณีของจันทร์ ก็คือคนรู้จักของเพื่อนร่วมงานในบริษัท ผู้ชักชวนเหล่านี้จะพาหญิงที่ต้องการเดินทางไปติดต่อ นายหน้า ซึ่งหญิงที่สัมภาษณ์ มักจะเรียกว่า “บอส” ซึ่ง “บอส” นี้ก็คือ ชายหรือหญิงไทยที่มีอาชีพเป็นหลักเป็นฐานทั่ว ๆ ไป แต่หญิงบางคนก็เข้าไปหา “บอส” โดยตรงเช่น จริยา หรือ จารุณี ซึ่ง “บอส” ก็เป็นลูกค้าที่คุ้นเคย อันชี้ให้เห็นว่า “บอส” กลุ่มนี้ ก็คือ ผู้ที่อยู่ในแวดวงการค้าบริการทางเพศในประเทศไทย จากข้อมูลที่สัมภาษณ์นี้อาจสรุปได้ว่า “บอส” หรือนายหน้า ก็ อาจจะเป็นได้ทั้งผู้ที่อยู่ในวงการค้าบริการทางเพศ และผู้ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกจากนี้จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ ยังมีอยู่ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด จารุณี จริยา ปานจันทร์ ติดต่อกับ “บอส” ในกรุงเทพฯ แต่ จุไร ติดต่อกับ “บอส” ในจังหวัดสุรินทร์

“บอส” จะเป็นผู้จัดการเรื่องเอกสารต่าง ๆ ในการเข้าประเทศ พร้อมซื้อตั๋วเครื่องบิน “บอส” จะทำงานประสานกับเครือข่ายนายหน้าในประเทศปลายทาง และมักจะเป็นคนพา หรือไม่ก็อาจจะจัดหา “คนคอง” หรือผู้ที่ดูแลมาส่งผู้หญิงเดินทางเข้าไปประเทศปลายทาง ในกรณีประเทศญี่ปุ่น นายหน้าจากไทยจะนำผู้หญิงมาส่งให้แก่นายหน้าในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งอาจเป็นคนไทย หรือญี่ปุ่น หรือชาติเอเชียอื่น ๆ และจะได้รับเงินเมื่อส่งผู้หญิงให้นายหน้าในประเทศญี่ปุ่นแล้ว จากนั้นนายหน้าญี่ปุ่นก็จะนำผู้หญิงไปยังสถานที่ทำงาน ค่านายหน้า หรือ แทร์ค นี้ผู้หญิงยังไม่ต้องจ่ายก่อนเดินทาง แต่จะไปจ่ายโดยระบบนี้เมื่อเจ้าของสถานประกอบการรับผู้หญิงไว้

ก่อนการเดินทางไปญี่ปุ่น จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ จะมีการเก็บตัวผู้หญิงที่จะเดินทาง นั่นคือผู้หญิงที่จะเดินทางจะมาอยู่รวมกันในห้องพักหรือบ้านที่ทาง “บอส” จัดไว้ เพื่อเตรียมตัวในการเดินทาง ส่วนหนึ่งก็เพื่อจัดการด้านเอกสารการเดินทาง การเดินทางเข้าญี่ปุ่นมีหลากหลายวิธี เช่นโดยการใช้หนังสือเดินทางปลอม เช่น จุไร และ จารุณี ที่ต้องแต่งหน้าให้เหมือนรูปถ่ายในหนังสือเดินทาง หรือใช้วิธีการ transit คือเข้าประเทศเพื่อต่อเครื่องบินไปประเทศอื่นแล้วลักลอบออกไป ซึ่งวิธีการเหล่านี้ มีรายละเอียดอยู่ในงานเขียนอื่น ๆ แล้วจะไม่ขอกกล่าวซ้ำอีกในที่นี้ (ดู (Caouette/ Saito : 1999)

เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2550 ที่ผ่านมา รัฐบาลญี่ปุ่นออกกฎหมายใหม่ในการเข้าเมือง นั่นคือผู้ที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นจะต้องพิมพ์ลายนิ้วมือ และถ่ายรูป พร้อมทั้งต้องตอบคำถามเชิงสัมภาษณ์ที่เจ้าหน้าที่จะซักถาม กระบวนการดังกล่าวนี้ จะมีผลอย่างไรหรือไม่ต่อวิธีการจัดหาแรงงานต่างชาติเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งก็เป็นสิ่งที่จะต้องติดตามกันต่อไป

งานศึกษาวิจัยชิ้นอื่น ๆ กล่าวว่า นายหน้าชาวไทยเหล่านี้มักทำงานประสานงาน และพัวพันอย่างแน่นแฟ้นกับ ขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งอยู่ในประเทศต่าง ๆ ได้แก่ จีน ฮองกง เกาหลี ไต้หวันและมาเลเซีย (Chunjitkaruna 2000, HRW 2000) และ ขบวนการนายหน้าเหล่านี้ ก็ซับซ้อนมีเครือข่ายมากมายเกินกว่าที่หญิงที่เดินทางจะล่วงรู้ (Caouette/Saito : 1999 : 38) และนี่ก็อาจจะเป็นคำอธิบายอันหนึ่งก็ได้ว่า ทำไม การเดินทางไปทำงานในประเทศญี่ปุ่นจึงมักต้องผ่านนายหน้า ผ่านระบบแตร็ค ทั้ง ๆ ที่ ผู้หญิงมีญาติทำงานอยู่ที่นั่น หรือ แม้ว่าจะเคยเดินทางไปหลายครั้งอย่าง จุไร

นอกจากนี้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า “บอส” คนหนึ่งอาจจัดส่งผู้หญิงไปทำงาน ในหลายประเทศ การเดินทางไปทำงานค่าบริการทางเพศในเยอรมนีของปานจันทร์ ก็ผ่านระบบแตร็คนี้เช่นกัน และนายหน้าก็เป็นคนเดียวกันกับที่จัดหาเธอไปทำงานค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่นตอนที่เดินทางนั้น ปานจันทร์เดินทางมากับหญิงไทยอีกคนหนึ่ง นายหน้าตั้งใจจะนำปานจันทร์ไปทำงานในฮอลแลนด์ แต่เดินทางมาเยอรมนีก่อนเพื่อส่งผู้หญิงที่เดินทางมาด้วยกัน เมื่อถึงเยอรมนีปรากฏว่าเจ้าของบาร์รับไว้ทั้งคู่ ปานจันทร์จึงได้ทำงานอยู่ในบาร์ที่เยอรมนี

นอกจากระบบนายหน้าซึ่งโยกโยยมีเครือข่ายข้ามประเทศดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นก็ยังมีระบบนายหน้าที่ทำงานกันในแวดวงคนรู้จัก หรือพี่น้อง ซึ่งเป็นระบบนายหน้าที่จัดพา ปานเงิน ปริณญา ประรณนา และ ปภาดา เข้ามาทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนี นายหน้านี้ ปานเงิน ปริณญา ประรณนา และ ปภาดา เรียกว่า “แม่แตร็ค” เป็นหญิงไทยที่เคยค้าบริการทางเพศในเยอรมนีมาก่อน แล้วพัฒนาตนเองมาเป็นเจ้าของสถานบริการเมื่อต้องการหญิงมาทำงาน จึงประสานกับญาติที่อยู่ในประเทศไทยให้ชักชวนผู้หญิงขึ้นมา

“แม่แตร็ค” จะจัดการเตรียมเอกสารสำหรับเดินทางเรื่องขอวีซ่ารวมทั้งจัดหาผู้ชายเยอรมันให้แต่งงานเพื่อที่จะได้วีซ่าสามารถอยู่และทำงานในเยอรมนีอย่างถูกต้องตามกฎหมายในกรณีของประรณนา และ ปภาดา ทั้งสองเดินทางขึ้นมามีวีซ่าแต่งงาน และขึ้นมาแต่งงานที่เยอรมนีสำหรับปานเงิน “แม่แตร็ค” ให้ผู้ชายเยอรมันเดินทางไปแต่งงานกับปานเงินที่ประเทศไทยแล้วเดินทางเข้ามาในฐานะภรรยา

ระบบแม่แตร็คนี้ต่างจากระบบนายหน้าที่จัดพาผู้หญิงไปทำงานในญี่ปุ่น การเดินทางด้วยนายหน้าแบบนี้ผู้หญิงต้องจ่ายเงินทันทีเมื่อตกลงที่จะมาทำงาน จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ค่าแตร็ค เมื่อปี 2550 ที่ปานเงินจ่ายคือ 20,000 ยูโร ในกรณีนี้ยังไม่รวมค่าจ้างผู้ชายแต่งงานเพื่อให้ได้วีซ่า

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์หญิงไทยในญี่ปุ่น พบว่า หญิงที่เดินทางมาทำงานอื่นที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศก็เดินทางผ่านระบบนายหน้าเช่นกัน เช่น จูลี พี่สาวของเธอที่เดินทางมาก่อน 8 เดือน เป็นคนแนะนำให้จูลีติดต่อนายหน้าเพื่อเดินทาง โดยใช้สถานภาพเป็นผู้ฝึกงาน เพราะนี่คือช่องว่างทางกฎหมายที่ประเทศญี่ปุ่นเปิดไว้รับแรงงานไร้ฝีมือชาวต่างชาติ

สภาพชีวิตในท้องถิ่นปลายทาง และปัญหาที่ประสบ

ส่วนนี้เป็นส่วนสุดท้ายของกระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ จากข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่นมีกระบวนการเดินทางเข้าประเทศปลายทางต่างกัน นั่นคือ บ้างก็เดินทางเข้าไปโดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่หรือโดยขบวนการนายหน้าเพื่อการค้าบริการทางเพศและทำงานอื่น ๆ เมื่อเดินทางด้วยช่องทางที่ต่างกัน สถานภาพของหญิงที่สัมภาษณ์เมื่อเดินทางถึงประเทศปลายทางจึงต่างกันไปด้วย จากข้อมูลที่สัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า สถานภาพหลัก ๆ ของหญิงที่สัมภาษณ์ในขณะทำการ

สัมภาษณ์มีอยู่ 2 สถานะ คือ เป็นภรรยา ของชายเยอรมัน 27 คน และชายญี่ปุ่น 8 คน และเป็นแรงงานทั้งที่ทำงานการค้าบริการทางเพศในเยอรมนี 5 คน และในญี่ปุ่น 7 คน และงานอื่นในเยอรมนีและญี่ปุ่นประเทศละ 1 คน ดังนั้นผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะนำเสนอแยกตามกลุ่มสถานะ คือ ภรรยา และแรงงาน โดยจะเน้นกลุ่มที่เป็นแรงงานเป็นหลัก

กลุ่มแรงงานค้าบริการทางเพศ

ช่วงเวลาเดินทาง

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีที่เดินทางเข้ามาค้าบริการทางเพศ เดินทางเข้ามาเยอรมนีช่วงปลายทศวรรษที่ 90 ซึ่งเป็นช่วงที่ทางเยอรมันเข้มงวดกับการเดินทางเข้ามาของหญิงไทย และการทำงานบริการทางเพศ มีผลให้สถานประกอบการส่วนใหญ่ไม่รับหญิงที่ไม่มีวีซ่าทำงาน ดังนั้นหญิงที่ต้องการทำงานจึงต้องพยายามหาทางให้ได้วีซ่าและหนังสืออนุญาตทำงาน

สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ที่เดินทางไปทำงานค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นนั้นจะเดินทางไปในช่วงปี พ.ศ. 2532 - 2535 (ค.ศ. 1989 - 1992) ซึ่งนับเป็นช่วงที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นกำลังรุ่งเรือง และเป็นช่วงที่คนไทยเดินทางเข้าไปทำงานในญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก

ค่าแทริค

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนี ซึ่งเดินทางผ่านระบบนายหน้าเข้ามาค้าบริการทางเพศ เมื่อมาถึงเยอรมนี คนที่จัดพามา จะนำมาส่งให้แก่เจ้าของสถานประกอบการ สำหรับค่าแทริคที่ตกลงกันไว้ ผู้หญิงจะต้องจ่ายผ่อนส่งให้ โดยจะส่งไปให้ “บอส” ที่อยู่ประเทศไทย โดยจะมีคนมาเก็บไปให้ “บอส” อีกที หรือบางครั้งผู้หญิงก็จะเป็นคนส่งเอง การจ่ายแทริคลักษณะนี้ ดูเหมือนว่า “บอส” จะไว้ใจไม่กลัวผู้หญิงจะโกงหนีแทริคไม่ยอมจ่าย แต่ปานจันทร์บอกว่า ไม่ค่อยมีใครกล้าโกงเพราะว่า “บอส” รู้อะไรต่ออะไรทางบ้านของผู้หญิงดี ผู้หญิงมักจะยอมจ่ายแทริคอย่างซื่อสัตย์ เพราะเกรงว่าครอบครัวที่อยู่ข้างหลังจะเป็นอันตราย ปานจันทร์ต้องจ่ายแทริคตอนนั้นเมื่อปี 2540 เป็นเงิน 13,000 เยอรมันมาร์ค (คิดเป็นเงินไทยประมาณ 200,000 บาท)

กรณีหญิงที่มาทำงานค้าบริการในญี่ปุ่น เมื่อเดินทางถึงญี่ปุ่นนายหน้าจะพาไปให้เจ้าของร้านสแน็คดูตัว เพื่อเลือกไว้ทำงาน แล้วแต่เจ้าของร้านจะเลือกใคร หากผู้หญิงคนไหนไม่ถูกเลือก นายหน้าก็จะพาไปร้านต่อ ๆ ไป เมื่อเจ้าของร้านเลือกแล้วก็จะตกลงราคากับนายหน้า เมื่อตกลงกันได้เจ้าของร้านก็จะจ่ายเงินแก่นายหน้าเงินจำนวนนั้นก็คือหนี้หรือ แทร็คที่ผู้หญิงต้องทำงานจ่ายคืนให้แก่เจ้าของร้าน จำนวนเงินค่าแทร็คจะแตกต่างกันไปตามระยะเวลาที่ผู้หญิงเดินทาง จีราภาเดินทางมาเมื่อปี 2531 เสียค่าแทร็ค 180 ใบ (ใบคือคัพที่ผู้หญิงบริการทางเพศชาวไทยเรียกธนบัตร ใบละ 10,000 เยน 180 ใบ จึงเท่ากับ 1,800,000 เยน) จารุณีเดินทางมาปี 2545 จ่ายค่าแทร็ค 450 ใบ ข้อมูลจากเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่นกล่าวว่า ค่าแทร็คในปี 2551 ที่กลุ่มหญิงไทยที่ถูกจับเสียคือ 500 - 550 ใบ

สมัครใจหรือถูกหลอกลวง

ในขณะที่หญิงที่สัมภาษณ์ทุกคนรู้ว่าจะมาทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนีและญี่ปุ่น มีเพียงจันทร์และจรรยาเท่านั้นที่ไม่รู้มาก่อน นายหน้าบอกจันทร์ว่าให้มาขายดีมีสำหรับจรรยาคนที่ไปชักชวนบอกว่าให้มาทำงานล้างจานในญี่ปุ่น รายได้ดีมาก ทั้งสองคนมาด้วยความจริงว่าต้องมาทำอะไรเมื่อเดินทางถึงญี่ปุ่นแล้ว ดังนั้นการเดินทางมาค้าบริการทางเพศของจรรยาและจันทร์ จึงเป็นการหลอกลวง ในขณะที่หญิงที่สัมภาษณ์คนอื่น ๆ มาค้าบริการทางเพศโดยสมัครใจ

สถานประกอบการ

ในเยอรมนี สถานประกอบการที่หญิงที่สัมภาษณ์เข้าไปทำงาน มี 2 ประเภทนั้นคือ 1) บาร์กึ่งโรงแรม นั่นคือชั้นล่างจะเป็นบาร์สำหรับขายดีมี ส่วนชั้นบนจะเป็นห้องไว้รับรองแขกที่ต้องการใช้บริการ ที่บาร์จะมีหญิงไทยเป็นคนคุมผู้หญิงที่ทำงาน ด้านหลังบาร์จะมีห้องพักให้กับหญิงที่ทำงานอาศัยด้วย โดยเสียค่าเช่ารายวัน ปานจันทร์เดินทางเข้ามาเยอรมนีครั้งแรกนั้นเป็นปี 2540 และเข้าทำงานในสถานประกอบการลักษณะนี้ 2) สถานประกอบการอีกลักษณะหนึ่งซึ่งหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีทำงาน จะเป็นบ้านเรียกกันในหมู่หญิงทำงานว่า “บ้านทำงาน” ภายในอาจแบ่งเป็นอพาร์ทเมนต์ หลายชุด หรืออาจมีชุดเดียว แต่ละชุดอาจมีห้องทำงานห้องเดียว หรือ สอง สามห้องแล้วแต่ขนาด ปานเงิน เริ่มต้นทำงานใน “บ้านทำงาน” ลักษณะนี้ ที่ “แม่แทร็ค” เป็นเจ้าของแต่ปรารถนาและปริญญา เริ่มทำงานในบาร์แห่งเดียวกับที่ปานจันทร์เคยทำ

จากประสบการณ์ของจิราภาที่ทำงานค้าบริการทางเพศมาประมาณกว่า 10 ปี แสดงให้เห็นรูปแบบการค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นที่หลากหลายกว่าร้านสเน็คที่สังคมไทยรู้จัก จิราภาเล่าว่า เคยทำงานมาเกือบทุกประเภทแล้ว ตั้งแต่เป็นนางทางโทรศัพท์ ทำงานในห้องแบ่งเช่า อาบอบนวดในสถานบริการที่มีบ่อน้ำแร่ จะขาดอยู่อย่างเดียวคือ ช่างบนเกาะในโอเซะ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้หญิงไม่ชอบที่จะไปทำงาน

จุดหมายในประเทศปลายทาง

หญิงไทยที่มาค้าบริการทางเพศในเยอรมนีจะถูกพามาทำงานในเมืองที่นายหน้ามีเครือข่ายอยู่ ไม่สามารถที่จะเลือกเองได้ ปานจันทร์ ปริญญา และ ปรรธนา เข้ามาทำงานในบาร์ ในเมืองเล็ก ๆ ในเขตเวสฟาเลินตะวันออก ส่วนปานเงิน มาทำงานใน “บ้านทำงาน” ในเขตเดียวกันส่วน ปภาดา มาทำงานในภาคใต้ของเยอรมนี ผู้หญิงจะไม่ได้รับอนุญาตให้ไปทำงานที่อื่นหากว่ายังใช้แท็คไม่หมด นอกเสียจากว่าแม่แท็คให้เดินทาง ปานจันทร์ และ ปภาดา สามารถทำงานใช้แท็คหมดภายในเวลาไม่ถึงปี ปริญญา และปรรธนา ยังใช้หนี้แท็คไม่หมดก็ต้องกลับประเทศไทย ปริญญา ถูกตำรวจจับ เพราะไม่มีวีซ่า ปรรธนาเกรงศาลตัดสินว่าจ้างผู้ชายแต่งงานซึ่งหนีกลับประเทศไทยก่อน หลังจากหมดแท็คแล้ว ทั้งปานจันทร์ และ ปภาดา ออกเดินทางไปทำงานในเมืองต่าง ๆ

การทำงานของหญิงค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นก็คล้ายคลึงกับในเยอรมนี ผู้หญิงจะไม่มีอิสระที่จะเดินทางไปทำงานตามที่ต้องการหากตราบไต่ที่ยังใช้หนี้แท็คไม่หมด หญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะทำงานในร้านสเน็คใน Ibaraki (แจ่มจันทร์ จุไร และจารุณี) Tokyo (จิราภา) หรือ Nagano (จันทร์) ซึ่งเป็นเขตเมือง แต่ปานจันทร์บอกว่าตอนที่เธอมา นั้น ไปทำงานในเขตชนบทที่ Fugui หลายคนจะเปลี่ยนสถานที่ทำงานเปลี่ยนเมืองเมื่อใช้แท็คหมด แต่ จริยา อยู่ใน Yokkaichi ตั้งแต่เดินทางมาจนถึงปัจจุบัน

รายได้และสภาพการทำงาน

รายได้จากการค้าบริการทางเพศนั้น หญิงที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีกล่าวว่า การทำงานในบาร์ผู้หญิงจะมีรายได้จากการขายดื่ม คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ สำหรับรายได้จากการค้าบริการทางเพศในบาร์จะต้องแบ่งกับเจ้าของคนละครึ่ง โดยแขกจะจ่ายกับหญิงที่คุมบาร์ก่อนที่จะขึ้นห้องกับผู้หญิง สำหรับการทำงานใน “บ้านทำงาน” ก็เช่นกันมักเป็นการทำงานแบ่งครึ่งในช่วงที่ยังอยู่ในแตร็ค เมื่อหมดแตร็คแล้วอาจตกลงราคากันใหม่ได้ แต่การทำงานในบาร์ไม่ว่าจะอยู่ในแตร็คหรือไม่ จะเป็นการทำงานแบ่งครึ่งเสมอ การทำงานในช่วงที่ยังต้องใช้แตร็คผู้หญิงมักไม่มีสิทธิเลือกแขกเจ้าของมักจะพยายามให้ทำงาน โดยอ้างว่าจะได้ใช้แตร็คหมดเร็ว ๆ แต่หากใช้แตร็คหมดแล้วผู้หญิงสามารถที่จะเลือกแขกได้

การทำงานในร้านสแน็คก็จะคล้าย ๆ กับการทำงานในบาร์ในเยอรมนี คือจะเป็นการทำงานแบ่งครึ่ง และในช่วงที่ยังอยู่ในแตร็ค ผู้หญิงจะต้องขายบริการทางเพศ เจ้าของสามารถบังคับให้รับแขกได้ ต่อเมื่อใช้หนี้แตร็คหมดแล้ว ผู้หญิงจึงสามารถเลือกได้ว่าจะขายดื่มเพียงอย่างเดียวหรือจะขายบริการทางเพศด้วย

ปานจันทร์เปรียบเทียบสภาพการทำงานค้าบริการทางเพศ และชีวิตในประเทศญี่ปุ่นและเยอรมนีว่า “ญี่ปุ่นดีกว่า เหมือนไทย อยู่ใกล้ทะเล ที่นี่ก็น่าอยู่ แต่มันไม่เหมือนกัน อยู่เยอรมันเหมือนอยู่คนเดียว ในญี่ปุ่นคนไทยรักกันมากกว่าคนไทยที่นี่ ญี่ปุ่นดีกว่า แต่ที่นี่ก็ชอบเพราะหนูไม่ชอบอากาศร้อน อากาศที่นี่ดี พูดถึงการทำงานในเยอรมันจะโหดกว่า ในญี่ปุ่นไม่ต้องลงแรง ที่นี่ใช้แรงตัวเองจริง ๆ เลย หนูหมายถึงว่าทำงานแบบนั้น ที่ญี่ปุ่นแขกจะพาไปเที่ยว ไปกิน แล้วค่อยไปนอน บางทีก็ไม่มีอะไร แต่ที่นี่ใช้แรงงานจริง ๆ เจอหนักกันก็แบบนั้นแบบเดียว ใช้แรงงานจริง ๆ ที่ญี่ปุ่นเจอกันก็ยิ้มให้กัน ที่นี่จริง ๆ ใช้แรงงานจริง ๆ ใช้แรงตัวเอง แล้วก็ทรมานจริง ๆ แล้วแต่เขาจะทำญี่ปุ่นเขาจะให้เกียรติเรา (ปานจันทร์ : 3/7 - 14)”

สถานภาพทางกฎหมาย

หญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นที่ทำงานค้าบริการทางเพศ จะมีกลุ่มที่เดินทางด้วยวีซ่านักท่องเที่ยว เช่น แจ่มจันทร์ เมื่อเดินทางมาถึงก็จะอยู่เกินกำหนดวีซ่า (overstay) สำหรับกลุ่มที่เดินทางด้วยหนังสือเดินทางผู้อื่น หรือ ใช้วิธีการอื่นเช่น transit ซึ่งเป็นวิธีการที่ผิดกฎหมายอยู่แล้วก็จำเป็นต้องอยู่อย่างไม่มีวีซ่า ณ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์ จุไร จันทร และ จิราภา ยังคงพำนักอยู่ในญี่ปุ่นโดยไม่มีวีซ่า สำหรับจิราภานั้นนับเป็นปีที่ 20 แล้วที่อยู่อย่างผิดกฎหมายในญี่ปุ่น

ปานจันทร์ และ ปริญญา เมื่อเข้ามาทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนีครั้งแรก ก็เข้ามาด้วยวีซ่านักท่องเที่ยวแล้วอยู่เกินกำหนดวีซ่าปริญญาถูกตำรวจจับส่งกลับประเทศไทย ส่วนปานจันทร์อยู่ทำงานต่ออย่างไม่มีวีซ่า อีกปีกว่า เมื่อพบแฟนชาวเยอรมัน แฟนให้เงินเดินทางกลับประเทศไทยเพื่อไปเดินเรื่องด้านเอกสาร เพื่อที่จะเดินทางกลับเข้ามาใหม่ อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ในขณะที่ปานจันทร์และปริญญาทำงานโดยไม่มีวีซ่า “แม่แตร็ค” ของปานเงิน และปรารณา รวมทั้งปภาดา ช่วยจัดการให้หญิงทั้งสามสามารถอยู่ในเยอรมนีได้อย่างถูกกฎหมาย ด้วยการหาจ้างผู้ชายเยอรมันให้แต่งงาน จากข้อมูลที่ได้จากการให้คำปรึกษาหญิงไทย พบว่าการมาทำงานค้าบริการทางเพศโดยจ้างชายเยอรมันหรือชายที่มีวีซ่าถาวรสำหรับเยอรมนีแต่งงาน เป็นสิ่งที่หญิงไทยส่วนใหญ่ที่ค้าบริการทางเพศในเยอรมนีใช้เพื่อให้สามารถอยู่ทำงานได้อย่างถูกกฎหมาย

นอกจากจุไร จันทรและจิราภาที่อยู่ญี่ปุ่นโดยไม่มีวีซ่าแล้ว หญิงไทยที่สัมภาษณ์ซึ่งทำงานเช่นเดียวกันนี้ในญี่ปุ่นมีสิทธิพำนักรุ่นทุกคน แจ่มจันทร์ จรรยา ได้สิทธิพำนักรุ่นในฐานะภรรยาของชายญี่ปุ่น ในขณะที่จารุณีได้เพียงสิทธิพำนักรุ่นในฐานะภรรยา เพราะเพิ่งแต่งงานได้ไม่นาน ส่วนจริยาได้สิทธิพำนักรุ่นเนื่องจากเป็นแม่ของลูกที่มีสัญชาติญี่ปุ่น **เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สถานะทางกฎหมายของหญิงเหล่านี้เปลี่ยนไปก็คือ สถานะภาพการเป็นภรรยา และแม่ของชาวญี่ปุ่น** หญิงเหล่านี้ เมื่อทำงานระยะหนึ่งอาจเป็นเวลาหลายปี จึงพบชายญี่ปุ่นที่เต็มใจจะแต่งงานด้วยหญิงเหล่านี้ก็จะมอบตัวต่อสำนักงานการตรวจคนเข้าเมือง และกลับประเทศไทยเพื่อจัดเตรียมเอกสารในการแต่งงานส่งให้แฟนเพื่อดำเนินการ แล้วเดินทางขึ้นมาอีกครั้งในฐานะภรรยา บ่อยครั้งที่การตัดสินใจแต่งงานของผู้หญิงก็มีเงื่อนไขของวีซ่าเข้ามาเกี่ยวข้อง “ตอนนั้นก็ตัดสินใจลำบากโทรไปหาแม่ ๆ ก็บอกว่า สงสารเกอย่าทำแก ก็เลยตัดสินใจแต่งงาน และพอดีตอนนั้นมีปัญหากับ ตม. จะมาตรวจบ่อย ๆ ก็เลยแต่งงานจะได้มีวีซ่าด้วย (จารุณี : 2/4 - 5)”

ประเด็นเรื่องวีซ่านับเป็นปัญหาหนึ่งของหญิงไทยในญี่ปุ่น โดยเฉพาะหญิงที่ทำงานค้าบริการทางเพศ เพราะตำรวจตรวจคนเข้าเมืองมักจะเข้ามาตรวจที่ร้านสแน็คบอยการทำงานโดยไม่มีวีซ่า จึงเสี่ยงต่อการถูกจับและส่งกลับบ้าน นอกจากนี้หากมีลูกปัญหาก็จะตามมาอีก จิรายูกินกับชายญี่ปุ่น เมื่อมีลูกก็มักจะจัดการอย่างไร ไม่รู้ว่าลูกจะได้สัญชาติอะไร รวมทั้งกลัวว่าแฟนที่เป็นยากูซ่าจะใช้ประเด็นเรื่องวีซ่าเป็นเงื่อนไขที่จะเอาตัวลูกไป พอได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มที่ช่วยเหลือคนไทยด้วยการขอให้แฟนยอมรับจดทะเบียนรับรองบุตร ทำให้ลูกของจริยาได้สัญชาติญี่ปุ่น อันเป็นผลให้จริยาได้สิทธิพำนักรุ่น จิรายาก็กล่าวว่า ชีวิตดีขึ้นแต่นั้นมา

ชีวิตหลังการค้าบริการทางเพศ

ในหญิงกลุ่มนี้ จะมีเพียงจุไรเท่านั้นที่ยังค้าบริการทางเพศอยู่ คนอื่น ๆ เลิกอาชีพนี้แล้ว เนื่องจากต้องการใช้ชีวิตครอบครัว และอีกประการหนึ่งสามีหรือชายที่อยู่กินด้วยไม่ต้องการให้ผู้หญิงทำงาน จิราภา และจารุณี ยังทำงานในร้านสแน็ค เพียงขายติ่มเต๋เท่านั้น ไม่ได้ออกไปกับแขกจารุณีต้องการหางานอื่นทำแต่ยังหาไม่ได้ จันทรนั้นไม่ทำงานร้านสแน็คอีกแล้ว เธอใช้ชีวิตอยู่อยู่กับคนงานไทยที่ไม่มีวีซ่าเช่นกัน และรับพักรมมัดที่บ้าน จรรยาแต่งงานมีลูกเล็ก ๆ สองคนต้องอยู่ดูแลที่บ้าน แจ่มจันทร์รับจ้างตัดเสื้อผ้า และเปิดร้านสแน็ค เธอเล่าว่า การทำมาหากินจะลำบากมากขึ้น ตม. ตรวจจับทุกเดือน คนไทยที่อยู่ไม่มีวีซ่าหายหน้าไปเกือบหมด ผู้หญิงที่ทำงานร้านสแน็คปัจจุบันจึงเป็นแม่บ้านเป็นส่วนใหญ่ หญิงที่ไม่มีวีซ่าจะมาดึก ๆ จริยาใช้ชีวิตอยู่กับลูกและมีเงินให้หญิงไทยกู้

ในขณะที่ดูเหมือนว่าหญิงที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ที่สามารถเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายจากอยู่อย่างผิดกฎหมายมาเป็นผู้ที่มีสิทธิพำนัถาวร และมีความลงตัวในชีวิตครอบครัวและการงานพอสมควร แต่สำหรับจิราภา และ จันทร ที่ยังไม่มีวีซ่านั้น ทั้งสองยังไม่รู้ว่า จะจัดการกับชีวิตตนเองอย่างไร จันทร อยู่ญี่ปุ่นอย่างไม่รู้ว่าเมื่อไรจะถูก ตม. จับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้ที่มีการตรวจจับกันอย่างสม่ำเสมอเกือบทุกเดือน ทางบ้านที่เมืองไทยต้องการให้กลับบ้าน เธออยากกลับแต่ก็ยังกลับไม่ได้ “อนาคตอยากกลับบ้าน แต่ต้องรอก็ไม่รู้ว่ารออะไร เคยคุยกับแฟน เขาบอกให้รอกลับพร้อมกัน (จันทร : 3/12)” อาจเป็นด้วยอนาคตที่ไม่อาจจะคาดเดาได้หรือไม่ จันทรจึงดื่มจัดและเมาเกือบทุกวัน จิราภาก็ยังสองจิตสองใจ “ตัวเองยังไม่รู้จะเอาอย่างไรกับชีวิต แฟนคนที่เลี้ยงดูปัจจุบันก็มีเมียมีลูกแล้ว คงจะแต่งงานด้วยไม่ได้ ครั้นจะหาคนแต่งงานก็คงไม่มีใครเอา เพราะแก่แล้ว แต่จะกลับเมืองไทยก็ไม่รู้จะไปทำอะไร อายุมากแล้ว และไม่มีวุฒิ แต่แฟนที่เลี้ยงบอกว่า กลับไปอยู่เมืองไทยก็จะส่งเงินให้ใช้ แต่ก็ไม่แน่ใจว่าจะจริงแค่ไหน (จิราภา : 3/28 - 31)” สำหรับจุไรนั้น คงจะได้เปลี่ยนสถานะจากคนต่างชาติที่อยู่อย่างผิดกฎหมายมาเป็นคนที่มิวีซ่าในไม่ช้าจุไรตัดสินใจจะแต่งงานกับแฟนชาวญี่ปุ่น เพียงแต่กำลังเดินเรื่องทางเอกสารอยู่เท่านั้น

กรณีของหญิงที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีก็เช่นเดียวกัน ปานจันทร์ ปริญญา ปภาดา ปานเงิน และปรารธนา อยู่ได้อย่างถูกกฎหมาย เพราะแต่งงานกับชายเยอรมัน ปภาดา พบรักระหว่างทำงาน จึงหย่ากับสามีที่จ้างแต่งและแต่งงานใหม่ เธอเลิกค้าบริการทางเพศ มาทำงานรับจ้างแทน ปานจันทร์ ปริญญา ปานเงิน และปรารธนา ยังคงทำงานอยู่ ปานจันทร์ต้องการเก็บเงินสักก้อนในขณะนี้ที่ลูกยังเล็กไม่รู้ความ และจะเลิกอาชีพนี้ เมื่อลูกเข้าโรงเรียนอนุบาล สามีของปริญญาและปรารธนาไม่ค่อยพอใจที่ทั้งสองทำงาน แต่ก็ห้ามไม่ได้เพราะไม่มีเงินที่จะส่งครอบครัวของภรรยา จึงได้แต่หวัง

กลุ่มแรงงานแอบแฝง

การทำงานอีกรูปแบบหนึ่งของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนี คือ งานที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศ หญิงเหล่านี้เดินทางเข้าเยอรมนีด้วยวัตถุประสงค์ที่จะหางานทำ แต่เนื่องจากว่ามิได้มีความรู้เฉพาะที่เข้าข่ายผู้เชี่ยวชาญหรือ มีความสามารถ และประสบการณ์ในการทำงานเฉพาะด้านที่คนเยอรมันไม่สามารถทำได้ เช่น การเป็นพ่อครัวปรุงอาหารไทย หรือ ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งแรงงานทั้งสองประเภทนี้กฎหมายคนเข้าเมืองของเยอรมัน อนุญาตให้เข้ามาทำงานได้ โดยจะได้วีซ่าทำงาน ดังนั้นหญิงจึงต้องหาวิธีการอื่นที่จะเข้าประเทศเยอรมนีและอยู่ในประเทศได้ และหนทางที่เปิดให้ดูเหมือนจะมีทางเดียว และเป็นเส้นเดียวกับที่สามารถเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายมาเป็นคนต่างชาติที่อยู่อย่างถูกกฎหมาย เหมือนเช่นหญิงค้าบริการทางเพศ นั่นคือการแต่งงาน ตัวอย่างในประเด็นนี้คือ ป่าน ซึ่งเรื่องราวชีวิตจะกล่าวในบทที่ 5 ว่าด้วยสิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ

กลุ่มแรงงานในรูปแบบผู้ฝึกงาน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การเดินทางไปทำงานที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศ ในญี่ปุ่น ก็ผ่านขบวนการนายหน้าเช่นกัน ทั้งนี้โดยใช้ช่องโหว่ทางกฎหมายที่เปิดให้ คือ การไปเป็นผู้ฝึกงาน (trainees) เช่นในกรณีของ จูลี ซึ่งเรื่องราวของเธอจะกล่าวในบทที่ 3 ว่าด้วยสิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ

ส่งเงินกลับบ้าน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงในกลุ่มแรงงานไม่ว่าจะเป็นงานค้าบริการทางเพศหรืองานอื่น จะส่งเงินให้ทางบ้านทั้งสิ้น นอกจากบางคนเท่านั้น อันได้แก่ ปานจันทร์ และจันทร์ ซึ่งไม่มีภาระทางเมืองไทยแล้ว เพราะได้ส่งเงินสร้างฐานะแก่ครอบครัวที่ประเทศไทยหมดแล้ว นอกจากว่าทางบ้านจะขอความช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ทุกคนจะส่งเงินให้ครอบครัวที่เมืองไทย จริยา จรรยา และจิราภา แม้จะรู้ว่าครอบครัวทางเมืองไทยเอาเงินไปใช้ในสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ก็ยังคงส่งเงินให้ไม่ได้เมื่อทางบ้านขอมา ครอบครัวของผู้หญิงเห็นผู้หญิงเป็นแค่ คนทำเงินส่งบ้าน “กลับไปเที่ยวบ้านไปดูความเจริญรุ่งเรืองของที่บ้าน พอลงไปเห็นก็เลยดอง ย่าหลอกก่อน พ่อขึ้นมาก็เลยหลอก ว่ายังไม่สบาย ต้องเอาเงินไปช่วยย่า งานก่อสร้างไม่มีจะไปขับรถตู้ ขอเงินไปซื้อรถตู้ จากนั้นก็บอกขอเงินไปซื้อที่ดิน น้องไม่สบายเป็นมาเลเรีย ต้องเอาเข้าโรงพยาบาลเอกชน ต้องส่งให้ทั้งครอบครัวรวมทั้งลูกชายด้วย (จรรยา : 2/6-10)” ครอบครัวของจิราภาก็ไม่ต่างกัน “ที่กรุงเทพฯ ต้องส่งให้ 4 ชีวิต คือแม่ น้องชาย และลูกของน้องชายอีกสองคน แม่อายุ 60 กว่าแล้วปลดเกษียณแล้ว น้องชายไม่ยอมทำงานอะไร บอกว่าหากไปทำงานก็ต้องจ้างคนมาดูแลแม่ดูแลหลานเงินเดือนจ้างคนใช้ กับเงินที่เขาจะได้ก็พอกัน ถ้าไปทำงานแล้วเอาเงินไปจ้างคนใช้ก็พอดีกันส่งเงินให้ทางบ้านมาตลอด แม่คงรู้ระแคะระคายว่าทำงานอะไร แต่ทุกคนก็รอคอยเงินที่ส่งไป (จิราภา : 3/22-27)”

กลุ่มที่เป็นภรรยา

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ที่เดินทางมาแต่งงาน เดินทางมาช่วงหลังปี 2000 ซึ่งเป็นช่วงที่อัตราการแต่งงานระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมันมีปริมาณสูง สำหรับหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่นหญิงที่เดินทางมาแต่งงานจะเดินทางมาตั้งแต่ปี 1992 ซึ่งก็เป็นช่วงที่อัตราการแต่งงานของหญิงไทยและชายญี่ปุ่นเพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นกัน

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ที่แต่งงานกับชายเยอรมัน ส่วนใหญ่จะเดินทางขึ้นมาแต่งงานที่เยอรมนี และมีเพียงบางกลุ่มซึ่งรู้จักและแต่งงานกับสามีในประเทศไทย ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มอดีตหญิงค้าบริการทางเพศ หรือที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยวจะแต่งงานที่ประเทศไทย โดยเฉพาะช่วงหลัง ๆ ที่การเดินทางเข้าประเทศเริ่มเข้มงวดมากขึ้น สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายเดินทางมาแต่งงานกับผู้หญิงในประเทศไทย แล้วเดินทางกลับมาญี่ปุ่นพร้อมกัน

หญิงไทยที่สัมภาษณ์ทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่น มักไม่ค่อยสนใจที่จะเรียนภาษา เพราะคิดว่าสื่อสารกับสามีก็พอ หรือต้องการที่จะหางานทำเป็นประเด็นหลัก หรือบางครั้งเพราะสามีไม่สนับสนุน (เช่น บัทยา และ แจ่มจิต) ทำให้บ่อยครั้งที่สื่อสารกันไม่รู้เรื่อง รวมทั้งทำให้ผู้หญิงไม่สามารถสื่อสารกับสังคมรอบข้างได้ โดยเฉพาะเมื่อมาอยู่ใหม่ ๆ และในปัจจุบันหลายคนก็ยังมีปัญหาด้านภาษาอยู่ ได้แก่ จริญญา ปิทยา บัทยา แจ่มจิต บัทยา และ ประเพณี เป็นต้น

หญิงไทยหลายคนปรับตัวไม่ได้ในช่วงแรกที่มาอยู่ในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น เช่น จริญญาไม่เคยชินกับความเป็นอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมที่อยู่ห้องเช่า หรือแมนชั่น ที่มีคนอยู่ในตึกหลายครอบครัว ไม่ใช่บ้านหลังเดียว เป็นต้น แต่หลายคนก็ไม่มีปัญหาและสำหรับจิตติเมื่ออยู่นานเข้าก็เริ่มมองเห็นความสะดวกสบายกับชีวิตที่มีระเบียบวินัยที่มีในประเทศที่ตนมาอยู่

หญิงที่สัมภาษณ์หลายคนเมื่ออยู่ในเยอรมนีได้ระยะหนึ่งก็จะไปรับลูกมาอยู่ด้วย บางรายจะเดินทางมาพร้อมลูกเลย เช่น จันทรา เป็นต้น สำหรับหญิงไทยในญี่ปุ่นไม่ปรากฏปัญหาลูกเลี้ยงกับพ่อเลี้ยง ทั้งแจ่มจันทร์ และ จันทรา สามีญี่ปุ่นให้การสนับสนุนลูกเลี้ยงเป็นอย่างดี แต่จากการบอกเล่าของจันทราที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาหญิงไทยอื่น ๆ ในญี่ปุ่นด้วยแล้ว มักมีคนโทรศัพท์มาถามเสมอ ๆ เรื่องลูกที่ตามมาจากประเทศไทย ส่วนมากจะเป็นปัญหาวิชา จะขอวิชาอย่างไร ทำอย่างไรให้ลูกได้วิชา รวมทั้งเรื่องการรับบุตรบุญธรรม ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับเรื่องวิชา เพราะการรับบุตรบุญธรรมคือหนทางที่จะได้วิชานั้นเอง

ในเยอรมนีจากข้อมูลที่สัมภาษณ์พบว่ามีปัญหานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณี พ่อเลี้ยงทำอนาจารทางเพศต่อลูกเลี้ยง ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ ประณีแยกทางกับสามี นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาการไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน พ่อเลี้ยงเยอรมันไม่พอใจที่ลูกเลี้ยงมาอยู่ด้วย (ปราณีต) หรือ ลูกติดไทยไม่ยอมรับพ่อเลี้ยง (บันดาว)

ในขณะที่หญิงไทยในเยอรมนีส่วนใหญ่จะพำนักอยู่กับสามีตามลำพังหญิงไทยในญี่ปุ่น มักจะพักอยู่กับครอบครัวสามี เจนจิราต้องพบกับแม่สามีที่จุกจิก และเข้มงวดขอบวางแผนชีวิตให้กับทุกคน พร้อมกันนั้นก็ต้องดูแลพ่อสามีที่ป่วยเป็นอัลไซเมอร์ บางคนเช่น ใจดี ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่สะใภ้ญี่ปุ่น ที่ต้องบริการคนทั้งครอบครัว จอมใจ อึดอัดกับครอบครัวสามีที่ดูถูกเหยียดหยามหญิงไทย และคอยควบคุม รวมทั้งด่าว่า

ปัญหากับครอบครัวสามีสำหรับจอมใจ และใจดี รุกรามกลายเป็นปัญหากับสามี และตามมาด้วยการหย่าร้าง สำหรับเจนจิรานั้น ช่วยดูแลพ่อสามีด้วยความสงสาร และไม่มีปัญหากับสามี เพราะเขายังสนับสนุนเธอในทุก ๆ ด้าน

นอกจากปัญหากับครอบครัวสามีแล้ว สาเหตุแห่งการหย่าร้าง ที่สำคัญอีกประการ ก็คือ ตัวของสามีเอง เมื่อหญิงไทยพบว่าสามีไม่ได้เป็นอย่างที่คิดหรือที่วาดภาพไว้ เช่น ไม่รับผิดชอบ ปรางทอง และ ใจดี มองว่าสามีเป็นลูกแห่งขอแต่เงินแม่ และขี้เกียจไม่ยอมทำงาน หรือ ชอบกินเหล้า แล้วทำเจ้าชู้กับหญิงอื่น ในกรณีของปรีดา หรือในกรณีของ ปิ่น ที่สามีกินแต่เหล้า แต่ไม่เคยดูแลครอบครัว

การสื่อสารระหว่างกันก็เป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญระหว่างสามีเยอรมันกับหญิงไทย ส่วนหนึ่งเพราะสามีไม่ค่อยพูดจา หรือไม่บอกเล่าเรื่องสำคัญ ๆ เช่น การตักงาน ให้ภรรยา รับรู้ ดังกรณีของ ปวีณา หรือ ปรางทอง และปิติ รวมทั้งประพจน์กับนงเยาว์เข้ากันไม่ได้กับสามี เพราะเขาไม่เข้าใจวัฒนธรรมไทย ซึ่งประเด็นนี้อาจเชื่อมโยงกับความรู้ด้านภาษาของหญิงไทยที่อาจไม่ดีพอ ที่จะทำให้สามีเข้าใจ หรือที่จะเข้าใจสามี ทำให้สามีไม่อาจที่จะหารือหรือบอกเล่าอะไรให้ฟังได้ หรืออาจเป็นเพราะสามีไม่ได้มองว่าภรรยาอยู่ในฐานะที่จะรับรู้เรื่องราวใด ๆ ได้ ก็เป็นไปได้ นอกจากนี้การเข้ากันไม่ได้นี้ ก็อาจเนื่องมาจากลักษณะนิสัยส่วนตัว เช่น เห็นแก่ตัวในกรณีสามีคนแรกของปารัตติ

ประเด็นความรุนแรงในครอบครัว จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่ามีอยู่ในครอบครัวข้ามวัฒนธรรม โดยเฉพาะในเยอรมนี บัทมา และ ปองจิตมีปัญหาที่สามีมักจะทุบตี และด่าทอ หรือการที่ปริมต้องทนในเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ที่เกินพอดี จนทนไม่ได้ ประพิมก็ต้องประสบปัญหาถูกสามีบังคับให้ค้าบริการทางเพศเพื่อเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัว

ปัญหาอีกประการหนึ่งของหญิงที่สัมภาษณ์กลุ่มที่เป็นภรรยาเมื่อมีปัญหากับสามี ก็คือ ลูกในช่วงที่ผู้หญิงแยกตัวออกจากสามี ไปหาที่อยู่อาศัยใหม่ มักจะไปตัวคนเดียวไม่ได้ พาลูกไปด้วย เพราะต้องการหนีปัญหา ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ การแย่งลูก ว่าลูกจะอยู่กับใคร ใครจะได้ใช้อำนาจปกครองบุตร ใจดี มีเรื่องกับพ่อสามีและหนีออกมาอาศัยคนรู้จัก เธอไม่ได้พบลูกระยะหนึ่ง เพราะพ่อสามีไม่ยอมให้เข้าบ้าน แต่ใจดีก็ได้ติดต่อทนายความให้เดินเรื่องเกี่ยวกับอำนาจปกครองบุตรให้ เมื่อจะหย่าจากสามี ได้มีการตกลงกัน ทั้งใจดีและสามีใช้อำนาจปกครองบุตรร่วมกันวันธรรมดา ลูกจะมาอยู่กับใจดี ส่วนวันเสาร์และอาทิตย์ลูกจะไปอยู่กับพ่อ

หญิงไทยในเยอรมนีหลายคนหย่าและแต่งงานใหม่ ในขณะที่หญิงไทยในญี่ปุ่นที่หย่าแล้วยังไม่ต้องการแต่งงาน เพราะจากประสบการณ์ที่ถูกควบคุมจากครอบครัวสามี จึงยังต้องการความเป็นอิสระ แต่บางคน เช่น จอมใจ หรือ แจ่มจิต ก็ไม่ได้ปฏิเสธชีวิตคู่เสียทีเดียวเพียงแต่ยังไม่ได้พบคนที่ถูกใจจริง ๆ เท่านั้น

หญิงไทยในเยอรมนีบางคนที่เคยหย่าแล้ว จะใช้ชีวิตอยู่ในระหว่างสองประเทศ เช่น ประภาก็จะไป ๆ มา ๆ ระหว่างประเทศไทยและเยอรมนี เพราะสามีเยอรมันก็ยังต้องการใช้ชีวิตในประเทศบ้านเกิดของตนเองบ้าง และในฐานะผู้ที่รับบำนาญก็ยังมีเหตุให้ต้องติดต่อกับทางการเป็นครั้งคราว เช่นต้องรายงานตนเป็นระยะว่ายังมีชีวิตอยู่ เป็นต้น

การเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยของคู่สมรสข้ามชาติ ในงานศึกษาวิจัยบางชิ้นในประเทศไทยในปัจจุบัน (เช่น บัวพันธ์ 2548, 2549) ถูกมองว่าเป็นการที่ “ฝรั่ง” ชาวต่างชาติมาเอาเปรียบประเทศไทย มองว่าชายเหล่านี้ต้องการแต่งงานกับสาวไทย เพื่อที่จะได้มาใช้บริการสาธารณสุขไปคบบางอย่าง เช่น มาหาคนดูแลในยามแก่เฒ่า ความตั้งใจและการเดินทางกลับประเทศไทยของประภา ก็อาจถูกมองด้วยทัศนะเช่นนี้ด้วย แต่ทัศนะดังกล่าวเป็นทัศนะที่เป็นธรรมต่อหญิงไทยย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ที่ในที่สุดได้กลายมาเป็น การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานเพราะสมรสกับชาวต่างชาติ หรือไม่ เมื่อมองตามความเป็นจริง หญิงเหล่านี้ไม่ว่าจะมาแต่งงานโดยตรง หรือ โดยอ้อมเพื่อทำงาน หญิงเหล่านี้ จากข้อมูลที่สัมภาษณ์เกือบจะทุกคนจะส่งเงินกลับบ้าน ให้พ่อแม่ หรือ ลูก เดือนละประมาณ 200 - 300 ยูโร โดยเฉลี่ย หรือในบางกรณีก็คือชายต่างชาติเหล่านี้ ได้ส่งเงินกลับประเทศไทย เลี้ยงครอบครัวที่อยู่ข้างหลัง (หากภรรยาไทยไม่มีรายได้พอ) นำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทยมหาศาล หญิงเหล่านี้ส่งเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทยมากกว่า 3 ทศวรรษ หากพิจารณาปี พ.ศ. ที่หญิงเหล่านี้เริ่มเดินทาง ซึ่งก็คือปลายทศวรรษที่ 70 การกลับมาใช้ชีวิตบั้นปลายในประเทศบ้านเกิด หลังจากได้ทำงานหนัก ส่งเสียเงินทองมามากมายนับสิบปี จะถือว่าเป็นการเอาเปรียบ หรือหาผลประโยชน์จากสังคมไทย ดังนั้นในการพิจารณาประเด็นเหล่านี้ ควรที่จะต้องพิจารณาอย่างแยกแยะ โดยไม่ด่วนสรุปอย่างเหมารวม อันจะเป็นการสร้างตราบาป (stigma) แก่คู่สมรสข้ามชาติกลุ่มนี้

หญิงในเยอรมนีและในญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะตื่นนอนทำงานทำ บางส่วนเพราะยังมีภาระทางบ้านในประเทศไทย แต่บางส่วนก็เพราะต้องการเป็นตัวของตัวเอง แต่งานที่ทำส่วนใหญ่ก็เป็นงานทำความสะอาด งานโรงงาน ผู้ช่วยพ่อครัว ลูกจ้างร้านซูเปอร์มาร์เก็ต ทำสวน ซึ่งเป็นงานหนักแต่รายได้น้อย เป็นงานที่ไม่ต้องใช้ภาษามากนัก บางคนพยายามที่จะทำกิจการเป็นของตนเอง เช่นการเปิดร้านนวด ด้วยเห็นว่า สามารถที่จะมีอะไรเป็นของตนเอง “งานลูกจ้างทำให้มีรายได้แน่นอน แต่ไม่พอเก็บ (แถมจิต : 4/9 - 10)” แต่ปัญหาใหญ่ของหญิงไทยคือภาษา งานที่มีรายได้สูงขึ้น และอาจจะไม่หนักเท่านี้ โอกาสที่หญิงไทยจะได้ทำคณีน้อย เพราะต้องใช้ภาษาในการสื่อสารทำงาน การที่มีความรู้ทางภาษานอกจากจะเป็นโอกาสในการที่จะได้ทำงานที่มีรายได้ดีขึ้นและไม่หนักเท่าที่เป็นอยู่แล้ว ยังเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ผู้หญิงสามารถต่อรอง และสามารถที่จะป้องกันตัวจากการถูกเอาเปรียบได้ด้วย เพราะบ่อยครั้งที่หญิงไทยถูกเพื่อนร่วมงานเอาเปรียบ หรือมีปัญหาเข้าใจผิดกับเพื่อนร่วมงาน เพราะไม่สามารถสื่อให้เข้าใจกันได้

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่า ในที่สุดแม้ว่าหญิงไทยจะเดินทางเข้าเยอรมนีหรือญี่ปุ่นด้วยการแต่งงาน แต่ก็ได้ **พัฒนาตนเองกลายเป็นแรงงานข้ามชาติ**เช่นเดียวกัน และในความเป็นจริงแล้ว หากพิจารณาจากสาเหตุแรงจูงใจที่แต่งงาน ก็พบว่าลึก ๆ แล้ว การแต่งงานของหญิงไทยนั้นมีเป้าหมายบางอย่างแฝงอยู่ (ดูข้อ ข. ในขั้นตอนเริ่มต้นการตัดสินใจ) อันได้แก่ เหตุผลเชิงเศรษฐกิจ เช่นเพื่อหาโอกาสทำงาน เพื่อมีโอกาสส่งเสียทางบ้าน เป็นต้น การแต่งงานจึงอาจเป็นช่องทางหนึ่งของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติก็เป็นได้ เพียงแต่ในทัศนะของทางการไทยแล้ว จะจัดหรือยอมรับ หญิงกลุ่มนี้เป็นแรงงานไทยในต่างประเทศได้หรือไม่

4.3. สรุป

จากระดับการศึกษาของผู้หญิงที่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติมายังเยอรมนีและญี่ปุ่น ซึ่งมักจะจบการศึกษาระดับประถมศึกษา และภูมิลำเนาที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่มีผู้คนย้ายถิ่นแรงงานจำนวนมาก อาจมองว่ากลุ่มหญิงที่ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติยังคงเป็นกลุ่มเดิม ๆ คือจากชนบทที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ

แต่จากระดับการศึกษาของหญิงส่วนหนึ่งที่สูงถึงระดับอุดมศึกษา รวมทั้งอาชีพก่อนการเดินทางที่เป็นการประกอบวิชาชีพ ทำให้เห็นแนวโน้มว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติมิได้จำกัดอยู่ที่กลุ่มเกษตรกรจากชนบทอีกต่อไป

และจากแรงจูงใจในการย้ายถิ่นที่ชี้ชัดว่าคือ ความต้อโอกาสทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เฉพาะคนจนเท่านั้นที่ประสบปัญหานี้ แต่ชนชั้นกลางระดับล่างก็มีปัญหาเช่นกัน ปัญหานี้มิใช่ปัญหาที่จะแก้ได้ในระยะสั้น ดังนั้นก็อาจมองต่อไปได้ว่า หญิงไทยที่พิจารณาว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติคือทางเลือกในการสร้างฐานะทางสังคม ก็คงมีอยู่ต่อไป

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติมักเกิดขึ้นในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงชีวิต เช่น เมื่อจบการศึกษาต้องเข้าสู่ชีวิตการทำงาน หรือเมื่อชีวิตคู่ล้มเหลวซึ่งสนับสนุนสมมุติฐานของ Lee (Lee 1966 : 52, 54) ทั้งนี้การย้ายถิ่นนี้อาจเป็นการลงทุนเพื่ออนาคตก็เป็นได้

ไม่ว่าแรงจูงใจ ในการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติจะเป็นอย่างไร สิ่งที่สำคัญที่เป็นตัวจักรให้การย้ายถิ่นดำเนินไปก็คือ เครือข่ายทางสังคม ซึ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง จะเห็นได้ว่าผู้หญิงที่สามารถเดินทางข้ามชาติได้นั้นมักจะมีเครือข่ายทางสังคมนี้ ข้อค้นพบในงานวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไปเยอรมนีของหญิงไทยก่อนหน้านี้ ชี้ให้เห็นว่า แม้นผู้หญิงต้องการที่จะย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ หากไม่มีเครือข่ายที่จัดหา ก็เป็นนการยากลำบากที่จะเดินทาง (Pataya : 2003)

ข้อข้อมูลข้างต้นได้ชี้ให้พลวัตของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ นั่นคือ สถานภาพทางกฎหมาย และ สภาพชีวิต ของผู้หญิงย้ายถิ่น อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตามช่วงเวลา และเงื่อนไขสถานะที่เปลี่ยนไป การพิจารณาการย้ายถิ่นอย่างปรากฏการณ์ที่เคลื่อนไหว จะทำให้มองเห็นผลพวงที่ตามมา เช่น การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชน และ การย้ายถิ่นกลับของแรงงานหญิงไทยวัยเกษียณ

5

บทที่ห้า
ภาพรวม
การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ
ของหญิงไทยไปเยอรมนี
และญี่ปุ่น

แรงงานไทยและ...ชีวิตต้องสู้

ระบบการทำงานเชิงรุกต้นทาง – ปลายทาง
เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานเคลื่อนย้ายไทย – ต่างตัว

นายนรา รัตนรุจ

หัวหน้ากลุ่มพิจารณาแรงงานต่างด้าวนอกระบบ สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว

ระบบการทำงานเชิงรุกต้นทาง-ปลายทาง เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานเคลื่อนย้าย

ในการทำงานกับแรงงานต่างด้าวต้องนึกถึงคุณภาพชีวิตแรงงานต่างด้าว ซึ่งหมายถึง การมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ และมีความสุข มีความมั่นคงปลอดภัย ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ การเคลื่อนย้ายแรงงาน มี 2 รูปแบบ

1. การเคลื่อนย้ายอย่างถูกกฎหมาย ต้องมีเอกสารการเดินทางอย่างถูกต้อง ตามกฎหมาย ต้องมีระบบการเฝ้าระวังเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานเคลื่อนย้าย มีการดูแลตั้งแต่ ต้นทาง ระหว่างเดินทาง เข้าอยู่/ทำงานประเทศปลายทางกลับคืนถิ่น (ต้นทาง)

2. การเคลื่อนย้ายที่ผิดกฎหมาย ไม่มีเอกสาร ไม่มีวีซ่า หรือมีแต่ผิดประเภท ขั้นตอนการเคลื่อนย้ายแรงงานที่ต้องมีระบบการเฝ้าระวังเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต แรงต่างด้าวเคลื่อนย้าย

ขั้นตอนการเคลื่อนย้ายแรงงานมี 4 ระยะ

1. **ต้นทาง** ฐานะพลเมืองของรัฐ ผู้คิด/ประสงค์ไปทำงานต่างประเทศ ดำเนินการเพื่อจะเดินทาง ก่อนออกเดินทาง ออกเดินทาง

2. **ระหว่างเดินทาง** ช่วงแหวะพัก ช่วงไปถึงที่ประเทศปลายทาง

3. **เข้าอยู่/ทำงานประเทศปลายทาง** ช่วงเข้าพำนัคนายจ้าง ช่วงทำงาน 3 เดือนแรก ช่วงทำงาน 6 เดือน ช่วงทำงาน 1 ปี ขึ้น

4. **กลับคืนถิ่น** หมายถึงต้นทาง สำหรับ การตรวจหาการติดเชื้อเอชไอวี สำหรับคนไทยที่ไปทำงานในต่างประเทศ จะมีการตรวจตั้งแต่ต้นทาง ไปถึงปลายทาง จะมีการตรวจหาการติดเชื้อเอดส์ อีกครั้งหนึ่งหากพบจะมีการส่งกลับ ผู้ชายเป็นผู้เสี่ยง ต่อการติดเชื้อ เนื่องจากมีการเที่ยวสถานบริการในประเทศปลายทาง สำหรับผู้หญิง ที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อส่วนมากจะไปแบบแอบแฝง เช่นใช้วีซ่านักท่องเที่ยว และอยู่ ชายบริการทางเพศ เช่นในประเทศญี่ปุ่น เยอรมัน สำหรับในประเทศไทยก็มีแรงงาน ต่างด้าวที่มาขายบริการอยู่มาก ที่ยังไม่สามารถควบคุมได้

ภาพรวม การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ ของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

5

ในบทนี้ จะได้นำข้อมูลที่วิเคราะห์ข้างต้นในบทที่แล้ว มาประมวลรวมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ อันได้แก่นักวิชาการ และกลุ่ม คณะทำงานคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยจะเริ่มจากประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ หญิงที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น สาเหตุปัจจัยการย้ายถิ่น กระบวนการเดินทางสภาพชีวิตและปัญหาในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น รวมทั้งผลกระทบต่อประเทศไทยและประเทศปลายทางทั้งสองประเทศ สุดท้ายจะเป็นการสรุปถึงความเชื่อมโยงระหว่างการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานและการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

5.1 ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

จากผลงานการศึกษาวิจัยหลาย ๆ ชิ้น (Amara 1994, Komai 1995 : 191, สุริยา และพัฒนา 2539 : 13, ศิริพร และคณะ 1997) พอจะสรุปได้ว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติของคนไทยนั้น อาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้คือ

- ช่วงเวลาที่หนึ่ง เริ่มต้นตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 60 (ประมาณ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา) ในช่วงนี้จะเป็นการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปยังเยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ และประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวีย เพื่อทำงานเป็นคนรับใช้ หรือทำการค้าบริการทางเพศ
- ช่วงเวลาที่สอง มีจุดเริ่มต้นประมาณ ต้นทศวรรษที่ 70 (ประมาณ พ.ศ. 2516) ในช่วงนี้ประเทศปลายทางที่คนไทยเดินทางไปได้แก่ประเทศในตะวันออกกลาง คนไทยข้ามชาติในช่วงนี้จะเป็นผู้ชายเป็นส่วนใหญ่
- ช่วงเวลาที่สาม เริ่มตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 80 (พ.ศ. 2523 - 24) ประเทศปลายทางที่รับเข้าแรงงานไทยจะเปลี่ยนจากตะวันออกกลางมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NIC) ในภาคพื้นเอเชีย อันได้แก่ สิงคโปร์ ฮองกง เกาหลีใต้ ไต้หวัน และญี่ปุ่น

การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็น ช่วงเวลาเริ่มต้นของการย้ายถิ่นข้ามชาติไปท้องถิ่นปลายทางต่าง ๆ แต่ไม่ได้หมายความว่า การย้ายถิ่นในช่วงหนึ่ง ๆ จะหยุดลงเมื่อเกิดพื้นที่ปลายทางแห่งใหม่หรือเริ่มช่วงการย้ายถิ่นช่วงต่อไป จริง ๆ แล้วการย้ายถิ่นไปยังประเทศปลายทางต่าง ๆ ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง และจากข้อมูลนี้อาจกล่าวได้ว่า **หญิงไทยน่าจะเป็นผู้ที่บุกเบิกการย้ายถิ่นข้ามชาติ** โดยมีจุดหมายปลายทางในช่วงแรก ๆ ที่ทวีปยุโรป และประเทศหนึ่งที่เป็นประเทศ ปลายทางรับเข้าที่สำคัญ ก็คือเยอรมนี และนอกจากจะเป็นผู้บุกเบิกการย้ายถิ่นข้ามชาติแล้ว ในปัจจุบันหญิงไทยก็ยังคงเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่ยังคงย้ายถิ่นข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง และประเทศปลายทางรับเข้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งก็คือญี่ปุ่น ความต่อเนื่องของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น สามารถยืนยันได้ด้วยตัวเลขสถิติของหญิงไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอในทั้งสองประเทศ นั่นคือ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติจากไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น จึงเป็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง

หากพิจารณาการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของคนไทยไปยังประเทศในยุโรปอื่น ๆ เช่น ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก ซึ่งเป็นประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นกัน เมื่อพิจารณาในด้านเพศสภาพ จะพบว่า คนไทยที่เดินทางเข้าไป และพำนักอยู่ในประเทศเหล่านี้ จะเป็นหญิงมากกว่าชายเกือบสองเท่า (Panitee 2007, Lisborg 2002) และในประเทศทั้งสองนี้ หญิงไทยที่เข้าไปมักจะไปทำงานค่าบริการทางเพศ หรือแต่งงานกับชายในประเทศนั้น เพื่อพัฒนาตนเองเป็นแรงงานข้ามชาติในระยะเวลาต่อมา ดังนั้น อาจกล่าวได้หรือไม่ว่า การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของไทยไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมอย่างสูง เช่น ในยุโรปและญี่ปุ่น จะเป็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง (feminization of migration)

5.2 หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติ

หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น ส่วนใหญ่จะเป็นหญิงที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสานของไทย ซึ่งถือว่าเป็นภาคที่ยากจนกว่าภาคอื่น ๆ แต่ในช่วงหลัง เมื่อการท่องเที่ยวได้ขยายไปยังพื้นที่ภาคใต้ ก็มีหญิงจากภาคใต้เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติด้วย หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา แต่ก็มีระดับมัธยมศึกษา ปวช. ปวส. และปริญญาตรีด้วย

ในด้านอาชีพของผู้หญิงก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนีนั้น จะแบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่กลุ่มที่ทำงานค่าบริการทางเพศ และกลุ่มที่ประกอบอาชีพอื่นๆ อันได้แก่ พนักงานในบริษัท ทำหน้าที่เสิร์ฟ ยาม และพนักงานขายในห้างสรรพสินค้า ลูกจ้างในโรงงาน ลูกจ้างในร้านอาหารเป็นคนเสิร์ฟ ช่วยงานในครัว และรับจ้างทั่วไป ครุ รวมทั้ง ประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น เปิดร้านซักรีด รับเหมาทำอาหารส่งตามโรงเรียน และเสริมสวย เป็นต้น แต่ก็มีบางคนที่ยังไม่ได้ทำงานอะไร เพราะเพิ่งจบการศึกษา หรือยังศึกษาอยู่

หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นส่วนใหญ่เคยสมรส หรืออยู่กินฉันสามีภรรยา กับชายไทยมาก่อน แต่ได้หย่าร้างหรือแยกทางกันก่อนที่จะเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติมาเยอรมนี และญี่ปุ่น หญิงเหล่านี้จะมีบุตรกับสามีไทย และเป็นผู้ที่ต้องดูแลบุตรแต่เพียงผู้เดียว หญิงหลายคนนำบุตรมาอยู่ด้วยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

หญิงไทยเหล่านี้มักจะเดินทางออกจากบ้านเกิดเมื่ออายุระหว่าง 15-25 ปี อายุ เมื่อเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติจะมากกว่านั้น ประมาณ 21-40 ปี ในกรณีประเทศญี่ปุ่น หญิงส่วนหนึ่งที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นจะมีอายุน้อยกว่า 20 ปี

จากการพิจารณาชีวประวัติของหญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ และเมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยเดิม (เปรียบเทียบ พัทยา 2541 และ Pataya 2002, 2003) สามารถที่จะจัดแยกกลุ่มของหญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่นได้ โดยใช้วิธีวิทยาว่าด้วยการจัดกลุ่มทางอุดมคติ (ideal type) ของ Gerhardt (1986, 1991) ได้ดังนี้

5

แม่ที่ต้องเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง (single mother) หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่นส่วนใหญ่เคยแต่งงาน หรืออยู่กินฉันสามีภรรยากับชายไทยมาก่อน แต่เลิกรา หย่าร้าง หรือบางรายก็เป็นหม้าย และมักจะมีลูกที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูเพียงลำพัง เนื่องจากสามีไม่สนใจหรือละทิ้งให้เป็นภาระ ปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้เดินทางไปทำงานในต่างประเทศก็คือ ปัญหาในครอบครัว และความต้องการที่จะปรับปรุงหรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคงขึ้น

แต่ก็มีหญิงบางส่วนที่แต่งงานแต่ชีวิตคู่ไม่ได้ลัมเหลว ก็เดินทางด้วย ส่วนหนึ่งจะเดินทางไปกับคู่ครอง อีกส่วนหนึ่งจะเดินทางไปคนเดียว เหตุผลที่ตัดสินใจมักจะเป็นความคาดหวังที่จะเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

หญิงบริการทางเพศ หญิงไทยอีกกลุ่มหนึ่งที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นได้แก่หญิงที่ทำงานบริการทางเพศ ซึ่งส่วนมากมักจะให้บริการแก่ชาวต่างชาติ ส่วนมากจะทำงานในพัทยา บางส่วนจะทำงานที่พัฒนาพงษ์หรือบาร์เบียร์ในย่านถนนข้าวสาร หญิงกลุ่มนี้เมื่อเข้ามาทำงานบริการนี้ก็มีความหวังส่วนหนึ่งว่าอาจจะได้แต่งงานกับชายต่างชาติ เนื่องจากเห็นแบบอย่างจากเพื่อน หรือญาติที่เป็นคนชักชวน ซึ่งได้แต่งงานไปกับชายต่างชาติ และกลับมาเยี่ยมบ้านอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จ การเดินทางมาเยอรมนี ก็คือการสร้างครอบครัว และเริ่มต้นใหม่ และเหตุผลที่สำคัญอีกประการ โดยเฉพาะกรณีเดินทางไปทำงานในญี่ปุ่นก็คือ รายได้ที่สูงกว่า และหญิงบางส่วนก็เคยผ่านการทำงานขายบริการทางเพศในต่างประเทศ เช่น ส่องกง มาเก๊า หรือสิงคโปร์ มาแล้วก่อนที่จะเดินทางมาญี่ปุ่นหรือเยอรมนี

หญิงสาวโสด ซึ่งส่วนมากมักเป็นผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจที่แสวงหาโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจ หญิงกลุ่มสุดท้ายนี้ จะเป็นหญิงสาวที่ยังไม่เคยแต่งงานหรือมีคู่ครอง มักจะเป็นชนชั้นกลางระดับล่าง ที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ามีความเดือดร้อนในด้านเศรษฐกิจ แต่ในความรู้สึกของผู้หญิงแล้ว เห็นว่าไม่มีโอกาสที่จะสร้างฐานะ ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจให้เป็นไปตามที่ตนต้องการได้ และมองเห็นว่าการเดินทางย้ายถิ่นเข้ามาเยอรมนี หรือญี่ปุ่นคือหนทางที่อาจจะทำให้เธอมีโอกาสดังกล่าว

5.3 สาเหตุปัจจัยการย้ายถิ่น

จากข้อมูลสัมภาษณ์ และข้อมูลรวมทั้งข้อค้นพบอื่น ๆ อาจวิเคราะห์สาเหตุของการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นได้ดังนี้คือ

5

5.3.1 สาเหตุแรงจูงใจที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติ

1. แรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ หญิงไทยเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นมีแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจหลักอยู่ 2 ประการคือ ความต้องการที่จะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคง หรือยกฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น และต้องการใช้หนี้หนี้สินที่ว่ามีไม่ได้เกิดเพราะความยากจน แต่เป็นเพราะการพนัน หรือเพราะการลงทุนเพื่อการเดินทางย้ายถิ่น หรือต้องการใช้หนี้แทน พ่อแม่ นั่นคือการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นมิใช่ด้วยปัญหาความยากจน หากเป็นไปด้วยเห็นว่าจะเป็นโอกาสในการเพิ่มพูนรายได้ และสิ่งที่เธอขาด คือ โอกาสที่จะสร้างฐานะ โอกาสที่จะมีเงินเพียงพอที่จะช่วยเหลือพ่อแม่หลายคนเห็นความจนของพ่อแม่จึงไม่ต้องการที่จะมีสภาพเศรษฐกิจเหมือนพ่อแม่ และต้องการหลักประกันที่มั่นคงที่ดูเหมือนจะหาไม่ได้ในประเทศไทย กอรปกับหญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีลูกที่ต้องส่งเสียเลี้ยงดูตามลำพัง ในหญิงหลาย ๆ ราย การย้ายถิ่นนี้ก็เพื่อไปเพื่อหาหลักประกันทางเศรษฐกิจที่มั่นคงให้ลูกด้วย เพื่อให้ลูกมีโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น สำหรับผู้หญิงบางส่วนสิ่งที่ล่อใจให้เธอเดินทางคือโอกาสที่จะหารายได้ก่อนโตในระยะเวลานั้น ซึ่ง เป็นสิ่งที่ Phannee Chunjitkaruna (2000) มองว่าเป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้แรงงานไทยย้ายถิ่นไปขายแรงงานในญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตามข้อค้นพบจากงานศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้เกี่ยวกับการย้ายถิ่นไปเยอรมนีของหญิงไทย (Pataya 2003) พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจนมิใช่ปัจจัยที่ผลักดันให้ผู้หญิงย้ายถิ่น การที่จะตัดสินใจย้ายถิ่นนั้นยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ หลายประการอีกด้วย เช่น ปัญหาครอบครัว เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น นั่นคือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ มิจำเป็นต้อง หมายถึง ความเดือดร้อนด้านเงินทอง หรือ ความยากจน เท่านั้น แต่คงต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไปว่า จุดเริ่มนั้น คือ ความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ หรือว่า เป้าหมายอยู่ที่การยกฐานะทางเศรษฐกิจ

5

2. ปัญหาทางครอบครัว หญิงไทยส่วนมากเป็นผู้ที่เคยมีครอบครัวแล้ว จากประวัติชีวิตจะพบว่า การเดินทางไปเยอรมนีหรือญี่ปุ่นเกิดขึ้นเมื่อความสัมพันธ์นั้นสิ้นสุดลง คือหย่าร้าง เลิกรา หรือแยกกันอยู่กับสามี ความสัมพันธ์ที่แตกร้างก่อให้เกิดปัญหาทางด้านจิตใจกับผู้หญิง การเดินทางไปต่างประเทศจึงเป็นทางออกของหญิงไทยจำนวนไม่น้อยที่ต้องการหนีปัญหานี้ หรือแม้แต่อนิสัยที่คอยตามรังควาน นอกจากนั้นในบางรายการเดินทางไปเยอรมนีหรือญี่ปุ่นก็คือการพิสูจน์ตนเองให้สังคมเห็นว่าสามารถแก้ปัญหา และดำเนินการใด ๆ ให้บรรลุถึงเป้าหมายได้ด้วยตนเอง

3. สร้างครอบครัวและเริ่มต้นชีวิตใหม่ซึ่งมักจะเป็นแรงจูงใจของหญิงบริการทางเพศที่ตัดสินใจแต่งงานกับชายเยอรมัน และหญิงที่เดินทางผ่านสำนักงานจัดหาคู่ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น หญิงไทยที่ตัดสินใจเข้าสู่อาชีพบริการทางเพศต่อชายชาวต่างชาติ ส่วนหนึ่งก็ด้วยความหวังที่จะได้แต่งงานกับ “ชายต่างชาติที่ดี ๆ มีฐานะ” (ยุพา และ คณะ 2531 : 58, Pataya 2003 : 153) ดังนั้นการไปเยอรมนีของพวกเธอ จึงเป็นการสร้างครอบครัวและเริ่มต้นชีวิตใหม่

ในขณะเดียวกันหญิงเหล่านี้ก็คำนึงถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจด้วย นั่นคือโอกาสที่เธอจะสามารถจุนเจือครอบครัวทางเศรษฐกิจได้ ดังนั้นก่อนตัดสินใจ ผู้หญิงส่วนมากจึงตั้งเงื่อนไขต่อชายต่างชาติให้รับผิดชอบส่งเสียค่าเลี้ยงดูแก่ครอบครัว โดยเฉพาะต่อลูกด้วย

4. การเลียนแบบ และความคุ้นเคยกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ จะเห็นว่าหญิงที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะมีญาติ หรือเพื่อน ที่อยู่ในประเทศเยอรมนีหรือญี่ปุ่น ที่เป็นตัวแทนภาพความร่ำรวย ความมีหน้ามีตา จากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ที่นำเงินร่อยตาม รวมทั้งในหมู่บ้านที่ผู้หญิงมีถิ่นกำเนิดหรือหมู่บ้านใกล้เคียงก็เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นกันมาก ทั้งสองประการทำให้ผู้หญิงเกิดความคุ้นเคยกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ ไม่หวาดระแวงต่อการชักชวนทั้งนี้ส่วนหนึ่ง ภาพการย้ายถิ่นข้ามชาติที่มักปรากฏในหมู่บ้านที่คุ้นเคยมักเป็นภาพของความร่ำรวยความมีหน้ามีตา

5. การไม่มีความรู้เกี่ยวกับท้องที่ปลายทาง ปัญหาในการปรับตัว หรือ ความอึดอัดกับสภาพที่อยู่อาศัย รวมทั้งการที่หญิงไทยบางคนถูกหลอกให้ไปทำงานบริการทางเพศ หรือการที่จ่ายค่านายหน้าเพื่อไปเป็นผู้ฝึกงาน แต่กลับเดินทางด้วยวีซ่านักท่องเที่ยววนั้น เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่รู้ เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ เงื่อนไขในการออกวีซ่า หรือ การทำงานต่าง ๆ ในประเทศปลายทาง หญิงไทยส่วนใหญ่ที่เดินทางไม่มีความรู้ และก็ดูเหมือนว่าไม่ได้ชวนชววยที่จะหาความรู้ ทั้งนี้อาจจะด้วยความไว้วางใจต่อเครือข่ายที่จัดการในการเดินทาง และ อาจเป็นเพราะไม่มีการจัดเตรียมความพร้อมแก่ผู้ที่ต้องการเดินทางเหล่านี้

6. ค่านิยม โอกาส สถานภาพทางสังคมและชีวิตที่ดีกว่า ในสังคมไทยสำหรับคนชั้นกลางระดับล่างที่มีฐานะปานกลาง มีการศึกษาไม่สูงนัก โอกาสที่จะได้รับการยอมรับในสังคม หรือสถานภาพทางสังคมที่สูง มีไม่มากนัก ประกอบกับการด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ก็เป็นตัวจำกัดความสามารถทางการบริโภคด้วย อีกประการหนึ่งในสังคมไทยมีการให้คุณค่าหรือมีค่านิยมต่อ “เมืองนอก” อะไรที่เกี่ยวข้องกับ “เมืองนอก” เช่นการไป “เมืองนอก” จบการศึกษาจาก “เมืองนอก” ดูจะเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคมอันหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับชนชั้นกลางระดับล่าง ดังนั้นหญิงไทยหลายต่อหลายคนจึงมองว่าการเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นก็คือโอกาสที่จะได้ไป “เมืองนอก” คือโอกาสที่จะได้เรียนต่อ หรือทำงาน หรือ ทำงานด้านศิลป หรือ เพียง” ต้องการให้สิ่งดี ๆ แก่ชีวิต” และอื่น ๆ ที่ไม่สามารถที่จะมีได้ในประเทศ เนื่องจากความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ

5.3.2 ปัจจัยที่ผลักดันหรือเอื้อให้ผู้หญิงเดินทาง (ปัจจัยเชิงโครงสร้างในประเทศไทย)

1. ผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่ล้มเหลว ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น หญิงไทยส่วนใหญ่ที่เดินทางเป็นผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ อันสะท้อนให้เห็นการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจที่ยังไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทย ซึ่งยังทำให้ผู้ที่มีการศึกษาน้อย และคนในชนบทยังไม่มีโอกาส ในการที่จะสร้างหลักฐานหรือสนองต่อความต้องการของตน สิ่งเหล่านี้ก็คือผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ล้มเหลว จากการประเมินผลแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 6⁵ พบว่ายังมีการพัฒนาที่ไม่สมดุลอีกหลายด้าน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างครัวเรือน ระหว่างชนบทและเมืองอย่างน่าเป็นห่วง อาชีพที่ยากจนที่สุดคือเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีความเหลื่อมล้ำระหว่างกรุงเทพมหานครและภูมิภาค หากพิจารณาอายุของผู้หญิงที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่น จะพบว่าจะเป็นผู้ที่เกิดอยู่ในช่วงที่มีการดำเนินแผนการพัฒนาฉบับที่ 1 - 6 หญิงเหล่านี้เติบโตในครอบครัวเกษตรกรในชนบทย่อมได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำทางรายได้แน่นอน อันเป็นผลผลักดันให้พวกเธอเดินทางย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ต่อเนื่องมาถึงการย้ายถิ่นข้ามชาติ

2. ความคาดหวังทางสังคมต่อผู้หญิงที่ทำให้ผู้หญิงต้องแบกรับภาระในการดูแลเลี้ยงดูลูกหญิงไทยที่ย้ายถิ่นข้ามชาติส่วนใหญ่เป็น “แม่ที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง” คำถามก็คือว่า ทำไมผู้หญิงต้องแบกรับภาระนี้ไว้เพียงคนเดียว ภาระนี้มีใช่ของผู้เป็นพ่อด้วยหรือที่เป็นดังนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าการควบคุมและคาดหวังของสังคมในเรื่องนี้มุ่งเน้นมาที่ผู้หญิง และละเลยไม่ได้ควบคุมผู้ชายอย่างจริงจัง การที่ผู้หญิงต้องส่งเสียค่าเลี้ยงดูให้ลูกทั้ง ๆ ที่ลูกอยู่กับพ่อ จึงเป็นสิ่งที่พบได้ในกลุ่มหญิงไทยที่ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

⁵ ดูรายงานการประเมินผลการพัฒนาประเทศในช่วงแผนการพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 - 6 ในสรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ แผนที่ 7

3. รัฐไม่มีมาตรการช่วยเหลือหญิงที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพัง เมื่อสังคมมีความคาดหวังต่อบทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูก แต่รัฐก็ไม่ได้มีมาตรการช่วยเหลือหรือสนับสนุนแต่อย่างใด แก่หญิงที่ถูกทอดทิ้ง และต้องดูแลลูก การฟ้องร้องทางกฎหมายเพื่อให้ฝ่ายชายจ่ายค่าเลี้ยงดู ก็ดูเหมือนจะมีความเป็นไปได้น้อย

5.3.3 ปัจจัยที่ดึงดูดหรือเอื้อให้ผู้หญิงย้ายถิ่น (ปัจจัยในประเทศปลายทาง)

1. โอกาสทางเศรษฐกิจ จากการที่หญิงไทยมีญาติ หรือ เพื่อน หรือมีคนรอบข้าง ที่ไปทำงาน หรือแต่งงานอยู่ต่างประเทศ ทำให้ได้เห็น ได้รับรู้ข้อมูล เกี่ยวกับการทำงาน ที่มีรายได้สูงในเยอรมนีและญี่ปุ่น รวมทั้งค่าของเงินเยอรมันมาร์ค หรือยูโรในปัจจุบัน และเงินเยน ที่สูงกว่าค่าเงินบาทของไทย สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้ผู้หญิงมีความคาดหวังที่จะมีโอกาสได้รายได้เช่นนั้นบ้าง

2. เครือข่ายจัดหา และอำนวยความสะดวกในการเดินทาง หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่น ต่างเดินทางโดยการจัดหา และช่วยเหลือของเครือข่าย ทั้งที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากมาย และที่เป็นการช่วยเหลืออย่างครีเอาติคนรู้จักที่ไม่มีค่าตอบแทน เครือข่ายเหล่านี้ทำให้การเดินทางลดความยุ่งยาก และเกิดความเป็นไปได้

3. ผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรม และ “สังคมทันสมัย” ในเยอรมนีและญี่ปุ่น ที่ประกอบไปด้วยอุตสาหกรรมที่เร่งรัดทำให้เกิดผลกระทบต่อรูปแบบชีวิตผู้คน และปัญหาหนึ่งของสังคมทันสมัยก็คือ การโดดเดี่ยวของผู้คน การไม่มีความสัมพันธ์ติดต่อกันในสังคมสิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ชายเยอรมันบางกลุ่มประสบปัญหาในตลาดการหาคู่ และต้องหันมาใช้วิธีการหาคู่ทางเลือกที่ต่างไปจากแบบดั้งเดิมที่เป็นมา นั่นคือเลือกใช้บริการสำนักงานจัดหาคู่ หรือ บางครั้งก็เดินทางท่องเที่ยวไปยังประเทศที่ได้ชื่อว่า เป็นแหล่งการท่องเที่ยวทางเพศเพื่อหาคู่ (ดู Pataya 2003) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ประสานงานเครือข่ายการต่อต้านการค้าหญิงในญี่ปุ่นกล่าวในทำนองเดียวกันว่า ชายญี่ปุ่นบางกลุ่ม เช่น กลุ่มที่มีอาชีพเกษตรกร ก็มักจะมีปัญหาเรื่องการหาคู่เช่นกัน ซึ่งข้อมูลนี้ก็ตรงกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หญิงไทยในญี่ปุ่น ดังนั้นด้วยปัจจัยนี้จึงทำให้ทั้งประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น มีชายที่มีปัญหาในการหาคู่ พร้อมทั้งจะหาคู่เป็นหญิงต่างชาติอันเป็นปัจจัยดึงดูด และเอื้อต่อการย้ายถิ่นของหญิงไทยที่จะเดินทางเข้าไป ทั้งเพื่อแต่งงาน หรือแต่งงานเพื่อเป้าหมายอื่น

4. การขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือในญี่ปุ่น ในช่วงปลายทศวรรษที่ 80 และต้น 90 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นรุ่งเรืองอย่างมากทำให้ญี่ปุ่นขาดแคลนแรงงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานไร้ฝีมือ ทำให้เกิดตลาดแรงงานไร้ฝีมือในญี่ปุ่น แม้นช่องทางที่จะเข้าไปจะไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากญี่ปุ่นไม่มีนโยบายรับเข้าแรงงานไร้ฝีมือ เมื่อมีขบวนการจัดการการเดินทางก็เป็นไปได้

5. ผลพวงของการแบ่งงานในสังคมทุนนิยม Truong (1995) มองว่า การย้ายถิ่นของหญิงต่างชาติเพื่อทำงานค่าบริการทางเพศ เป็นการนำเข้าผู้หญิงต่างชาติเพื่อที่จะให้บริการแก่ชายญี่ปุ่นในสิ่งที่หญิงชาติเดียวกันไม่ต้องการทำ Truong (1995) กล่าวว่า ในสังคมที่เพศชายเป็นผู้ที่ทำงานหนักตามที่สังคมกำหนด ผู้ชายจึงต้องการพักผ่อน และการปรนนิบัติเพื่อชดเชยความเครียดจากการทำงานหนัก แต่ค่านิยมในสังคมนั้นเปลี่ยนไป ผู้หญิงชาติเดียวกันไม่ยอมปรนนิบัติอีกต่อไป จึงทำให้มีแนวโน้มที่เพศชายจะไปหาบริการดังกล่าวจากหญิงต่างชาติ ในอดีตก็เคยมีการนำหญิงเกาหลีเข้ามาบริการแก่ทหารญี่ปุ่น และบริษัทญี่ปุ่นก็มีการจัดเช็ลล์ทัวร์ให้เป็นรางวัลแก่พนักงานที่ทำงานหนัก เมื่อการเดินทางไปยังแหล่งพักผ่อนหย่อนใจไม่สะดวกจึงมีการจัดพาผู้หญิงต่างชาติเข้ามาบริการทางเพศ และให้ความบันเทิงในประเทศ นั่นคือการที่มีขบวนการนายหน้าจัดหาหญิงไทยไปค่าบริการ ทางเพศหรือทำงานร้านสแน็ค ก็อาจเป็นด้วยเงื่อนไขนี้ ตามแนวคิดของ (Truong 1995) แต่แนวคิดนี้ก็ยังมีได้มีการพิสูจน์ว่าเป็นจริงหรือไม่ และคงต้องรอพิสูจน์กันอีกครั้ง

5.4. กระบวนการเดินทาง

การเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย เป็นกระบวนการย้ายถิ่นหลายขั้นตอน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ อันประกอบด้วย การย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ การย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศ รวมทั้งการย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาต่อ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาตินี้เกิดขึ้นได้ด้วยเครือข่ายที่ช่วยเหลือจัดหาอันได้แก่ ระบบนายหน้าและแม่ไทรค์เครือข่ายทางสังคม สำนักงานจัดหาผู้ที่จะจัดทะเบียนเป็นรูปบริษัทและที่ดำเนินงานโดยหญิงที่เคยเดินทางมาก่อน รวมทั้งชายเยอรมันและญี่ปุ่น ดังนั้น รูปแบบของการย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น อาจสรุปได้ดังนี้

1. การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ ซึ่งในเยอรมนีจะเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (พ.ศ. 2516) และต้นทศวรรษที่ 80 และในญี่ปุ่นเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2523 - 2524 สำหรับการเดินทางไปเยอรมนี ในช่วงต้นทศวรรษที่ 70 ถึง พ.ศ. 2531 (ค.ศ. 1988) ในช่วงนี้คนไทยสามารถเดินทางเข้าเยอรมนีโดยไม่ต้องใช้วีซ่า เมื่อเข้ามาแล้วสามารถอยู่ได้ 90 วันการทำงานจึงเป็นลักษณะไป ๆ มา ๆ (shuttle prostitution) คือทำงานครบ 90 วัน ก็จะเดินทางออกนอกประเทศไปประเทศอื่น หรือกลับประเทศไทย แล้วจึงเดินทางเข้ามาทำงานอีก ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989) ถึงปัจจุบันด้วยข้ออ้างด้านมาตรการป้องกันการค้าหญิง เยอรมนีบังคับใช้วีซ่ากับบุคคลบางสัญชาติ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ดังนั้น การเดินทางเข้ามาทำงานลักษณะไป ๆ มา ๆ จึงไม่อาจทำได้อีกต่อไป การเดินทางเปลี่ยนจากการเดินทางด้วยตนเองมาเป็นการจัดพาอย่างชัดเจนด้วย “ระบบแทริค” หรือ “แม่แทริค” คือ เพื่อน ญาติ คนรู้จักที่เคยมีประสบการณ์การเดินทางมาก่อน และพำนักอยู่ในเยอรมนี ช่วยจัดเตรียมเอกสารในการขอวีซ่า รวมทั้งการหาผู้ขายเพื่อแต่งงาน

การเดินทางเข้ามาค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่น มักจะเดินทางโดยผ่านระบบนายหน้า ที่มักทำงานประสานงานกับเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติ ผู้หญิงจะถูกพาเข้าประเทศด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อทำงานในสแน็คบาร์ โดยต้องทำงานจ่ายค่าแทริคกับเจ้าของร้าน

2. เดินทางเข้ามาแต่งงาน โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ ซึ่งในเยอรมนีเรียกกันในช่วงต้น ๆ ว่า “ธุรกิจเมียสังฆาทิโรษณีย์” เริ่มต้นประมาณปี พ.ศ. 2521 (ค.ศ. 1978) นอกจากบริษัทจัดหาคู่แล้ว บางสำนักงานเปิดบริการแอบแฝงในรูปบริษัทจัดหางาน ในปัจจุบันรูปแบบของสำนักงานจัดการหาคู่จะเป็นการดำเนินการผ่านอินเทอร์เน็ต อีกประเภทหนึ่งของบริการจัดหาคู่ที่มุ่งหวังกำไรเช่นกันแต่ไม่ได้ดำเนินการในรูปบริษัท คือ หญิงไทยที่แต่งงานกับชายเยอรมันเป็นนายหน้าชักชวนหญิงในท้องถิ่นของตนที่ประเทศไทย หรือทำงานประสานกับญาติ หรือเพื่อนให้หาหญิงที่ต้องการแต่งงาน โดยคิดค่าหัวจากหญิงไทย และชายเยอรมัน แต่ก็มีอยู่บ้างเหมือนกันที่การเป็นแม่สื่อดังกล่าวเป็นไปโดยไม่หวังผลกำไร

สำหรับในญี่ปุ่นจากข้อมูลที่ได้มีการเดินทางลักษณะนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ. 1992)

3. การเดินทางเข้ามาทำงานที่ไม่ใช่การค่าบริการทางเพศ ซึ่งเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (ประมาณ พ.ศ. 2522) ในเยอรมนี และประมาณปี 2523 ในญี่ปุ่น ในเยอรมนี ในช่วงเริ่มต้นส่วนมากจะเข้ามาเป็นนักท่องเที่ยวล่วงลพทำงาน ตั้งแต่ปี 2532 จะเป็นการเดินทางโดยการอำนวยความสะดวกของเครือข่ายทางสังคม งานที่ทำมักได้แก่ งานในร้านอาหาร ผู้ช่วยในครัว หรือคนเสิร์ฟ ช่วงหลังเมื่อมีการบังคับใช้วีซ่าหญิงไทยก็จะใช้การแต่งงานกับชายเยอรมันเพื่อให้ได้สิทธิพำนักรถสำหรับในประเทศญี่ปุ่น การเดินทางเพื่อเข้ามาทำงาน ก็จะผ่านระบบนายหน้า เช่นเดียวกับการเดินทาง เข้ามาค่าบริการทางเพศ การเดินทางเข้ามาทั้งที่ใช้วิธีต่าง ๆ ที่ผิดกฎหมาย และการเดินทางเข้ามาเป็นผู้ฝึกงาน

4. การเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างครอบครัว หรือเพื่อแต่งงาน กรณีประเทศเยอรมนี หญิงที่เดินทางในรูปแบบนี้ มักจะเป็นหญิงที่ทำงานค่าบริการทางเพศที่ต้องการเลิกอาชีพ ได้พบปะชายเยอรมันที่ไปเที่ยวในประเทศไทย การพบปะมักเป็นในช่วงที่ผู้หญิงทำงานรูปแบบนี้เกิดขึ้นหลังสงครามเวียดนามสิ้นสุดประมาณปี 2518 - 2520 อีกกรณีหนึ่งคือ หญิงที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ทำงานในโรงแรม ร้านอาหาร แล้วพบกับสามี จึงแต่งงานและเดินทางไป กรณีประเทศญี่ปุ่นก็จะเป็นลักษณะคล้ายกัน แต่จะเริ่มต้นเมื่อไรไม่ทราบแน่

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติเพื่อค่าบริการทางเพศ ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน นั่นคือ เมื่อผู้หญิงทำงานได้ระยะหนึ่ง มักจะพบชายที่พอใจ และเต็มใจแต่งงาน ผู้หญิงมักจะเดินทางกลับประเทศไทยเพื่อเตรียมเอกสารสำหรับแต่งงาน และส่งไปให้ชายญี่ปุ่นจัดการจดทะเบียน หรือเดินทางไปแต่งงานในกรณี ที่ไปเยอรมนี หรือชายญี่ปุ่นและเยอรมันเดินทางมาแต่งงานที่ประเทศไทยแล้วพาเจ้าสาว กลับประเทศไป

จากตัวเลขสถิติทั้งในญี่ปุ่นและเยอรมนีที่พบตัวเลขของเยาวชนไทย และจากข้อมูลที่ว่า เมื่อหญิงไทยแต่งงานกับชายญี่ปุ่นหรือเยอรมันแล้ว มักจะมารับลูกไปอยู่ด้วยหรือบางครั้งจะเดินทางขึ้นไปพร้อมกัน เมื่อตอนที่ผู้หญิงเดินทางไปแต่งงาน ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นแรงงานของหญิงไทยก่อให้เกิดการย้ายถิ่นของเยาวชนไทย ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นต่อเนื่องต่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย และการย้ายถิ่นนี้ก็มีมานานกว่าทศวรรษแล้ว

กระบวนการเดินทางและรูปแบบการเดินทางเข้าประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น กำหนดสถานภาพของผู้หญิงเมื่อผู้หญิงเดินทางมาถึงประเทศปลายทางแล้ว นั่นคือ เมื่อถึงเยอรมนีและญี่ปุ่น ผู้หญิงจะมีสถานภาพหลัก ๆ เป็น ภรรยา และ แรงงาน ในกลุ่มแรงงานนี้ สามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- แรงงานค่าบริการทางเพศ แรงงานนี้ในประเทศญี่ปุ่นมักจะเป็นแรงงานที่พำนักร้อยอย่างไม่ต้องตามกฎหมาย นั่นคือไม่มีวีซ่า แรงงานหญิงไทยประเภทนี้ในเยอรมนีบางส่วนก็จะพำนักร้อยอย่างไม่ต้องตามกฎหมายเช่นกัน แต่จะมีบางส่วนที่ใช้การแต่งงานกับชายเยอรมันเป็นหนทางที่ได้สิทธิพำนัก และสามารถอยู่ทำงานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย
- แรงงานอื่น ๆ ที่ไม่ใช้การค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่น เช่น กรรมกรในโรงงานต่าง ๆ ในภาคเกษตรกรรม ซึ่งเดินทางผ่านระบบนายหน้า และแม่แทร็ค แรงงานเหล่านี้ก็มักจะพำนักร้อยในญี่ปุ่นอย่างไม่ต้องตามกฎหมายเช่นกัน
- แรงงานที่พำนักร้อยอย่างถูกต้องตามกฎหมายในญี่ปุ่นส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้คือผู้ฝึกงาน ซึ่งในกลุ่มเหล่านี้บางส่วนก็ถูกหลอกลวงจากนายหน้าเช่นกัน
- แรงงานแอบแฝง กลุ่มนี้คือ กลุ่มที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนีโดยการแต่งงาน ซึ่งดูเหมือนเป็นหนทางเดียวที่ทำให้เดินทางเข้าประเทศและสามารถอยู่ทำงานในประเทศได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (ดู Pataya 2003 : 178) แต่มีเป้าหมายชัดเจนในการเดินทางนั่นคือการทำงาน แต่มีใช้งานค่าบริการทางเพศ หากเป็นงานไร้ฝีมือต่าง ๆ เท่าที่เครือข่ายจะช่วยจัดหาให้ได้

นอกจากแรงงานที่กล่าวข้างต้น ซึ่งสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นแรงงานโดยตรงนั้นในกลุ่มของหญิงไทยที่มีสถานเป็นภรรยาในเบื้องต้นแรก ณ ช่วงเวลาหนึ่งหญิงเหล่านี้ก็จะชวนขายหางานทำ เพราะยังมีการะที่ต้องส่งเสียครอบครัว ดังนั้นเมื่อได้ทำงานหญิงเหล่านี้ก็พัฒนาตนเองมาเป็นแรงงานข้ามชาติ แต่กลุ่มเหล่านี้ก็จะมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง

5.5. สภาพปัญหาในประเทศปลายทาง

หญิงไทยส่วนใหญ่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติ ด้วยความมุ่งหวังที่จะไปทำงานระยะหนึ่งแล้ว จะกลับเมื่อได้รายได้มากพอก็จะเดินทางกลับบ้านไม่ได้หวังจะตั้งรกราก จึงไม่ชวนขายที่จะหาความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ แต่ในความเป็นจริงผู้หญิงไม่ได้กลับมาในระยะเวลาสั้นหากพำนักอยู่ในประเทศนั้น ๆ เป็นเวลานาน จึงทำให้ประสบปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาด้านภาษา หญิงไทยส่วนใหญ่มักไม่ยอมเรียนภาษาหรือไม่มีโอกาสเรียน ทำให้ไม่มีความรู้ อ่าน เขียนไม่ได้ และไม่เข้าใจภาษา ทำให้มีปัญหาในการสื่อสารกับสังคมรอบข้าง และยังเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา

2. ปัญหาการขาดความรู้ในด้านต่าง ๆ อันได้แก่

- ด้านกฎหมาย ไม่มีความรู้ว่ากฎหมายกำหนดไว้ว่าอย่างไร และจะต้องดำเนินการอย่างไรจึงจะถูกต้องตามกฎหมาย
- ความรู้เกี่ยวกับระบบราชการ ระบบสวัสดิการอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ระบบการศึกษา การทำงาน การประกันสังคม การติดต่อราชการไม่รู้ไว้ในเรื่องใดต้องไปติดต่อใครที่ไหน
- ความรู้ในด้านสิทธิของตนเองในฐานะคนต่างชาติ รวมทั้งในฐานะคนงานในฐานะคู่สมรส เมื่อไม่รู้จึงไม่มีโอกาสใช้สิทธิได้

3. ปัญหาการปรับตัว ด้วยความตั้งใจที่จะกลับบ้าน จึงไม่สนใจที่จะปรับตัว ที่จะเรียนรู้ในการใช้ชีวิต ที่จะหาความรู้ด้านต่าง ๆ รวมทั้งสมาคมกับคนอื่น ๆ ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมรอบข้าง

4. ปัญหาสุขภาพอนามัย ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาทำให้ไม่มีความรู้ด้านสุขภาพ และมีปัญหาในการสื่อสารกับแพทย์ ไม่สบายก็ไม่สามารถไปหาแพทย์ตรวจ นอกจากนี้ยังมีหญิงไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงไทยในญี่ปุ่นติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์กันมาก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักสังคมสงเคราะห์ชาวไทยที่ทำงานในศูนย์อนามัยที่โตเกียวกล่าวว่า ประมาณ 50% ของผู้ที่ติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ จะเป็นคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประมาณ 80% ของจำนวนนี้จะเป็นคนไทย นั่นก็คือมีคนไทยติดเชื้อนี้มาก และเนื่องจากคนไทยไม่มีความรู้ ทำให้การติดเชื้อในหมู่คนไทยมีโอกาสที่เป็นไปได้สูง โดยเฉพาะในหมู่ผู้ฝึกงาน ซึ่งมักจะมีเพศสัมพันธ์กันเอง โดยไม่ได้ป้องกัน (ข้อมูลจากกลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัดไอจิ)”

5. ปัญหาในการทำงาน หญิงไทยไม่มีความรู้ในระบบการทำงาน ไม่รู้ถึงบริการทางการส่งเสริมการศึกษาต่อ (ในกรณีประเทศเยอรมนี) ทำให้เสียโอกาสในการทำงาน และด้วยปัญหาด้านภาษา งานที่ทำได้จึงเป็นเพียงงานที่ใช้แรงงานหนักและมีรายได้น้อย เพราะเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ภาษา เช่น งานในครัว งานทำความสะอาด งานในโรงงาน เป็นต้น และด้วยปัญหาภาษาเช่นกัน ที่ทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนร่วมงาน หรือโดนเพื่อน และนายจ้างเอาเปรียบ

6. ปัญหาครอบครัว ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับหญิงที่แต่งงาน ปัญหาครอบครัวได้แก่

- ปัญหาเกี่ยวกับพ่อแม่พี่น้องของสามี ซึ่งมักจะมีปัญหาเรื่องการไม่ยอมรับสะใภ้ไทยในกรณีประเทศญี่ปุ่น คือ การคาดหวัง ให้ทำหน้าที่สะใภ้ญี่ปุ่น ที่จะมารับช่วงหน้าที่จากแม่สามี หรือการถูกควบคุมโดยพ่อแม่สามีจนไม่มีอิสระ
- ปัญหาเกี่ยวกับสามี เริ่มตั้งแต่ ความไม่รับผิดชอบ ปัญหาความรุนแรงสามีทุบตี ด่าทอ สามีบังคับให้ทำงานค่าบริการทางเพศ

- ปัญหาการแย่งลูกว่าลูกจะได้อยู่กับใครใครจะเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองบุตร เพราะผู้ชายมักเอาปัญหาด้านภาษาของภรรยามาอ้างเพื่อที่จะเอาลูกไว้กับตนส่วนหนึ่งก็เพราะไม่ต้องการจ่ายค่าเลี้ยงดู เพราะเมื่อลูกอยู่กับตนเองแล้วก็ไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูลูกแก่ผู้หญิง

- ปัญหาเกี่ยวกับลูกที่เกิดจากสามีเยอรมันหรือญี่ปุ่น เนื่องจากแม่ไทยมักไม่ค่อยพูดไทยกับลูกทั้ง ๆ ที่ตนเองก็ไม่มีความรู้ภาษาเยอรมัน หรือญี่ปุ่น เด็กจึงมักพูดไทยและฟังภาษาไทยไม่เข้าใจ เมื่อแม่เองก็ไม่มีความรู้ภาษาเยอรมันหรือญี่ปุ่น ทำให้การสื่อสารระหว่างแม่และลูกเป็นไปไม่ได้ เกิดช่องว่าง ลูกขาดความเคารพต่อแม่ และมีน้อยที่ลูกดูถูกแม่และวัฒนธรรมของแม่

7. ปัญหาในส่วนที่เกี่ยวกับลูกที่เกิดจากสามีไทย เนื่องจากหญิงไทยจำนวนไม่น้อยนำลูกที่เกิดจากสามีไทยติดตามมาอยู่ด้วย ส่วนใหญ่โดยไม่ได้มีการเตรียมตัวมาก่อน จึงมักมีปัญหา อันได้แก่

- การนำลูกเข้ามา เนื่องจากหญิงไทยไม่มีความรู้ในด้านนี้มักสอบถามจากเพื่อนหญิงไทยด้วยกันที่ก็ไม่ได้รู้จริง ทำให้เกิดปัญหายุ่งยาก เช่น ขอวีซ่าผิดชนิดต้องเดินทางกลับไปเดินเรื่องใหม่

- เพื่อให้เด็กสามารถอยู่ได้ หญิงไทยมักให้สามีเยอรมันหรือญี่ปุ่นรับลูกเป็นลูกบุญธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและใช้เวลานาน หลายคนไม่อาจจะอธิบายให้สามีเข้าใจได้

- ปัญหาเรื่องการศึกษาของลูก เนื่องจากแม่ไม่มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือลูกในเรื่องการเรียนได้ รวมทั้งไม่สามารถแนะแนวทางการศึกษาแก่เด็กได้ ทำให้เด็กจำนวนไม่น้อยไม่ได้เรียนต่อในชั้นสูงพลาดโอกาสในการแสวงหาความก้าวหน้า

- เมื่อเด็กย่างเข้าวัยรุ่นปัญหาจะเริ่มมากขึ้น หากแม่ไม่สามารถเป็นที่พึ่งแก่เด็กได้ และเด็กไปอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี ก็อาจกลายเป็นปัญหาสังคม ดังเช่นที่อาสาสมัครไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่นสังเกตเห็น เด็กเหล่านี้รวมกันเป็นแก๊งเสพยาเสพติด บางครั้งก็เป็นผู้ขายเอง หรือเด็กผู้หญิงก็ไปทำงานในร้านสแน็ค

8. ปัญหาการอยู่อย่างผิดกฎหมาย

- ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงบริการต่าง ๆ ของรัฐ โดยเฉพาะการประกันสุขภาพเจ็บป่วยก็ไปหาแพทย์ไม่ได้ เนื่องจากค่ารักษาพยาบาลที่ค่อนข้างสูง
- ทำให้เป็นเงื่อนไขที่นายหน้า หรือนายจ้าง อาจเอารัดเอาเปรียบได้ หรือแม้แต่เป็นเงื่อนไขแย่งชิงลูกไป
- ต้องอยู่อย่างหวาดระแวงว่าเมื่อไรจะถูกตำรวจจับส่งกลับประเทศทำให้ไม่สามารถ ตัดสินใจวางแผนชีวิตตนเองได้

9. ปัญหาการถูกหลอกจากนายหน้าจัดหางาน จากข้อมูลสัมภาษณ์ เห็นว่าการหลอกลงให้คนงานเดินทางไปทำงานในรูปแบบผู้ฝึกงานยังมีอยู่ และมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การเซ็นสัญญาที่ไม่ถูกต้อง การหลอกให้เดินทางด้วยวีซ่าผิดประเภท ซึ่งในที่สุดอาจลงเอยด้วยการอยู่ทำงานอย่างไม่มีวีซ่า

10. ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ ที่เกิดจากหญิงไทยที่พำนักอยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งที่เกิดกับชายไทยที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือที่เกิดกับชายญี่ปุ่นก็ตาม หญิงไทยจำนวนไม่น้อยไม่รู้ว่าตนเองสามารถขอสัญชาติไทยให้ลูกได้ หรือไม่รู้ว่าจะดำเนินการอย่างไร หรือบ่อยครั้งเป็นผู้ที่ไม่มีเอกสารใด ๆ ที่แสดงตนเป็นคนไทย ทำให้ไม่สามารถขอสัญชาติไทยให้ลูกได้ และหากว่าพ่อชาวญี่ปุ่นไม่ยอมจดทะเบียนรับรองบุตร เด็กก็จะไม่ได้สัญชาติญี่ปุ่น เมื่อสัญชาติไทยแม่ก็ไม่รู้จะขออย่างไร เด็กก็กลายเป็นเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งก็คือปัญหาสังคมของประเทศญี่ปุ่นในอนาคต

11. ปัญหาด้านการค้ามนุษย์ การเดินทางไปค้าบริการทางเพศของหญิงไทยในประเทศญี่ปุ่นโดยขบวนการนายหน้า ซึ่งจะพาผู้หญิงไปให้เจ้าของร้านสแน็คเลือกตัว พร้อมทั้งมีการต่อรองราคาเมื่อมีการจ่ายเงินแก่นายหน้าแล้ว ผู้หญิงก็ต้องทำงานตามที่เจ้าของร้านต้องการ รูปแบบการไปทำงานลักษณะนี้เป็นการง่ายที่จะพิจารณาว่าเป็นการค้าหญิงหรือค้ามนุษย์ แม้ว่าผู้หญิงส่วนหนึ่งจะรู้ว่าจะทำอะไรแต่วิธีการที่นายหน้านำมาส่งและมีการเลือกสรร รวมทั้งต่อรองราคา และหลังจากนั้นดูเหมือนว่าผู้หญิงจะกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของร้านไปเลย ก็เป็นตัวชี้ที่ชัดเจน ในทำนองเดียวกัน ในกรณีของการย้ายถิ่นแรงงานไปทำงานอย่างอื่น แม้แต่เป็นผู้ฝึกงาน โดยขบวนการนายหน้าซึ่งนายหน้าก็จะพาคนงานเข้าประเทศญี่ปุ่นแล้วก็นำไปให้เจ้าของโรงงานเลือกว่าจะรับเอาคนงานคนไหน โดยที่แรงงานไม่มีสิทธิโต้แย้งทั้งสิ้น ทั้ง ๆ ที่มีการทำสัญญากันมาแล้ว ซึ่งตรงนี้ก็เข้าข่ายการหลอกลวง ลักษณะเช่นนี้จะถือว่าเป็นการค้าหญิง หรือการค้ามนุษย์ เพราะก็มีแรงงานชายที่ถูกกระทำเช่นเดียวกัน ได้หรือไม่

5.6. ผลกระทบ

ผลกระทบจากการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นของหญิงไทยอาจสรุปได้ดังนี้

ผลกระทบต่อประเทศไทย

ก. *ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม* หญิงไทยส่วนใหญ่ที่เดินทางไปทำงานมักจะไม่ได้เล่าเรื่องราวความเดือดร้อน หรือปัญหาที่เกิดขึ้นให้แก่ครอบครัวหรือเพื่อนในชุมชนได้ทราบ หลายคนไม่ยอมแม้แต่จะบอกว่าไปทำงานอะไร แม้แต่การส่งเงินกลับบ้านทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะไปทำงานอะไรไปถลุงจนหมดไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์ ก็ยังไม่เลิกส่งให้การกระทำดังกล่าวได้สร้างนิสัยและความเคยชินที่ไม่ดีให้เกิดแก่ครอบครัว นั่นคือ ครอบครัวของหญิงเหล่านี้จะรอคอยแต่เงินที่ส่งกลับมาจากต่างประเทศโดยไม่ยอมรับรู้ความเป็นจริงว่าผู้หญิงไปทำอะไรเงินมาจากไหน ครอบครัวที่อยู่ข้างหลังมักจะอมืออมเท้าไม่ชวนช่วยที่จะช่วยตัวเอง นอกจากนี้ยังทำให้ทางครอบครัวไม่ได้รับรู้ และไม่สามารถถ่ายทอดความเป็นจริงของความเป็นอยู่การทำงานในประเทศปลายทาง ไปให้คนอื่นได้รับทราบทำให้ภาพพจน์ของความสำเร็จและความมั่งมีจากการย้ายถิ่นข้ามชาติ ที่มีมายังคงดำรงอยู่ต่อไปเป็นแรงจูงใจและดึงดูดให้คนรุ่นต่อไปเดินทาง

ภาพภาษานี้ยังสนับสนุนให้เกิดค่านิยมของการย้ายถิ่นข้ามชาติ เพราะนำมาซึ่งหน้าตาของครอบครัว เพราะสามารถมีปัจจัยที่ทำให้บริโภคทางวัตถุได้ นั่นคือ มีบ้านใหญ่ โตขึ้น มีเงินใช้จ่ายฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่เกียรตินิยมสามารถวัดกันได้ด้วยเงิน

นอกจากนี้อาจจะก่อให้เกิดเครือข่ายด้านข้อมูล การช่วยเหลือในการเดินทาง ที่หญิงที่เดินทางอาจเป็นผู้ริเริ่ม ทำให้เกิด **วัฒนธรรมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ** (Massey 1994) ขึ้นในชุมชน ทำให้การเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติในชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

การเดินทางติดตามแม่ของเยาวชนไทย ไปอยู่ในประเทศญี่ปุ่น หรือเยอรมนี มีจำนวนไม่น้อยที่อยู่ไม่ได้ต้องเดินทางกลับ ทั้ง ๆ ที่เรียนยังไม่จบ หรือเยาวชนไทยที่เดินทางไปด้วยความไม่พร้อมของแม่ ทำให้ไม่ได้เรียนในระดับที่สูง ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ สิ่งเหล่านี้คือการสูญเสียทรัพยากรบุคคล

ข. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ หญิงไทยส่วนใหญ่ส่งเงินกลับบ้าน ให้พ่อแม่ หรือ/และให้ลูก บ่อยครั้งที่ส่งเสียน้อง หรืออาจให้ญาติคนอื่นที่ขอความช่วยเหลือ จำนวนจะมากน้อยเท่าไรนั้นแล้วแต่รายได้ของแต่ละคน บางกรณีหากผู้หญิงไม่มีรายได้ สามเษวเยอรมันหรือญี่ปุ่นจะเป็นผู้ส่งเสียทางบ้านของผู้หญิงเอง หญิงที่แต่งงานเป็นแม่บ้าน มักจะส่งเงินเป็นประจำรายเดือน แต่หญิงที่ทำงานค้าบริการทางเพศ อาจส่งเงินแต่ละที่เป็นก้อนใหญ่ ทำให้ครอบครัวมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ทั้งนี้รวมทั้งเศรษฐกิจของประเทศด้วย ทำให้มีเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทย

นอกจากจะทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้นแล้ว การส่งเงินกลับบ้าน ยังก่อให้เกิดภาพที่ดีแก่ตัวผู้หญิง และเป็นการสนับสนุนภาษามาของความสำเร็จจากการย้ายถิ่นอีกด้วย

ผลกระทบต่อประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

ก. ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม จากการที่หญิงไทยเดินทางไปทำงาน ค้าบริการ ทางเพศ และเดินทางไปแต่งงานผ่านสำนักงานจัดหาคู่ ทำให้เกิดภาพตายตัวของหญิงไทยในสังคมเยอรมันว่า เป็น “เมียส่งทางไปรษณีย์” และในสังคมเยอรมันและญี่ปุ่นว่าเป็น “หญิงบริการทางเพศ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมประเทศปลายทางไม่ได้ยอมรับหญิงไทยเท่าใดนัก อันอาจจะพิจารณาได้จาก ปัญหาที่หญิงไทยประสบกับพ่อแม่ และญาติพี่น้องสามีมักถูกเหยียดหยาม กับความเป็นหญิงไทย เพราะตราปานนี้

หญิงไทยจำนวนไม่น้อยประสบปัญหาหลาย ๆ ด้าน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพจิต เนื่องจากไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรในชีวิต หรือสุขภาพกาย โดยเฉพาะการติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ ก่อให้เกิดภาระแก่ประเทศปลายทางที่ต้องมารับผิดชอบด้วย หลักมนุษยธรรม

ปัญหาเด็กถูกติดตามแม่ที่ตั้งเป็นแก๊ง หรือเสฟและขายยาเสพติด จะเป็นอีกภาระหนึ่งของสังคมปลายทาง รวมทั้งเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากแม่ไทยในญี่ปุ่น อาจกลายเป็นคนที่มีปัญหาในสังคมญี่ปุ่นก็เป็นได้

ข. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผู้หญิงไทยส่วนใหญ่จะพยายามหาทำงาน แต่เนื่องจากไม่มีความรู้ด้านภาษา งานที่ทำจึงอยู่ในประเภทกรรมกร ซึ่งคนในชาตินั้นไม่ต้องการที่จะทำเช่นงานทำความสะอาด เป็นผู้ช่วยในร้านอาหาร หรืองานโรงงาน เป็นต้น ซึ่งนับว่าได้เข้ามาอุดช่องโหว่ของการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศญี่ปุ่น ช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศปลายทางพัฒนาต่อไปได้ แต่งานเหล่านี้มักจะต้องแข่งขันกับคนงานต่างชาติอื่น ๆ เพราะคนเหล่านี้ก็คล้ายกับหญิงไทยที่ไม่มีโอกาสได้เลือกทำงานอื่น ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาเช่นกัน

นอกจากนี้การที่หญิงไทยเข้ามาทำงานไม่ว่าจะเป็นการค้าบริการทางเพศ หรืองานทำความสะอาด ก็จะจ่ายเบี้ยประกันสังคม และภาษีแก่รัฐบาลเยอรมันด้วย ทำให้กองทุนประกันสังคมมีทุนเพิ่มขึ้น และรัฐได้ภาษีเพิ่มขึ้นด้วย

แต่ในทางกลับกัน หญิงไทยจำนวนไม่น้อยที่ประสบปัญหา สามเณรไม่เลี้ยงดู หรือเมื่อหย่าร้าง และมีลูก ไม่สามารถที่จะหางานเลี้ยงตนเองและลูกได้ ก็จะกลายเป็นภาระ ให้แก่ประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น เพราะหญิงไทยในฐานะของแม่ของเด็กเยอรมันและญี่ปุ่น มีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือ

5.7 กลุ่มหญิงไทยและคนไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น

ในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น จะมีองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานให้ความช่วยเหลือ หญิงไทยแต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนจำกัด และจะมีในเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่เนื่องจากความเป็นจริง ที่ว่าในเมืองต่าง ๆ จะมีหญิงไทยที่ประสบปัญหาเป็นจำนวนไม่น้อย เมื่อมีปัญหาที่จะมีการขอ ความช่วยเหลือ โดยผู้ที่มีปัญหามักจะขอคำปรึกษาหรือความช่วยเหลือจากคนที่ตนคิดว่า มีความรู้มากกว่า หรือที่คิดว่าน่าจะช่วยตนได้ การบอกกล่าวว่าจะขอความช่วยเหลือ จากใครได้มักจะเป็นการบอกปากต่อปาก หญิงไทยที่มีความรู้ทางภาษาหรือมีความรู้เกี่ยวกับ ระบบต่าง ๆ ในประเทศปลายทางจึงกลายเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่คนไทยที่มีปัญหา และกลาย มาเป็นอาสาสมัครให้ความช่วยเหลือคนไทยในที่สุด “เป็น volunteer ช่วยคนอื่น มีคนโทร มาหาหรือ เป็นไปโดยปริยายเพราะเรารู้มากกว่าเขา เราแนะนำเขาได้ ก็ทำอะไรที่ไม่รู้ก็จะ ถามสามเณร เพราะเขารู้มากกว่าเราคนไทยจะบอกต่อ ๆ กันไป ให้เบอร์โทรต่อ ๆ กันไป (จันทร์หา : 2/19 - 21, 25 - 26)”

จากอาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือคนไทยที่ทำงานเป็นลักษณะปัจเจกบุคคลจะพัฒนา เป็นกลุ่มหญิงไทย หลายต่อหลายคนกลายมาเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือคนอื่น เพราะตนเอง เคยประสบปัญหามาก่อน และเคยได้รับความช่วยเหลือ เมื่อสามารถแก้ปัญหาได้จึงเห็น ความจำเป็นว่าคนไทยควรรู้จักกัน จะได้ช่วยเหลือกันได้

วัตถุประสงค์หลักของกลุ่มหญิงไทยเหล่านี้ก็คือต้องการให้หญิงไทยรวมตัวกัน ทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ ได้มาแลกเปลี่ยนปัญหา เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการช่วยเหลือคนไทยอื่น ๆ เพราะเห็นว่าการทำงาน เป็นกลุ่มน่าจะให้ผลมากกว่า บางกลุ่มที่ตั้งขึ้นก็เพราะได้แรงบันดาลใจจากการรวมตัวของกลุ่มอื่น การทำงานของกลุ่มเหล่านี้จะเป็นลักษณะอาสาสมัครทั้งสิ้น คือทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ใด ๆ ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สมาชิกกลุ่มมักจะช่วยกันออกค่าใช้จ่าย ในช่วงหลัง ๆ บางกลุ่มก็ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน ในการดำเนินกิจกรรมจากสถานเอกอัครราชทูตไทย หรือสถานกงสุลใหญ่ หรือองค์กร ในประเทศญี่ปุ่น และเยอรมนี

5

ในปี 2548 กลุ่มหญิงไทยในเมืองต่าง ๆ ในเยอรมนีได้รวมตัวกัน ภายใต้การประสานงานของสมาคมธารา (Thai Women Articulate Their Rights Abroad Association) เป็นเครือข่ายอาสาสมัครสมาคมธาราทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการหาทุนสนับสนุนกิจกรรม เพื่อการช่วยเหลือหญิงไทย และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมทั้งการสร้างเสริมศักยภาพ ในการทำงานช่วยเหลือคนไทย โดย สมาคมธารา เป็นผู้ดำเนินการอบรม ลักษณะ training for the trainers ให้ความรู้อย่างเข้มข้นแก่อาสาสมัคร และจัดหาทุน ดำเนินกิจกรรม สมาชิกในเครือข่ายได้แก่ กลุ่มรักษ์ไทย กลุ่มไทยเพื่อการช่วยเหลือคนไทย Würzburg โรงเรียนภาษาและนาฏศิลป์ไทย Stuttgart ชมรมไทยเพื่อเพื่อนไทย Erlangern ธาราเครือข่าย Mannheim ธารา Ruhrgebiet ธาราเครือข่าย Berlin ธาราเครือข่าย Gießen-Marburg ธาราเครือข่าย Hannover กลุ่มแม่บ้าน Oldenwald กลุ่มแม่บ้าน และหัตถกรรมไทย Nürnberg สมาคมศิลปวัฒนธรรม Hegau-Bodensee นอกจากนี้ เครือข่ายนี้แล้วยังมีกลุ่มหญิงไทยอื่น ๆ อีก ได้แก่ สมาคมไทยอาสา กลุ่มโรงเรียนทางไกล Würzburg เป็นต้น

ในญี่ปุ่น ณ ช่วงเวลาที่ทำกำรสัมภาษณ์ ก็ได้มีความพยายามก่อตั้งเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่นเช่นกัน โดยการนำของเจ้าหน้าที่หญิงไทยของ Ibaraki International Association ที่ทำงานเป็นอาสาสมัครด้วย กลุ่มคนไทยที่มารวมตัวกันได้แก่ กลุ่มตะวันออก ซึ่งทำงานให้ความรู้เรื่อง HIV/AIDS กลุ่มคนไทยใน Saitama กลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัด Aichi กลุ่มคนดีสี่ภาค กลุ่มคนไทยใน Hokkaido เป็นต้น

กลุ่มดังกล่าวเหล่านี้ บางกลุ่มก็จะจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมด้วย เช่นจัดงานไทยตามเทศกาลต่าง ๆ หรืองานเผยแพร่ วัฒนธรรมไทย เป็นต้น นอกจากกลุ่มคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยแล้วยังมีกลุ่มคนไทยที่รวมตัวกันเพื่อทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม กลุ่มเหล่านี้จะเน้นการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมเป็นหลัก ไม่ได้เน้นการช่วยเหลือคนไทย

กลุ่มต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้นเป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้าน หรือหญิงไทยที่ประกอบวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ หรือล่าม เป็นต้น ที่พำนักอยู่ในประเทศนั้น ๆ อย่างถาวร รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือ คนไทยที่ประสบปัญหา เพราะสมาชิกของกลุ่มเหล่านี้ อยู่ในสถานภาพที่ดีกว่า มีความรู้ทางภาษา และระบบต่าง ๆ ในเยอรมนี และญี่ปุ่นดี กลุ่มหญิงไทยที่เป็นแรงงานโดยเฉพาะในญี่ปุ่น ทั้งที่ทำงานค้าบริการทางเพศ และเป็นแรงงานอื่น ๆ มักอยู่อย่างผิดกฎหมาย หรือมีวีซ่าพำนักชั่วคราว และเป็นกลุ่มที่ยังต้องพึ่งพาคนไทยอื่น ๆ ที่มีความรู้ดีกว่ากลุ่มเหล่านี้มักหวาดกลัวที่จะถูกทางการตรวจพบ ดังนั้นจึงไม่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่จะสร้างกิจกรรม หรือช่วยเหลือกันและกันหรือผู้อื่น นอกจากบางครั้ง เมื่อมีแรงงานเสียชีวิต หรือต้องการเดินทางกลับบ้าน อาจมีการร่วมลงขันเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ การช่วยเหลือ หรือดำเนินกิจกรรมจึงเป็นจากกลุ่มหญิงไทยที่มีสถานภาพที่ดีกว่าไปสู่กลุ่มที่มีสถานภาพด้อยกว่า

5.8 การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ: ความเชื่อมโยง

การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น ประกอบด้วย การย้ายถิ่นสองรูปแบบ ได้แก่ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานข้ามชาติ และการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ ในกรณีประเทศญี่ปุ่น การย้ายถิ่นทั้งสองรูปแบบนี้จะแยกกันค่อนข้างชัดเจน เพราะจะมีหญิงกลุ่มหนึ่งที่เดินทางไปแต่งงานโดยเฉพาะ และผ่านสำนักงานจัดหาคู่ กับอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเดินทางไปทำงานทั้งที่เป็นการค้าบริการทางเพศ และงานอื่น ๆ ซึ่งเป็นการเดินทางโดยผ่านขบวนการนายหน้า กลุ่มแรกเมื่อเดินทางเข้าไปจะเป็นภรรยาที่มีสิทธิพำนักอย่างถูกต้องตามกฎหมาย กลุ่มที่สอง เมื่อเดินทางเข้าไปจะเข้าไปทำงานและมักจะอยู่ในประเทศอย่างไม่ถูกกฎหมาย เมื่อระยะเวลาผ่านไป หญิงกลุ่มที่หนึ่ง พยายามขวนขวายหางานทำ งานที่ได้ อาจจะเป็นงานหนักที่รายได้น้อย หรืองานอื่น ๆ แล้วแต่ระดับการศึกษาและความรู้ด้านภาษา ณ จุดหนึ่ง กลุ่มที่หนึ่งได้พัฒนาตนเองกลายมาเป็นแรงงานข้ามชาติ เพราะได้ทำงาน นอกจากจะเป็นภรรยาชาวต่างชาติแล้ว มาดูกลุ่มที่สองบ้าง หญิงที่เป็นแรงงานไม่ว่าจะเป็นงานค้าบริการทางเพศ หรืองานอื่น ๆ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง หญิงเหล่านี้จะพบชายญี่ปุ่นที่เต็มใจแต่งงานด้วย และด้วยความหวังที่ต้องการจะมีสิทธิพำนักและอยู่ในญี่ปุ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หญิงเหล่านี้ก็จะแต่งงาน และเปลี่ยนสถานะจากแรงงานต่างชาติ ที่อยู่อย่างผิดกฎหมายมาเป็นภรรยาชาวต่างชาติที่มีสิทธิพำนักอย่างถูกต้อง ณ จุดนี้ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติได้กลายมาเป็นการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน แต่หญิงเหล่านี้ก็ยังคงเป็นแรงงานอยู่ ดังนั้น สถานภาพของทั้งสองกลุ่ม ณ ช่วงเวลาที่ผ่านไป ก็เหมือนกันคือเป็นทั้งภรรยาต่างชาติ และแรงงานต่างชาติคู่กันไป

กรณีประเทศเยอรมนี เนื่องจากนโยบายด้านคนเข้าเมืองและกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองหญิงไทยที่มีความรู้น้อย ไม่มีทักษะความเชี่ยวชาญด้านอาชีพ มีโอกาสเข้าประเทศได้เพียงสองสถานะ คือเป็นนักท่องเที่ยวและภรรยาของชายเยอรมัน แต่นักท่องเที่ยวไม่มีสิทธิทำงาน ฉะนั้นเพื่อให้สามารถพำนักอยู่ และทำงานในเยอรมนีได้ หนทางเดียวที่เหลืออยู่คือ การแต่งงาน ดังนั้นหญิงไทยที่เดินทางเข้าเยอรมนีจึงมักจะเดินทางในฐานะเจ้าสาว หรือภรรยา ซึ่งก็คือ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ไม่ว่าจะเป็นด้วยเป้าหมายที่จะสร้างครอบครัวจริง ๆ หรือแอบแฝงเพื่อที่จะหาโอกาสทำงาน เมื่อแต่งงานได้สิทธิพำนักแล้ว ผู้หญิงมักจะชวนชวายเป็นหางานทำ หรือในกรณีที่เป็นการแต่งงานแอบแฝงก็จะทำงาน ตั้งแต่แรกอยู่แล้ว ณ จุดนี้ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ก็จะกลายมาเป็นการย้ายถิ่นแรงงาน เพราะหญิงเหล่านี้ได้พัฒนาตนเองมาเป็นแรงงานข้ามชาติ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในการย้ายถิ่นแรงงานเข้าไปทั้งเยอรมนีและญี่ปุ่น การแต่งงานมักจะเป็นทางเลือก หรือหนทางที่จะทำให้ได้มาซึ่งสิทธิพำนักที่ถูกต้องตามกฎหมาย อันหมายถึงสิทธิอันชอบธรรมที่จะได้งานทำด้วย การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน กับ การย้ายถิ่นแรงงานจึงมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และในความหมายนี้ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานถูกนำมาใช้เป็นหนทางให้หญิงไทยเดินทางเข้าไปทำงานในประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีนโยบายปิดกั้นไม่รับแรงงานไร้ฝีมือ แต่เป็นประเทศที่มีเงื่อนไขปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาด้านตลาดคู่ครองของชายในประเทศ เป็นต้น อันเป็นช่องทางที่เปิดให้สำหรับผู้หญิง ซึ่งแม้แต่ในญี่ปุ่นเองก็มีปัญหาด้านนี้และข้อมูลจากอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่นกล่าวว่าในช่วง 4 - 5 ปีที่ผ่านมา หญิงไทยเริ่มจ้างชายญี่ปุ่นแต่งงานเพื่อให้ได้วีซ่า เพื่อที่จะได้ทำงานในญี่ปุ่นมากขึ้น ดังนั้น อาจกล่าวได้หรือไม่ว่า การย้ายถิ่นโดยการแต่งงาน อาจถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์เฉพาะของผู้หญิงเพื่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และหากเป็นเช่นนั้น หญิงเหล่านี้ที่เดินทางย้ายถิ่นโดยการแต่งงาน ก็คือ แรงงานข้ามชาติรูปแบบหนึ่งด้วย ดังนั้นรัฐบาลก็ควรที่จะสร้างนโยบายหรือมาตรการเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือกลุ่มหญิงกลุ่มนี้ด้วย

5.9 สรุป : 30 ปีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย อะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลง

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยเกิดขึ้นมากกว่า 3 ทศวรรษ แล้ว ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นพัฒนาการในเรื่องนี้ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ก. จำนวนหญิงไทยที่เดินทางยังคงเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เพิ่มมากขึ้นกว่าการเดินทางของผู้ชาย โดยเฉพาะที่เดินทางไปประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศในยุโรปหลายประเทศอันอาจกล่าวได้ว่า การย้ายถิ่นแรงงานของไทยไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว กลายเป็นการย้ายถิ่นแรงงานหญิง (feminization of labour migration)

ข. ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของหญิงผู้ย้ายถิ่น

- ภูมิลำเนา ส่วนใหญ่ยังเป็นภาคเหนือ และอีสาน ในช่วงหลัง ๆ จะมีภาคกลาง และภาคใต้บ้าง โดยเฉพาะพื้นที่แหล่งหารทองเที่ยว
- การศึกษา หญิงที่ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ส่วนใหญ่ยังจบการศึกษาภาคบังคับ คือ ประถมศึกษา ช่วงหลังๆ จะมีระดับมัธยมศึกษา ปวช. ปวส. หรือแม้แต่ปริญญาตรีเพิ่มมากขึ้น
- ด้านอาชีพ หญิงที่ย้ายถิ่นแรงงาน เป็นหญิงที่ประกอบวิชาชีพมากขึ้น เช่น พนักงานบริษัท ครู เป็นต้น มีใช้หญิงที่มีอาชีพเกษตรกรรมเท่านั้น ซึ่งก็สอดคล้องกับระดับการศึกษา
- จากประวัติชีวิต ก็ยังคงเป็นหญิง 3 กลุ่ม คือ แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง หญิงบริการทางเพศกับชายต่างชาติ และหญิงสาวโสดที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจ และกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดก็คือ แม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพัง

- และที่สำคัญ คือ หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็คือ หญิงที่เคยย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศมาก่อน

ค. สาเหตุปัจจัยหลักที่ทำให้หญิงตัดสินใจ ก็คือ ความต้อโอกาสทางเศรษฐกิจ ซึ่งก็คือผลพวงของการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ล้มเหลว ตั้งแต่แผน 1 จนถึงแผน 9 และสิ่งที่น่าสนใจและมีส่วนช่วยทำให้การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ดำรงอยู่และดำเนินไป ก็คือการเกิด “วัฒนธรรมการย้ายถิ่น” ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติที่เกิดขึ้นนับสิบ ๆ ปี (Massey 1994)

ง. กระบวนการการย้ายถิ่น ยังคงเป็นโดยผ่านระบบนายหน้า แม่แตร็คสำนักงานจัดหาครู ในช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา เริ่มมีการจัดหาจัดพา โดย ญาติ เพื่อน พี่น้อง ที่มีประสบการณ์การย้ายถิ่น หรือ ที่ยังเป็นแรงงานย้ายถิ่นอยู่ ทั้งนี้เพราะการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ มีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นแบบลูกโซ่ (chain migration ดู Macdonald/Macdonald 1964) เมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นในชุมชน ก็จะเป็นที่คาดเดาได้ว่า จะมีการย้ายถิ่นต่อเนื่องไปยังปลายทางเดียว กันอีก

จ. ปัญหาต่าง ๆ ที่ผู้หญิงประสบในต่างประเทศ อันได้แก่ ปัญหาภาษา การถูกเอาเปรียบ การเข้าไม่ถึงระบบบริการต่าง ๆ ที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่ แสดงให้เห็นถึงการขาดข้อมูล การขาดการเตรียมตัวในการเดินทาง

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในระดับบุคคล คือ ตัวหญิงไทยที่เดินทางไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ มากนัก หากจะมีก็เป็นในส่วนรายละเอียด เช่น ระดับการศึกษาที่ยังคงเป็นภาคบังคับ แต่ก็มีระดับที่สูงขึ้นเพิ่มมาด้วย เป็นต้น

สิ่งที่ดูเหมือนไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงก็คือ ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ที่เป็นตัวจักรสำคัญ ซึ่งผลักดันให้ผู้หญิงเดินทาง นั่นคือ ผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เคยก่อให้เกิดช่องว่างและความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ ในแผนที่ 1 - 5 และจนถึงแผนที่ 9 ก็ยังแก้ปัญหานี้ไม่ได้⁶ และจากข้อเท็จจริงที่ว่า หญิงที่ย้ายถิ่นเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง รัฐก็ยังไม่มีความมาตรการที่จะเกื้อกูล คนที่ด้อยโอกาสกลุ่มนี้ รวมทั้งสังคมก็ยังคาดหวังให้เธอต้องรับผิดชอบต่อลูกและครอบครัวต่อไป

5 ณ จุดนี้อาจจะพิจารณาได้ว่า เมื่อปัจจัยในระดับโครงสร้างยังมิได้เปลี่ยนแปลงไป ในทิศทางที่สร้างโอกาสแก่ผู้หญิงมากขึ้น ทางเลือกในการที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือฐานะทางสังคมของผู้หญิงก็ยิ่งเหมือนเดิม ผู้หญิงทั้งที่มีการศึกษาค่อนข้างดีและการศึกษาน้อย (ดู ข้อ ก. ข้างต้น) จึงมองไม่เห็นโอกาสที่ดีขึ้น และยังคงพิจารณาว่าการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ยังคงเป็นทางเลือกที่อาจจะให้ผลที่ดีกว่า การอยู่ทำมาหากินในประเทศไทย

ในทำนองเดียวกัน ปัจจัยระดับโครงสร้างในประเทศปลายทางเอง ก็ยังคงไม่ได้เปลี่ยนแปลงในส่วนรวม แม่นอาจจะมีความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด เช่น เศรษฐกิจของญี่ปุ่นอาจจะไม่ดีเท่าเมื่อสิบปีก่อน แต่อย่างไรเสียก็ยังดีกว่าประเทศไทยหลายเท่าตัว เป็นต้น และที่สำคัญ ที่เป็นตัวจักรใหญ่ ที่กำหนดช่องทางในการเดินทางเข้าประเทศที่ก่อปัญหาแก่หญิงไทย ก็คือ นโยบายการไม่รับเข้าแรงงานหญิงไร้ฝีมือ อันทำให้หญิงไทยต้องใช้ช่องทางที่บ่อยครั้ง ก็ผิดกฎหมาย หรือ การเดินทางเข้าไปในลักษณะอื่น เช่น การแต่งงาน หรือ เป็นนักศึกษาเรียนภาษา เป็นต้น

⁶ เปรียบเทียบการประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมา ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนที่ 10

นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่มีไม่มากนักแล้ว ในช่วง 30 ปีของปรากฏการณ์นี้ ยังก่อให้เกิดผลพวงจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ดังนี้

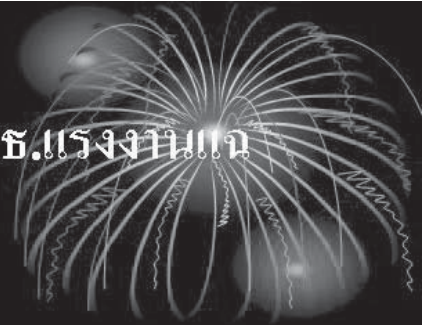
- การปรับเปลี่ยน หรือพัฒนาสถานะจากการเป็นภรรยาชาวต่างชาติ มาเป็นแรงงานต่างชาติ
- การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทยประเด็นที่ควรคิดเกี่ยวกับการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์
- เด็กไทยไร้สัญชาติในประเทศปลายทางโดยเฉพาะในญี่ปุ่น ประเด็นที่อาจกลายเป็นปัญหาล้างคมในประเทศปลายทาง
- การเดินทางย้ายถิ่นกลับประเทศไทยของแรงงานข้ามชาติในวัยเกษียณ มาตรการรองรับมีหรือไม่

6

บทที่หก
สิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ

จดทะเบียนสมรสอำพราง250คู่/วัน กมธ.แรงงานแจ หลอก"ขายตัว"ได้หวัน

กมธ.แรงงานชี้มีนายหน้าหลอกคนไทยจดทะเบียนสมรสอำพราง ไปค้าประเวณีที่ไต้หวัน / เตรียม
สอบข้อเท็จจริงเจ้าหน้าที่เขตพระโขนง สนับสนุนจดทะเบียนสมรสอำพราง

เมื่อเวลา 13.30 น. ที่รัฐสภา นายเอกพร รักความสุข ส.ส.บัญชีรายชื่อพรรคไทยรักไทย ใน
ฐานะที่ปรัชากรรมาธิการการแรงงาน สภาผู้แทนราษฎร แถลงกรณีนายอภิรักษ์ โกษะโยธิน ผู้ว่า
ราชการกรุงเทพมหานคร และผู้อำนวยการเขตพระโขนง ยืนยันคนไทยจดทะเบียนสมรสลับชาว
ไต้หวันถูกต้องไม่ได้เป็นการหลอกลวงว่า เรื่องดังกล่าวควรได้รับการตรวจสอบ เพราะกรรมาธิการ
ได้รับการร้องเรียนจากแรงงานไทยที่ถูกหลอกไปขายแรงงานที่ไต้หวันโดยจดทะเบียนสมรสลับชาว
ไต้หวันว่า มีนายหน้าหลอกคนไทยให้จดทะเบียนสมรส และแจ้งว่า เมื่อจดทะเบียนแล้วสามารถ
เดินทางไปทำงานที่ไต้หวันได้ โดยมีรายได้ 40,000 เหรียญไต้หวันต่อเดือน แต่เมื่อเดินทางไปถึง
ไต้หวัน กลับเป็นการบังคับขายบริการทางเพศ บังคับให้เสพยาเสพติด บังคับให้่องซื้อในสัญญาผู้เงิน
ว่าเป็นลูกหนี้จำนวน 3-4 แสนเหรียญไต้หวัน และถูกยึดหนังสือเดินทางเพื่อป้องกันลาหนี...

มติชน 10 กย.48

สิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ

6

ในส่วนนี้จะพิจารณาประเด็นเรื่องสิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำเสนอข้อเสนอแนะสำหรับการป้องกัน และแก้ไขปัญหอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ โดยจะพิจารณาตามประเภทของแรงงานหญิงข้ามชาติที่ค้นพบจากการศึกษา และในช่วงท้ายจะเป็นการอภิปราย

6.1 แรงงานหญิงไทยและประเด็นปัญหาด้านสิทธิ

ข้อมูลจากการวิจัย พบว่ามีแรงงานหญิงไทย อยู่ 3 ประเภท คือ แรงงานค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่นและเยอรมนี แรงงานที่เป็นผู้ฝึกงานในญี่ปุ่นแต่ไม่ได้เดินทางผ่านกรมแรงงาน และแรงงานลักษณะจ้างชั่วคราวในเยอรมนี ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นแรงงานแอบแฝงเนื่องจากเดินทางเข้าประเทศด้วยการใช้การแต่งงาน หญิงเหล่านี้คือแรงงานข้ามชาติ ซึ่งตามมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ และสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) จะต้องได้รับการคุ้มครองในด้านต่าง ๆ⁷ ซึ่งหากพิจารณาตามประเด็นที่ตั้งไว้ในกรอบการศึกษา จะได้แก่

1. อีสภาพจากการเป็นแรงงานบังคับ นั่นคือ การทำงานต้องเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ และด้วยสิ่งจูงใจมิใช่การบังคับ ช่มชู้ เช่น ถูกกดขี่ บังคับ หรือ กักขัง เป็นต้น
2. อีสภาพจากการเลือกปฏิบัติ นั่นคือ กฎเกณฑ์ในการทำงานจะต้องไม่ส่งผลให้การเลือกปฏิบัติ อันมีเหตุ มาจาก เชื้อชาติ สีผิว สัญชาติ และ เพศ เป็นต้น
3. สิทธิในการรับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่
4. สิทธิการเข้าถึงบริการจัดหางานที่ถูกต้องและไม่เอาเปรียบ
5. สิทธิที่จะได้สัญญาการจ้างงานที่ไม่ละเมิดสิทธิ และที่แรงงานสามารถอ่านทำความเข้าใจได้
6. การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ทั้งก่อนออกเดินทาง และเมื่ออยู่ในประเทศปลายทางรวมทั้งความปลอดภัยในระหว่างทำงาน
7. เสรีภาพในการเดินทาง ไปที่ต่าง ๆ ในเวลาว่างงาน หรือ เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน
8. การเข้าถึงความช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น การหางานที่เหมาะสม การปรับตัว เป็นต้น
9. สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนในการทำงาน

⁷ สนธิสัญญานี้ให้ความคุ้มครองทั้งแรงงานที่ถูกกฎหมายและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยระบุไว้ในตอนที่ 1 ขอบเขตและคำจำกัดความ มาตรา 5 ให้ความหมายของแรงงานข้ามชาติที่สนธิสัญญาคุ้มครองว่า ก.) เป็นแรงงานที่ถูกต้องมี “เอกสาร” (documented) หรืออยู่ในสถานภาพที่ถูกต้อง (regular situation) หากว่าเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางเข้ามา หรือให้พำนักอาศัย หรือให้ดำเนินการต่าง ๆ ในประเทศที่จ้างงาน ตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ และตามข้อตกลงระหว่างประเทศที่ประเทศนั้นเป็นภาคี ข.) เป็นแรงงานที่ “ไม่มีเอกสาร” (undocumented) หรืออยู่ในสภาพที่ไม่ถูกต้อง (irregular situation) หากว่าแรงงานนั้นไม่ได้เข้าเมือง หรือพำนักอยู่ หรือทำงานตามเงื่อนไขที่กล่าวมาตามข้อ ก.)

10. สิทธิการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย คือได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับสภาพการทำงาน หรือ การประกันสังคม เป็นต้น

ในที่นี้จะพิจารณาว่า ในความเป็นจริงแล้ว แรงงานหญิงไทยที่ไปทำงานงานในเยอรมนี และญี่ปุ่น ได้รับสิทธิและการคุ้มครองหรือไม่ โดยจะพิจารณาแยกตามกลุ่มของแรงงาน หญิงเหล่านี้ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน จะนำเสนอเป็นกรณีศึกษาอีกครั้ง

6.1.1 แรงงานหญิงที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศ

จันทร์ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์อายุ 36 ปี เกิดที่จังหวัดเชียงราย จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยของรัฐในจังหวัดบ้านเกิด ทำงานในบริษัทแห่งหนึ่งในตัวจังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นสำนักงานสาขาของบริษัทใหญ่ในกรุงเทพฯ แต่งงานเมื่ออายุ 25 ปี มีลูก 1 คน เมื่อลูกอายุได้ 4 ปี เกิดมีปัญหากับสามีเนื่องจากสามีไปมีหญิงอื่น จันทร์ได้ยินเพื่อนพนักงานในแผนกขายคุยกันเรื่องที่ญาติของตนหาคนงาน และเป็นคนพาผู้หญิงไปทำงานในประเทศญี่ปุ่น ในตอนแรกจันทร์รับฟังแต่ไม่ได้ใส่ใจนัก แต่เมื่อสภาพปัญหาครอบครัวรุนแรงมากขึ้น จนจันทร์ทนไม่ไหวและต้องการหนีให้พ้นสภาพ จึงสอบถามเพื่อนถึงญาติที่หาคนไปทำงานในญี่ปุ่น เพื่อนจึงให้เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ จันทร์โทรศัพท์ไปคุยและสอบถามเรื่องราวว่าจะให้ไปทำงานอะไร ผู้ที่หาผู้หญิงไปทำงานแจ้งว่า ไปทำงานขายต๋มอย่างเดียว “ถามเขาว่าจะไปทำงานอะไร เขาว่าไปนั่งต๋มที่แรกเขาก็ยังไม่บอกว่านั่งต๋มอย่างไร แล้วก็บอกว่าไปนั่งกับแขกนั่งต๋ม ก็เป็นคนต๋มอยู่แล้ว ก็ชอบ (จันทร์ : 1/8 - 12) เนื่องจากตัวจันทร์เองก็เป็นคนชอบต๋มอยู่แล้ว จึงเห็นว่ามันจะทำได้ จันทร์บอก ว่าตอนที่ตัดสินใจ “คิดสั้น ๆ มีปัญหาครอบครัวกับสามี (จันทร์ : 3/19)” ขณะนั้นจันทร์อายุ 30 ปีเมื่อจันทร์ตกลงใจที่จะมาญี่ปุ่น นายหน้าที่เป็นญาติของเพื่อนพนักงานจึงพาไปพบ “บอส” ซึ่งเป็นคนจังหวัดในปริมณฑลของกรุงเทพฯ รับราชการเป็นทหาร ดำเนินกิจการนี้ร่วมกับภรรยา “บอส” จัดการเรื่องเอกสารต่าง ๆ ระหว่างที่รอจันทร์ก็กลับไปทำงานตามปกติ การเดินทางต่าง ๆ ใช้เวลา 2 อาทิตย์ วันที่เดินทางจันทร์ไม่ได้บอกครอบครัวให้รู้ บอกเพียงว่าจะไปอบรม เมื่อเดินทางถึงประเทศญี่ปุ่นจึงโทรศัพท์ไปบอก จันทร์เดินทางด้วยหนังสือเดินทางของตนเอง “บอส” สองสามีภรรยาพร้อมลูกอีก 2 คนเป็นคนพาไป เดินทางพร้อมกับหญิงสาวอีกหนึ่งคน การเดินทางเข้าญี่ปุ่นเป็นลักษณะเดินทางไปเที่ยวไซปัน แล้วแวะ transit ต่อเครื่องบินกลับประเทศไทย จันทร์เล่าว่า เมื่อถึงนาริตะขณะที่คอยเปลี่ยนเครื่องบิน “บอส” ให้ลูกคนเล็กที่อายุประมาณ 8 ปี แก้มลิงทำเป็นไม่สบาย ไออย่างหนัก “บอส” เข้าไปขอความกรุณาจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองขอพาลูกไปหาหมอ เพราะเด็กป่วยหนัก เสร็จจากนั้นนางพอสสมควร เจ้าหน้าที่จึงใจอ่อน ยอมให้พาเด็กไปหาหมอ โดยให้ทุกคนอยู่ในญี่ปุ่นได้ 3 วัน เมื่อออกมา

จากสนามบินได้ “บอส” ก็พาจันทร์และหญิงสาวอีกคนไปส่งที่ร้านสแน็คบาร์ใน Nakano จันทร์และหญิงสาวคนนั้นจึงอยู่ในญี่ปุ่นอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายตั้งแต่บัดนั้น ใน Nakano มาม่าจ่ายค่าตัวของจันทร์แก่ “บอส” 240 ใบ เพราะเป็นเด็ก order“ นั่นคือ ก่อนที่จันทร์จะเดินทาง “บอส” ได้ส่งรูปให้ทางนายหน้าในญี่ปุ่นดู และมาม่าตัดสินใจเลือกจันทร์ หญิงสาวอีกคน มาม่าไม่รับไว้ทำงาน “บอส” ต้องพาไปทำงานร้านอื่น มาม่าบอกให้จันทร์ทราบ ว่าต้องทำงานอะไร จันทร์ไม่ยอมออกไปกับแขก บอกว่าไม่เคยทำงานแบบนี้มาก่อน และ “บอส” ก็บอกแต่จะให้มาขายตี๋มเท่านั้น จันทร์บอกว่า มาม่าใจดี ให้ทำใจก่อน 1 เดือน ยังไม่ต้องออกไปกับแขก ขึ้นเดือนที่สองจันทร์ก็ยังไม่ยอมไปกับแขกจนครบสองเดือน มาม่าบอกว่า หากจันทร์ไม่ยอม ก็ขายจันทร์ต่อไปให้กับยาภูเขา จันทร์กลัวจึงยอมออกไปกับแขก จันทร์ทำงานโดยต้องแบ่งครึ่งหนึ่งของรายได้เป็นการใช้หนี้แท็กซี่ อีกครึ่งหนึ่งจันทร์เก็บเป็นรายได้ของตนเอง แต่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าอาหาร เป็นต้น แต่จันทร์ก็โชคดี ทำงานอยู่ได้ไม่ถึงสองเดือนก็มีแขกมาตัดแท็กซี่ นั่นคือมาจ่ายค่าแท็กซี่ที่จันทร์เป็นหนี้มาม่าอยู่ จันทร์ไม่รู้ความหมายของคำว่าตัดแท็กซี่ มาม่าบอกว่า ก็คือ “การที่แขกมาใช้หนี้แท็กซี่ให้จันทร์หมดหนี้ แต่ต้องไปเป็นเมียแขก” จันทร์ขอร้องแขกว่าจะขอยู่กับมาม่าต่อไป แต่จะทำงานเฉพาะขายตี๋มไม่ไปกับแขก ด้วยอ้างว่าหากไม่ทำงานจะไม่มีเงินส่งให้ลูก ผู้ชายก็ยอม จันทร์จึงทำงานเฉพาะขายตี๋ม ทำงานได้เกือบปี ก็เบื่อจึงมอมตัวกลับบ้าน ตอนที่ไปมอมตัวกับเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง มีชายไทยที่เปิดสำนักงานขายตัวเครื่องบิน และช่วยเหลือเป็นล่ำม มาพูดคุยด้วย บอกจันทร์ว่าจะกลับทำไ้มยังอยู่ได้ไม่ถึงปียังทำงานได้เงินไม่คุ้ม เพราะกลับไปเมืองไทยแล้วจะกลับมาอีกลำบาก ตอนที่มอมตัวต้องรอทำเรื่องการส่งกลับ เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองให้จันทร์ไปเที่ยวก่อนสองอาทิตย์ในช่วงที่รอ จันทร์จึงไปค้างกับเพื่อน และคิดทบทวนเรื่องราวที่ชายไทยคนนั้นพูด จึงเปลี่ยนใจไม่กลับประเทศไทย และโทรศัพท์ให้เพื่อนมารับไปอยู่ที่จังหวัด Ibaraki ที่นั่นจันทร์ก็กลับไปทำงานร้านสแน็คบาร์ตามเดิม แต่เป็นการไปทำงานเป็นลูกจ้าง ไม่ใช่เด็กแท็กซี่ เน้นนอนการทำงานก็ไม่ได้มีการเซ็นสัญญาเป็นเรื่องเป็นราว แต่สถานภาพจะต่างกับเด็กแท็กซี่ ที่ต้องทำงานแบ่งครึ่งใช้หนี้ จันทร์ทำงานเป็นลูกจ้างได้ค่าแรงตามที่ตกลง ไม่ต้องแบ่งครึ่งกับใคร ทำได้ไม่นานก็พบแฟนชาวญี่ปุ่น จึงออกจากงานไปอยู่กับแฟนปึกว่า ตั้งใจจะแต่งงานด้วย แต่แล้วก็เปลี่ยนใจ เพราะไปด้วยกันไม่ได้ ด้วยความแตกต่างด้านวัฒนธรรม จันทร์กลับไปทำงานร้านสแน็คอีกเกือบปีจึงพบแฟนคนไทยที่เป็นช่างเชื่อมในโรงงานแถวนั้น และเป็นแรงงานที่อยู่ทำงานโดยไม่มีวีซ่าเช่นกัน จันทร์เลิกทำงานในร้านสแน็ค มาอยู่กับแฟนคนไทย รับผักมาผัดอยู่ที่บ้าน ได้รายได้ประมาณเดือนละ 100,000 เยน งานผัดผัก เป็นงานอีกชนิดหนึ่งที่แรงงานไทย

ที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายในญี่ปุ่นชอบทำ เพราะไม่ต้องเสี่ยงออกไปนอกบ้าน ให้โดนตรวจจากตำรวจ จันทรอยู่ในญี่ปุ่นอย่างไม่มีวีซ่ามากกว่า 6 ปี แล้ว ไม่รู้ว่าจะจัดการกับชีวิตตัวเองอย่างไร อยากกลับบ้านแต่แฟนก็ยังไม่อยากกลับให้รอกลับพร้อมกัน จันทรไม่รู้ว่าจะได้กลับประเทศไทยเมื่อไร งานมัดผักมันจะมีให้ทำทุกวันแต่รายได้ก็ไม่มากนัก และไหนจะต้องหวาดกลัวกับการถูกจับ อาจเป็นสาเหตุให้จันทรดื่มจัดเกือบทุกคืน

ชีวิตในประเทศญี่ปุ่นของจันทรเริ่มต้นด้วยการทำงานค้าบริการทางเพศอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ภายหลังจันทรเลิกอาชีพค้าบริการมาทำงานรับจ้างมัดผัก จันทรจึงเป็นแรงงานที่อยู่อย่างผิดกฎหมายแต่ทำงานอย่างอื่นที่ไม่ใช่ค้าบริการทางเพศ

จากชีวิตของจันทร ที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นโดยผ่านระบบนายหน้า และจะอยู่ในระบบแทริคที่ต้องทำงานใช้หนี้ ในกรณีของจันทร ซึ่งถูกหลอกลวงว่าจะให้มาทำงานขายดื่ม การทำงานจึงเป็นการทำงานที่ถูกบังคับ และเป็นการทำงานโดยไม่ “สมัครใจ” อย่างชัดเจน ในกรณีของหญิงที่สัมภาษณ์คนอื่น ๆ เช่น จูโร ปานจันทร เป็นต้น แม้ว่าจะเดินทางมาทำงานด้วย “ความสมัครใจ” ก็ตาม แต่การที่ต้องทำงานใช้หนี้แทริค ต้องรับแขก ก็คงจะไม่ได้ทำงานโดยอิสระแต่คงเป็นแรงงานบังคับที่อาจจะไม่ใช่การบังคับด้วยกำลัง แต่เป็นการบีบคั้นด้วยระบบแทริค หรือ หนี้นั่นเอง

การค้าบริการทางเพศ อย่างกรณีจันทร ไม่มีการทำสัญญาจ้างงานเป็นลายลักษณ์อักษร จึงไม่มีกฎหมายอะไรที่กำหนดแน่นอน แต่เงื่อนไขการทำงานในตัวของมันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างที่ยังใช้แทริคไม่หมด การที่อยู่ในประเทศอย่างไม่มีวีซ่า (กรณีประเทศญี่ปุ่น) ก็อาจเป็นเหตุให้ถูกเลือกปฏิบัติได้โดยง่ายตาย

ในช่วงหลังแม้ว่าจันทรจะเป็นแรงงานไร้ฝีมือแต่ก็ยังมีสถานภาพที่ผิดกฎหมาย งานมัดผักที่ทำก็เป็นงานที่รับมาทำโดยไม่มีการทำสัญญาจ้างงาน ไม่มีข้อตกลงอะไร นอกจากตกลงราคาค่าแรงเท่านั้น กอปรกับสถานภาพที่อยู่อย่างผิดกฎหมายนี้ โอกาสที่จันทรจะหางานได้อย่างเสรี หรือเข้าติดต่อสำนักจัดหางานจึงไม่มี งานที่สามารถทำได้จึงมีอยู่จำกัดและมักเป็นงานที่ได้ค่าแรงต่ำ

ข้อมูลส่วนใหญ่เกี่ยวกับสภาพการทำงาน และความเป็นอยู่ของผู้หญิงได้รับรู้เป็นเพียงข้อมูลด้านเดียว จากเครือข่ายที่จัดหาผู้หญิงไปส่ง ซึ่งเป็นการเชิญชวนมากกว่าข้อเท็จจริง ดังเห็นได้ชัดในกรณีจันทร ที่นายหน้าไม่ได้บอกความจริงว่างานที่จะไปทำเป็นงานอะไร

เนื่องจากเป็นแรงงานที่มักอยู่ในประเทศอย่างผิดกฎหมาย โดยเฉพาะในญี่ปุ่น การเข้าถึงบริการต่าง ๆ คือ ด้านสุขภาพ ความช่วยเหลือในการหางาน และการเข้าถึง กระบวนการกฎหมายจึงมีจำกัด ประการหนึ่งอาจเป็นเพราะไม่กล้าที่จะเปิดเผยตัว ด้วยสถานภาพทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง ด้านสุขภาพอาจจะเข้าถึงได้บ้าง หากมีเงินจ่าย ค่าใช้จ่ายเองซึ่งก็แพงมาก ในกรณีประเทศเยอรมนีส่วนใหญ่สถานื่อนามัยจะมีบริการ ตรวจสุขภาพ โดยไม่มีเงื่อนไขว่าต้องมีวีซ่าหรือไม่ ซึ่งในกรณีนี้ก็มักจะเป็นการตรวจโรค ทางเพศสัมพันธ์มากกว่า แต่บางครั้งก็อาจรักษาโรคอื่น ๆ ได้ด้วย

หญิงบริการทางเพศที่มาด้วยระบบแตร็ค จะไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระก็ต่อเมื่อ หมดแตร็คแล้ว เช่น จันทร์ และเมื่อหมดแตร็ค ก็ยังสามารถเลือกได้ว่าจะออกไปกับแขก หรือไม่ หรือจะไปทำงานที่จังหวัดอื่น

หญิงบริการทางเพศแม้จะอยู่ในระบบแตร็ค ก็ได้รับค่าตอบแทน แต่อาจจะ ไม่เต็มที่ เพราะมักเป็นการทำงานแบ่งครึ่งกับมามาเจ้าของร้าน จนกว่าจะหมดแตร็คแล้ว จึงจะได้ค่าจ้างเต็มที่ไม่ต้องหักใช้หนี้

6.1.2. แรงงานที่ไปเป็นผู้ฝึกงาน

จุลี เป็นคนจังหวัดอุดรธานี ขณะที่ทำการสัมภาษณ์อายุ 31 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรียนจบแล้วเข้าทำงานโรงงานในจังหวัดอุดรธานี แต่งงานกับสามี ซึ่งทำงานโรงงานเช่นกัน มีลูกอายุ 2 ขวบ จูลีและสามีทำงานโรงงานรายได้รวมกันประมาณ เกือบ 20,000 บาท จูลีบอกว่า รายได้ไม่ค่อยดี อยากได้เงินก้อนไว้ตั้งตัว และเพื่อให้ลูกได้เรียนสูง ๆ จูลีมีพี่สาวที่ทำงานโรงงาน เช่นกัน แต่เป็นคนละโรงงาน พี่สาวเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศญี่ปุ่นในฐานะผู้ฝึกงาน พี่สาวของจุลีได้เงินเดือน ๆ ละ 18 ใบ หากทำงานล่วงเวลาก็จะได้มากขึ้น พี่สาวเดินทางมาก่อน 8 เดือน ส่งเงินมาให้ทางบ้านสมำเสมอ จูลีเห็นว่าหากอยู่ทำงานในโรงงานที่ประเทศไทยต่อไป โอกาสที่จะได้เงินก้อนคงไม่มีจึงต้องการไปทำงานที่ญี่ปุ่นบ้าง พี่สาวจึงแนะนำให้ติดต่อกับนายหน้า ที่เป็นคนพาพี่สาวเดินทางเข้ามา จูลีเล่าว่า นายหน้ามักจะเข้าไปตามโรงงานต่าง ๆ หากคนที่สนใจจะไปทำงาน นายหน้าเป็นคนไทย แต่จะทำงานประสานกับนายหน้าที่เป็นคนญี่ปุ่น จูลีติดต่อกับนายหน้า เสียค่านายหน้าไปทั้งสิ้น 250,000 บาท ต้องจ่ายรวดเดียวทั้งหมด จูลีไม่มีเงินก้อน จึงต้องไปกู้ธนาคารมาให้นายหน้า เสียดอกเบี้ยให้ธนาคารแพงมาก ต้องผ่อนส่งปีกว่าจึงหมดตอนที่สัมภาษณ์จุลี ส่งเงินผ่อนใช้หนี้ธนาคารหมดแล้ว ขณะนั้นจุลีอยู่ในประเทศญี่ปุ่นมาได้ 1 ปีกับ 8 เดือน จูลีเล่าว่า ตอนที่ทำเรื่องจะมาญี่ปุ่นนั้น นายหน้าให้เซ็นสัญญาฉบับบริษัท

ในประเทศญี่ปุ่นที่ตกลงรับจูลีเข้าเป็นผู้ฝึกงาน บริษัทดังกล่าวประกอบกิจการคล้าย ๆ กับโรงงานที่จูลีทำงานอยู่ นายหน้าจัดการติดต่อทำวีซ่าให้ในลักษณะผู้ฝึกงานกับบริษัทที่จูลีเซ็นต์สัญญาด้วย ค่าเดินทางจูลีต้องออกเอง จูลีได้วีซ่าในฐานะผู้ฝึกงานเป็นเวลา 3 ปี เดินทางเข้ามาพร้อม ๆ กับแรงงานอีกกว่าสิบคน โดยมีนายหน้าเป็นคนพามา เมื่อมาถึงประเทศญี่ปุ่น จูลีและเพื่อน ๆ ได้เข้าพักในบ้านพักใกล้ ๆ โตเกียว จากนั้นนายหน้าจะพาแรงงานไปพบกับเจ้าของโรงงาน หรือบริษัทที่จะรับแรงงานไปทำงาน จูลีเล่าว่า ตอนนั้นจะมีเจ้าแก็โรงงานต่าง ๆ มาดูตัวแรงงาน ชอบใจคนไหนก็จะรับแรงงานคนนั้นไป เจ้าแก็บริษัททำเกษตรกรรมแบบเป็นอุตสาหกรรมใน Saitama เลือกเอาจูลีไปเป็นแรงงาน จูลีบอกว่าตอนที่เซ็นต์สัญญานั้นไม่ใช่บริษัทนี้ และแรงงานทุกคนที่มาพร้อมจูลี ก็ไม่มีใครได้ทำงานในบริษัทที่ตนเซ็นต์สัญญาด้วย ดังนั้นการเซ็นต์สัญญาดังกล่าวจึงเป็นเพียงสัญญาหลอก ๆ เพื่อให้ได้วีซ่าเท่านั้น จูลีต้องทำงานปลูกผัก ผลไม้ รวมทั้งเก็บผักและผลไม้บรรจุหีบห่อซึ่งไม่ใช่งานที่จูลีชอบ เพราะอยู่อุดรธานีก็ไม่ได้ทำงานแบบนี้ จูลีได้เงินเดือนเพียงเดือนละ 9 ใบ ซึ่งน้อยกว่าพี่สาวเท่าตัว หากต้องการเงินมากขึ้นก็ต้องทำล่วงเวลาด้วยก็จะได้ประมาณ 11 ใบ ซึ่งก็ยังไม่พอยัก โรงงานมีที่พักให้อยู่ เป็นบ้านมีสองห้อง เป็นที่อยู่ของแรงงานหญิงอยู่รวมกันทั้งหมด 11 คน มีหญิงไทยอีกหนึ่งคน นอกนั้นเป็นแรงงานจากประเทศจีน จูลีได้เรียนภาษาญี่ปุ่นเพียงหนึ่งเดือน เนื่องจากมีหนี้สินต้องผ่อนส่งธนาคาร และต้องส่งเงินให้กับแม่สามีที่ดูแลลูก จูลีจึงต้องกินอยู่อย่างประหยัด และใช้เวลาว่างส่วนใหญ่กับการทำงานล่วงเวลา ไม่มีเวลาเรียนภาษาญี่ปุ่น ทำให้ยังไม่เข้าใจภาษาญี่ปุ่นเท่าใดนัก สามีของจูลีกำลังคอยที่จะเดินทางไปทำงานในประเทศแคนาดา

จากเรื่องราวของจูลี แม้นจูลีจะได้วีซ่าอย่างถูกต้อง และเดินทางมาในฐานะผู้ฝึกงาน แต่เมื่อพิจารณาจากวิธีการที่นายหน้าให้เซ็นต์สัญญากับบริษัทหนึ่งเพียงเพื่อให้ได้วีซ่าเข้าและอยู่ในประเทศญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้อง ก็เป็นวิธีการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นเล่ห์กลและการตบตาเจ้าหน้าที่ ดังนั้นการเดินทางในลักษณะของจูลี ก็อาจจะไม่ค่อยถูกต้องนัก แม้นจะทำให้จูลีได้เดินทางและได้วีซ่าอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็ยังคงอยู่ในลักษณะหลอกลวงในเรื่องเกี่ยวกับการทำงาน คำถาม ณ ที่นี้ก็คือ วิธีการแบบนี้ใช้ได้อย่างไร หากไม่มีเจ้าหน้าที่รู้เห็นเป็นใจ

จากการที่ไม่ได้ทำงานในบริษัทที่ได้เซ็นต์สัญญาไว้นั้น แม้ว่าจะไม่ได้ถูกบังคับข่มขู่ให้ทำงาน แต่ก็เป็งานที่ไม่ได้ตั้งใจมาทำ ประกอบกับการทำงานนั้นนายจ้างเป็นคนเลือกว่าจะเอาคนงานคนไหน ไม่ใช่เป็นการตกลงกันระหว่างสองฝ่ายว่าจะยินยอมหรือไม่ ดังนั้นการทำงานนี้จึงเป็นกึ่งบังคับ

ผู้ฝึกงานได้เซ็นต์สัญญาจริง และได้อ่านสัญญาอย่างเข้าใจ เพราะเซ็นต์สัญญาที่ประเทศไทย แต่เมื่อไปถึงญี่ปุ่นก็ไม่ได้ทำงานในบริษัทที่ตนเซ็นต์สัญญาไว้ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในสัญญาก็คงไม่มีความหมายอะไร

ผู้ฝึกงานลักษณะนี้ ก็คงเหมือนหญิงค้าบริการทางเพศ ที่ไม่มีโอกาสได้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่ เพราะไม่อาจทราบได้ล่วงหน้าว่าจะมาทำงานที่ไหน และงานอะไร แม้จะมีสัญญา แต่สัญญาก็เป็นเพียงกระดาษที่ทำให้ได้วีซ่าเท่านั้น

เนื่องจากเป็นผู้ฝึกงานพำนักอยู่ในประเทศอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงมีโอกาสเข้าถึงบริการต่าง ๆ ทั้งด้านสุขภาพ การขอความช่วยเหลือ รวมทั้งกระบวนการทางกฎหมาย รวมทั้งสามารถ ไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระ

ผู้ฝึกงานได้รับค่าตอบแทน แต่ก็ไม่มีสิทธิที่จะต่อรองตกลงกับนายจ้าง เรียกร้องค่าตอบแทนที่ต้องการ

เมื่อพิจารณาถึงแรงงานไทยในญี่ปุ่นอีก 4 ชีวิตที่เดินทางผ่านนายหน้าเช่นกัน โดยนายหน้ากล่าวว่า จะเดินเรื่องให้เข้ามาทำงานในฐานะผู้ฝึกงานแต่ในการเดินทางเข้าประเทศกลับเดินทางเข้ามาด้วยวีซ่านักท่องเที่ยว ซึ่งอยู่ได้เพียง 3 เดือน ซึ่งในกรณีนี้จะชัดเจนกว่าเป็นการหลอกลวงและมีแนวโน้มที่ค่อนข้างสูงว่าแรงงานทั้ง 4 จะกลายเป็นแรงงานที่อยู่และทำงานอย่างไม่มีวีซ่าคือไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และด้วยสถานทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้องโอกาสที่แรงงานเหล่านี้จะได้สิทธิต่าง ๆ คงเป็นไปได้น้อย

6.1.3. แรงงานหญิงไทยในเยอรมนี ที่เดินทางเข้ามาด้วยการแต่งงาน หรือที่พัฒนามาจากหญิงที่เป็นภรรยาชาวต่างชาติ

ปาน คือ ตัวอย่างในกรณีนี้ ปานเกิดและเติบโตในจังหวัดปทุมธานี เป็นลูกสาวคนโตของครอบครัวชาวนา เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อเรียนจบปานทำงานช่วยทางบ้านระยะหนึ่งจึงออกไปทำงานเป็นผู้ช่วยในครัวอยู่ในร้านอาหารในกรุงเทพฯ จากนั้นอีกสองปีก็ไปทำงานโรงงานที่สมุทรปราการ ปานแต่งงานกับสามีที่ทำงานในโรงงานเดียวกัน เมื่อมีลูกคนที่สองสามีก็ทิ้งไปมีหญิงใหม่ ปานจึงพาลูกกลับมาอยู่บ้านกับพ่อแม่ช่วยที่บ้านทำนา และหารับจ้างทั่วไป ได้น้องชายที่ทำงานเป็นพ่อครัวในเยอรมนีคอยช่วยเหลือส่งเสียลูก ๆ บ้าง ปานตัดสินใจที่จะมาหางานทำในเยอรมนีเมื่อลูกสาวคนโตเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ลูกสาวต้องการเรียนต่อมหาวิทยาลัย ปานไม่มีเงินมากนัก จึงขอให้น้องชายที่อยู่เยอรมนีช่วยเหลือพาตนเองไปทำงานที่เยอรมนีด้วย แต่เนื่องจากว่าปานมิได้มีความรู้เฉพาะที่เข้าช่วยผู้เชี่ยวชาญหรือมีความสามารถและประสบการณ์ในการทำงานเฉพาะด้านที่คนเยอรมันไม่สามารถทำได้ เช่น การเป็นพ่อครัวปรุงอาหารไทย เป็นต้น

ซึ่งแรงงานทั้งสองประเภทนี้กฎหมายคนเข้าเมืองเยอรมัน อนุญาตให้เข้ามาทำงานได้ โดยจะได้วีซ่าทำงาน ดังนั้นป่านจึงต้องหาวิธีการอื่นที่จะเข้าประเทศเยอรมนีและอยู่ในประเทศได้ นั่นคือการแต่งงาน ป่านเดินทางเข้ามาด้วยวีซ่านักท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมน้องชาย แต่ได้เตรียมเอกสารต่าง ๆ สำหรับแต่งงานมาพร้อมด้วยแล้ว เมื่อมาถึงน้องสะใภ้ของป่าน ที่มีความรู้ภาษาเยอรมันค่อนข้างดีเป็นผู้ช่วยเหลือจัดการหาคู่ให้ป่านด้วยการลงหนังสือพิมพ์ ท้องถิ่นประกาศหาผู้สนใจที่จะแต่งงานมีคนสนใจมาติดต่อ ป่านเลือกสามี หลังการแต่งงาน ป่านได้วีซ่า 3 ปีในฐานะภรรยาของชาวเยอรมัน และเริ่มทำงานเป็นผู้ช่วยพ่อครัว ในร้านอาหารไทยที่น้องชายทำงานเป็นพ่อครัว การทำงานนั้นเป็นลักษณะผู้ช่วยที่ทางร้านจ้างชั่วคราว ไม่มีสัญญาการจ้างงานเป็นพนักงาน ไม่ต้องเสียภาษี และไม่ต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคม (ประกันสุขภาพ ประกันการตกงาน ประกันค่าเลี้ยงชีพในวัยชรา) เพราะทางร้านแจ้งทางสรรพากรเพียงว่า ป่านทำงานแบบผู้ช่วยชั่วคราว ทำงานในอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ (รายได้ไม่เกิน 400 ยูโร) ซึ่งกฎหมายกำหนดว่ารายได้ระดับนี้ไม่ต้องเสียภาษี แต่ในความเป็นจริงป่านทำงานเกือบเต็มวัน และได้รายได้มากกว่านี้ การจ้างงานลักษณะนี้ เป็นการจ้างที่นิยมทำกันในหมู่ร้านอาหารไทย เพราะเจ้าของร้านจะได้ประหยัด เนื่องจากการจ้างแบบนี้เจ้าของร้านไม่ต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคมครึ่งหนึ่ง (ตามกฎหมายกำหนดว่า การจ้างงานลูกจ้างและนายจ้างต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคมคนละครึ่ง) และลูกจ้างก็ได้รับเงินค่าจ้างเต็มที่ไม่ต้องหักค่าอะไรทั้งสิ้น แต่ลูกจ้างก็จะไม่ได้รับสวัสดิการใด ๆ เช่น ในกรณีที่ไม่มียานพาหนะในภายหลังก็ไม่สามารถขอรับเงินช่วยเหลือคนว่างงานได้ เป็นต้น เนื่องจากป่านตั้งใจที่จะมาทำงาน จึงทุ่มเวลาทั้งหมดกับการทำงาน ไม่ได้สนใจเรียนภาษาเยอรมันอย่างจริงจัง ด้านเอกสารและการติดต่อกับทางราชการป่านต้องพึ่งพาสามี และน้องสะใภ้ที่รู้ภาษาเยอรมันมากกว่า ป่านใช้เวลาอยู่กับการทำงานมากกว่าอยู่กับครอบครัว แม้ว่าเมื่อมีลูกกับสามี ป่านก็ยังห่วงการทำงาน จึงทิ้งลูกไว้กับสามีและพ่อแม่สามี จนเกิดมีปัญหากับสามี ป่านตัดสินใจออกจากบ้านแต่สามีไม่ยอมให้ลูกไปด้วย และได้ไปร้องเรียนกับสำนักงานเยาวชนขอดูแลลูก และให้ลูกอยู่กับตนเองโดยอ้างว่าป่านพูดภาษาเยอรมันไม่ได้ และไม่มีเวลาเลี้ยงลูก ป่านต้องฟ้องขออำนาจศาลให้มีสิทธิเยี่ยมลูก เติบโตอยู่เกือบปี ปัจจุบันป่านได้สิทธิเยี่ยมลูกทุก ๆ 14 วัน และได้หย่าขาดจาก สามีเรียบร้อยแล้ว

งานที่ป่านทำจะเป็นงานที่มีสถานะเป็นการจ้างเป็นผู้ช่วยชั่วคราว เช่น เป็นผู้ช่วยพ่อครัวผู้ช่วยทำความสะอาด เป็นต้น ซึ่งจะไม่มีความสัญญาการจ้างงานไม่เสียภาษี และเบี้ยประกันสังคม

แรงงานดังกล่าวคงไม่ใช่แรงงานบังคับ เพราะเป็นการทำงานที่สมัครใจจริง ๆ และการเป็นผู้ช่วยทำงานชั่วคราวนี้ ซึ่งก็ได้รับค่าตอบแทนตามใบเสร็จเพียงขั้นต่ำไม่เกิน 400 ยูโร ซึ่งตามกฎหมายไม่ต้องเสียภาษี แต่รับจริง “ได้โตะ” มากกว่า เป็นงานที่หญิงไทยในเยอรมนีชอบ เพราะได้เงินเต็มที่ไม่มีการหัก

การทำงานลักษณะนี้อาจจะไม่อิสระจากการเลือกปฏิบัติ เพราะงานที่ทำมักเป็นงานหนักรายได้น้อยที่มีคนต่างชาติแย่งกันทำ (เพราะหางานอื่นไม่ได้) การเลือกปฏิบัติอาจมิได้หากพบหัวหน้างานที่เป็นชนชาติอื่น

การเข้าถึงบริการต่าง ๆ สำหรับกลุ่มนี้คงไม่มีปัญหา แต่คงมิใช่ในฐานะแรงงาน หากแต่เป็นในฐานะภรรยาของชาวเยอรมัน เช่น การช่วยเหลือด้านการหางาน บริการสุขภาพ ซึ่งมีการประกันรวมกับสามี รวมถึงการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย ด้วยสถานะภาพที่อยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

นอกจากป่านที่เป็นแรงงานแอบแฝงที่เดินทางเข้ามาเยอรมนีด้วยการแต่งงานแล้ว หญิงไทยอีกส่วนหนึ่งที่เดินทางเข้ามาในฐานะภรรยาหรือที่เข้ามาแต่งงานก็ชวนช่วยหางานทำ นั่นคือ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง หญิงเหล่านี้ได้พัฒนา ตนเองขึ้นมาเป็นแรงงานข้ามชาติ เช่น จิตติ

จิตติ อายุ 48 ปี ขณะที่ให้สัมภาษณ์ เกิดที่จังหวัดสกลนคร มีพี่น้องหลายคน เรียนหนังสือจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนในตัวจังหวัดสกลนคร จากนั้นจึงเดินทางเข้ามาเรียนต่อระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพฯ เพราะมีพี่สาวทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ ถึงสองคน จิตติเรียนจบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ หลังจากจบการศึกษาได้งานทำเป็นครูโรงเรียนเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ทำอยู่ได้หลายปีรู้สึกเบื่อชีวิตในกรุงเทพฯ จึงเปลี่ยนงานไปเป็นครูในภาคอีสาน สอนอยู่หลายปีก็ยังไม่ได้รับการบรรจุ จึงลาออกแล้วมาทำงานบริษัทในกรุงเทพฯ อีกครั้ง ในบริษัทที่ทำงานอยู่มีเพื่อน ๆ พูดถึงสำนักงานจัดหาคู่ระหว่างชายญี่ปุ่นและหญิงไทย เพื่อนแนะนำให้ลองไปสมัครดู ด้วยอายุที่มากขึ้น ตอนนั้นจิตติอายุ 31 ปี แล้ว กอปรกับเริ่มเบื่องานที่ทำ จิตติจึงลองไปสมัครที่สำนักงานจัดหาคู่ดังกล่าว โดยการไปกรอกเอกสารใบสมัครทิ้งไว้ พร้อมให้รูปถ่าย และที่อยู่ทางบริษัทสามารถติดต่อกลับ จิตติไม่ได้คิดจริงจังเท่าใดว่าจะได้แต่งงาน ประมาณหนึ่งเดือนหลังจากนั้น ทางสำนักงานฯ ได้ติดต่อกลับมามีผู้ชายญี่ปุ่นสนใจ จิตติจะตกลงหรือไม่ เมื่อจิตติตอบตกลง ทางสำนักงานฯ จึงดำเนินการด้านเอกสารต่าง ๆ และสามีของจิตติก็เดินทางมาจัดการแต่งงานในประเทศไทย และพาจิตติเดินทางกลับญี่ปุ่นในฐานะภรรยา เมื่อมาอยู่ประเทศญี่ปุ่นใหม่ ๆ จิตติ ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการศึกษาภาษาญี่ปุ่น และพยายามเรียนรู้ความเป็นอยู่เพื่อการปรับตัว อย่างเข้าปีที่สองจิตติก็มีลูกคนแรก และลูกคนที่สองเกิดหลังจากนั้นอีก 3 ปี เมื่อลูกเกิดเวลาส่วนใหญ่จึงอยู่ที่การดูแลลูก เมื่อลูกคนที่ 2 เข้าโรงเรียนประถมศึกษา จิตติ เริ่มมีเวลา

มากขึ้นจึงหางานทำและได้งานเป็นพนักงานฝ่ายผลิตในโรงงานผลิตอาหารรถยนต์ใกล้ ๆ บ้าน จิตติได้รับการว่าจ้างอย่างถูกต้อง เป็นพนักงานโรงงานที่มีสัญญาจ้างงาน ต้องเสียภาษี และได้รับสวัสดิการทุกอย่างที่คนงานในประเทศญี่ปุ่นจะได้

ปัญหาหนึ่งของแรงงานชนิดนี้ที่แอบแฝงมากับการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน หรือที่พัฒนามาจากสถานภาพภรรยา คือ หน่วยงานที่รับผิดชอบในประเทศไทยจะถือว่า เป็น **แรงงาน** หรือไม่ และจะมีมาตรการอย่างไรรองรับ ทั้งในด้านการให้ความคุ้มครอง และพัฒนาศักยภาพ และทักษะ

แรงงานหญิงไทยที่กล่าวถึงทั้งหมดข้างต้น เป็นแรงงานที่เข้ามาทำงานอย่างไม่ถูกต้อง ตามกฎหมาย หรือเป็นแรงงานนอกระบบ และไม่ได้เดินทางผ่านกรมการจัดหางาน ดังนั้นจึงไม่ได้สิทธิตามที่ควรจะได้ในฐานะแรงงานข้ามชาติ ซึ่งจะต่างจากแรงงานที่ถูกต้อง ตามกฎหมาย เช่น ผู้ฝึกงานที่เดินทางผ่านกรมการจัดหางาน หรือสำนักงานจัดหางาน ที่ถูกต้อง หรือผู้ช่วยแม่บ้าน หรือ ผู้ปรุงอาหาร เป็นต้น ที่จะมีสัญญาจ้างงาน มีสภาพ ความเป็นอยู่ดี มีสวัสดิการตามระดับ มีที่พัก มีการตรวจสอบสุขภาพอย่างละเอียดก่อนเดินทาง มีสวัสดิการด้านรักษาพยาบาล มีวันหยุดและมีอิสระในการเดินทางและสามารถกลับไป เยี่ยมบ้านได้ปีละครั้ง (กณณิกา อังศุณสมบัติ 2550 : 73 - 74)

ดังนั้นปัญหาเรื่องการละเมิดสิทธิหรือไม่ได้สิทธิตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐานแรงงาน ระหว่างประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาของแรงงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

6.2 สรุปและอภิปราย

จากภาพข้างต้นชี้ให้เห็นว่า แรงงานที่มักจะเข้าไม่ถึงสิทธิต่าง ๆ ในฐานะแรงงานข้ามชาติคือกลุ่มที่เดินทางเข้าประเทศปลายทาง ฟ่านัก และทำงานอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องด้วยสถานภาพที่ไม่ถูกต้อง จึงไม่กล้าที่จะต่อสู้เรียกร้อง มักยอมจำนนต่อเงื่อนไขต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่พบ ทั้งในแรงงานในระบบ นอกระบบ และแรงงานแอบแฝง ก็คือความไม่รู้เกี่ยวกับสภาพต่าง ๆ รวมทั้งสภาพและเงื่อนไขการทำงานในพื้นที่ปลายทาง อันชี้ให้เห็นว่าแรงงานเหล่านี้ไม่มีความพร้อมที่จะเดินทาง หรือไม่ได้รับการเตรียมตัว ที่เหมาะสม ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะแรงงานเองก็ไม่ได้ชวนขวายที่จะหาความรู้ใส่ตัว มักฝากความหวังไว้กับนายหน้าและเครือข่ายที่จัดหาเข้าประเทศปลายทางเท่านั้น

นอกจากนี้ภาพดังกล่าวข้างต้นยังชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ยังเข้าไม่ถึงบริการจัดหางานที่ถูกต้องและไม่เอาเปรียบ การหลอกลวงแรงงานโดยนายหน้า จัดหางานที่ไม่ถูกต้องและหลอกลวงยังมีอยู่

ภาพดังกล่าวนี้ และการเดินทางของแรงงานแอบแฝง สะท้อนให้เห็นทางเลือก ในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงไม่น่าที่จะแปลกใจแต่อย่างใด ที่หญิงไทยจำนวนไม่น้อยยอมเดินทางผ่านขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งทำให้การเดินทางของเธอดูถูกพิจารณาว่าเป็น “การค้าหญิง” ทั้งนี้เพราะไม่มีทางเลือกในการที่จะไปเป็น แรงงานข้ามชาติ

เมื่อสิทธิในการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง คำถาม ณ ที่นี้ก็คือ

ก.) หญิงที่ต้องการเดินทางไปเป็นแรงงานข้ามชาติ รู้และเข้าใจถึงสิทธิของตนเอง รวมทั้งการใช้สิทธิต่าง ๆ ของตนเอง หรือไม่ เพราะจากข้อมูลที่สัมภาษณ์ดูเหมือนว่า เธอไม่ได้พยายามต่อสู้ หรือเรียกร้องในสิทธิต่าง ๆ ที่ควรจะได้

รัฐมีนโยบายและมาตรการใด ๆ หรือไม่ที่จะสร้างความเข้าใจในเรื่องสิทธิประการนี้ รวมทั้ง ในการที่จะให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือ แก่หญิงไทยที่ต้องการเคลื่อนย้าย แรงงานข้ามชาติ เพราะดูเหมือนว่า หญิงไทยที่ต้องการไปเป็นแรงงานข้ามชาติ มิได้รับการเตรียมความพร้อมในการเดินทาง การเตรียมความพร้อมที่ดำเนินการโดยกรมการจัดหางานจะจำกัดอยู่เฉพาะแรงงานที่เดินทางผ่านกรมการจัดหางานและสำนักงานจัดหางาน ที่ถูกต้องแต่สำหรับแรงงานแอบแฝงและอื่น ๆ ทำอย่างไรที่จะให้แรงงานเหล่านี้เข้าถึง ข้อมูลต่าง ๆ และมีความพร้อมในการเดินทาง

บางที่รัฐอาจจะต้องยอมรับและตระหนักถึงรูปแบบต่างๆ ของแรงงานข้ามชาติ ที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะแรงงานข้ามชาติแอบแฝง และที่พัฒนาตนเองจากฐานะภรรยา เพื่อเปิดขอบเขตของนโยบายและมาตรการการช่วยเหลือให้กว้างและครอบคลุมมากขึ้น

ข.) จากความจริงที่ว่าหญิงไทยที่ต้องการไปเป็นแรงงานข้ามชาติ ยอมเดินทาง ผ่านขบวนการ “ค้าหญิง” ด้วยมองไม่เห็นทางเลือกอื่น ในปัจจุบันมีความช่วยเหลือและ คุ้มครองสำหรับ “เหยื่อการค้าหญิง” นั่นคือ หากไม่ใช่ “เหยื่อการค้าหญิง” ก็ไม่มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับ แรงงานข้ามชาติหญิงไทยที่จะบอกว่าตนเองเป็น “เหยื่อการค้าหญิง” เพราะผู้หญิงไม่ได้มองว่าหนทางดังกล่าวเป็น “การค้าหญิง” หากมอง ว่าเป็นหนทางไปขายแรงงานในต่างประเทศ และอีกประการหนึ่ง การช่วยเหลือ “เหยื่อการค้าหญิง” มักจะเป็นการส่งกลับประเทศ ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงต้องการ

ดังนั้นรัฐมีมาตรการอะไรหรือไม่ ที่จะให้ความคุ้มครองและช่วยเหลือแก่แรงงานหญิงข้ามชาติเหล่านี้ ที่ไม่สามารถพิสูจน์ตนเอง หรือที่ไม่ใช่ “เหยื่อการค้าหญิง” แต่ต้องเดินทางผ่านขบวนการนี้ หรือ แรงงานหญิงข้ามชาติที่ประสบปัญหาทั้งหมด

ค.) สิทธิความคุ้มครองต่าง ๆ ในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว เป็นการให้ความคุ้มครองที่ค่อนข้างจะครอบคลุม และให้ความคุ้มครองทั้งแรงงานข้ามชาติที่อยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และไม่ถูกต้อง แต่ทำไมดูเหมือนว่า แรงงานที่เข้าเมืองและอยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายจึงเข้าไม่ถึงสิทธิความคุ้มครองต่าง ๆ ในประเด็นนี้ จะสามารถเรียกร้องใด ๆ ได้หรือไม่

สนธิสัญญาดังกล่าว เป็นสนธิสัญญาที่ให้ความคุ้มครองที่ดีก็จริง แต่พันธะผูกพันต่อสนธิสัญญาคงจะมีต่อประเทศภาคีเป็นหลัก และเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า สนธิสัญญานี้มีประเทศที่ลงนามเป็นภาคีอยู่เพียง 25 ประเทศ⁸ ซึ่งเป็นประเทศต้นทางของแรงงานข้ามชาติเกือบทั้งสิ้น ประเทศอุตสาหกรรมและที่เป็นประเทศปลายทางรับเข้าแรงงานข้ามชาติที่สำคัญ ๆ เช่น ญี่ปุ่น เยอรมนี ประเทศในยุโรป และ อเมริกาเหนือ หรือแม้แต่ประเทศไทยเอง มิได้ลงนามรับรองสนธิสัญญานี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะทำอย่างไรที่จะให้มีการใช้ความคุ้มครองตามสนธิสัญญานี้ต่อแรงงานข้ามชาติไทย

⁸ ประเทศที่ลงนามในสนธิสัญญานี้ได้แก่ Azerbaijan Bangladesh Belize Bolivia Bosnia and Herzegovina Burkina Faso Cape Verde Chile Colombia Comoros Ecuador Egypt El Salvador Ghana Guatemala Guinea Guinea-Bissau Kyrgyzstan Mali Mexico Morocco Paraguay Philippines Sao Tome and Principe Senegal Seychelles Sierra Leone Sri Lanka Tajikistan Timor-Leste Togo Turkey Uganda Uruguay

7

บทที่เจ็ด
ข้อเสนอแนะ

DSI เตือนหญิงไทย ระวังถูกขบวนการค้ามนุษย์

พ.ต.อ.ทรงศักดิ์ รักศักดิ์สกุล ผู้อำนวยการสำนักกิจการต่างประเทศ และคดีอาชญากรรมระหว่างประเทศ เปิดเผยว่า จากการประสานข้อมูลร่วมกันกับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ พบว่า มีขบวนการเป็นนายหน้าหาคู่ให้กับหญิงไทยแต่งงานกับชายชาวเกาหลี โดยนายหน้าจะดำเนินการจับคู่ และจัดงานแต่งงานให้ โดยเริ่มตั้งแต่แนะนำให้รู้จักกันครั้งแรก จากนั้นจะจัดพิธีแต่งงานหมู่ เพื่อฝ่ายหญิงได้เดินทางไปต่างประเทศกับฝ่ายชายและได้รับเงินสินสอดหลักหมื่นบาท แต่มีเงื่อนไขเมื่อเดินทางไปต่างประเทศได้แล้วฝ่ายหญิงต้องทำตามสัญญาที่นายหน้ากำหนด ห้ามหนีกลับประเทศไทย หากผิดสัญญาจะต้องเสียค่าปรับเป็นเงินหลายแสนบาท

พ.ต.อ.ทรงศักดิ์ กล่าวอีกว่า พฤติการณ์ดังกล่าวน่าเชื่อว่าขบวนการดังกล่าวจะนำหญิงไทย ไปค้าประเวณี หรือ บังคับใช้แรงงาน และการค้ามนุษย์ นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลว่ามีนายหน้าอีกหลายกลุ่มที่จัดหาและส่งคนไทยไปอีกหลายประเทศในลักษณะการหลอกให้แต่งงาน โดยเฉพาะทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงขอเตือนประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ภาคเหนือ และ ภาคอีสาน อย่าหลงเชื่อเพราะอาจตกเป็นเหยื่อ และหากได้รับความเดือดร้อนหรือพบเห็นพฤติการณ์ดังกล่าว โปรดแจ้งศูนย์ต่อต้านการค้ามนุษย์ดีเอสไอ เพื่อช่วยเหลือและดำเนินการคดีกับผู้กระทำความผิดต่อไป

ที่มา : สำนักข่าวเนชั่น

วันที่ 24 เม.ย. 2552

7

ข้อเสนอแนะ

ในบทนี้จะนำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางมาตรการการป้องกัน และแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และมาตรการช่วยเหลือหญิงไทยในต่างประเทศ ซึ่งประเมินจากข้อค้นพบข้างต้นและความต้องการของผู้หญิงที่ย้ายถิ่นข้ามชาติซึ่งได้แสดงความคิดเห็นไว้ที่จะขอนำมาเสนอไว้ในตอนต้นนี้

7.1 ความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทย

จากการบอกเล่าเรื่องราวในชีวิต รวมทั้งปัญหาที่ประสบ ผู้หญิงมีความคาดหวังให้รัฐบาลไทยเข้ามาช่วยเหลืออย่างไรบ้าง ในที่นี้ได้แยกเป็นสองส่วนคือ ความช่วยเหลือแก่หญิงไทยที่พำนักอยู่ในต่างประเทศ และความช่วยเหลือที่รัฐควรให้แก่หญิงไทยที่อยู่ประเทศไทยซึ่งเป็นกลุ่มที่อาจจะเป็นแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติในอนาคต

7.1.1 ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อหญิงไทยในต่างประเทศ

ก. หญิงที่สัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยออกความคิดเห็นในประเด็นนี้ จริยา กล่าวว่า รัฐบาลไม่ต้องช่วยอะไร เพราะผู้หญิงที่นี้ทำตัวเอง “ผู้หญิงไทยส่วนใหญ่ เรื่อยเฉื่อย นัดกันแล้วพอถึงวันก็ไม่มา (นัดจะพาไปเดินเรื่องเกี่ยวกับเอกสาร – ผู้วิจัย) ไม่กระตือรือร้น ผู้หญิงบางคนไม่มีเงินทำพาสปอร์ต ให้เงินไปทำ ก็เอาไปเล่นปาจิงโกะ⁹หมด ... ผู้หญิงที่มีปัญหาก็คือ แต่นั่นทำตัวเอง (จริยา : 4/7 - 12)” จริยาต้องการให้ไปช่วยหญิงไทยในประเทศไทยมากกว่า

อีกเหตุผลหนึ่งที่หญิงที่สัมภาษณ์หลาย ๆ คนไม่มีความเห็น ก็คือ **ความไม่แน่ใจต่อความจริงใจของรัฐบาลไทยในการให้ความช่วยเหลือแก่หญิงไทย** บางส่วนเกิดจากประสบการณ์ของผู้หญิงเองในการไปขอความช่วยเหลือ “ที่เห็นมารัฐบาลจะช่วยอะไรได้ หนูมองไม่เห็นหรอก เพราะว่ากว่าที่รัฐจะรู้ส่วนมากก็คงจะเหลือแต่ชื่อมากกว่า หนูไม่เชื่อรัฐบาลหรอก ถ้าไม่มีอาสาสมัครอย่างคุณ ... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) ที่เธอทำเพื่อช่วยเหลือคนอื่น และไม่เคยเรียกร้องเงินทอง เฉพาะปัญหาของหนูต้องขึ้นโรงพัก ขึ้นศาลกว่า 20 ครั้ง ก็เห็นได้แต่เธอ ดังนั้นหนูไม่ต้องการรัฐบาลหรอก (ปริม : 5/29 - 32)”

หรือไม่คิดว่ารัฐบาลจะช่วยเหลือได้ “ช่วยสวดส่ง คุณที่มีปัญหาแถวบ้านเรา บ้างจริง ๆ แล้ว หนูคิดว่ารัฐบาลไทยไม่มีความสามารถที่จะช่วยคนหลายคนได้หรอก เพราะเพื่อนหนูสามคนก็มีปัญหาบ้านแตกที่นี่ ก็เห็นมีแต่คุณ... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) และหน่วยงานช่วยเหลือคนเยอรมันเท่านั้นที่สนใจ (ปรางทอง : 5/29 - 31)”

หรือจากประสบการณ์ด้านลบที่เคยประสบมา “ตอนหนูกลับไทย โทรมไปกระทรวง ต่างประเทศก็โดนด่ากลับมา หน้าแตกเลย ไม่ต้องการให้รัฐช่วยหรอกค่ะ (ปรารมย์ : 5/29 - 30)”

ผสมกับประสบการณ์ด้านบวกที่ได้จากการช่วยเหลือของอาสาสมัครไทย ความเห็นในด้านนี้ก็คือ ให้นำหน้าที่นี้เป็นของอาสาสมัครไทย “ไม่ทราบว่าจะบอกอย่างไร ที่อยู่ของคนช่วยเหลือหรือแม้แต่ทางกงสุล หนูเคยโทรไปเขาก็ตอบอย่างขอไปทีว่าไม่ใช่หน้าที่ และล่ำม ศูนย์อะไรเยอะแยะที่ฝรั่งเพริตหนูก็ติดต่อจนหมด จนเกลียดพวกเขาหมด แต่มีอยู่วันหนึ่งเจอคนที่กลุ่มช่วยเหลือตนเองของคุณป้า.... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) จึงลองเสี่ยงดูเป็นความหวังครั้งสุดท้าย ปรากฏว่าได้รับความช่วยเหลือเกินความคาดหมาย (ปิติ : 5/29 - 33)”

⁹ ตู้เกมส์แบบหยอดเหรียญ คล้าย ๆ สล็อตมาซิน ซึ่งหากได้แจ๊คพ็อต ก็จะได้เงินจำนวนมาก

ข. ฟ่อนปรนเรื่องเอกสาร ให้ความสะดวกในการติดต่อราชการ หญิงไทยที่สัมภาษณ์ยังถือหนังสือเดินทางไทย นั่นก็คือยังคงเป็นคนสัญชาติไทย ดังนั้นจึงยังต้องมีเรื่องราวที่ต้องดำเนินการเกี่ยวกับเอกสาร เช่น บัตรประจำตัวประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน หนังสือรับรองต่าง ๆ เป็นต้น และต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการไทย ดังนั้นจึงต้องการให้ทางราชการเข้าใจในภาวะของการเป็นหญิงไทยข้ามชาติ ให้มีการฟ่อนปรนบ้าง เช่น ยอมให้ผู้หญิงสามารถมอบอำนาจให้ผู้อื่นทำการแทน เป็นต้น

ค. ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิด กลุ่มคนไทย ศูนย์ทำงาน หรือหน่วยงานคนไทยที่ทำงาน ให้ความช่วยเหลือคนไทยในต่างประเทศ เพื่อ

- ให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน “สนับสนุนให้มีกลุ่มคนไทยที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไว้ใจ และปรึกษาปัญหา และช่วยคุยกับสามีให้เข้าใจภรรยาไทยบ้าง (ปริดา : 5/29)”

- เพื่อช่วยเหลือแนะนำ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ชีวิต “ให้มีบุคลากร ศูนย์ที่ทำงานเพื่อให้พวกเขามีเพื่อน และช่วยเหลือแนะนำ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและกฎหมายเยอรมัน เพื่อที่จะไม่ได้เดินทางผิด และเข้าใจแบบไม่ถูกต้อง (ปราณี : 5/29 - 32)”

- เพื่อรับฟังปัญหา และให้ความช่วยเหลือคนไทย “อยากให้มีหน่วยงานรับฟัง และช่วยเหลือหญิงไทยที่ประสบปัญหา อยากให้รัฐมีเงินเดือนให้หน่วยงาน เพราะน้องมีปัญหา และรบกวนเธอมาก เข้าสี่ปีแล้ว (ปองจิต : 5/29 - 30)”

นอกจากนี้รัฐบาลควรที่จะให้ความสนับสนุน กลุ่มคนไทย หรือหน่วยงานไทยเหล่านี้ในการทำกิจกรรมเพื่อคนไทย ส่งเสริมให้มีศูนย์เหล่านี้ตามเมืองต่าง ๆ ที่ทำงานตลอดเวลา รวมทั้งควรมีค่าตอบแทน และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการทำงานของอาสาสมัคร ช่วยสนับสนุนโครงการ และหน่วยงาน เพื่อช่วยเหลือหญิงไทยให้มีเพื่อน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปลอดภัย แนะนำ เพื่อแก้ไขปัญหา (ปิ่น : 5/29 - 31) “อยากให้มีหน่วยงานคนไทย อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่ช่วยเหลือคนมีปัญหาจริง ๆ และสามารถติดต่อได้ 24 ชม.....ให้มีหน่วยงานรับช่วยเหลือปัญหาหญิง ตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้มีสวัสดิการให้หน่วยงาน และมีสวัสดิการการเงินแก่ผู้ให้คำปรึกษา และผู้ขอเข้ารับการศึกษา (คนขอความช่วยเหลือ) (ประพิมพ์ : 5/29 - 35)”

ง. ให้ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในประเทศปลายทาง “ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกับชาวเยอรมัน การนัดหมาย การต้อนรับแขก และวิถีการใช้ชีวิตร่วมกับคนเยอรมัน มีศูนย์รับฟังปัญหาและแก้ปัญหาของหญิงไทย มีบ้านพักชั่วคราวขณะที่มีปัญหา กับสามี (ประทีป : 5/29 - 31)” “แนะนำให้ความรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้การศึกษาเพื่อที่จะได้ไม่มีปัญหาเรื่องการมีชีวิตอยู่การไม่เข้าใจภาษาที่สำคัญอย่าให้เข้าใจผิด ๆ ถูก ๆ เอาเอง (ประภา : 5/29 - 31)”

และความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต “ส่งเสริมเรียนภาษาพื้นฐาน อบรมคนไทยให้รู้จักกันช่วยเหลือกัน การแก้ปัญหาความเหงาในต่างแดน อบรมความรู้เกี่ยวกับชีวิตกฎหมาย ทันเหตุการณ์ (ประเพ็ญ : 5/29 - 30)”

รวมทั้งจัดทำคู่มือความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตคู่ข้ามวัฒนธรรม “ทำคู่มือให้ชายเยอรมันที่แต่งงานกับสาวไทยให้เข้าใจถึงความคิด และสภาพเป็นอยู่ (ประพร : 5/29 - 30)”

นอกจากนี้ยังต้องการให้รัฐบาลส่งเสริมด้านอาชีพ “อยากให้จัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านต่าง ๆ หาวิทยากรให้ความรู้ มาอบรมอาชีพ และอื่น ๆ (จิตติ : 1/24 - 30)”

ฉ. ให้ความรู้เกี่ยวกับการเดินทางย้ายถิ่นกลับประเทศไทย พร้อมทั้งหามาตรการช่วยเหลือผ่อนปรนในกรณีที่หญิงไทยจะย้ายกลับไปอยู่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่อนปรนด้านวีซ่าให้กับสามีชาวต่างชาติของหญิงแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติเหล่านี้ “ให้ความรู้เรื่องกฎหมายไทย เพื่อที่จะได้แนะนำสามีได้ถูกต้อง เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในไทย การทำวีซ่า และเรื่องการซื้อทรัพย์สิน (ประภา : 5/37 - 38)”

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในประเด็นนี้ ชี้ให้เห็นศักยภาพของอาสาสมัครหญิงไทยซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มให้ความช่วยเหลือแก่คนไทยที่ประสบปัญหา “ก็ส่งคนให้ไปช่วยคนที่มีความปัญหา อย่าง..... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) ตอนที่โทรไปหนุร้องไห้เธอก็บอกว่าใจเย็น ๆ ต้องมีทางออกก็มีจริง ๆ หนูไม่รู้จักรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่หรอกและไม่รู้จะรู้จักไปทำไม เพราะที่หนูรู้จัก คนที่มีปัญหาเขาก็ไปหาคุณป้ากันหมด คุณป้าก็ช่วยทุกคน หนูถามคุณป้าได้เงินไหม แก่ส้นหน้า แต่ยิ้มอบอุ่น (ปวีณา : 5/29 - 34)”

7.1.2 ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อหญิงไทยในประเทศไทย

ก. เช่นเดียวกับประเด็นความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อผู้หญิงไทยในต่างประเทศ หญิงไทยที่สัมภาษณ์ไม่มั่นใจว่ารัฐบาลจะทำอะไรได้ หรือช่วยเหลืออะไรได้ บางคนจึงไม่ออกความคิดเห็น “ไม่ขอออกความเห็น เพราะรัฐบาลคงช่วยอะไรไม่ได้ พวกเราจะต้องดิ้นรนเลี้ยงชีพตนเองอยู่ดีทางรัฐนะหรือ คงไม่มีทาง (ปัทมา : 5/37 - 38)”

สำหรับบางคนด้วยประสบการณ์ที่เคยมี ทำให้ไม่มีความเชื่อถือรัฐบาลว่าจะช่วยเหลือ “ไม่ขอตอบ เพราะประสบกับตนเองแล้วไม่อยากจะหวังว่ารัฐจะช่วยอะไรได้ (ปิติ : 5/37)”

ความไม่น่าเชื่อถือในความจริงใจของรัฐบาล ก็อยู่ที่การทำงานของรัฐบาลที่ผู้หญิงเห็น ซึ่งก็คือการตกเถียงอย่างไม่มีข้อยุติ และ คอร์รัปชัน “ไม่รู้จะ เพราะจากประสบการณ์ของหนู คิดว่าคนเราเลือกทำด้วยตัวเอง และรู้ตัวเองดีว่า ถูกหรือผิด ดังนั้นบอกไปรัฐบาลก็คงตกเถียงกัน หาผลลัพท์ไม่เจอ หนูบอกได้เลยว่า หนูไม่ต้องการออกความเห็น (ปริม : 5/37 - 39) “ก็คงพูดยาก เพราะว่าคนที่ยังไม่เจอฝรั่งก็ยังไม่มีปัญหา แต่ถ้ารัฐบาลมีโรงงาน หรือมีที่ให้คนไทยทำงาน และมีความมั่นคง ก็คิดว่า คงตัดปัญหาได้เยอะ แต่ที่หนูเห็นมาคิดว่า รัฐบาลไม่เอาไหนเลยคอร์รัปชันมากเกินไป จนคนจน ๆ ต้องดิ้นรนเพื่อตนเอง หนูไม่คิดว่า รัฐบาลไทยจะช่วยเหลือได้เยอะ แต่ถ้ามีคนแบบคุณพี่.... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) หนูว่าคงจะเจริญมาก ๆ เลยแหละ (ปรณี : 5/37 - 41)”

ข. สร้างโอกาสด้านการศึกษา “เน้นการศึกษาที่ดีแก่หญิงไทย (ปิ่น : 5/37)” “อยากให้รัฐช่วยคนรายได้น้อย ได้เรียนสูงขึ้น ส่งเสริมอาชีพในหมู่บ้าน (ปริศนา : 5/37 - 38)”

พร้อมทั้งปรับระบบการศึกษารวมทั้งเนื้อหาให้สอดคล้องกับท้องถิ่น “ส่งเสริมการศึกษาด้านอาชีพ มีงานให้เขาทำ (ปวีณา : 5/37)”

เสริมความรู้เกี่ยวกับการเดินทางไปต่างประเทศ เพื่อสร้างค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับเดินทางไปต่างประเทศ “ชุดเกล้าเด็กๆ ให้มีการสอนเรื่องชีวิตในต่างประเทศ เปรียบเทียบกับการอยู่เมืองไทย มีความเข้าใจเรื่องเพศมากขึ้น เพื่อให้ค่านิยมคนไทยที่อยากมาอยู่ต่างประเทศลดลง (บุหร่ง : 5/37)”

ส่งเสริมให้คนชนบทเห็นคุณค่าของการศึกษา “ส่งเจ้าหน้าที่ไปดูแลให้ฝึกวิชาชีพ และให้การศึกษามากกว่านี้ ช่วยกล่อมเกลาคคนแก่ให้เห็นคุณค่าของการศึกษากระจายไปในชนบท (ปริดา : 5/37 - 38)”

ค. สร้างอาชีพ และรายได้แก่คนชนบท “คิดว่าคนที่อยากมาญี่ปุ่น เพราะเห็นสภาพทางบ้านเดือดร้อน .. ก็คงต้องหางานทำให้เขามีอยู่มีกินดีขึ้น (จริยา : 4/17 - 18) “ปรับเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ช่วยให้มีงานทำ ไม่แบ่งชนชั้นรวย-จน เห็นใจผู้มีรายได้น้อย (บุหร่ง : 5/37)”

โดยเฉพาะผู้หญิงที่ด้อยโอกาส “หาอาชีพให้หญิงที่ด้อยความรู้ และพวกจบปริญญา (ปารัติ : 5/37)” เพื่อคนเหล่านี้จะได้พึ่งตนเองได้ และจะอยู่ในประเทศไทยได้ “ให้มีวิชาชีพ ประกอบอาชีพ มีรายได้เลี้ยงตัวไม่ต้องพึ่งพาสามี และมีนักจิตวิทยามาอบรม ให้ภูมิใจในความเป็นคนไทย (ประทีป : 5/37 - 38)” “ให้มีรายได้ มีงานทำในหมู่บ้าน จะได้ไม่ต้องมาต่างประเทศ (ปราณีต : 5/37)”

ง. โอกาสในการเข้าถึงข้อมูล “ช่วยให้มีการศึกษาที่ดีกว่านี้ รวมทั้งให้มีโอกาสได้รู้ข้อมูลจากทางราชการมากกว่านี้ รวมทั้งการมาต่างประเทศ (ปริยา:5/37)” ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประเทศปลายทาง และความเป็นอยู่ในประเทศนั้น ๆ “ให้ความรู้และข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับประเทศเยอรมันแก่หญิงไทยก่อนที่จะเดินทางไปอาศัยอยู่ที่เยอรมนี เช่น การศึกษา ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น (ปิ่นดาว : 5/37 - 38)”

รวมทั้งที่เกี่ยวกับหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ โดยอาจติดต่อที่สถานทูตเยอรมัน “ควรมีรายชื่อหน่วยงานให้ความช่วยเหลือไว้ที่หน้าห้องวิชา เพื่อว่าคนที่มาเยอรมันหน้าใหม่ ๆ จะได้ติดต่อ ขอความช่วยเหลือได้ทันที (ปองจิต : 5/37 - 38)”

ความเห็นในประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาในชนบทของไทย ที่ผลักดันให้ผู้หญิงเดินทางไปเป็นแรงงานข้ามชาติ อันได้แก่ ปัญหาการไม่มีงานทำ รายได้ที่ไม่มั่นคง รวมทั้งความสัมพันธ์ชายหญิงในประเทศไทย “ก็หางาน หาสามีดี ๆ ให้ชัเค แถบ้านนอก ไม่มีอะไรให้เราหวัง แล้วใครจะอยู่เล่าละ (ปรางทอง : 5/37-38)”

7.2 ข้อเสนอแนะ

ดังที่ได้อภิปรายแล้วในบทที่ 3 การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ถือเป็นสิทธิของผู้หญิง และตามสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติและครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) ซึ่งให้ความคุ้มครองแรงงานย้ายถิ่นทั้งในระบบ และนอกระบบ หรือ แรงงานย้ายถิ่นที่เข้าประเทศ หรือพำนักร้อยอย่างผิดกฎหมายด้วย เช่น แรงงานหญิงไทยจำนวนมากในประเทศญี่ปุ่น และในเยอรมนี เป็นต้น

เมื่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นสิทธิโดยชอบของหญิงไทยข้ามชาติ รัฐทั้งที่ส่งออกและที่รับเข้าแรงงานข้ามชาติจึงมีหน้าที่ตามสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัวที่จะต้องให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือ ป้องกันไม่ให้ผู้หญิงต้องถูกละเมิดสิทธิ ดังกล่าว

ในตอนที 6 ของสนธิสัญญาฯ การส่งเสริมให้เกิดเงื่อนไขที่สมบูรณ์ในด้านความเท่าเทียม มนุษยธรรม และกฎหมาย แก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว มาตราที่ 64 - 71 กล่าวไว้ว่า

- รัฐที่ส่งออกและรับเข้าแรงงานข้ามชาติ ต้องประสานความร่วมมือกัน ในการส่งเสริมให้เกิดเงื่อนไขที่สมบูรณ์ในด้านความเท่าเทียม มนุษยธรรม และกฎหมาย แก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว โดยจะต้องคำนึงถึงความต้องการด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติและครอบครัวมิใช่คำนึงถึงแต่เพียงความต้องการแรงงาน และแหล่งแรงงานเท่านั้น
- รัฐจะต้องรักษาไว้หรือดำเนินการให้บริการที่เหมาะสมแก่แรงงานข้ามชาติ โดยการอนุญาตให้มีการจัดตั้งสถานกงสุล หรือบริการอื่น ๆ ซึ่งให้ความช่วยเหลือ แก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว
- รัฐที่ส่งออกและรับเข้าแรงงานข้ามชาติ ต้องประสานความร่วมมือกัน ในการช่วยเหลือการเดินทางกลับภูมิลำเนาในถิ่นกำเนิดของแรงงานข้ามชาติและครอบครัว และสนับสนุนปัจจัยด้านเศรษฐกิจสำหรับการเริ่มต้นตั้งรกราก
- การจัดหาแรงงานจะต้องกระทำโดยองค์กรหรือหน่วยงานสาธารณะของประเทศต้นทาง หรือองค์กร หรือหน่วยงานสาธารณะของประเทศปลายทางในกรณีที่มีการตกลงแบบทวิภาคี หรือพหุภาคี หรืออาจกระทำโดยสำนักงานที่ได้รับอนุญาต และตรวจสอบแล้วจากเจ้าหน้าที่

- รัฐบาลจะต้องประสานความร่วมมือในการป้องกัน และจัดการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ หรือจ้างงานแรงงานข้ามชาติที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือที่แอบแฝง รวมทั้งมีการลงโทษบุคคล หรือกลุ่ม หรือขบวนการที่จัดการกระทำ หรือสนับสนุนช่วยเหลือให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานดังกล่าว

ดังนั้นจึงขอเสนอแนะด้านนโยบายดังนี้

7.2.1 ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1. รัฐพึงตระหนักถึงการดำรงอยู่ของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ รวมทั้งความหลากหลายของแรงงานดังกล่าว ทั้งที่ถูกกฎหมาย ผิดกฎหมาย หรือที่เป็นแรงงานแอบแฝง ตลอดจนให้ความหมายใหม่อย่างถูกต้อง
2. รัฐพึงปกป้องให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือ แก่แรงงานหญิงไทยข้ามชาติทุกกลุ่ม และรูปแบบ รวมทั้งหญิงไทย และคนไทยกลุ่มอื่นๆ เพราะว่า ณ ช่วงเวลาหนึ่งคนเหล่านี้ก็อาจจะพัฒนาตนไปเป็นแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ
3. รัฐต้องส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงตลาดแรงงานต่างชาติที่ไม่เลือกปฏิบัติ และให้เป็นธรรมแก่หญิงไทย รวมทั้งต้องจัดการจัดหาแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่หลอกลวง และเอาเปรียบ
4. รัฐต้องส่งเสริมให้ผู้หญิงตระหนักถึง รับรู้และเข้าใจในสิทธิของตนเอง รวมทั้งการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเองอย่างถูกต้อง
5. รัฐต้องให้โอกาสในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการสร้างมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และการช่วยเหลือแก่แรงงานหญิงไทยข้ามชาติ และหญิงไทยในต่างแดน เพราะในบางครั้งก็เป็นการยากที่จะแบ่งกลุ่มสองกลุ่มนี้ออกจากกัน
6. รัฐต้องพึงตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ในอนาคตอันใกล้ อาจจะมีการย้ายถิ่นกลับบ้านเกิดของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ เพราะการย้ายถิ่นนี้ดังกล่าวนี้มีมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว และขณะนี้แรงงานส่วนหนึ่งถึงวัยเกษียณแล้ว จึงต้องเตรียมมาตรการรองรับ

7.2.2 ข้อเสนอแนะด้านมาตรการ

ความคิดเห็นของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ ในประเด็นเกี่ยวกับความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทยเพื่อการช่วยเหลือหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น และช่วยเหลือหญิงไทยในประเทศไทย ที่นำเสนอข้างต้น อาจสรุปความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทย และขมวดโยงให้เห็นแนวทางแก้ไขเชิงมาตรการได้ดังนี้คือ

- การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และสังคมแก่คนชนบท ให้หญิงไทยมีการศึกษาสูงขึ้น มีงานทำมีรายได้ที่เลี้ยงตัวเองได้ในชนบท อันหมายถึงการปรับ หรือหาแบบแผนในการพัฒนาชนบทใหม่ที่สามารถสร้างโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีประสิทธิผลแก่คนในชนบท ซึ่งคงต้องเป็นแผนงานเชิงป้องกันในระยะยาว
- การเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับประเทศปลายทาง การเดินทางไปขายแรงงาน และความเป็นอยู่ของแรงงานไทย อันอาจถือเป็นแนวทางป้องกันในระยะเร่งด่วน ซึ่งอาจจะออกมาในรูปของการเตรียมความพร้อมของแรงงานไทยก่อนไปต่างประเทศ
- ผ่อนปรนด้านระเบียบราชการ และเอกสาร รวมทั้งการติดต่อราชการ ทั้งนี้ อันอาจเนื่องมาจากความไม่รู้ ไม่เข้าใจของหน่วยงานเกี่ยวกับสภาพของแรงงานข้ามชาติ ดังนั้น อาจจะต้องสร้างความตระหนักและเข้าใจในประเด็นปัญหานี้อย่างถูกต้องให้เกิดขึ้นในหน่วยงานราชการ
- สนับสนุนกลุ่มคนไทย หน่วยงานไทย และอาสาสมัครไทย ในการทำกิจกรรมเพื่อคนไทย และในการช่วยเหลือคนไทย อันถือได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าขณะนี้ และเป็นการป้องกันระยะยาว เพราะหากกลุ่มเหล่านี้มีความเข้มแข็ง ก็จะเป็นตัวจักรสำคัญ ในการดูแลหญิงไทย และคนไทยในต่างประเทศต่อไป
- มาตรการรองรับแรงงานข้ามชาติกลับท้องถิ่น อันถือเป็นแนวทางการแก้ไขระยะสั้น นั่นคือความช่วยเหลือในการปรับตัวเข้าสู่สังคมท้องถิ่น (social reintegration) และเป็นการป้องกันในระยะยาว เพราะประสบการณ์ของแรงงานย้ายถิ่นเหล่านี้ คือ สิ่งที่มีค่าที่รัฐบาลสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำแผนรองรับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งใช้ในการเตรียมความพร้อมในการเดินทาง อันถือเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าของรัฐอย่างหนึ่ง

ความคิดเห็นของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ ในประเด็นความต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลสะท้อนให้เห็นว่า หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งไม่มีความเชื่อมั่นในความจริงจังของรัฐบาลในการที่จะเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพราะประสบการณ์ที่ผ่านมาของหญิงไทยเหล่านี้ที่เห็นว่าปัญหาเหล่านี้ถูกละเลยทอดทิ้งมาเป็นเวลานาน นั่นคือ ประเด็นหญิงไทยในต่างแดน หรือแรงงานข้ามชาติหญิงไทย หรือการค้าหญิงไทยไปต่างประเทศ กลายเป็นประเด็น “แฟชัน” คือ มีปรากฏอยู่ หรือถูกนำมาเสนอเป็นช่วง ๆ แล้วก็หายไป เช่น ในทศวรรษที่ 80 เป็นเรื่องของหญิงไทยไปยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยอรมนี จากนั้นในช่วงทศวรรษที่ 90 ประเด็นก็กลายเป็นเรื่องของหญิงไทยในญี่ปุ่น ปัจจุบันเปลี่ยนไปเน้นหนักอยู่ที่การค้าหญิง และแรงงานต่างชาติดังกลุ่มแม่น้ำโขง การทำงานแก้ไขปัญหา หรือการช่วยเหลือก็เป็นช่วง ๆ ชั่วระยะเวลาดังด้วยเช่นกัน ทั้ง ๆ ที่ปัญหายังคงดำรงอยู่ ดังนั้นถึงเวลาแล้วที่รัฐบาล จักต้องพิสูจน์ตนเองด้วยการเข้ามารับผิดชอบโดยการวางมาตรการการแก้ไขปัญหา และให้ความช่วยเหลือหญิงไทยข้ามชาติ ทั้งที่เป็นแรงงานในระบบและนอกระบบอย่างจริงจัง ชัดเจนและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะ :

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติเป็นสิทธิของผู้หญิง และ เป็นการลงทุนของรัฐเพื่อให้ได้ผลกำไรเข้าประเทศ

หากพิจารณาจากตัวเลขรายได้ส่งกลับบ้านของคนไทยที่อยู่ในต่างประเทศ ในปี 2550 มีรายได้ที่แรงงานไทยส่งกลับจากต่างประเทศผ่านระบบธนาคารเป็นจำนวนเงิน 56,273 ล้านบาท¹⁰ แต่ในความเป็นจริงแล้วตัวเลขเงินส่งกลับนี้น่าจะมากกว่านี้เพราะแรงงานบางส่วน โดยเฉพาะที่เป็นแรงงานนอกระบบ (ที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย) จะส่งเงินกลับบ้านโดยใช้ช่องทางอื่น เช่น ฝากเพื่อนถือมา หรือ ผ่านระบบนายหน้า ในแผนคุ้มครองและส่งเสริมแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 กล่าวว่ารายได้ส่งกลับเฉพาะที่ผ่านระบบธนาคารเหล่านี้ในปี พ.ศ. 2543 จัดเป็นรายได้อันดับที่ 8 ของประเทศ มากกว่ารายได้จากอัญมณี และเครื่องประดับ ข้าว และยางพารา นั่นคือ แรงงานข้ามชาติเหล่านี้เป็นผู้ทำรายได้มหาศาลแก่ประเทศ การเตรียมความพร้อมแก่แรงงานที่ถูกต้อง รวมทั้งการคุ้มครองต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกให้แรงงานเหล่านี้สามารถทำงานในต่างประเทศได้อย่างถูกต้อง ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือหลอกลวง จึงเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า เพราะเมื่อแรงงานสามารถทำงานได้เต็มที่ก็จะสามารถส่งรายได้กลับเข้าประเทศมากขึ้น ประเทศชาติก็จะมีเงินตราต่างประเทศ เพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจให้พัฒนาและคล่องตัว

¹⁰ กองวิจัยตลาดแรงงาน กรมจัดหางาน วารสารข่าวสารตลาดแรงงานปี 2550 หน้า 18

ดังนั้นจึงขอเสนอแนะด้านมาตรการดังนี้

1. ตั้งเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง เท่าที่ผ่านมา การป้องกัน แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ยังไม่มีเจ้าภาพที่แน่นอนชัดเจน การทำงานเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ หรืออาจจะมีโครงการบูรณาการบ้าง แต่ก็มีลักษณะเป็นโครงการมิใช่นโยบาย ดังนั้นควรที่จะหาเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงาน เรื่องนี้อย่างจริงจัง

หน่วยงานที่รับผิดชอบประเด็นหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน หรือที่ทำงาน เกี่ยวข้องเท่าที่ผ่านมา ได้แก่ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ รับผิดชอบกรณีคนไทย ในต่างแดน กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รับผิดชอบกรณีที่คนไทยที่มีปัญหา กลับมาจากต่างประเทศ และทำงานเชิงป้องกันในพื้นที่ รวมทั้งกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ทำหน้าที่ดูแลคนงานไทยในต่างแดน และส่งเสริมการเข้าสู่ตลาดแรงงานต่างชาติของคนไทย

เจ้าภาพในเรื่องนี้ ควรจะเป็นคณะทำงาน อาจใช้ชื่อว่า คณะทำงานเพื่อการดูแล แรงงานข้ามชาติที่มีเจ้าหน้าที่ทำงานรับผิดชอบประจำ เป็นคณะทำงานที่ตั้งขึ้นใหม่ อาจสังกัดกรมการกงสุลก็ได้ เนื่องจากว่ากรมนี้มีหน้าที่ดูแลคนไทยในต่างประเทศอยู่แล้ว โดยให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ อันได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ กรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน และ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

หน้าที่หลักของคณะทำงานนี้คือ

1.1. ประสานให้เกิด และสร้างนโยบาย มาตรการ ในการปกป้อง ค้ำครอง ให้ความช่วยเหลือแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แรงงานนอกระบบ หรือ แรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น ๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

ในการวางนโยบายต้องให้หญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน มีส่วนร่วม ในการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งในการปฏิบัติงาน หรือดำเนินมาตรการที่เกี่ยวข้อง กับหญิงไทย หรือแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ควรให้หญิงไทยและแรงงานหญิงไทย ในต่างแดนมีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วน

1.2. เพื่อการสร้างนโยบาย ควรมีการประมวลประเมินการทำงานเพื่อการแก้ไข และป้องกันปัญหานี้อย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปหาบทเรียนที่ผ่านมาของการทำงาน และประเมินสถานการณ์ การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย ร่วมกับชุมชนและอาสาสมัครไทยในต่างประเทศ

1.3. ผลักดัน ดูแลให้มีการนำมาตรการดังกล่าว และมาตรการการคุ้มครองช่วยเหลือ แรงงานข้ามชาติ ไปใช้ในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งประเมินผลการนำมาตรการต่าง ๆ ไปปฏิบัติ เพื่อการปรับและพัฒนามาตรการให้เหมาะสมอยู่เสมอ

1.4. จัดทำฐานข้อมูลแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ เพื่อการปกป้อง คุ้มครอง สิทธิแรงงานเหล่านี้ (ทั้งในและนอกระบบ) และให้ความช่วยเหลือ

1.5. สร้างความตระหนัก และรับรู้ ถึงการดำรงอยู่ของรูปแบบที่หลากหลายของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย และหญิงไทยในต่างแดน รวมทั้งสร้างทัศนคติด้านบวกเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติและหญิงไทยกลุ่มนี้ ว่าการให้บริการแก่คนไทยกลุ่มนี้ คือ การลงทุนเพื่อผลกำไรของชาติ ให้แก่เจ้าหน้าที่ ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง ที่ทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กรมการกงสุล กรมการปกครอง กรมการจัดหางาน สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น โดยอาจจัดการอบรมให้ความรู้ และจัดพิมพ์เอกสารให้ข้อมูลในการทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

1.6. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการสร้างความตระหนักข้างต้น ควรที่จะมีการสรุปประมวลภาพรวมของปัญหาการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย

1.7. ดำเนินงานในการปกป้อง คุ้มครอง และช่วยเหลือ แรงงานข้ามชาตินอกระบบ หรือแรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น ๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

2. **ในเชิงป้องกัน** ปัจจุบันสาเหตุ ปัจจัย ของการย้ายถิ่นข้ามชาติมิใช่อยู่ที่ความยากจน แต่มีเรื่องค่านิยมบริโภคนิยม ความต้องการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถจะแก้ไขในระยะสั้นได้ นั่นคือการจะห้ามมิให้คนเดินทางนั้นเป็นไปได้ ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการระยะสั้น และระยะยาวที่จะป้องกันมิให้ผู้ที่จะเดินทางเกิดปัญหา

ระยะสั้น หรือเร่งด่วน นั่นคือ **การเตรียมความพร้อมในการเดินทาง** กลุ่มเป้าหมายที่จะจัดเตรียมความพร้อมต้องครอบคลุมแรงงานทุกรูปแบบ ในการดำเนินงานควรเป็นการประสานงาน และประสานความร่วมมือของคณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ร่วมกับกรมการกงสุล และ กรมพัฒนาสังคมฯ รวมทั้งกรมการจัดหางาน เช่น การให้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง เช่น ลิทธิ หน้าที่ กฎหมาย ความเป็นอยู่ และสภาพการทำงานในพื้นที่นั้น ๆ เป็นต้น รวมทั้งรายชื่อหน่วยงานที่สามารถติดต่อได้ในกรณีที่มีปัญหา

อันที่จริง กรมการจัดหางาน มีภารกิจที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีงานทำ และคุ้มครองคนหางานอยู่แล้ว และก็มีโครงการในเชิงการเตรียมความพร้อมอยู่แล้ว เช่น การอบรมคนงานก่อนเดินทาง หรือมีเอกสารชี้แนะนำแก่ผู้ต้องการเดินทางอยู่แล้ว แต่จากปัญหาที่สะท้อนจากข้อมูลที่สัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่ายังมีแรงงานที่ไม่รู้ไม่มีความพร้อมออกเดินทาง กรมการจัดหางานอาจต้องสรุปบทเรียน ทบทวนนโยบาย ประเมินโครงการที่ผ่านมา เพื่อปรับเปลี่ยนการทำงานให้งานเกิดประสิทธิผลมากขึ้น ทั้งนี้รวมทั้งในการประสานงานกับหน่วยงานข้างต้น เพื่อดำเนินการเตรียมความพร้อม โดยขยายกลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมแรงงานนอกระบบ (แรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น และแรงงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย) และควรคำนึงว่า จะสามารถปรับนโยบายแผนงาน และการปฏิบัติได้อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ อาจจะเป็นรูปแบบการอบรมเตรียมความพร้อมแก่แรงงานที่ต้องการเดินทางไปทำงานในประเทศต่าง ๆ และเพื่อให้ครอบคลุมแรงงานแอบแฝง อาจจะมีจัดโครงการเตรียมความพร้อมในการเดินทางไปตั้งรกรากอยู่ต่างประเทศให้แก่กลุ่มเสี่ยงที่จะไปเป็นแรงงานข้ามชาติ ตามข้อมูลที่ทำการศึกษาอันได้แก่ หญิงที่จะเดินทางไปแต่งงาน หรือเดินทางในฐานะภรรยา หรือนักเรียนนักศึกษา หรือเยาวชนติดตามมารดา เป็นต้น

นอกจากนี้ ควรที่จะอบรมให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการทำงานของแรงงานข้ามชาติไทยให้แก่ครอบครัว ญาติพี่น้อง ของแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในประเทศไทย ให้รู้ถึงความยากลำบากในการหาเงินส่งกลับบ้าน เพื่อคนที่อยู่ข้างหลังเหล่านี้ จะได้รู้คุณค่าของเงินส่งกลับจากต่างประเทศ นอกจากนี้ควรให้ความรู้ในการคิดบัญชี การใช้จ่ายเงินที่เป็นประโยชน์ และการเก็บออม เพื่อให้เงินที่ส่งกลับเหล่านี้ ได้สร้างประโยชน์แก่ผู้อยู่ข้างหลัง และแรงงานข้ามชาติเอง เมื่อเดินทางกลับมา

อนึ่งจากข้อมูลชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความรู้เกี่ยวกับงานและท้องถิ่นปลายทางมีมาตั้งแต่การเริ่มต้นเดินทางย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศแล้ว ดังนั้นในประเด็นนี้จึงน่าที่จะมีการพิจารณาเกี่ยวกับการให้ข้อมูล การเตรียมความพร้อมในการเดินทางออกมาเป็นแรงงานภายในประเทศด้วย

ในระยะยาว อาจต้องหาแนวนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติที่สามารถลดความต้อโอกาสทางเศรษฐกิจ และให้ความรู้ในท้องถิ่นต้นทาง ในหมู่บ้าน ในโรงงาน ในเมืองศูนย์กลางการท่องเที่ยว ซึ่งกรมพัฒนาสังคมฯ น่าที่จะรับผิดชอบได้ เพราะส่วนหนึ่งก็ดำเนินการอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะต้องประเมินประสิทธิผลที่ผ่านมา รวมทั้งศึกษาความต้องการของท้องถิ่น เพื่อปรับเปลี่ยนแนวทางให้ทันสมัย และตรงกับความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

อนึ่ง ที่ผ่านมามีการทำงานพัฒนาประเทศมักประสบปัญหาในระดับโครงสร้างที่ไม่เอื้อต่อการลดความต้อโอกาสทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบการเมืองการบริหารที่คอร์รัปชัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สิ่งนี้คืออุปสรรคใหญ่ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรจะคำนึงถึงว่าจะแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างไร

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ การรับรู้ และเข้าใจในสิทธิของผู้หญิง และการใช้สิทธิ และปกป้องสิทธิของตนเองในฐานะแรงงานข้ามชาติ จากข้อมูลที่ศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงบางส่วนไม่รู้ถึงสิทธิของตนเอง ในประเด็นนี้ อาจต้องเป็นหน้าที่ของคณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติที่อาจจะต้องร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ความรู้แก่ผู้หญิงในเรื่องสิทธิ การใช้สิทธิ และปกป้องสิทธิของตนเอง **ในระยะยาว** อาจจะต้องสอดแทรกประเด็นเรื่องสิทธินี้เข้าไปในบทเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา สร้างหลักสูตรเกี่ยวกับประเด็นนี้ ให้ผู้หญิงได้รู้และเข้าใจถึงสิทธิของตนมิใช่เพียงรู้เฉพาะหน้าที่เท่านั้น ซึ่งอาจต้องเป็นภาระของกระทรวงศึกษาธิการ

3. ในเชิงแก้ไข ภาครัฐควรจัดสรรเงินทุน และวางนโยบายสร้างมาตรการเพื่อการช่วยเหลือคนไทย ในที่นี้ขอเสนอแนะลัดตามนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่ที่มีแนวนโยบายในประเด็นนี้ ดังนี้

3.1. ส่งเสริมให้แรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศอย่างมีศักดิ์ศรี และมีคุณภาพชีวิตที่ดี กรมการจัดหางาน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ ควรที่จะประเมินการทำงานที่ผ่านมาว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมจึงยังมีคนงานที่เดินทางอย่างผิดกฎหมายอยู่ ทำไมจึงยังมีสำนักงานจัดหางานที่หลอกลวง ทั้งนี้อาจจัดทำกรวิจัยเชิงปฏิบัติการ ร่วมกับกลุ่มเสี่ยงและแรงงานที่เคยไปต่างประเทศ เพื่อร่วมกันหาแนว ทางในการป้องกัน รวมทั้งทดลองปฏิบัติในท้องที่ใดที่หนึ่งก่อน เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการสร้างมาตรการใช้ทั่วประเทศ

การให้ความรู้จะต้องลงไปถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น นั่นคือ ในหมู่บ้าน ในโรงงานต่าง ๆ และสถานที่ประกอบการ เช่น บาร์ โรงแรม ร้านอาหาร เป็นต้น ที่อาจจะมียุทธศาสตร์ที่จะเดินทางทำงานอยู่ การลงพิมพ์ข้อแนะนำในวารสาร ข่าวสารแรงงาน อย่างเดียวอาจจะน้อยไป ทั้งนี้ อาจจะเป็นการเดินทางไปบรรยาย เป็นครั้งคราว ทำใบปลิวแผ่นพับไปแจกจ่าย เป็นต้น

กรมการจัดหางานควรที่จะปรับ หรือสร้างนโยบายในการสร้างแรงงานมีฝีมือ หรือมีทักษะความชำนาญให้มากขึ้น ให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งแรงงานที่มีทักษะมีความรู้ด้านประกอบวิชาชีพ เพราะในปัจจุบันประเทศที่ส่งแรงงานไร้ฝีมือ มีอยู่เป็นจำนวนมาก และไทยเองก็ยังเป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเข้าแรงงานไร้ฝีมือจากประเทศเพื่อนบ้านก็ควรที่จะพัฒนาแรงงานส่งออกของตนให้มีคุณภาพมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถมั่นใจได้ว่าแรงงานไทยจะมีตลาดแรงงานในต่างประเทศ

การทำงานอาจจะต้องเร่งเชิงรุกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีงานทำ โดยประเมินความต้องการของตลาด เช่น ในขณะนี้ประเทศญี่ปุ่น และแม้แต่ประเทศในทวีปยุโรปกำลังต้องการแรงงานด้านอนุบาลผู้สูงอายุ อาจต้องเพิ่มมาตรการในการสร้างทักษะความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพดังกล่าว รวมทั้งสอนภาษา ทั้งนี้อาจร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่มีความชำนาญงาน และมีกำลังความสามารถในสาขาอาชีพนี้ เช่น กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น เพื่อที่แรงงานไทยจะได้เข้าถึงตลาดแรงงานนี้ เพราะหากไทยไม่เร่ง อาจพลาดโอกาสนี้ไป ซึ่งในขณะนี้แรงงานจากอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ได้เริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานด้านนี้ในญี่ปุ่นแล้ว

ในด้านการคุ้มครองแรงงานไทยในต่างแดน ควรที่จะประสานงานกับอาสาสมัครคนไทยในการวางแผนงาน นโยบาย รวมทั้งจัดสรรเงินทุนสนับสนุนการทำงาน และกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือคนไทย อาจด้วยการตั้งกองทุนอาสาสมัคร เพื่อให้อาสาสมัครได้รับค่าใช้จ่ายในการทำงานรวมทั้งการสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานแก่อาสาสมัครไทยด้วย เช่น การฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านที่จำเป็นแก่การทำงาน เป็นต้น

ในกรณีของแรงงานแอบแฝง หรือที่พัฒนาตนเองจากสถานภาพอื่นมาเป็นแรงงานข้ามชาตินั้น เท่าที่เป็นอยู่มักเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ดังนั้นควรที่จะมีมาตรการส่งเสริมให้แรงงานเหล่านี้สามารถยกระดับทักษะ ความรู้ ความสามารถในการทำงานในประเทศ ปลายทางที่แรงงานพำนักอยู่จากแรงงานไร้ฝีมือ เป็นแรงงานที่มีทักษะความรู้ หรืออาจจะเป็นผู้ประกอบการโดยอาจจัดการอบรมส่งเสริมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่แรงงานต้องการ

3.2 คัดกรองและส่งเสริมสิทธิและผลประโยชน์ของคนไทย แรงงานไทย และภาคธุรกิจเอกชนไทยในต่างประเทศ และสนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์ให้แก่มุขมนตรีไทยในต่างประเทศ ซึ่งจะมีกรมการกงสุลเป็นผู้รับผิดชอบ ในการวางแผนเพื่อสนับสนุนการสร้างสัมพันธ์นี้ควรที่จะให้ **มุขมนตรีไทยในต่างแดนเข้ามาเป็นหุ้นส่วน** ในการร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะแนวทาง และดำเนินโครงการ มุขมนตรีไทยในที่นี้อาจจะเป็นอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในต่างแดน ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ปัญหาค่อนข้างดี และจากความคิดเห็นของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในประเด็นความต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล จะเห็นถึงศักยภาพการทำงานของมุขมนตรีไทย และกลุ่มคนไทยเหล่านี้

ในระดับการวางแผนงานรายปีหรือในระยะยาว อาจจะต้องจัดประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยมีกรมการกงสุลผ่านสถานเอกอัครราชทูตไทยเป็นเจ้าภาพ มีอาสาสมัครและมุขมนตรีไทยในต่างประเทศเป็นผู้เข้าร่วม ร่วมกันหารือ หาแนวทางในการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างมุขมนตรีไทยให้เข้มแข็ง เช่น ในแต่ละปี ก่อนที่จะมีการเสนอโครงการต่าง ๆ มายังกระทรวงการต่างประเทศ หรือ ก่อนที่จะมีการจัดทำโครงการบูรณาการเพื่อมุขมนตรีไทยไปยังต่างประเทศ ควรที่จะมีการประชุมระดมความคิดเห็น ความต้องการของมุขมนตรี ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผ่านสถานเอกอัครราชทูต และมุขมนตรีไทย (อาสาสมัครไทย และหน่วยงานที่ทำงานกับมุขมนตรีไทย)

แต่สิ่งที่เร่งด่วนที่สุด คือการสร้างฐานข้อมูลมุขมนตรี เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนงานและโครงการให้เป็นไปตามความต้องการของมุขมนตรี โดยอาจมีวิธีการ คือ

ก. การจัดเก็บข้อมูลสถิติตัวเลขและสภาพปัญหาคนไทย ทุก ๆ 2 ปี เพื่อเกาะติด และรู้เท่าทัน สถานการณ์คนไทย และพัฒนาการ เพื่อการวางแผนงานที่มีประสิทธิภาพ

ข. จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ร่วมกับชุมชนไทย เพื่อทดลองหาวิธีการ โครงการ และกิจกรรมที่สร้างเสริม ความเข้มแข็งของชุมชน

ในที่นี้กรรมการกงสุลควรมอบให้สถานเอกอัครราชทูต หน่วยงานในสังกัด ที่อยู่ประเทศปลายทาง เป็นผู้ดำเนินงานร่วมกับอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย

นอกจากนี้ในด้านการคุ้มครองป้องกันคนไทยมิให้ตกเป็นเหยื่อของการค้าหญิง หรือในส่วนของให้ความช่วยเหลือคนไทยที่ประสบปัญหา ควรที่จะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายอาสาสมัครคนไทยที่มีอยู่ ในการช่วยเหลือดูแล เพราะกำลังราชการอย่างเดียวคงไม่พอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีคนไทยจำนวนมาก เช่น เยอรมนี หรือญี่ปุ่น โดยอาจหารีหรือร่วมกันวางแผนทาง และสร้างโครงการกับอาสาสมัคร และจัดสรรเงินทุนในการทำงานแก่อาสาสมัครด้วย

แต่การทำงานต้องเป็นการทำงานร่วมกัน ในฐานะหุ้นส่วนที่เท่าเทียม มิใช่การสั่งงานจากเบื้องบน (top down)

นอกจากนี้ควรที่จะสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานของอาสาสมัคร ด้วยการจัดการอบรมแบบเข้มข้น และการจัดตั้งกองทุนอาสาสมัคร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำงานของอาสาสมัคร เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น

และควรมีทุนสนับสนุนให้กลุ่มอาสาสมัครจัดกิจกรรมเพื่อการรวมตัว การใช้เวลาร่วมกันเป็นประโยชน์ เสริมทักษะความรู้ เสริมอาชีพอย่างครบวงจร แก่คนไทยในต่างแดน

โครงการบูรณาการต่าง ๆ ที่จะลงไปดำเนินการควรที่จะได้รับการหารือกับชุมชนไทย หรืออาสาสมัครคนไทยก่อน เพื่อดูความเหมาะสมว่า เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการจริงหรือไม่ หรือว่าจะก่อประโยชน์แก่ชุมชนหรือไม่ มิใช่ตั้งโครงการไว้แล้ว จึงเข้าไปหารือกับชุมชนเพียงเพื่อให้ช่วยหาผู้ร่วมโครงการหรือเข้าร่วมอบรมเท่านั้น การหารืออาจเป็นการส่งแบบสอบถามความคิดเห็น หรือการประชุมร่วมกันก็เป็นได้

3.3 จากผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งได้แก่ การย้ายถิ่นของเยาวชนไทย (ลูกติด) ซึ่งบางส่วนไปประสบปัญหาในต่างแดน และปัญหาเด็กไทยไร้สัญชาติที่เกิดในประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาในวัยเกียณของแรงงานข้ามชาติหญิงไทยในประเด็นเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว สมควรที่จะมีมาตรการมารองรับ

- กรณีเด็กถูกติด ควรที่จะมีการทำการศึกษาอย่างจริงจังถึงสภาพปัญหาเท่าที่ผ่านมามักเป็นการสรุปจาก กรณีปัญหาเดียว ๆ ของอาสาสมัคร หรือกลุ่มที่ทำงานให้ความช่วยเหลือ เพื่อที่จะหาแนวทางในการป้องกัน และแก้ไขได้อย่างถูกต้องจำเป็นต้องมีการศึกษา ในที่นี้ กรมการกงสุลอาจร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการย้ายถิ่นในพื้นที่ปลายทาง (ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น) จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติ (action research) ค้นหาความเป็นจริง พร้อมทดลองหาแนวทางแก้ไขด้วย และอาจนำผลการค้นพบมาวางแผนป้องกันปัญหาการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ต่อไป

- กรณีเด็กไร้สัญชาติ ก็ควรที่จะมีการศึกษาอย่างจริงจังเช่นกัน ในเรื่องนี้เจ้าภาพน่าจะเป็นกรมการกงสุล และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งรับผิดชอบงานทะเบียนราษฎร และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องสัญชาติของบุคคล เพื่อหาแนวทางในการที่จะทำให้เด็กเหล่านี้ที่กำลังจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้ใช้ชีวิตที่ตนเองเลือกได้ ดีกว่าต้องกลายเป็นบุคคลที่ไม่มีใครต้องการ และเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทางต่อไป ในการนี้อาจต้องประสานทำความเข้าใจกับหน่วยราชการญี่ปุ่นที่รับผิดชอบเพื่อหาช่องทางความเป็นไปได้ด้านกฎหมายของญี่ปุ่น

- กรณีย้ายกลับถิ่นฐานของแรงงานข้ามชาติเมื่อเกษียณอายุ คนเหล่านี้ทำงานมากกว่าสิบปี ส่งเงินตราต่างประเทศกลับประเทศไทยเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว อันเป็นผลทางอ้อมให้ประเทศชาติมีเงินตราต่างประเทศ เมื่อคนเหล่านี้ต้องการกลับบ้านในวัยอันอ่อนล้า การกลับมานี้มิใช่มาเพื่อหาประโยชน์จากระบบสาธารณสุขโรคของไทย คนเหล่านี้มาพร้อมกับเงินบำนาญซึ่งก็คือเงินตราต่างประเทศมากพร้อมกำลังซื้อ ซึ่งเป็นผลกระตุ้นให้เกิดการผลิต ดังนั้นรัฐควรที่จะมีมาตรการรองรับบ้าง

ในเบื้องต้นอาจเป็นการให้ข้อมูลในเรื่องสิทธิพำนักระยะยาว เพราะบางรายสามีชายชาวต่างชาติจะตามมาอยู่ด้วย บางคนก็แปลงสัญชาติแล้ว ในประเด็นนี้อาจจัดทำโทรศัพท์ฮอตไลน์ในกรมการกงสุล หรือสถานเอกอัครราชทูต หรือสถานกงสุลใหญ่ เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว ซึ่งขณะนี้เป็นการถามยอดฮิตที่อาสาสมัครไทยพบ รวมทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ข้อมูลด้านสิทธิ กฎระเบียบต่าง ๆ พร้อมทั้งสวัสดิการที่อาจขอรับได้

นอกจากข้อมูล อาจจะต้องมีการหารือระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยกรมการกงสุลอาจเป็นเจ้าภาพ หารือกับกระทรวงยุติธรรมเจ้าของเรื่องสิทธิพำนักร เพื่อหามาตรการผ่อนปรนสำหรับการพำนักอยู่ในประเทศไทยของคนเหล่านี้

รวมทั้งประสานกับกรมพัฒนาสังคมฯ ในการที่จะนำประสบการณ์การย้ายถิ่นแรงงานของคนเหล่านี้ ซึ่งถือว่าเป็น resource persons มาใช้ให้เป็นประโยชน์หรือเชิญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในต่างประเทศ ในโครงการเตรียมความพร้อม เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ชุมชนที่มีกลุ่มเสี่ยงที่จะเดินทาง

ข้อเรียกร้องต่อประเทศปลายทาง

3.4. รัฐบาลต้องเรียกร้องให้ประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานไทยข้ามชาติ ทุกรูปแบบ โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบ การเรียกร้องนี้มีเหตุผลหลักสองประการคือ

ก. สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) พิจารณาน่าหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองสิทธิด้านต่าง ๆ ของแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว มิใช่เป็นเพียงหน้าที่ของประเทศต้นทางเท่านั้น หากเป็นหน้าที่รับผิดชอบของประเทศปลายทางด้วยเช่นกัน

ข. ประเทศปลายทางรับเข้าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ รวมทั้งญี่ปุ่น และเยอรมนี มิได้ลงนามในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว และมองเห็นว่าปัญหาแรงงานไทย หรือชุมชนไทย ในประเทศของตนมิใช่ปัญหาสำคัญ โดยยังอาจมีได้ตระหนักถึงความสำคัญ หรือผลพวงของปัญหาในระยะยาว ที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมในประเทศของตนในอนาคต ซึ่ง ณ ขณะนี้ก็ได้เริ่มส่อแววแล้ว เช่น ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ ปัญหาเด็กเยาวชนลถูกติด เป็นต้น การที่จะให้แรงงานไทย หรือชุมชนไทยเรียกร้องต่อรัฐบาลของประเทศปลายทางแต่เพียงผู้เดียวอาจจะไม่มีประสิทธิผลมากเท่ากับการหารือประสานงานในระดับระหว่างประเทศ

หน่วยงานที่รับผิดชอบน่าจะเป็น กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ โดยอาจร่วมมือกับกรมพัฒนาสังคมฯ เท่าที่ผ่านมาจะมีความร่วมมือกับหลาย ๆ ประเทศ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าหญิงและเด็ก ในที่นี้ควรขยายประเทศปลายทางออกไปยังประเทศในภูมิภาคอื่นที่มีแรงงานข้ามชาติไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญี่ปุ่น และเยอรมนี การประสานความร่วมมือนี้อาจจะกระทำในระดับ ทวิภาคี (bilateral) กับประเทศปลายทางหนึ่ง ๆ อาจเริ่มจากประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น

ข้อเรียนร้องมีดังนี้

- เรียกร้อง ให้ความสนใจ ให้ประเทศปลายทางตระหนักถึงการดำรงอยู่ และความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานจากประเทศไทยไปยังประเทศปลายทาง รวมทั้ง พัฒนาการของชุมชนไทยในประเทศปลายทางที่จะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และชี้ให้เห็น ปัญหาสังคมที่อาจจะตามมาหากไม่มีมาตรการใดรองรับ
- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือ แรงงานงานหญิงไทย อย่างจริงจังตามกฎหมายสิทธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และ ครอบครัว
- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทาง ศึกษาถึงสาเหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของไทย เพื่อการสร้างนโยบาย และมาตรการ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุอย่างถูกต้อง และป้องกันการมิให้เกิดขบวนการ จัดพาที่ผิดกฎหมาย
- เรียกร้องให้ประเทศปลายทาง ให้ความสำคัญสนับสนุน กลุ่มคนไทย และชุมชนไทยในการดำเนินโครงการเพื่อชุมชนไทยเข้มแข็งและโครงการเพื่อการช่วยเหลือ หญิงไทยที่ประสบปัญหา ทั้งในด้านทุน และอื่น ๆ

8

บทที่แปด
บทสรุป

UN อึ้ง! หญิงค้าทาสมากกว่าชาย ในโซนยุโรปตะวันออก-เอเชีย

(13 ก.พ.) รายงานผลการสำรวจทั่วโลกที่น่าอึ้งเผยแพร่เมื่อวันพฤหัสบดีของสำนักงานยาเสพติดและอาชญากรรม (The UN Office on Drugs and Crime) หรือ UNODC เปิดเผยว่าประเทศส่วนใหญ่ในโลกได้รายงานเรื่องบางรูปแบบของการค้าทาสยุคใหม่เมื่อปีที่แล้ว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการค้าบริการทางเพศและการบังคับใช้แรงงาน พร้อมระบุว่าสตรีมีบทบาทสำคัญจนน่าแปลกใจในการบริหารธุรกิจค้าทาส

ในขณะที่สตรีและเด็กเป็นผู้ที่ถูกรังแกมากที่สุดจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ ส่วนใหญ่ของนักค้าทาสในเกือบหนึ่งในสามของ 155 ชาติ ที่ยูเอ็นทำการสำรวจ เป็นสตรี และมีนักค้าทาสที่ถูกตัดสินว่ามีความผิดจริงในยุโรปตะวันออกกับเอเชีย เป็นสตรีมากกว่าร้อยละ 60 ขณะเดียวกัน ร้อยละ 20 ของเหยื่อทั่วโลกเป็นเด็ก ส่วนใหญ่อยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำแม่โขงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในหลายส่วนของแอฟริกา

แอนโตนิโอ มาเรียซอสต้า ผู้อำนวยการสำนักงานซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงเวียนนาของออสเตรียและทำหน้าที่เป็นหัวหน้านักต่อสู้กับอาชญากรรมของสหรัฐฯ บ่นว่า ผู้หญิงก่ออาชญากรรมกับผู้หญิง และว่ามีหลายรายที่เหยื่อกลายเป็นผู้กระทำความผิดเสียเอง โดยเลื่อนขึ้นมาเป็นผู้คุมและได้เงินจากธุรกิจเหมือนกับการเสพยาเสพติด รายงานฉบับนี้ใช้ข้อมูลหลักจากการตัดสินความผิดของพวกค้ายมนุษย์ที่มีรายงานไปถึงสหประชาชาติช่วงกันยายน ปี 2550 - กรกฎาคมปี 2551 ซึ่ง 4 ใน 5 เป็นคดีค้าบริการทางเพศ ที่เหลือส่วนใหญ่เป็นการบังคับใช้แรงงาน และว่าในช่วงดังกล่าว สามารถช่วยเหยื่อเคราะห์ร้ายได้ 22,500 คน

การเปิดเผยรายงานฉบับนี้มีขึ้นในช่วงเดียวกับที่มีการประกาศแต่งตั้ง มิรา ซอร์วิโน นักแสดงหญิงเจ้าของรางวัลออสการ์ ให้เป็นทูตสันถวไมตรีของสหประชาชาติเพื่อช่วย UNODC รับมือกับปัญหาการค้ามนุษย์ยุคใหม่

บทสรุป

8

8.1 สรุปข้อค้นพบที่สำคัญ

การศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ที่จะศึกษากระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งสะท้อนจากความคิดเห็น และเป็นการมองจากสายตาของหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นเอง โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางและปลายทาง รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจตลอดจนทางเลือกในการเดินทางของผู้หญิง วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยาย และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้หญิงผู้ย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่คือ ในเยอรมนีและญี่ปุ่น แล้วนำมาวิเคราะห์ในภาพรวม เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันการค้าหญิง ปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน โดยให้ความเคารพในสิทธิของผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ผู้หญิงยอมรับได้ การดำเนินงาน เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน 2551 – กุมภาพันธ์ 2552 ผลการศึกษาวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

8.1.1 สาเหตุของการย้ายถิ่น

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญในที่นี้ไม่ใช่ความยากจนแต่เป็นความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจที่เป็นผลพวงจากการพัฒนาชนบทที่ล้มเหลว ตั้งแต่ระยะแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนที่ 1 - 5 ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างครัวเรือน ระหว่างชนบทกับเมืองระหว่างมหานครกับภูมิภาค ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจปิดกั้นโอกาสที่จะหาความมั่นคง หรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของหญิงจากชนบท หญิงเหล่านี้มองเห็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติเป็นโอกาสที่จะยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ด้วยมีความคาดหวังในรายได้ที่สูงกว่าหรือเศรษฐกิจที่ดีกว่าในประเทศอุตสาหกรรมปลายทาง ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจจึงเป็นตัวผลักดัน กอปรกับความคาดหวังในรายได้ที่สูงกว่า และเศรษฐกิจที่ดีกว่าของประเทศปลายทางเป็นแรงดึงดูด จึงทำให้หญิงไทยตัดสินใจเดินทาง ความมุ่งหวังในการเดินทางคือการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และการใช้หนี้

ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ปัญหาครอบครัว วิกฤตในชีวิตคู่ ภาระที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพัง ซึ่งสังคมตั้งความคาดหวังไว้กับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ประกอบกับการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือค่านิยมในการย้ายถิ่น ด้วยผู้หญิงเห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติเป็นหนทางไปสู่โอกาสทางสังคมที่จะให้สิ่งที่ดี ๆ แก่ชีวิต ที่ในความรู้สึกของผู้หญิงอาจจะหาไม่ได้ในประเทศไทย เมื่อมีผู้มาชักชวน และช่วยเหลือในการเดินทาง กอปรกับการขาดความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง หญิงไทยจึงตัดสินใจเดินทาง

สภาพเศรษฐกิจที่ดีกว่า และองค์ประกอบเงื่อนไขบางอย่างทางสังคมในประเทศปลายทางอันได้แก่ ปัญหา การขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือ ปัญหาด้านตลาดคู่ครองผู้ชาย ในเยอรมนีและญี่ปุ่น เป็นปัจจัยที่เอื้อและเปิดช่องทางให้การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยเป็นไปได้

ปัจจัยที่สำคัญที่เป็นตัวการอำนวยความสะดวก และเป็นเหมือนหนทางในการย้ายถิ่นคือ เครือข่ายทั้งหลาย ทั้งที่เชื่อมโยงกับขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ ที่เอารัดเอาเปรียบผู้หญิง เช่น ระบบนายหน้า และ แม่แตร็ค หรือ ญาติ พี่น้อง เพื่อนสนิท เป็นตัวจักรสำคัญที่หนุนให้การย้ายถิ่นข้ามชาติดำเนินไป

8.1.2 กระบวนการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นกระบวนการหลายขั้นตอนที่ต่อเนื่อง และมีจุดเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ที่รวมถึงการย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศด้วยการย้ายถิ่นของหญิงไทยเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเครือข่ายที่อำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นขบวนการนายหน้า แม่แตร็ค ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง สำนักงานจัดหาคู่ หรือแม้แต่ชายเยอรมันและญี่ปุ่นเองที่เดินทางมาท่องเที่ยวและพบปะชอบพอกับหญิงไทย รูปแบบการย้ายถิ่นข้ามชาติอาจแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบคือ

1. การย้ายถิ่นเพื่อการค่าบริการทางเพศ ผ่านขบวนการนายหน้า และ แม่แตร็ค รวมทั้งผ่าน ญาติ และ เพื่อนฝูง ในกรณีประเทศเยอรมนี
2. เดินทางเข้ามาแต่งงาน โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ ทั้งที่จดทะเบียนเป็นรูปบริษัท และที่ดำเนินการโดยหญิงที่ย้ายถิ่นแต่มุ่งหากำไร
3. การเดินทางเข้ามาทำงานที่ไม่ใช่การค่าบริการทางเพศ ในญี่ปุ่นโดยผ่านระบบนายหน้า แต่ในเยอรมนีมักผ่านการช่วยเหลือจาก เพื่อน ญาติ พี่น้อง
4. การเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างครอบครัว หรือเพื่อแต่งงาน มักเป็นกรณีหญิงบริการทางเพศที่ทำงานกับชายต่างชาติ หรือหญิงที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยว

8.1.3 ปัญหา

ปัญหาที่สำคัญที่หญิงไทยเผชิญได้แก่

- ปัญหาด้านภาษา หญิงไทยส่วนใหญ่ไม่สนใจเรียนภาษา ทำให้ไม่เข้าใจภาษาในประเทศปลายทาง อ่านและเขียนไม่ได้ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ความไม่รู้กฎหมาย ระบบต่าง ๆ ในประเทศ ถูกเอารัดเอาเปรียบ และหลอกลวง เป็นต้น
- ปัญหาครอบครัว คือ ความขัดแย้งกับครอบครัวสามี ความขัดแย้งกับสามีด้วยสื่อสารกันไม่ได้ มีการกระทำรุนแรงในครอบครัว ปัญหาความไม่เคารพและถูกดูถูกจากลูกที่เกิดกับสามีต่างชาติ
- ปัญหาถูกติดที่หญิงไทยนำไปอยู่ด้วยในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ปัญหาเสพติดการปรับตัวกับระบบการศึกษาไม่ได้ เป็นต้น
- ปัญหาเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากหญิงไทยที่อยู่อย่างไม่มีสิทธิพำนัก
- ปัญหาการล่อหลอกในการเดินทางเพื่อทำงาน การถูกบังคับให้ทำงาน การไร้สิทธิที่จะเลือกงาน หรือได้งานที่ตนเองได้เซ็นสัญญาไว้

8.1.4 30 ปี ที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนักของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย เกิดขึ้นมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว และในช่วงเวลาที่ผ่านมา การย้ายถิ่นแรงงานของไทยไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมพัฒนาเป็นการย้ายถิ่นแรงงานหญิง (feminization of labour migration) อย่างชัดเจน

ปรากฏการณ์นี้ ในระดับบุคคล คือ ตัวหญิงไทยที่เดินทาง จะไม่พบการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก นอกจากในส่วนรายละเอียด เช่น ระดับการศึกษาของผู้หญิงที่เดินทางยังคงเป็นภาคบังคับ แต่ก็มีระดับที่สูงขึ้นเพิ่มมาด้วย หรือด้านอาชีพก่อนการเดินทาง ที่มีหลากหลายมากขึ้น เป็นต้น

สิ่งที่ดูเหมือนไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงก็คือ ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ที่เป็นตัวจักรสำคัญซึ่งผลักดันให้ผู้หญิงเดินทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เป็นผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ที่จนถึงแผนที่ 9 ก็ยังแก้ปัญหาช่องว่างและความไม่เท่าเทียมกันในการกระจาย รายได้ไม่ได้ รวมทั้งมาตรการที่จะเกื้อกูลคนที่ด้อยโอกาส เช่น หญิงไทยที่เป็นแม่ที่ต้องดูแลลูกตามลำพัง ที่ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องรอคอยต่อไป

ในทำนองเดียวกัน ปัจจัยระดับโครงสร้างในประเทศปลายทางเอง ก็ยังคงไม่ได้เปลี่ยนแปลงในส่วนรวม แม้อาจจะมีความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด เช่น เศรษฐกิจของญี่ปุ่นอาจจะไม่ดีเท่าเมื่อสิบปีก่อน และที่สำคัญที่มิได้เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นตัวจักรใหญ่ที่กำหนดช่องทางในการเดินทางเข้าประเทศที่ก่อปัญหาแก่หญิงไทย ก็คือ นโยบายการไม่รับเข้าแรงงานหญิงไร้ฝีมือ อันทำให้หญิงไทยต้องใช้ช่องทางการเดินทางที่บ่อยครั้งก็ผิดกฎหมาย หรือ การเดินทางเข้าไปในลักษณะอื่น เช่น การแต่งงาน หรือ เป็นนักศึกษาเรียนภาษา เป็นต้น

ณ จุดนี้อาจจะพิจารณาได้ว่า เมื่อปัจจัยในระดับโครงสร้างยังมิได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สร้างโอกาสแก่ผู้หญิงมากขึ้น ทางเลือกในการที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือฐานะทางสังคมของผู้หญิงก็ยิ่งเหมือนเดิม ผู้หญิง ทั้งที่มีการศึกษาค่อนข้างดี และการศึกษาน้อย จึงมองไม่เห็นโอกาสที่ดีขึ้น และยังคงพิจารณาว่าการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ยังคงเป็นทางเลือกที่อาจจะให้ผลที่ดีกว่า การอยู่ทำมาหากินในประเทศไทย

นั่นคือ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย ก็คงจะดำเนินไป เพราะเงื่อนไขปัจจัยในการเดินทางมิได้เปลี่ยนแปลงไป นอกจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติดังกล่าวนี้จะดำเนินต่อไปแล้ว ยังก่อให้เกิดผลพวงที่หากไม่ได้รับความสนใจ หรือรับรู้ของหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบอาจจะกลายเป็นปัญหาสังคมในอนาคต อันได้แก่ การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชน และ เด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากพ่อและแม่ไทยที่พำนักในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือพ่อต่างชาติดกับแม่ไทยที่มีสถานะทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง เป็นต้น

8.2 อภิปรายเชิงแนวคิดทฤษฎี

ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นแรงจูงใจในการย้ายถิ่น ให้ภาพที่ค่อนข้างซับซ้อน

- ความขาดแคลนในด้านสาธารณูปโภคในชนบทก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาต่อ
- ความขาดแคลนตลาดแรงงานในชนบททำให้เกิดการย้ายถิ่นแรงงาน และ/หรือการย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศ
- ความล้มเหลวในชีวิตคู่ผลักดันให้ผู้หญิงไปค่าบริการทางเพศ
- ความไม่เท่าเทียมในสังคม และปัญหาบางอย่าง ผลักดันให้ผู้หญิงก้าวเข้าสู่ชีวิตการค่าบริการทางเพศ เมื่อประสบกับวิกฤตในชีวิต
- ความลึ้นหวังที่จะสร้างชีวิตครอบครัวให้มีสุข มีสถานะทางสังคมที่ดีกว่าผลักดันให้ผู้หญิงเดินทางข้ามชาติ
- เครือข่ายที่อำนวยความสะดวกในการย้ายถิ่นข้ามชาติ เป็นตัวช่วยให้การย้ายถิ่นข้ามชาติมีความเป็นไปได้

แรงจูงใจดังกล่าวข้างต้น ซึ่งบางส่วนก็เกิดขึ้นขนานกันไป บางส่วนก็มีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน รวมทั้งปัจจัยทางโครงสร้างบางประการ ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ด้วยแนวคิดสำนักนีโอคลาสสิก ว่าด้วยดุลยภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นแนวคิดที่อธิบายปัจจัยเพียงระดับเดียว ทั้งนี้ เนื่องจากแนวคิดนี้จะละเลยที่จะพิจารณาปัจจัยทางสังคม และมองความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมเป็นเพียงแค่ความแตกต่างทางเศรษฐกิจเท่านั้น

แนวคิดสำนักโครงสร้างประวัติศาสตร์ พิจารณาถึงประเด็นทางสังคม แต่ด้วยความที่แนวคิดนี้ เน้นประเด็นอยู่ที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทำให้การอธิบายแรงจูงใจนี้เป็นไปอย่างไม่ครอบคลุม ทั้งนี้เพราะแนวคิดนี้พิจารณาการย้ายถิ่นข้ามชาติในตรรกทางด้านทุนเท่านั้น และละเลยไม่ให้ความสนใจปัจจัยหลาย ๆ ประการที่การศึกษาวิจัยนี้ค้นพบ ในประเด็นนี้แนวคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นข้ามชาติของผู้หญิง ซึ่งอิงกับแนวคิดโครงสร้างประวัติศาสตร์ (Phizackles 1983, Morokvasic 1984, Sassen-Koop 1984, และ Truong 1995) ก็เช่นกัน แนวคิดนี้มองว่า ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เลวร้ายในประเทศต้นทาง ผลักดันให้หญิงจาก “โลกที่สาม” เข้ามาเป็นแรงงานราคาถูกในภาคบริการ งานในส่วนที่ถูกจัดว่าเป็นการผลิตซ้ำ (reproductive works) ในประเทศสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งหญิงในประเทศปลายทางเหล่านี้ไม่ต้องการที่จะทำ ข้อค้นพบของงานศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า การอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของผู้หญิงสามารถอธิบายได้ดี ด้วยแนวคิดทฤษฎีที่ปราศจากอคติ และดีกว่าการอธิบายโดยใช้ทฤษฎีซึ่งมองผู้หญิงเป็นเพียงแค่เหยื่อ หรือผู้กระทำเท่านั้น

8

นอกจากนี้ข้อค้นพบยังสะท้อนให้เห็นว่า ทฤษฎี Rational-Choice อาจจะไม่สามารถอธิบายการตัดสินใจในการย้ายถิ่นของหญิงไทยได้ดีนัก ทั้งนี้เนื่องจากในการวิเคราะห์ขั้นตอนกระบวนการตัดสินใจ ชี้ให้เห็นปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่ต่างไปจากคำอธิบายของแนวคิดนี้ ข้อมูลพื้นฐานที่ผู้หญิงใช้ในการตัดสินใจนั้นมักจะไม่สมบูรณ์ และเป็นการหยิบยกมาเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ใช่ข้อมูลทั้งหมด ข้อมูลที่ผู้หญิงใช้ในการตัดสินใจ มักมีเพียงภาพมายาของผู้หญิงผู้ประสบความสำเร็จในการย้ายถิ่นรุ่นก่อน ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการลอกเลียนแบบ การหยังผลประโยชน์ที่จะคาดว่าจะได้รับ เพื่อใช้เป็นหลักในการตัดสินใจ ไม่ได้วางอยู่บนภาพที่เป็นจริง แต่เป็นภาพมายาของสิ่งที่คาดหวังมากกว่า สำหรับหญิงบางคนจะเห็นได้อย่างชัดเจน ว่าการตัดสินใจจะไม่เป็นไปตามแบบแผนของแนวคิด RC ทั้งนี้เพราะเธอตกอยู่ในภาวะวิกฤต เธอต้องการที่จะหนีไปให้พ้นจากวิกฤตนี้ ดังนั้นไม่ว่าใครเสนอทางเลือกอะไรมาให้เธอก็จะรับไว้ทันที (เช่น กรณี จันทร) และบางครั้งก็ดูเหมือนว่า ผู้หญิงไม่ได้หยังถึงผลดีและผลเสียจากการย้ายถิ่นข้ามชาติสักเท่าไร เธอค่อนข้างมีความมั่นใจว่าจะได้รับแต่ผลในทางบวกจากการย้ายถิ่น จนไม่ยอมหรือไม่ต้องการที่จะพิจารณาถึงทางเลือกอื่น ๆ เลย ถึงแม้ว่าจะเห็นได้ชัดเจนว่า ผู้หญิงอาจจะมีการชั่งน้ำหนักทางเลือกต่าง ๆ และตัวผู้หญิงเองเป็นผู้ตัดสินใจ แต่ RC ก็อธิบายการตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติได้บางส่วนเท่านั้น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นข้ามชาติ คือ เครือข่ายทางสังคม ทั้งนี้เพราะการย้ายถิ่นมีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นแบบลูกโซ่ เพราะการย้ายถิ่นมีทิศทางที่กำหนดไว้แน่นอน และเกิดขึ้นในเครือข่าย นั่นคือการทำพบว่าหญิงจากอำเภอหรือจังหวัดหนึ่งเดินทางไปยังเมืองหนึ่ง ในประเทศหนึ่ง หรือ ประเทศปลายทางหนึ่ง ๆ จึงเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ข้อค้นพบนี้แย้งต่อทฤษฎี RC ที่พิจารณาว่าทิศทาง หรือจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นจะกระจายตัวอย่างบังเอิญ (by chance) แต่จริง ๆ แล้วการจะย้ายถิ่นไปที่ไหนนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือโดยบังเอิญ แต่การที่จะย้ายถิ่นไปที่ใดนั้นขึ้นอยู่กับช่องทางของแต่ละบุคคล ซึ่งมักเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจย้ายถิ่นที่สำคัญ ผู้หญิงมักมีญาติ หรือ เพื่อน หรือคนรู้จักที่เคยเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติ หรืออยู่ในวงการ และเป็นผู้ชักชวน ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจให้ผู้หญิงเดินทาง เครือข่าย มีอยู่ทั้งในประเทศไทยและประเทศปลายทาง แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (เช่น Boyd 1989, Fawcett 1989, Gurak/Cases 1992) ซึ่งให้ความสำคัญต่อพลวัตภายในของการย้ายถิ่น น่าจะอธิบายกระบวนการย้ายถิ่นได้ดีกว่า ด้วยเครือข่ายทางสังคมทำให้หญิงที่ย้ายถิ่นยังคงดำรงความผูกพันกับสังคมต้นกำเนิด ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างหญิงที่ย้ายถิ่น และผู้ที่อยู่ข้างหลัง และทำให้เกิดการสะสมความสมเหตุสมผลของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ อันมีผลต่อการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล และโครงสร้างทางสังคม ที่มีผลให้เกิดการย้ายถิ่นที่อาจเรียกได้ว่า “วัฒนธรรมการย้ายถิ่น” (Massey 1994) ซึ่งข้อค้นพบชี้ให้เห็นประเด็นนี้ อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงทำให้เกิด “เครือข่ายข้ามชาติ” ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นข้ามชาติ

ในด้านปัจจัยส่วนบุคคล จะพบว่าข้อค้นพบสนับสนุน สมมุติฐานของ Lee (1966 : 52, 54) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่า การย้ายถิ่นมักจะเกิดขึ้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงชีวิต นั่นคือ เมื่อจบการศึกษาต้องการหางานทำ หรือ เมื่อชีวิตคู่สิ้นสุดต้องการหนีสภาพปัญหา นอกจากนี้สมมุติฐานเหล่านี้ก็ได้รับการสนับสนุนโดยแนวคิดที่ว่าด้วย “การย้ายถิ่น กับ ช่วงจังหวะชีวิต” (Migration und Lebensverlauf) ของนักวิชาการเยอรมัน (Wagner 1990, Flöthmann 1993) เช่นกัน แต่ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้สมมุติฐานของ Lee มากกว่า เพราะในงานวิจัย หรือแนวคิดในแนวนี้นี้มักจะพัฒนามาจากหรือสนับสนุนสมมุติฐานของ Lee อีกประการหนึ่งสมมุติฐานของ Lee นั้น เขียนไว้อ่อนช้อยง่าย และเปิดโอกาสให้พัฒนาสมมุติฐานต่อไปได้อีก

8.3 แนวทางการศึกษาวิจัยในอนาคต

การศึกษาวิจัยนี้ได้ศึกษาการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ในมิติที่ไม่ใช่ “การค้าหญิง” ทำให้สามารถมองการย้ายถิ่นข้ามชาติในแง่มุมที่กว้างกว่า และพบว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติมีหลายรูปแบบ ทั้งการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ การย้ายถิ่นเพื่อเป็นแรงงาน การย้ายถิ่นเพื่อค้าบริการทางเพศโดยใช้การแต่งงานเป็นหนทางเข้าประเทศ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันประเทศปลายทางการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย ได้ขยายออกไปมากขึ้น อาจจะมีการศึกษาถึง การเคลื่อนย้ายแรงงานหญิงไทยไปยังประเทศอื่น หรือภูมิภาคอื่น เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อค้นพบของงานศึกษาวิจัยนี้ หรือใช้ข้อค้นพบในที่นี้เป็นสมมติฐาน เพื่อให้สามารถสร้างภาพรวมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยทั้ง หดได้

นอกจากนี้ อาจจะศึกษาเปรียบเทียบกับกรย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของชายไทย ไปในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อมองหาข้อค้นพบร่วม หรือต่าง จากการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทย อันอาจนำมาสรุปเป็นภาพรวมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของไทยทั้งหมด โดยอาจวิเคราะห์แยกเน้นในประเด็นเพศสภาพ (gender) เพื่อหาว่าอะไรที่เป็นข้อสรุปเฉพาะของแรงงานหญิงหรือชาย และการย้ายถิ่นข้ามชาติของชายและหญิงไทยต่างหรือเหมือนกัน ในประเด็นอะไรบ้าง ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการวางแผนงาน นโยบาย ในด้านตลาดแรงงานต่างประเทศ การป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการย้ายถิ่นข้ามชาติ รวมทั้งช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน

งานศึกษาวิจัยประเด็นการย้ายถิ่นมักมองการย้ายถิ่นในลักษณะที่หยุดนิ่งนั่นคือการย้ายถิ่นจะสิ้นสุดเมื่อเดินทางถึงประเทศปลายทาง แต่ข้อค้นพบของงานศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าพลวัตของการย้ายถิ่น นั่นคือการพิจารณาถึงช่วงเวลาหลังการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือสภาพชีวิตในประเทศปลายทางทำให้เห็นว่า การย้ายถิ่นในบางครั้งมันจะเริ่มต้นด้วย การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน แต่ผู้หญิงก็พัฒนาตนเองมาเป็นแรงงานข้ามชาติได้ หรือ หญิงที่เดินทางเข้าประเทศปลายทางเพื่อการค้าบริการทางเพศ ก็สามารถปรับเปลี่ยนสถานะเป็นภรรยา หรือแม่ของลูก ดังนั้นประเด็นที่อาจจะศึกษาต่อไปได้ อาจจะเป็นว่า เมื่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทยเกิดขึ้นแล้ว จะมีผลอะไรต่อมา

สิ่งที่งานศึกษานี้ได้ชี้ให้เห็นชัดก็คือ การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทยติดตามมารดา ซึ่งยังเป็นปรากฏการณ์ที่ยังไม่เป็นที่ตระหนักของสังคมไทย ทั้ง ๆ ที่ปรากฏการณ์นี้ก็เกิดขึ้นมานานพอสมควรแล้ว และเกิดต่อเนื่องกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย โดยอาจศึกษาเปรียบเทียบการย้ายถิ่นของเยาวชนเหล่านี้ไปยังประเทศปลายทางต่าง ๆ เพื่อหาข้อสรุป ผลดี ผลเสีย ของการย้ายถิ่นดังกล่าว

อีกประเด็นหนึ่งที่งานศึกษานี้ชี้ให้เห็นคือ ปัญหาเด็กไทยไร้สัญชาติ ซึ่งในอนาคตอาจจะพัฒนาเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทาง ซึ่งประเทศไทยคงจะปฏิเสธความรับผิดชอบส่วนหนึ่งไม่ได้ การศึกษาถึงประเด็นนี้จะเป็นการสร้างข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางนโยบาย และแผนงานของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้

ประการสุดท้ายที่สังคมยังมิได้ตระหนัก ซึ่งเป็นการพิจารณาการย้ายถิ่นอย่างมีพลวัต นั่นคือ การย้ายกลับถิ่นฐานหรือประเทศไทยของแรงงานข้ามชาติในวัยเกษียณ ทั้งนี้ ด้วยความเป็นจริงที่ว่า การย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทยดำเนินมา 3 ทศวรรษแล้ว หญิงย้ายถิ่นรุ่นบุกเบิกส่วนหนึ่งก็มีอายุเข้าข่ายเกษียณ ประเด็นการคืนถิ่นของแรงงานเหล่านี้จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ทั้งในแง่ขบวนการ การปรับตัวของคนไทยที่จากถิ่นฐานไปนานปี การตอบรับของสังคมไทย ผลดีผลเสียที่แรงงานเหล่านี้จะนำมายังประเทศไทย และตนเอง

เอกสารอ้างอิง

นโยบายแรงงานข้ามชาติ : บทบาทสมาชิกรัฐสภา และประชาสังคม

สุนีย์ ไชยรส คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กล่าวว่า ปัญหาแรงงานข้ามชาติไม่ใช่เรื่องใหม่ ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีการรับเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการ ละเมิดสิทธิแรงงานข้ามชาติเป็นประจำ เป็นปัญหาที่จัดการยาก เพราะคาบเกี่ยวกันในหลายภาคส่วน เช่น กฎหมาย เจ้าหน้าที่รัฐ ปัญหาแรงงานข้ามชาติจึงมีนัยยะทางนโยบาย ไม่สามารถแก้ได้โดดๆ เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง สังคมไทยจะเข้าใจเรื่องแรงงานข้ามชาติได้ง่ายขึ้น คือ การนึกถึงแรงงานไทยเมื่อไปทำงานต่างประเทศ พวกเขาต่างเป็นแรงงานข้ามชาติเช่นเดียวกัน เมื่อปัญหาแรงงานข้ามชาติคาบเกี่ยวกัน สังคมไทย การแก้ปัญหาแรงงานข้ามชาติจึงหมายถึงปัญหาแรงงานไทยได้คลี่คลายไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

กองวิจัยตลาดแรงงาน กรมการจัดหางาน (2550)

วารสาร ข่าวสารตลาดแรงงานปี 2550

กัณณิกา อังศุธรสมบัติ (2550)

“แรงงานไทย” วันนี้อยู่ที่ไหน ใน ทรายแก้ว ทิพากร (บรรณาธิการ) อยู่นัศึกษา กรุงเทพฯ
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 69 - 80

บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ (2548, 2549)

การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในชนบทอีสาน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2548, 2549

พัทยา เรือนแก้ว (2541)

หญิงไทยในเยอรมนี : ศึกษากรณีการย้ายถิ่นโดยการใช้การแต่งงานเป็นเครื่องมือ ในสตรีศึกษา
โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ, 142 - 183.

วิจิตร ระวีวงศ์ และ ภาวนา พัฒนศรี (2540)

การศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงานของสตรีไทยในญี่ปุ่น กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มาลี พฤษพงษ์สาวลี (2550)

ลิทธิความเป็นคนของผู้หญิง : พันธกรณีระหว่างประเทศ กฎหมาย และข้อถกเถียง กรุงเทพฯ : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ยุพา วงศ์ไชย, เล็ก สมบัติ, นัทธี จิตสว่าง, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ สายจิตร์ สิงห์เสนี (2532)

ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการไปประกอบอาชีพค้าประเวณีของสตรีไทย ในต่างประเทศ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศิริพร สะโครบานค, ณัฐยา บุญภักดี และชุตินา จันทิโร (2540)

การค้าหญิง : ฤทธิสิทธิ์สังคมไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้หญิง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี (2546) แผนคุ้มครองและส่งเสริมแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี

แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10

การติดตามประเมินผลการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8, 7, 6, 5

ทั้งหมดดูจาก <http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p10/plan10/data/web/2.1.pdf> เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2552

สุภางค์ จันทวานิช, ประไพรัตน์ รัตนโอฬาร-มิถุ, พัทยา เรือนแก้ว, สุธีรา นิตยานันทะ และ อัญชลี เข้มครุฑ (2542)

การย้ายถิ่นของหญิงไทยไปเยอรมนี สาเหตุ ชีวิตความเป็นอยู่ และผลกระทบในประเทศไทย และเยอรมนี สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา (2539)

คนชายขอบ : มานุษยวิทยาในสังคมโลกาภิวัตน์ นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์ สำนัก
วิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) (2551)

มาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ กรุงเทพฯ : สำนักงาน
แรงงานระหว่างประเทศ

Amara Pongsapich (1994)

International Migrant Workers in Asia : The Case of Thailand. S. 47-66 in: Proceeding
of the International Conference on Transnational Migration in the
Asia-Pacific : Problems and Prospects, 1-2 December 1994. Bangkok:
Chulalongkorn University.

Arnold, Fred ; Cochrane, Susan (1980)

Economic Motivation Versus City Lights : Testing Hypotheses About Inter-Changwat
Migration in Thailand. Washington, D.C. : The World Bank.

Arnold, Fred ; Suwanlee Piampiti (1984)

Female Migration in Thailand. S. 143-164 in : Fawcett, James ; Khoo, Siew-Ean ;
Smith, Peter C. (ed.) : Women in the Cities of Asia. Migration and Urban
Migration. Boulder, Colorado : Westview Press.

Anderson, Benedict (1991)

Imagined Communities : Reflections on the Origin and Spread of Nationallism.
London and New York : Verso.

Becker, Gary (1986)

The Economics Approach to Human Behavior. In : Elster, Jon (ed.) : Rational
Choice. Oxford.

Bjérn, Gunilla (1997)

Gender and Reproduction. In : Hammer, Tomas; Brochmann, Grete ; Tomas, Kristof ; Faist, Thomas (ed.) : International Migration, Immobility and Development. Multidisciplinary Perspectives. Oxford, New York : Berg, pp. 219-246.

Bos, Mathias 1997

Migration als problem offener Gesellschaften : Globalisierung und sozialer Wandel im Westeuropa und in Noerdamerika. Opladen : Leske & Budrich.

Boyd, Monica 1989

Family and Personal Networks in International Migration : Recent Development and New Agendas. in : International Migration Review 23, pp. 638 - 670

Brummelhuis, Han ten. (1998)

Marriage, and Prostitution : Sexul Risk among Thais in the Netherlands. In : Gilbert Herdt (ed) : Sexual Cultures and Migration in the Era of AIDS. Anthropological and Demographic Perspectives. Oxford : Claredon Press, pp 167 - 184.

Caoette, Therese ; Saito, Yuriko (1999)

To Japan and Back : Thai Women Recount Their Experiences. Geneva : IOM.

Castles, Stephen ; Miller, Mark 1993

Age of migration, International Population Movements in the Modern World. London : Macmillan Press Ltd.

Castles, Stephen (1994)

Causes and Consequences of Asia's New Migrations. in : Proceeding of the International Conference on Transnational Migration in the Asia-Pacific : Problems and Prospects, 1-2 December 1994. Bangkok : Chulalongkorn University, pp. 1 - 22

Char, Walter F. (1977)

Motivation for Intercultural Marriages. in : Tseng, Wen-Shing et. al. (ed.) : Adjustment in Intercultural Marriage. Honolulu : University of Hawaii Press, pp. 33 - 40.

Chant, Sylvia ; Radcliffe, Sarah A. (1992)

Migration and Development : the Importance of Gender. In Chant, Sylvia (ed.) : Gender and Migration in developing Countries. London; New York : Behaven, pp 1 - 29.

Char, Walter F. (1977)

Motivation for Intercultural Marriages. S. 33-40 in : Tseng, Wen-Shing et. al. (ed.) : Adjustment in Intercultural Marriage. Honolulu : University of Hawaii Press.

Connell, John ; Dasgupta, Biplab ; Laishley, Roy ; Lipton, Michael (1976)

Migration from Rural Areas. The Evidence from Village Studies. Oxford University Press : India.

Elster, Jon (ed.) (1986)

Rational Choice. Oxford.

Faist, Thomas (1997)

The Crucial Meso-Level. in : Hammar, Tomas; Brochmann, Grete ; Tamas, Kristof ; Faist, Thomas (ed.) : International Migration, Immobility and Development. Multidisciplinary Perspectives. Oxford, New York : Berg, pp. 187 - 217

Fawcett, James T. ; Arnold, Fred (1987)

Explaining Diversity : Asian and Pacific Immigration Systems. In : Fawcett, James T. ; Carino, Benjamin V. (ed.) : Pacific Bridges : The New Immigration from Asia and the Pacific Islands. Ney York : Center for Migration Studies, pp. 453 - 473.

Fawcett, James T. (1989)

Networks, Linkages, and Migration Systems. International Migration Review, Bd. 23, pp. 671 - 680

Flöthmann, E.-Jürgen (1993)

Migration und Lebenslauf. in : Bernhard Schäfers (ed.) im Auftrag der Deutschen Gesellschaft für Soziologie : Lebensverhältnisse und soziale Konflikte im neuen Europa: Verhandlungen des 26. Deutschen Soziologentages in Düsseldorf 1992, Frankfurt/Main ; New York : Campus Verlag. pp. 145 - 158

Gerhardt, Uta (1986) :

Verstehende Strukturanalyse: Die Konstruktion von Idealtypen als Analyseschritt bei der Auswertung qualitativer Forschungsmaterialien. In : Soeffner, Hans-Georg (ed.) : Sozialstruktur und soziale Typik. Frankfurt : Campus, pp. 31 - 83.

Gerhardt, Uta (1991)

Typenbildung. In : Flick, U. et al. (ed.) : Handbuch Qualitative Sozialforschung : Grundlagen, Konzepte, Methoden und Anwendungen. München : Psychologie Verlags Union, pp. 435 - 439.

Glaser, Barney G. (1978)

Theoretical Sensitivity.

Advances in the Methodology of Grounded Theory. Mill Valley, Cal. : The Sociology Press.

Glaser, Barney G. ; Strauss, Anselm L. (1979)

The Discovery of Grounded Theory. New York : Aldine Publishing Company.

Gurak, Douglas T. ; Caces, Fe (1992)

Migration Networks and the Shaping of Migration System. in : Kritz, Mary M. et al. (ed.) : International Migration System : A Global Approach. Oxford : Clarendon Press. pp. 150 - 176

Heyzer, N. ; Wee, V. (1994)

Domestic Workers in Transient Overseas Employment : Who Benefits, Who Profits? The Trade in Domestic Workers : Causes, Mechanisms and Consequences of International Migration. In N. Heyzer (ed.) Regional Policy Dialogue on Foreign Woman Domestic Workers : International Migration, Employment and National Policies. Kuala Lumpur : Asian and Pacific Development Center.

Hoffmann-Riem, Christa (1980)

Die Sozialforschung einer interpretativen Soziologie : der Datengewinn. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Bd. 32, H. 2, pp. 339 - 372.

Hugo, Graeme J. (1981)

Village-Community Ties, Village Norms, and Ethnic and Social Networks : A Review of Evidence from the Third World. S. 186 - 225 in : De Jong, Gordon F. ; Fawcett, James T. (Hg.) : Migration Decision Making. New York : Pergamon Press.

Human Rights Watch. (2000)

Owed Justice : Thai Women Trafficked into Debt Bondage in Japan. New York/
Washington/ London/Brussels : Human Rights Watch.

Japan Immigration Association (2001 - 2007)

Statistics on the Foreigners Registered in Japan (2001 - 2007)

Kannika Angsuthanasombat (2007)

Reintegration Program for Thai Returnees : A Case Study of Thai Migrants
in Japan and Comparison with Filipino Experience. In : Reflections
on the Human Condition : Change, Conflict and Modernity. The Work
of the 2004 - 2005 API Fellows. The Nippon Foundation.

Komai, Hiroshi (1995)

Migrant Workers in Japan. Translated by Jens Wikinson. London, New York :
Kegan Paul International.

Kritz, Mary M. ; Zlotnik, Hania (1992) :

Global Interactions : Migration Systems, Processes, and Policies. In : Kritz, Mary
M. et al. (ed.) : International Migration System : A Global Approach.
Oxford : Clarendon Press, pp. 1 - 16.

Kritz, Mary M. ; Lim, Lin Lean ; Zlotnik, Hania (ed.) (1992)

International Migration System : A Global Approach. Oxford : Clarendon Press.

Lee, Everett S. (1966)

A Theory of Migration. Demography, Bd. 3, pp. 47 - 57.

Lisborg, Anders (2002)

Bodies Across Borders : Prostitution-related-Migration in :

in Susanne Thorbek/ Bandana Pattanaik (ed.) Transnational Prostitution.
Changing Patterns in a Global Context, London/ New York : Zed Books,
pp. 139 - 155

Massey, Douglas S ; Alarcon, Rafael ; Gonzalez, Humberto ; Durand, Jorge (1987)
Return to Aztlan : The Social Process of International Migration from Western
Mexico. Berkeley and Los Angeles : University of California Press.

Massey, Douglas S. et al. (1994)

An Evaluation of International Migration Theory : The North American Case. In
Population and Development Review 20 No 4.

Migration und Bevölkerung Dezember 2008

Zur Umsetzung der Selbstverpflichtungen der Migrantenselbstorganisationen
im Nationalen Integrationsplan. : in Migration und Bevölkerung Dezember
2008 (10/08)

www.bagiv.de/integrationsplan.html downloaded 15. December 2008

Minister of Justice (2001 - 2008)

Annual Report of Statistics on Legal Migrants (2001 - 2008)

Morokvasic, Mirjana (1983)

Women in Migration : Beyond the Reductionist Outlook. in : Phizacklea, Annie
(ed.) : One Way Ticket : Migration and Female Labour. London : Routledge
and Kegan Paul, pp. 13 - 52

Morokvasic, Mirjana (1984)

Migrant Women in Europe : a Comparative Perspective. in : Women on the Move.
Paris : UNESCO, pp. 111 - 132

Nauck, Bernhard (1989)

Individualistische Erklärungsansätze in der Familienforschung : Die rational-choice-Basis von Familienökonomie, Ressourcen-und Austauschtheorien. In : Nave-Herz, Rosemarie ; Markefka, Manfred (ed.) : Handbuch der Familien-und Jugendforschung, Band 1 : Familienforschung. Frankfurt, pp. 45 - 61.

Nye, Ivan F. (1979) :

Choice, Exchange and the Family. In : Burr, W. et al. (ed) : Contemporary Theories about the Family, Vol. 2 : General Theories/Theoretical Orientations. New York : The Free Press, pp. 1 - 41.

Panithee Suksoomboon (2007)

Remittances and 'Social Remittances' : Their Impact on Lived Experiences of Thai Women in the Netherlands and Non-Migrants in Thailand. Paper presented at The International Conference on International Migration, Multi-local Livelihoods and Human Security : Perspectives from Europe, Asia and Africa. 30 and 31 August 2007 at The Institute of Social Studies, The Netherlands

Parnwell, Mike (1993)

Population Movement and the Third World. London, New York : Routledge.

Pataya Ruenkaew (1989)

Heiratsmigration : zur Soziologie der Einwanderung thailändischer Frauen nach Deut-schland (Marriage Migration : toward the Sociology of the Migration of Thai Women to Germany), research report, Faculty of Sociology, University of Bielefeld.

Pataya Ruenkaew (2002)

Female Thai Migrants in Japan. in Journal for Gender Studies, Ochanomizu University, Tokyo, No. 5, pp. 47 - 70.

Pataya Ruenkaew (2002)

Transnational Prostitution of Thai Women to Germany : a Variety of Trans- national Labour Migration. In : Susanne Thorbek/ Bandana Pattanaik (ed.) Transnational Prostitution. Changing Patterns in a Global Context, London/ New York : Zed Books, pp. 69 - 85.

Pataya Ruenkaew (2003)

Heirat nach Deutschland : Motive und Hintergründe thailändisch-deutscher Ehe-schließungen” (Marriage to Germany : Motive and Background of Thai-German marriages), Frankfurt/ New York : Campus Verlag.

Pataya Ruenkaew (2004)

Toward The Formation of a Community : Thai Migrants in Japan. in Ricardo G. Abad, (ed.) The Asian Face of Globalisation : Reconstructing Identities, Institution and Recources. The Papers of the 2001-2002 API Fellows. Tokyo : Partner Institution of the Asian Public Intellectuals Program 2001/ 2002, pp. 36 - 47

Patterson, Orlando (1987) :

The Emerging West Atlantic System: Migration, Culture and Underdevelopment in the United States and the Circum-Caribbean Region. In: W. Alonso (ed.) : Population in an Interacting World. Cambridge, Mass : Harvard University Press, pp. 227 - 262.

Phanee Chunjitkaruna (2000)

Pitfalls and Problems in the Search for a Better Life : Thai Migrant Workers in Japan. In Supang Chantavanich et al (ed.) : Thai Migrant Workers in East and Southeast Asia 1996-1997, Bangkok : ARCM Publication Nr. 019, Bangkok, pp. 246 - 271.

Phizacklea, Annie (ed.) (1983)

One Way Ticket : Migration and Female Labour. London : Routledge and Kegan Paul.

Pedraza, Silvia (1991)

Women and Migration : The Social Consequences of Gender. in: Scott, W. R. (ed.) : Annual Review of Sociology, Palo Alto, CA. Annual Reviews Inc. Vol.17, pp. 303 - 325

Ravenstein, Ernest G. (1885)

The Laws of Migration. New York : Arno Press.

Sassen-Koob, Saskia (1984)

Notes on the Incorporation of Third World Women into Wage Labour through Immigration and Off-Shore Production. International Migration Review, Special Issue on Women and Migration, Bd. 18, H. 4, pp. 1144 - 1167.

Schütze, Fritz (1977):

Die Technik des narrativen Interviews in Interaktionsfeldstudien- dargestellt an einem Projekt zur Erforschung von kommunalen Machtstrukturen. Arbeitsberichte und Forschungsmaterialien Nr. 1 der Universität Bielefeld, Fakultät für Soziologie.

Siriporn Skrobanek (1983)

The Transnational Sex-exploitation of Thai Women. MA. Thesi, Den Haag : Institute of social Studies.

Siriporn Skrobanek ; Nataya Boonpakdee ; Chutima Jantateero (1997)

The Traffic in Women, Human Realities of the International Sex Trade. London, New York : Zed Book Ltd.

Statistisches Bundesamt (2007)

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Fachserie 1, Reihe 1.3 : Bevölkerungsfortschreibung 2006, Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt (2007)

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit Fachserie 1, Reihe 2: Ausländische Bevölkerung, Ergebnisse des Ausländerzentralregisters 2006, Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt (2006)

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Fachserie 1, Reihe 2.1 : Einbürgerungen 2005, Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt (2006)

Strukturdaten und Integrationsindikatoren über die ausländische Bevölkerung in Deutschland 2004, Wiesbaden.

Sudarat Sereewat (1983)

Prostitution : Thai-European Connection : An Action Oriented Study. World Council of Churches : Geneva.

Suzuki, Yoko (2003)

The quiet encroachment of globalization in Japan : the increasing number of Thai women in Japan In Chulalongkorn journal of economics, Vol. 15, No. 2 (5. 2003), p. 162 - 181

Thadani, Veena N. ; Todaro, Michael P. (1984)

Female Migration : A Conceptual Framework. in : Fawcett, James ; Khoo, Siew-Ean ; Smith, Peter C. (ed.) : Women in the Cities of Asia : Migration and Urban Adaptation. Boulder, Co., pp. 36-59

Troung, Thanh-Dam (1995)

Gender, International Migration and Social Reproduction : Implications for Theory, Policy, Research and Networking. In : International Peace Research Institute,

Wagner, Michael (1990)

Wanderungen im Lebensverlauf. in : Mayer, Karl Ulrich (ed.) Lebensverläufe und sozialer Wandel, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie Sonderheft 31, Opladen : Westdeutscher Verlag. Pp. 212 - 238

Wathinee Boonchalaksi ; Guest, Philip (1994)

Prostitution in Thailand. Institute of Population and Social Research, Mahidol University, IPSR Publikation No. 171.

Wiedemann, Peter (1991) :

Gegenstandsnahe Theoriebildung. In : Flick, U. et al (ed.) : Handbuch Qualitative Sozialforschung : Grundlagen, Konzepte, Methoden und Anwendungen. München: Psychologie Verlags Union, pp. 440 - 445.

Wiesenthal, Helmut (1987)

Ein berblick über Grundlinien, Theoriefelder und neuere Themenakquisition eines sozialwissenschaftlichen Paradigmas. Zeitschrift für Soziologie, Jg. 16, Heft 6, Dezember, pp. 434 - 449.

Witzel, Andreas (1982) :

Verfahren der qualitativen Sozialforschung : berblick und Alternative. Frankfurt Verlag.

Yap, Lorence Y.L. (1977)

The Attraction of the Cities : A Review of the Migration Literature. Journal of Development Economies, Bd. 4, H. September, pp. 239 - 264.

Zlotnik, Hania (1992)

Empirical Identification of International Migration Systems. in : Kritz, Mary M. et al. (ed.) : International Migration Systems. A Global Approach. Oxford : Clarendon Press, pp 19 - 40

Zlotnik, Hania (1995)

Migration and the Family : The Female Perspective. Asian and Pacific Migration Journal, Vol.4, No. 2 - 3, pp. 253 - 271

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมีวาระการดำรงตำแหน่ง 6 ปี และดำรงตำแหน่งได้เพียงวาระเดียว

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 257

กำหนดให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

1. ตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน หรือไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศ เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ที่ประเทศไทยเป็นภาคี และเสนอมาตรการแก้ไข ที่เหมาะสมต่อบุคคล หรือหน่วยงาน ที่กระทำหรือละเลยการกระทำดังกล่าวเพื่อดำเนินการในกรณีไม่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอให้รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป

2. เสนอเรื่องพร้อมด้วยความเห็นต่อศาลรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่เห็นชอบตามที่มีผู้ร้องเรียนว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายใดกระทบต่อสิทธิมนุษยชนและมีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ ตามพระราชบัญญัติ ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ

3. เสนอเรื่องพร้อมด้วยความเห็นต่อศาลปกครอง ในกรณีที่เห็นชอบตามที่มีผู้ร้องเรียนว่า กฎ คำสั่ง หรือการกระทำอื่นใดในทางปกครองกระทบต่อสิทธิมนุษยชนและมีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมาย ทั้งนี้ ตามพระราชบัญญัติ จัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง

4. ฟ้องคดีต่อศาลยุติธรรมแทนผู้เสียหาย เมื่อได้รับการร้องขอจากผู้เสียหาย และเป็นกรณีที่เห็นสมควรเพื่อแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนเป็นส่วนรวม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

5. เสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย และกฎต่อรัฐสภา และคณะรัฐมนตรี เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

6. ส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน

7. ส่งเสริมความร่วมมือและการประสานงานระหว่างหน่วยราชการ องค์กรเอกชน และองค์กรอื่น ในด้านสิทธิมนุษยชน

8. จัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศ และเสนอต่อรัฐสภา

9. อำนาจหน้าที่อื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ

ในการปฏิบัติหน้าที่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ และประชาชนประกอบด้วย

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีอำนาจเรียกเอกสารหรือหลักฐาน ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลใด หรือเรียกบุคคลใดมาให้ถ้อยคำ รวมทั้งมีอำนาจอื่นเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

(สำเนา)
ประกาศ
แต่งตั้งประธานกรรมการและกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
(พระปรมาภิไธย) ภูมิพลอดุลยเดช พร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่าโดยที่วุฒิสภาได้ลงมติเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2552 ให้ความเห็นชอบผู้ซึ่งมีความรู้ หรือประสบการณ์ด้านการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นที่ประจักษ์ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้แทนจากองค์กรเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนด้วย จำนวนเจ็ดคน ให้เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและบุคคลทั้งเจ็ดคนได้ประชุมเลือกกันเองให้คนหนึ่งเป็นประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติแล้ว

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 256 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งประธานกรรมการและกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามคำแนะนำของวุฒิสภา ดังต่อไปนี้

1. นางอมรา	พงศาพิชญ์	เป็นประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
2. นายแท้จริง	ศิริพานิช	เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
3. นายนิรันดร์	พิทักษ์วัชร	เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
4. นายปริญญา	ศิริสารการ	เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
5. นายไพฑูรย์	วราหะไพฑูรย์	เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
6. พลตำรวจเอก วันชัย	ศรีนวลนัฏ	เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
7. นางวิสา	เบญจมะโน	เป็นกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

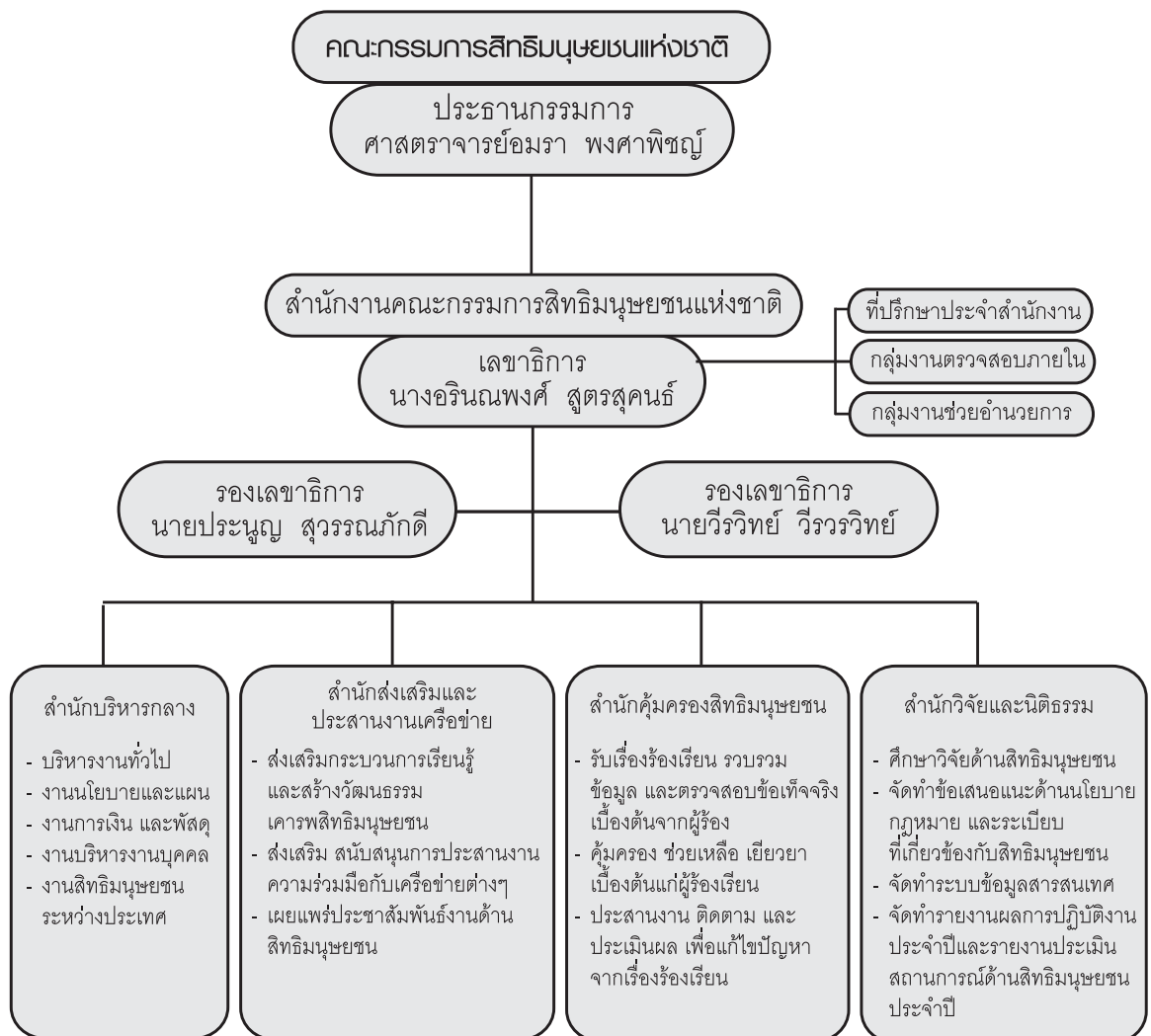
ประกาศ ณ วันที่ 25 มิถุนายน พุทธศักราช 2552 เป็นปีที่ 64 ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
 นายประสพสุข บุญเดช
 ประธานวุฒิสภา

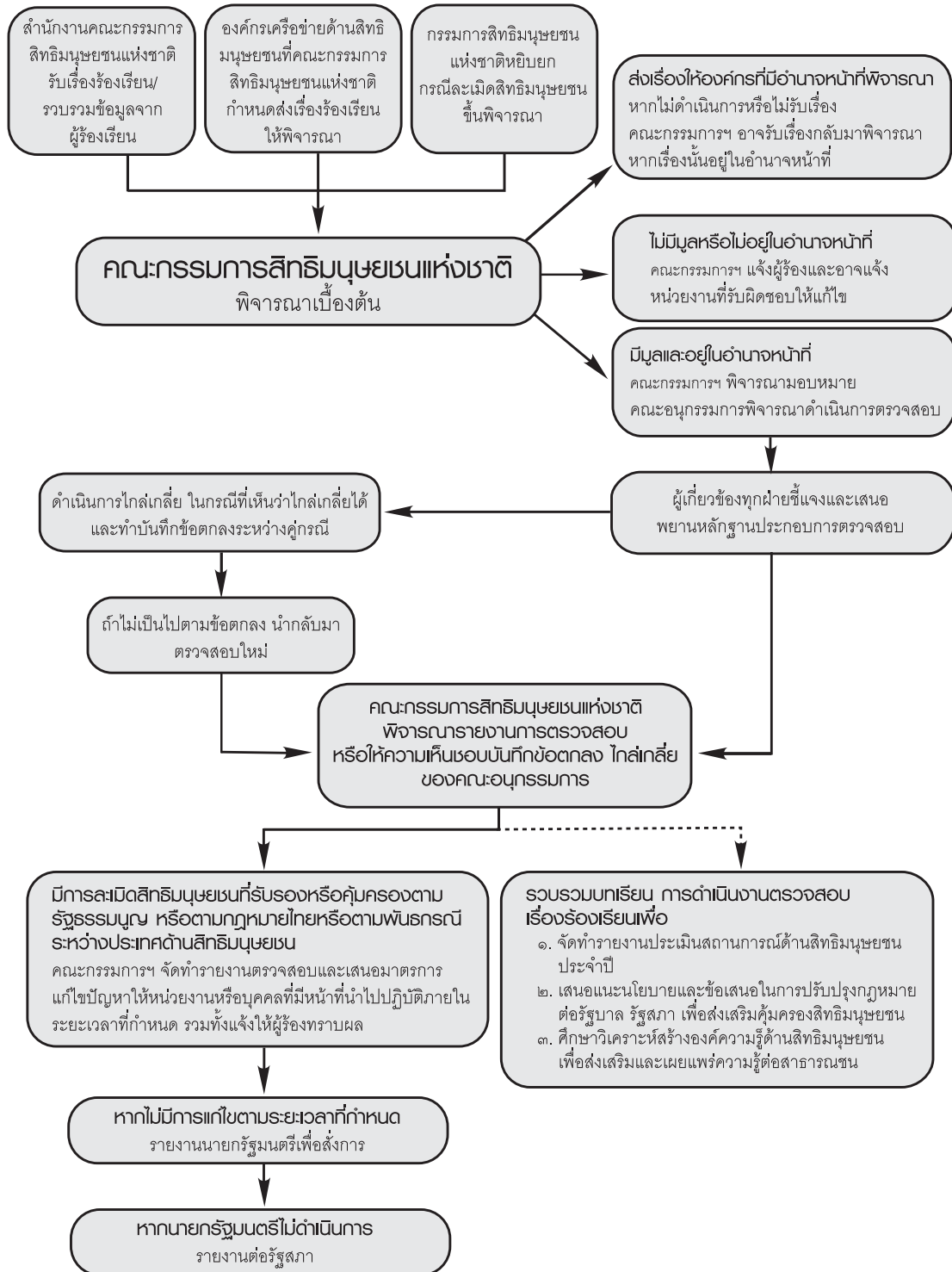
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเป็นส่วนราชการสังกัดรัฐสภา มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการทั่วไปของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีเลขานุการ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติรับผิดชอบการปฏิบัติงานของสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

โครงสร้างองค์กร

กระบวนการตรวจสอบเรื่องร้องเรียน

คำอธิบายความหมายของเครื่องหมาย

รูปทรงดอกบัว	คือ ความมีคุณธรรม ความเอื้ออาทรระหว่างเพื่อนมนุษย์ อันเป็นจริยวัตรอันดีงามของคนไทย
รูปคนล้อมเป็นวงกลม	คือ การสร้างพลังความร่วมมือกับทุกภาคส่วนสังคม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนให้เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการพัฒนาประเทศ
รูปมือ	คือ การร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคมทั้งในระดับประเทศ และระหว่างประเทศในการโอบอุ้ม ค้ำครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ด้วยหลักแห่งความเสมอภาคและภราดรภาพ
สีน้ำเงิน	คือ สีของความเชื่อมั่นของประชาชน และทุกภาคส่วน ของสังคม คือ ความมุ่งมั่น อดทนในการทำงานเพื่อประชาชน คือ ความสามัคคี และการประสานพลังอย่างหนักแน่น จากทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

แนะนำ “สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง
พันธกรณีระหว่างประเทศ
กฎหมายและข้อถกเถียง”
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

หนังสือ “สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง พันธกรณีระหว่างประเทศ กฎหมาย และข้อถกเถียง” เล่มนี้ได้รวบรวมข้อมูล ศึกษาวิเคราะห์ วิวัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางกฎหมายและบทบาททางเพศของผู้หญิงในสังคมไทย รองศาสตราจารย์ มาลี พงษ์พงศาวลี จากคณะนิติศาสตร์ และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียน ได้นำเสนอให้เห็นว่าตัวบทกฎหมายภายในประเทศ และหลักการสิทธิมนุษยชนสากลในกฎหมายระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการพัฒนาหลักคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงโดยเชื่อมโยงให้เห็นมิติในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงผู้หญิงในยุคสมัยต่าง ๆ

แนะนำ “ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง”
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

หนังสือ “ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง” เล่มนี้ ได้รวบรวมข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท และการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของผู้หญิงตลอดจน สถานภาพการกฎหมายและบทบาททางเพศของผู้หญิงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รองศาสตราจารย์มาลี พงษ์พงศาวลี จากคณะนิติศาสตร์ และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียน ได้นำเสนอให้เห็นความเป็นมาในการก่อรูปของรัฐไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ว่าผู้หญิงในฐานะพลเมืองครึ่งหนึ่งของประเทศมีส่วนร่วมในด้านการเมืองการปกครองตลอดจนการปรับเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมและกฎหมายอย่างไร เริ่มตั้งแต่ความเป็น “ควาย” ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มาสู่ “สถานความเป็นบุคคลตามกฎหมาย” (Legal Person) ในปี พ.ศ. 2468 และในที่สุดนับตั้งแต่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เป็นต้นมา ผู้หญิงก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกับผู้ชาย

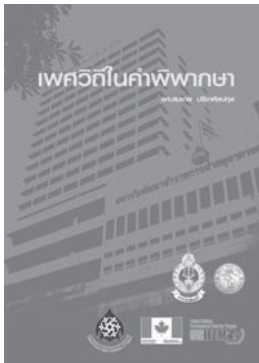
แนะนำ “ทวงสิทธิ ทวงถาม ความยุติธรรม” คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

“ทวงสิทธิ ทวงถาม ความยุติธรรม” เล่มนี้แปลและเรียบเรียงจากหนังสือ (Claiming rights Claiming justice) โดยคณะผู้จัดทำประกอบด้วย รศ.วิระดา สมสวัสดิ์ บรรณาธิการ และคุณอัญญา สุวรรณานนท์ คุณไพศาล ลิขิตปรีชากุล คณะผู้แปล

เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้นในลักษณะคู่มือ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสาร สร้างความเข้าใจ ด้านสิทธิมนุษยชน ที่เป็นประเด็นจำเพาะของผู้ทำงานเพื่อปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง โดยได้รับความร่วมมือจากสมาคมผู้หญิง กฎหมายและการพัฒนาแห่งเอเชียแปซิฟิก Asia Pacific Forum on Women, Law and Development (APWLD) ซึ่งยินดีให้นำคู่มือการดำเนินงานปกป้องสิทธิมนุษยชนเล่มนี้ มาใช้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการด้านส่งเสริมโอกาสและความเสมอภาค ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ รวมถึงการเสนอข้อมูลความรู้ต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

“ทวงสิทธิ ทวงถาม ความยุติธรรม” รวบรวมประสบการณ์และบทเรียนการดำเนินงานปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงจากประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยชี้ให้เห็นว่าผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง ต้องเผชิญกับความยากลำบากและมีข้อจำกัดในการทำงานอย่างไร รวมทั้งนำเสนอบทเรียนข้อโต้แย้งในประเด็นมิติทางเพศและเพศภาวะจากการรณรงค์เผยแพร่สร้างความเข้าใจด้านสิทธิมนุษยชน

“ทวงสิทธิ ทวงถาม ความยุติธรรม” เป็นคู่มือที่มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ทำงานเพื่อปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงเป็นที่รู้จักยอมรับและเป็นที่น่าเชื่อถือมากขึ้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับการบินตกเป็นเอกสารและการเฝ้าระวังต่อภัยคุกคาม อุปสรรคและการละเมิดสิทธิที่ผู้หญิงที่ทำงานส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนประสบและเพื่อเรียกร้องความยุติธรรม การบรรเทาทุกข์ และการชดเชยค่าเสียหายให้กับผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง ทั้งที่เป็นเหยื่อและเป็นผู้รอดพ้นจากการละเมิดสิทธิ รวมทั้งเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ความเป็นเอกภาพ และการสนับสนุนร่วมกันของเครือข่ายผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชน และผู้สนับสนุน

แนะนำ “เพศวิถีในคำพิพากษา” คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

หนังสือ **เพศวิถีในคำพิพากษา** เล่มนี้เรียบเรียงจากรายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง เพศวิถีในคำพิพากษา ซึ่ง รศ.สมชาย ปรีชาศิลป์กุล คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เขียน ได้ใช้ความอดสาหะวิริยะในการศึกษาวิเคราะห์คำพิพากษาของศาลฎีกา ในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศ โดยมุ่งเน้นศึกษาแนวทางการวินิจฉัย ตัดสินคดีจากคำพิพากษาเชื่อมโยงกับความรับรู้ความเข้าใจที่มีต่อบรรทัดฐานพฤติกรรมทางเพศของหญิงชายในสังคมไทย

เนื้อหาในส่วนท้ายเล่มของหนังสือเป็นบทสรุปรายงานการประชุมนานาชาติในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องบทบาทของฝ่ายตุลาการในการส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมทางเพศ (Report on the South Asia Regional Judicial Colloquium On the Role of Judiciary in Promoting Gender Equality)

หนังสือ **เพศวิถีในคำพิพากษา** เล่มนี้ จะช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับบุคลากรในหน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน ทุกแขนง ทุกระดับและประชาชนผู้สนใจ เพื่อมีส่วนร่วมสร้างกลไกส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เสมอภาค เท่าเทียมกันทางเพศในสังคมไทยต่อไป

